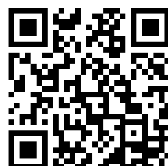
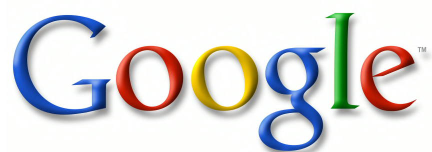

Nordisk tidskrift for filologi

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

3

TREDJE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO.

1877—78.

Richard Christensen

Medarbejdere i dette bind:

Aars, J., skolebestyrer. Kristiania.
Bugge, Sophus, professor. Kristiania.
Cavallin, Chr., professor. Lund.
Christensen Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København.
Geijer, P. A., akad.-adjunkt. Upsala.
Heiberg, J. L., cand. philol. København.
Hoffory, Julius, stud. mag. København.
Höffding, Harald, dr. phil. København.
Jörgensen, C., cand. philol. København.
Kock, Axel, fil. kand. Lund.
Korsch, Th., professor. Moskva.
Leffler, L. Fr., docent. Upsala.
Madvig, J. N., konferensråd, professor. København.
Pio, Jean, professor, skolebestyrer. København.
Rosing, M., adjunkt. Sorø.
Såby, V., cand. phil. København.
Smith, C. W., docent. København.
Storm, Gustav, professor. Kristiania.
Undset, Ingvald, stud. mag. Kristiania.

Indhold.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelser og tillæg.

Til ny række, 3dje bind.

S. 81 „Bland praesensformer, som bildats af perfektstammer, kan tilläggas det hellenistiska στήκω = ἕστηκα (t. ex. Paul. Phil. I, 27)."

\- 89 note 2 „Tydligare spår till ett aoristiskt bruk af perfectum än de i N. T. förekommande kunna upptäckas hos senare profana författare, t. ex. Apollodorus och i Fabulae Aesopicae; jfr. 111 Halm (γυνὴ καὶ ὄρνις) πεπόιηκε; 308 διεξελήλυθεν."

\- 97 l. 9 äldre l. senare

\- 113 „Bland perfecta af verba affectuum kan tilläggas bland andra πεπείραμαι; ἵδρυμαι (Thuc. II, 15); πεπίστευκα (Apostl. gern. XIV, 23)."

\- 144 l. 19 II l. III

Til ny række, 2det bind.

S.	155	l. 15	f. n.	att l. ett
-	161	l. 18	—	*gungatii* l. *gungath*
-	244	l. 3	—	centyry l. century
-	270	l. 22	—	*delaješi* l. *dělaješi*
-	—	—	—	[*e* = *ai*] l. [ě = ursprungligt *ai*]
-	284	l. 19	—	n. 2 l. n. 1
-	287	l. 1	—	efter „anfördt hos" tilf. „Bezzenberger, A. Reihe, s. 12."
-	316	l. 1	—	ἔρις, l. ἔρις;
-	319	l. 5	f. o.	Steffens l. Stephens
-	—	l. 3	f. n.	*Hœnns* l. *Hœns*

Om skjebnen hos Homer.

Af J. Aars.

Hvad forstaaes hos Homer ved „skjebnen“? Er det et abstrakt begreb eller en personlighed? Er det en selvstændig magt, der staar begrænsende og indskrænkende ved siden af eller endog bestemmende over al gudernes magt og virksomhed, eller er skjebnen underlagt gudernes eller visse guders eller én guds raadighed?

Disse spørsmaal har været meget drøftede og meget forskjellig besvarede. Welcker har gjort sagen til gjenstand for en grundig undersøgelse[1]) og kommer — i modsætning til de fleste forgjængere[2]) — til det resultat, at „Möra und Gottes Wirken sind eins“ (s. 187; „Gott“ er Zeus). Men baade før og efter Welcker møder man hos de fleste en ganske anden betragtning af forholdet. Jeg anfører nogle karakteristiske steder hos enkelte forfattere fra de sidste decennier for at vise de forskjellige opfattelser.

Meget almindeligt er det, at man som f. eks. Döllinger[3]) betragter Grækernes „skjebne“ (ogsaa den homeriske) som

[1]) Griechische Götterlehre, 1 bind 1857, s. 183—189.

[2]) Dog har allerede Nitszch (Anm. zu Homers Odyssee, 1 b. 1826, s. 179) nærmet sig til den samme opfatning, som Welcker gjør gjeldende. Ogsaa Maetzner (De Jove Homeri, 1834, s. 64 fg.), E. R. Lange (Einleitung in das Studium der griechischen Mythologie, 1826, — af Welcker betegnet som et forøvrigt meget umodent skrift, — s. 112—137) og — ifølge henvisningerne hos Nägelsbach — endnu enkelte andre har allerede før Welcker opfattet skjebnens forhold til Zeus omtrent paa samme maade, som han.

[3]) Heidenthum und Judenthum, 1857, s. 264. Man sammenligne Schömann, Prometheus, 1844, s. 133 og s. 38.

en „dunkel", „bag og over guderne staaende magt", der dog „selv er ufri", „will und vollbringt das Nothwendige nicht aus freier Wahl".

Efter Gerhard[1]) er Zeus „ursprünglich in Unterordnung unter ein mächtigeres Schicksal gedacht", og der tales om den „als homerische Schicksalsgöttin höher denn Zeus gekannte Möra oder Aesa"; hos G. V. Lyng[2]) er „Skjæbnen den blinde Magt, for hvem selv Guderne skjælve".

Preller[3]) søger paa en maade at omgaa modsætningen mellem skjebnens og guddommens magt, idet han siger: „Im Allgemeinen wird man annehmen dürfen, dass die Griechen, d. h. die Dichter der epischen Mythologie, sich das Schicksal als das oberste Naturgesetz und die Götter als dessen willige Vollstrecker dachten, aber so dass die Ausführung der Schicksalsbeschlüsse von ihnen abhing."

Nägelsbach[4]) har viet spørsmaalet en udførlig behandling. Han kommer til „eine vom Dichter geglaubte Nichteinerleiheit des göttlichen und des Schicksalswillen" (s. 139), men erkjender dog, at disse to viljer som oftest falder sammen, og mener derfor, at den homeriske forestilling vistnok tænker sig to forskjellige virksomheder, skjebnens og guddommens, men ikke har kunnet sondre deres omraader ud fra hinanden, men „zwischen Unterscheidung und Confundirung des göttlichen und des Schicksalswillen hin und her schwankt" (s. 145).

Paa samme maade P. O. Schjøtt[5]): „Begrebet Skjæbne forekommer allerede hos Homer, og allerede her er For-

---

[1]) Griechische Mythologie, 1 del 1854, § 201 og § 589; sml. dog § 213, hvor det heder: „im Ganzen jedoch lässt die homerische Dichtung diesen beschränkenden Grundzügen ihres höchsten Gottes keinen Spielraum."

[2]) Hedenskabets Levnetsløb, 1866, s. 104. Paa samme maade og endnu sterkere hos mange andre, især i skolebøger og populariserende fremstillinger.

[3]) Griechische Mythologie, 1854, 1 b., s. 329.

[4]) Homerische Theologie, 2den udg. ved Autenrieth, 1861, s. 120—146; 1ste udg. er fra 1840; Autenrieths forord til 2den udg. viser, at Nägelsbach har fastholdt sin anskuelse om Moiras stilling til Zeus (ligesom om Διὸς τάλαντα, se nedenfor s. 27) ogsaa ligeoverfor Welcker.

[5]) Den græske Tragedies Oprindelse, 1874, s. 41.

holdet vaklende. Snart er Skjæbnen en Magt udenfor og over Guderne, snart ligger den i Gudernes Haand."

Sic dissentiunt viri docti. Det turde da kanske ikke være ørkesløs gjerning at prøve sagen endnu en gang. Ti spørsmaalet er af stor betydning for forstaaelsen af de religiøse forestillinger, hvorpaa den homeriske digtning hviler. Berettigelsen af — i det mindste foreløbig — at begrænse en saadan undersøgelse udelukkende til Iliaden og Odysseen behøver vel ikke nærmere at motiveres; Welckers store verk begynder med disse ord: „Homer reicht gleich einer Gebirgsspitze durch einen alles Land überdeckenden Wolkenhimmel allein zu uns herüber und steht auch abwärts in der Zeit als unmittelbares Denkmal noch lange hin allein."

I.

For at faa spørsmaalet besvaret ud af kilderne selv har jeg først søgt at samle de steder i Iliaden og Odysseen, hvor de ord, som man pleier at oversætte med „skjebnen", forekommer, at bestemme de forskjellige betydninger, som disse ord har i forskjellig sammenhæng, og saavidt muligt at paavise disse betydningers udvikling. Paa den maade har jeg villet vinde et fast grundlag for den videre undersøgelse[1]).

Om etymologien af ordet *αἶσα* er der fremsat meget forskjellige formodninger. Den eneste rimelige af disse er vel G. Curtius's[2]), der under henvisning til Hesychios's *ἀΐσονες· φραγμοί* og *ἀϊσόμενος· φραξάμενος* sætter *αἶσα* i forbindelse med roden *vish* (*vis* separare), sskr. *vishu* (aeque) og med adjektivet *ἶσος* (for *ϝισϝος*), altsaa *αἶσα* („*α* vorgeschlagen") = *ἡ ἴση*. Er dette rigtigt, saa er altsaa grundbetydningen ligelig, retmæssig del.

---

1) En del af det stof, som paa denne maade kommer med, har dog ingen ligefrem betydning for vort hovedspørsmaal, og de læsere, for hvem en saadan leksikalsk redegjørelse ikke i sig selv har nogen interesse, kan uden stor skade springe dette afsnit over og gaa lige til II.

2) Grundzüge der griechischen Etymologie, 2. Aufl., s. 340 og 509; sml. Döderlein Hom. Gloss. 429.

Il. 18, 327 λαχόντα τε ληΐδος αἶσαν, den ham tilkommende del af byttet; paa samme maade Od. 5, 40 og 13, 138. — Od. 19, 84 ἔτι γὰρ καὶ ἐλπίδος αἶσα, endnu kan man haabe; (ligelydende Od. 16, 101, et sandsynligvis uegte vers). — Il. 1, 416 forklares αἶσα om *vitae portio* (se navnlig Nägelsbachs „Anmerkungen“); sammenhængen viser, at der menes den Achilleus tilkommende, beskikkede del af liv, levetid. Fremdeles ὑπὲρ αἶσαν Il. 16, 780, der af scholiasten forklares πλέον ἢ κατὰ μέτρον[1]); κατ' αἶσαν betyder rigtig, tilbørlig (κ. α. εἰπεῖν Il. 10, 445 og 17, 716) eller medrette, efter fortjeneste. ὑπὲρ αἶσαν det modsatte (κατ' αἶσαν ἐνείκεσας οὐδ' ὑπὲρ αἶσαν Il. 3, 59 og 6, 333).

Il. 24, 376 staar ὁδοιπόρος αἴσιος; dette adjektiv betyder tilbørlig, beleilig; det gjengives af parafr. ed. Bekker καθήκων og bruges af senere forfattere i betydningen gunstig (om varsler o. l.). Ogsaa αἴσιμος betyder retmæssig, billig; neutr. plur. om hvad der er retfærdigt, rimeligt, sømmeligt, forstandigt. Saaledes Il. 15, 207 ὅτ' ἄγγελος αἴσιμα εἰδῇ („naar et Bud har Syn for det Rette“, Wilster). Od. 2, 231 og 5, 9 staar μηδὲ φρεσὶν αἴσιμα εἰδώς i modsætning til ἀγανὸς καὶ ἤπιος om en konge; sml. Od. 14, 433 περὶ γὰρ φρεσὶν αἴσιμα ᾔδη. Il. 6, 62 og 7, 121 αἴσιμα παρειπών om et vel grundet og forstandigt raad. Od. 7, 310 og 15, 71 ἀμείνω δ' αἴσιμα πάντα, alt hvad ret og sømmeligt er. Od. 23, 14 φρένας αἰσίμῃ rettænkende (mods. μάργη). Od. 21, 294 μηδ' αἴσιμα πίνῃ adverbialt, usømmelig, til overmaal. Od. 8, 348 τίσειν αἴσιμα πάντα. Od. 14, 83:

οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν,
ἀλλὰ δίκην τίουσι καὶ αἴσιμα ἔργ' ἀνθρώπων.

Om en anden betydning af dette adjektiv se nedenfor s. 14.

Det sammensatte ἐναίσιμος bruges omtrent paa samme maade: αἶσαν ἐν (ἑαυτῷ) ἔχων eller ἐν αἴσῃ = κατ' αἶσαν ὤν, stemmende med ret og billighed. (sml. ἐν μοίρῃ, s. 6). Il. 24, 425 ἐναίσιμα δῶρα (parafr. καθήκοντα). Il. 6, 519 οὐδ' ἦλθον ἐναίσιμον adverb. = κατ' αἶσαν, d. e. i denne sammenhæng = i rette tid. Od. 17, 321 ἐναίσιμα ἐργάζεσθαι, d. e. gjøre sin pligt. Od. 17, 363 ἐναίσιμοι

[1]) Nærmere om dette sted nedenfor.

modsat ἀθέμιστοι. Od. 2, 122 τοῦτο γ' ἐναίσιμον οὐκ ἐνόησεν (i denne sammenhæng omtrent = klogt; næsten ligelydende Od. 7, 299). Il. 6, 521 og Od. 10, 383 ἀνήρ, ὅς κ' ἐναίσιμος εἴη („rimelig"). Od. 5, 190 (Kalypso til Odysseus:)

καὶ γάρ ἐμοὶ νόος ἐστὶν ἐναίσιμος, οὐδέ μοι αὐτῇ
θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι σιδήρεος, ἀλλ' ἐλεήμων.

Il. 24, 40 (Apollon om Achilleus:)

ᾧ οὔτ' ἄρ φρένες εἰσὶν ἐναίσιμοι οὔτε νόημα
γναμπτὸν ἐνὶ στήθεσσι, λέων δ' ὣς ἄγρια οἶδεν.

Od. 2, 159 ὄρνιθας γνῶναι καὶ ἐναίσιμα μυθήσασθαι; her betyder ἐναίσιμα rimeligvis *fatalia* og hører altsaa hen til den nedenfor s. 14 fg. omtalte betydning af αἶσα. Ogsaa Il. 2, 353 forstaaes ἐναίσιμα σήματα af mange om *fatalia signa*, tegn, som har varselsbetydning; sammenhængen synes dog hellere at tale til fordel for en anden forklaring, der allerede findes hos parafr., συμφέροντα σήματα, *fausta signa*.

Μοῖρα af roden *mer*, tildele (μείρομαι, ἔμμορα), betyder først og fremst — ligesom det efterhomeriske μέρος — del:

Il. 9, 318 ἴση μοῖρα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζοι·

her betyder μοῖρα del (af æren eller af byttet); ligesaa Od. 11, 534 del af byttet.

Il. 10, 253 — — — παρῴχηκεν δὲ πλέων νὺξ
τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται.

Il. 16, 68 χώρης ὀλίγην ἔτι μοῖραν ἔχοντες.

Od. 4, 97 τριτάτην μοῖραν (af Menelaos's skatte). — Od. 8, 470 μοίρας om dele af maden, retter; ligesaa 19, 423 og 20, 280. Od. 14, 448 ὁ δ' ἕζετο ᾗ παρὰ μοίρῃ (ved sin portion, altsaa paa sin plads); ligesaa μοῖραν Od. 17, 335 og μ. ἴσην 20, 281. 293 om portion. Od. 17, 258 κρειῶν μοῖραν; 20, 260 σπλάγχνων μοίρας. — Od. 20, 171 (om beilerne) οὐδ' αἰδοῦς μοῖραν ἔχουσιν.

Til denne betydning af μοῖρα svarer adjektivet ἄμμορος i betydningen udelagtig (altsaa = det senere ἄμοιρος); det forekommer kun Il. 18, 489 (og gjentaget Od. 5, 275): οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.

Prægnant bruges μοῖρα om den passende, retmæssige del, ἴση μοῖρα, altsaa i samme betydning som αἶσα. Saaledes maaske Od. 19, 592, hvor μοῖραν almindelig forklares om et rimeligt maal, en grænse, medens andre underforstaar ὕπνου

og ogsaa her oversætter „del" („guderne har givet alle mennesker del i søvnen")[1]. I ethvert fald har udtrykket κατὰ μοῖραν faat ganske den samme betydning som κατ' αἶσαν. Det bruges meget ofte i forbindelse med εἰπεῖν og lignende verber for at betegne, at en har ret i, hvad han siger. Saaledes Il. 15, 206 μάλα τοῦτο ἔπος κατὰ μοῖραν ἔειπες og ganske eller næsten paa samme maade Il. 1, 286; 8, 146; 9, 59; 10, 169; 15, 206; 23, 626; 24, 379; Od. 7, 227; 8. 141; 13, 385; 17, 580; 18, 170; 20, 37; 21, 278; 22, 486; 14, 509 οὐ παρὰ μοῖραν = κατὰ μοῖραν; 2, 251 οὐ κατὰ μοῖραν ἔειπες (urimelig eller upassende; lignende 8, 397); 12, 35 αὐτὰρ ἐγὼ τῇ πάντα κατὰ μοῖραν κατέλεξα (lignende 8, 496; 10, 16; ἐν μοίρῃ κατέλεξας Il. 19, 186). Od. 15, 170 κ. μ. ὑποκρίνεσθαι give et rigtigt svar. Od. 15, 203 ὅπως οἱ κ. μ. ὑποσχόμενος τελέσειεν („som det burde sig"). — Od. 9, 352 (Odysseus til Polyfemos:) ἐπεὶ οὐ κ. μ. ἔρεξας. Od. 9, 245. 309. 342 πάντα κ. μ. (alt i god orden og skik; lignende 4, 783 og 8, 54). — Il. 19, 255:

— — τοὶ δ' ἄρα πάντες ἐπ' αὐτόφιν εἵατο σιγῇ
Ἀργεῖοι κατὰ μοῖραν, ἀκούοντες βασιλῆος.

Il. 16, 367 οὐδὲ κ. μ. πέραον πάλιν (parafr. ed. Bekk. οὐδὲ κατὰ τὸ πρέπον, „uden al Skik over Graven de foer", Wilster). Od. 22, 54 (Eurymachos om Antinoos) ὁ μὲν ἐν μοίρῃ πέφαται

---

[1]) Saaledes Nägelsbach Hom. Theol. 2. udg. s. 125. — Lehrs har i 2den udg. af sine „Populäre Aufsätze" (som desværre først er kommen mig i hænde, idetsamme nærværende arbeide skulde leveres til trykning) optaget en interessant afhandling om „Zeus und die Moira", som vistnok ikke i nogen maade forandrer min opfattelse af det homeriske skjebnebegreb, men som jeg dog gjerne havde villet kunne tage mere hensyn til, end det nu lader sig gjøre. Han behandler her (s. 216 fg.) vort sted (Od. 19, 589 fg.), som han forklarer saaledes: „wenn ein Mensch auch im Stande wäre — — dem Schlafe sich zu entziehen, so dürfte er es nicht: denn er würde die von den Göttern für die Menschen, für menschliches Leben und Sitte gesetzten Ordnungen übertreten und stören." Altsaa μοῖρα det af guderne fastsatte (sml. nedenfor II). I senere tid, mener Lehrs, vilde man have udtrykt den samme tanke saaledes: dog, man skal ikke gjøre brud paa naturens orden. Ogsaa om μοῖραι Il. 24, 49 (se nedenfor) bemerker han: „das würde doch wol nach späterer Art sein: denn die Natur hat den Menschen ein duldsames Herz gegeben."

(medrette, som forskyldt, lat. *merito*, et med μοῖρα, μέρος &c. nær beslegtet ord[1])).

Μοῖρα og αἶσα er altsaa blevne synonymer; κατὰ μοῖραν og κατ' αἶσαν betyder et og det samme. Saaledes kan ogsaa begge ord bruges ikke alene i den almindelige betydning af den lige, retmæssige del, det billige, passende o. s. v., men ogsaa om den en tilkommende del og lod i noget, f. eks. i ære, magt eller lignende, og overhovedet om den en beskikkede del af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans lod og skjebne i livet. Il. 15, 195 (Poseidon om Zeus) μενέτω τριτάτῃ ἐνὶ μοίρῃ· ibid. 209 ὁμῇ πεπρωμένον αἴσῃ[2]). Il. 22, 477 ἰῇ ἄρα γεινόμεσθ' αἴσῃ (til en og samme skjebne). Il. 1, 418; 5, 209; Od. 19, 259: κακὴ αἶσα (en ulykkelig lod). Od. 20, 76 μοῖρα uden epitheton om en lykkelig lod (paa grund af modsætningen til ἀμμορίη, se nedenfor). Saaledes ogsaa μοιρηγενές Il. 3, 182, parafr. ἀγαθῇ μοίρᾳ γεγενημένε.

Denne betydning af lod, skjebne har ogsaa — skjønt meget sjeldnere — substantivet μόρος, der aldrig (som μοῖρα) betyder del (uagtet ἄμμορος kan betyde udelagtig, se ovf. s. 5), heller ikke lykke (uagtet ἄμμορος betyder ulykkelig[3])), heller ikke bruges som vox media, men kun, hvor talen er om en ulykkelig lod, navnlig om undergang og død. Nærmere herom nedenfor (s. 10 fg.). I ethvert fald har vi betydningen lod i det sammensatte: ἰσόμορος Il. 15, 209, der (i samme vers) forklares ved ὁμῇ πεπρωμένος αἴσῃ og betyder det samme som ὁμότιμος (v. 186); sidste led svarer altsaa nøiagtig til μοῖρα i v. 195 (se ovenfor); lignende er δύσμορος og αἰνόμορος Il. 22, 481 (det sidste ogsaa Od. 9, 53), ulykkelig, elendig; ἄμμορος Il. 6, 408 og 24, 773 er = δύσμορος, og ἀμμορίη Od. 20, 76 betyder altsaa ulykke[4]). Man merke ogsaa

[1]) Ameis's forklaring er vistnok kunstig.

[2]) Jeg anfører her ogsaa Il. 9, 378 τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ, uagtet det altid vil være tvilsomt, hvorledes αἴσῃ her rettest skal forstaaes, saalænge det er umuligt med nogen sikkerhed at forklare καρός.

[3]) Det kunde dog maaske være tvilsomt, om ἄμμορος er at forstaa som sammensat af μόρος og ἀ privativum; sml. hvad nedenfor s. 19 er sagt om ἄποτμος.

[4]) Lehrs (pop. Aufs. 2. udg. s. 228) oversætter:

„— — denn er, wohl weiss er ja alles,
So wie Moira so auch Nichtmoira der sterblichen Menschen.“

det senere γεωμόρος; hos Hesychios betyder μόροι bl. a. ogsaa κλῆροι. (Om ὑπέρμορον se senere).

Paafaldende bliver det altid, at det begreb, der ellers stadig betegnes ved ordformen μοῖρα, bestandig, naar det anvendes som sidste led i en sammensætning, og saagodtsom kun da, betegnes ved et andet, om end nær beslegtet ord, μόρος.

Imidlertid kan det ikke negtes, at μόρος paa et par steder hos Homer og ligeledes paa nogle faa steder hos efterhomeriske forfattere synes at maatte oversættes lod eller skjebne. Saaledes Od. 11, 618 (Herakles til Odysseus:)

ἆ δείλ', ἦ τινὰ καὶ σὺ κακὸν μόρον ἡγηλάζεις

(„malum fatum sustines").

Il. 6, 357 (Helene og Alexandros)

οἷσιν ἐπὶ Ζεὺς θῆκε κακὸν μόρον.

Ligeledes Il. 19, 421 (Achilleus:)

εὖ νύ τοι οἶδα καὶ αὐτός, ὅ μοι μόρος ἐνθάδ' ὀλέσθαι (se nedf. s. 12).

Aisch. Agam. 1146

ἰὼ λιγείας μόρον ἀηδόνος·
πτεροφόρον οἱ δέμας γὰρ περεβάλοντο
θεοὶ γλυκύν τ' αἰῶνα κλαυμάτων ἄτερ.

De ord, vi her beskjæftiger os med, bruges altsaa om menneskenes lod og del i livet, deres skjebne. Men den lod og skjebne, som de homeriske digtes og navnlig Iliadens handling mest giver anledning til at fremhæve, er døden. — Ved døden fuldbyrdes hvert menneskes skjebne; idet han dør, opfylder han, hvad der er ham tildelt, beskikket her i livet, sit „livs lod", μοῖρα βιότοιο; derfor kan ogsaa hans død kaldes hans μοῖρα θανάτοιο, den lod, skjebne, som bestaar i hans død; og endelig kan ogsaa μοῖρα alene — uden ligefrem at have betydning af døden — dog bruges om menneskets død, naar den sammenhæng, hvori ordet staar, ligesaa tydelig som en tilføiet gen. defin. θανάτοιο viser, hvad meningen er.

Il. 4, 170 αἴ κε θάνῃς καὶ μοῖραν[1]) ἀναπλήσῃς βιότοιο.

---

[1]) Saaledes de nu eksisterende haandskrifter. Aristarch — og med ham mange nyere udgivere — πότμον. Se derimod nedenfor s. 17 fg.

Od. 2, 100; 3, 238[1]); 19, 145; 24, 135:

— — — εἰς ὅτε κέν μιν (ὁππότε κεν δὴ)

μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι[2]) τανηλεγέος θανάτοιο.

Od. 17, 326 Ἄργον δ' αὖ κατὰ μοῖρ' ἔλαβεν[2]) μέλανος θανάτοιο.

Il. 3, 101 ὁπποτέρῳ θάνατος καὶ μοῖρα τέτυκται.

(Sml. Il. 18, 120 εἰ δή μοι ὁμοίη μοῖρα τέτυκται).

Od. 21, 24 (Ifitos's hopper)

οἱ καὶ ἔπειτα φόνος καὶ μοῖρα γένοντο

(blev ham hans undergang og (endelige) skjebne).

Od. 11, 560 Ζεὺς — τεῖν ἔπι μοῖραν ἔθηκεν

(μοῖρα ganske = μ. θανάτοιο).

Il. 6, 488 μοῖραν δ'οὔ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν

(μοῖραν „sin skjebne", om døden).

Sjeldnere bruges paa samme maade αἶσα. Saaledes Il. 24, 428:

τῷ οἱ ἀπομνήσαντο καὶ ἐν θανάτοιό περ αἴσῃ

(endogsaa i døden); lignende ibid. 750.

Il. 16, 441 og 22, 179 ἄνδρα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ, forlængst bestemt til sin skjebne, d. e. til døden. — Il. 22, 61 ὃν — Κρονίδης αἴσῃ ἐν ἀργαλέῃ φθίσει.

Fremdeles betegnes ens dødsdag ved αἴσιμον ἦμαρ. Dette udtryk betyder egentlig den dag, da en faar sin lod og del, da hans skjebne opfyldes, fuldbyrdes, men bruges ogsaa omskrivende for døden selv (ligesom νόστιμον ἦμαρ og δούλιον ἦμαρ for νόστος, δουλεία). Saaledes Il. 21, 100 ἐπισπεῖν αἴσιμον ἦμαρ; Od. 16, 280 σφι παρίσταται αἴσιμον ἦμαρ (analogt med παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή Il. 16, 853 og 24, 132 og med παραστήσεσθαι ἔμελλεν μοῖρ' ὀλοή Od. 24, 29). Om Il. 8, 72 og 22, 212 se nedenfor s. 27 fg. Ogsaa μόρσιμον ἦμαρ bruges paa samme maade. Il. 15, 613 οἱ ἐπώρνυε μόρσιμον ἦμαρ Παλλὰς Ἀθηναίη, (forøvrigt et sted af meget tvilsom egthed); Od. 10, 175 betyder μόρσιμον ἦμαρ den (os) bestemte, af skjebnen beskikkede

[1]) Om dette sted, som ikke beviser nogen „Gebundenheit der Götter" se Welcker Gr. Götterl. I, 191.

[2]) Om det personificerende i udtrykkene se nedenfor, hvor ogsaa anføres flere eksempler paa et καὶ μοῖρα, der slutter sig alvorsfuldt til θάνατος.

dag (se nedenfor s. 14). Endelig sammenligne man Il. 22, 13, hvor Apollon siger til Achilleus:

οὐ μέν με κτενέεις, ἐπεὶ οὔ τοι μόρσιμός εἰμι;

dette udtryk omskrives af parafr. ed. Bekk. saaledes: ἐπειδὴ οὐδαμῶς σοι μεμοιραμένος εἰμί, og i overensstemmelse hermed forklarer Döderlein „bestemt til døden for din haand“; schol. derimod og de fleste nyere fortolkere forstaar det som οὐκ εἰμι φονεύσιμος (τοι dativus ethicus), hvad der vel er rimeligere, da Apollon allerede i v. 10 har givet sig tilkjende som en gud.

Substantivet μόρος kan ikke alene som μοῖρα og αἶσα bruges omskrivende om et menneskes død, men synes ofte ligefrem at betyde død:

Il. 21, 133 ἀλλὰ καὶ ὧς ὀλέεσθε κακὸν μόρον (parafr. φθείρεσθε κακὸν θάνατον).

Od. 1, 166 νῦν δ' ὁ μὲν ὧς ἀπόλωλε κακὸν μόρον.

Il. 22, 279 (Hektor til Achilleus:)

ἤμβροτες, οὐδ' ἄρα πώ τι, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
ἐκ Διὸς ἠείδεις τὸν ἐμὸν μόρον (parafr. τὸν ἐμὸν θάνατον).

Od. 9, 61; 11, 409; 16, 421; 20, 241 staar θάνατόν τε μόρον τε (sml. θάνατον καὶ πότμον, se s. 17), der snarere betyder død og undergang (fordærvelse) end døden og skjebnen — trods ligheden med θάνατος καὶ μοῖρα (se s. 9); man lægge nemlig merke til, at der aldrig siges μόρος θανάτοιο eller μόρος βιότοιο.

Fremdeles maa nævnes det possessive compositum ὠκύμορος, hvis sidste led nødvendig maa betyde død; det bruges paa to maader: 1) som vil faa en snar død (Il. 1, 417. 505; 18, 95. 458; Od. 1, 266; 4, 346; 17, 137); 2) som medfører en snar død, hurtig dræbende (om pilen; Il. 15, 441; Od. 22, 75).

Andre steder kan baade betydningen lod, skjebne og betydningen død, undergang passe. Saaledes Il. 24, 85 (om Thetis)

κλαῖε μόρον οὗ παιδὸς ἀμύμονος, ὅς οἱ ἔμελλε
φθίσεσθ' ἐν Τροίῃ ἐριβώλακι, τηλόθι πάτρης.

Il. 18, 465 ὅτε μιν μόρος αἰνὸς ἱκάνοι tror jeg vistnok der bør oversættes død (parafr. ὄλεθρος δεινός), men maa dog ogsaa indrømme muligheden af en anden forklaring (den frygtelige skjebne).

Ogsaa hos senere forfattere forekommer ordet brugt saaledes, at hvilkensomhelst af disse betydninger kan give god mening. Sof. Antig. 465 τοῦδε τοῦ μόρου τυχεῖν (rimeligst lod eller ulykke, haard skjebne, se nedf. s. 13). Aisch. Prom. 248: θνητούς γ' ἔπαυσα μὴ προδέρκεσθαι μόρον (sin død eller sin skjebne, sin fremtid? fortolkerne og oversætterne er ikke enige; det første er dog vel rimeligst og støttes ved Platons autoritet[1])). Her kunde man dog endnu sige, at μόρος „betyder“ skjebne, men — ligesom ofte μοῖρα — er at forstaa om døden. Men paa de fleste steder kan denne forklaring ikke anvendes. Jeg nævner kun nogle faa eksempler fra det efterhomeriske sprog:

Sof. Antig. 1312 (budet til Kreon:)

ὡς αἰτίαν γε τῶνδε κἀκείνων ἔχων
πρὸς τῆς θανούσης τῆσδ' ἐπεσκήπτου μόρων.

(G. Hermann: „sensus est: affirmabaris a mortua hacce utriusque necis culpam habere). — Ibid. v. 56 (om Eteokles og Polyneikes)

μόρον κοινὸν κατειργάσαντ' ἐπ' ἀλλήλοιν χεροῖν.

Aisch. Choeph. 911 καὶ τόνδε τοίνυν μοῖρ' ἐπόρσυνεν μόρον.

Aisch. Hepta 199 λευστῆρα δήμου δ' οὔ τι μὴ φύγῃ μόρον (= φόνον δημόλευστον Antig. 36).

Pind. Pyth. 3, 105 αἴθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκηψεν μόρον. Ol. 13, 130 διασιγάσομαι αὐτῷ μόρον.

Herod. 9, 17 αἰσχίστῳ μόρῳ. 1, 117 τέῳ μόρῳ τὸν παῖδα κατεχρήσαο.

Hes. Theog. 211 Νὺξ δ' ἔτεκε στυγερόν τε Μόρον καὶ Κῆρα μέλαιναν καὶ Θάνατον.

I et af Lukian, Halieus c. 2, anvendt vers, rimeligvis af en tragiker, staar μόρος endog med betydningen af et lig — ganske som undertiden det latinske *mors*: λακιστὸν ἐν πέτραισιν εὑρέσθαι μόρον.

Disse eksempler, som forøvrigt kunde forøges mangfoldig, antager jeg tilstrækkelige til at vise, at ordet μόρος ganske egentlig og ligefrem betyder død, undergang, og at det altsaa i sprogbrugen er forskjelligt fra μοῖρα. Hesychios gjengiver

---

[1]) Gorgias c. 79 παυστέον ἐστὶ προειδότας αὐτοὺς τὸν θάνατον; se Gottfr. Herrmann Aeschyli tragoediae 2, 74.

det med *φόνος, θάνατος, φθόρος, πόνος, νόσος* og — tilsidst — *μοῖρα τοῦ βίου*. Alligevel kunde jo nok denne sidste betydning være den primære, og det er ovenfor vist, at betydningen lod, del nok kan udvikle sig til betydning af døden. Men vi har set, at der er en paatagelig forskjel mellem den maade, hvorpaa *μοῖρα* og *μόρος* bruges om døden, og denne forskjel er vanskelig at forklare, dersom begge ord efter oprindelse og egentlig betydning er et og det samme. Underligt er det isaafald ogsaa, at *μοῖρα*, der i det hele er et langt hyppigere forekommende ord, ikke skulde have udviklet sig til denne absolute betydning af død, undergang, ødelæggelse, som *μόρος* har, men kun ved udtrykkelig tilføiet eller i sammenhængen liggende epexegese — uden at aflægge betydningen af lod, skjebne — kunne anvendes paa døden. Jeg kan derfor ikke komme bort fra en tvil, om ikke *μόρος* i sin oprindelse er et ganske andet ord end *μοῖρα*, om det ikke er at henføre til samme rod som *mors*, *morior*, *βροτός* o. s. v. og altsaa netop oprindelig betyder død[1]). Jeg ved nok, at der er dem, som vil udlede ogsaa disse ord af roden *mer*, dele, tildele, og altsaa forklare *mors* ligesaavel som baade *μοῖρα* og *μόρος* om det tildelte, dernæst døden[2]); men denne forklaring vil neppe blive fastholdt af nogen, som har læst Max Müllers fremstilling af roden *mar* og „the history of its adventures through the world“ [3]).

Men hvis hin tvil er grundet, maa *μόρος* paa de ovenfor s. 8 nævnte steder (Od. 11, 618 og Il. 6, 357) forklares anderledes, nemlig som *πόνος* (Hesych.), møie, stræv, plage, ulykke (efter M. Müller er ogsaa *μῶλος* og *moles* af samme rod som *mors*). Il. 19, 421 (se s. 8) kunde det vel maaske gaa an at oversætte „min død (d. e. den for mig bestemte død) er at omkomme her“. Men det kan ikke negtes, at oversættelsen „min lod“ falder lettere, og i ethvert fald er

---

[1]) Sml. Fick, som under roden *mar* (gnide, knuse &c.) opfører „*μόρος* Tod, falls es von *μόρος* Geschick zu trennen ist“ (Vergl. Wörterbuch der indogerm. Sprachen, 3die udg. I, 172).

[2]) Saaledes Hartung, Die Religion und Mythologie der Griechen, II, 167 (note 251), o. m. a.

[3]) Lectures on the science of language, II, 314 fg. (særlig s. 319).

endnu ikke Agam. 1146 (se s. 8) eller de s. 7 f. anførte sammensætninger forklarede, navnlig ikke ἰσόμορος og ὑπέρμορον, heller ikke γεωμόρος eller Hesychios's μόροι κλῆροι. Jeg maa derfor helde til den mening, at vi har to oprindelig helt forskjellige ord for os, det ene μόρος = *mors*, det andet μόρος = μοῖρα og i sprogbrugen næsten ganske fortrængt af dette undtagen i sammensætning. Efterhaanden er da vel bevidstheden om den oprindelige forskjel bleven udvisket, en rimelig følge af, at paa den ene side μόρος, død, ofte var brugt saaledes, at der uden væsentlig forandring i meningen kunde siges ulykke, ulykkelig skjebne eller blot skjebne, og paa den anden side μοῖρα (ligesom ogsaa αἶσα) meget ofte, ja allermest har været brugt om menneskers lod og skjebne, forsaavidt som den fuldbyrder sig i deres død.

Welcker har opfattet betydnings-overgangen anderledes. Han mener, at den homeriske brug af ordene μοῖρα og αἶσα „fast ganz auf den Tod beschränkt ist“ [1]), ja endog at begrebet af μοῖρα først efter Homer har udviklet sig „zu dem des Looses der Menschen überhaupt, des Schicksals, der Ereignisse“ [2]); efter ham betyder ogsaa αἶσα egentlig del, navnlig døden som den eneste del og lod, der er ethvert menneske vis, og den almindeligere betydning af menneskenes tilskikkelser og skjebne, deres lykke og ulykke skal for begge ords vedkommende først senere have udviklet sig, medens den hos Homer kun hist og her dukker frem [3]). Jeg tror allerede ved de ovenfor sammenstillede citater at have godtgjort, at en anden forklaring af betydningsudviklingen er den rette [4]); og flere steder, som vi i det følgende kommer til at betragte, vil yderligere vise, at den almindelige betydning af lod, skjebne ingenlunde kan frakjendes disse ord i det homeriske sprog.

---

[1]) Gr. Götterl. I, 698. — Sml. I, 189, hvor han synes tilbøielig til at sætte baade μοῖρα og μόρος i etymologisk forbindelse med *mors*; døden, siger han, er „ursprünglich und wesentlich die Möra, μόρος, mors“; s. 185 heder det dog, at „αἶσα und μοῖρα bedeuten bei Homer und Hesiodus Theil, dann Tod insbesondre.“

[2]) Gr. Götterl. II, 188.

[3]) I, 186, note 7.

[4]) Se ogsaa nedenfor s. 16.

Saaledes bruges udtrykket *μοῖρα* (*αἶσα*) *ἐστί τινι*, det er ens lod, er en beskikket, vistnok oftest om den ham bestemte død, men ogsaa om andre tilskikkelser, baade lykkelige og ulykkelige, baade om liv og død.

Il. 23, 80 *καὶ δὲ σοὶ αὐτῷ μοῖρα, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,*
τείχει ὕπο Τρώων εὐηγενέων ἀπολέσθαι.

Saaledes *μόρος* Il. 19, 421: *μοι μόρος ἐνθάδ' ὀλέσθαι.*

Il. 24, 224 — — — — *εἰ δέ μοι αἶσα*
τεθνάμεναι παρὰ νηυσὶν Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Od. 5, 288 *οἱ αἶσα* (sc. *ἐστὶν*) *ἐκφυγέειν.*

Od. 5, 206 *ὅσσα τοι αἶσα κήδε' ἀναπλῆσαι.* Ligesaa 13, 306.

Od. 14, 359 *ἔτι γάρ νύ μοι αἶσα βιῶναι.*

Od. 15, 276 *ἐπεί νύ μοι αἶσα κατ' ἀνθρώπους ἀλάλησθαι.*

Od. 23, 315 *οὐδέ πω αἶσα φίλην ἐς πατρίδ' ἱκέσθαι ἦεν.*

Od. 5, 113 *οὐ γάρ οἱ τῇδ' αἶσα φίλων ἀπονόσφιν ὀλέσθαι,*
ἀλλ' ἔτι οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.

(De to sidste vers ogsaa 5, 41 og 9, 532 — med uvæsentlige afvigelser).

Paa samme maade adjektiverne *αἴσιμον* og *μόρσιμον* (*μόριμον*):

Od. 15, 239 — — — — *τόθι γάρ νύ οἱ αἴσιμον ἦεν*
ναιέμεναι πολλοῖσιν ἀνάσσοντ' Ἀργείοισιν.

Il. 21, 495 (om duen) *οὐδ' ἄρα τῇγε ἁλώμεναι αἴσιμον ἦεν.*

Il. 21, 291 *ὡς οὔ τοι ποταμῷ γε δαμήμεναι αἴσιμόν ἐστιν.*

Il. 9, 245 — — *ἡμῖν δὲ δὴ αἴσιμον εἴη φθίσθαι ἐνὶ Τροίῃ.*

Il. 19, 417 (Xanthos til Achilleus:) — — *ἀλλὰ σοὶ αὐτῷ*
μόρσιμόν ἐστι θεῷ τε καὶ ἀνέρι ἶφι δαμῆναι.

Il. 20, 302 *μόριμον δέ οἵ ἐστ' ἀλέασθαι.*

Il. 5, 674: det var ikke *μόρσιμον* for Odysseus at dræbe Tlepolemos. — Sml. Od. 16, 392 og 21, 162:
— — *ἡ δέ κ' ἔπειτα*
γήμαιθ' ὅς κε πλεῖστα πόροι καὶ μόρσιμος ἔλθοι.

Men disse ord bruges ikke alene i saadan relation til det enkelte individ. Ofte betegner de ganske i almindelighed det beskikkede, altsaa skjebnen; det heder saaledes ikke blot *μοῖρ' ἐστί τινι*, men ogsaa *μοῖρ' ἐστί*, det er skjebnen, det er bestemt. Ofte kan man være i uvished, om der bør over-

sættes „hans skjebne“ eller „skjebnen“, — hvad der med hensyn til spørsmaalet om, hvem der raader for skjebnen, dog ikke gjør nogen forskjel. Følgende steder kan tjene til yderligere at vise overgangen fra begrebet af det den enkelte tildelte til det almindeligere begreb af skjebnen:

Il. 15, 117 (Ares:)

— — εἴ πέρ μοι καὶ μοῖρα Διὸς πληγέντι κεραυνῷ
κεῖσθαι ὁμοῦ νεκύεσσι μεθ' αἵματι καὶ κονίῃσιν.

Il. 16, 433 (Zeus:)

ὤ μοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρων
μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

Il. 17, 421 (mangen af Troerne siger:)

ὦ φίλοι, εἰ καὶ μοῖρα παρ' ἀνέρι τῷδε δαμῆναι
πάντας ὁμῶς, &c.

Od. 8, 511 αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, det var skjebnen, skjebnens bestemmelse, at Troia skulde gaa tilgrunde.

Il. 16, 707 (Apollon til Patroklos:)

— — οὔ νύ πω αἶσα
σῷ ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέρθαι Τρώων ἀγερώχων.

Ganske = μοῖρ' ἐστὶ er εἵμαρται: Il. 21, 281 νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι, (gjentaget Od. 5, 312 og lignende Od. 24. 34). Endelig maa ogsaa nævnes udtrykket πέπρωται, det er beskikket, bestemt, vel egtl. skaffet tilveie[1]); Il. 18, 329 (Achilleus):

ἄμφω γὰρ πέπρωται ὁμοίην γαῖαν ἐρεῦσαι.

Il. 3, 309 (se s. 22); 15, 209 (se s. 7); 16, 441 og 22, 179 (se s. 9).

(Hos senere forfattere ofte τὸ πεπρωμένον, ἡ πεπρωμένη αἶσα, ogsaa ἡ πεπρωμένη uden tilføiet αἶσα, o. s. v.).

Det vigtigste af, hvad hidtil er fremstillet, vil kunne resumeres i følgende oversigt over betydnings-udviklingen:

---

[1]) G. Curtius (Grundzüge, 2. udg. s. 254) formoder sammenhæng mellem r. πορ og *pars*, *portio*, hvormed efter Corssen ogsaa *oportet* er beslegtet.

Αἶσα.

1. Det ligelige, tilbørlige, den tilbørlige, en tilkommende del; (et enkelt sted om ens levetid); κατ' αἶσαν, rigtig, medrette, ὑπὲρ αἶσαν umaadelig.
2. Den en tilkommende del og lod af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans skjebne i livet; undertiden særlig anvendt paa hans død.

Μοῖρα.

1. a) del (= μέρος.)
   b) = αἶσα, 1; κατὰ μοῖραν.
2. Den en tilkommende del og lod af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans skjebne i livet[1]); et enkelt sted om heldig skjebne, lykke; meget ofte særlig anvendt paa ens død eller dødsmaade.

3. Ganske i almindelighed det, som er bestemt at skulle ske, det beskikkede, skjebnen — ligesaa vel i forhold til folk, stæder &c. som til de enkelte mennesker[2]).

Efterskrift til afsnit I. Jeg har hidtil ikke taget noget hensyn til ordene πότμος og οἶτος. Grunden hertil er den, at jeg ikke tror, at disse ord hos Homer betyder skjebne.

---

[1]) Denne betydning har ogsaa, skjønt sjelden, μόρος, der ellers betyder død, undergang, maaske ogsaa ulykke.

[2]) Til sammenligning se man Nägelsbachs udvikling i Hom. Theol. 2. udg. s. 122—127. Jeg skal desuden gjøre opmerksom paa endnu en anden opfattelse, som jeg ikke anser det nødvendigt udtrykkelig at imødegaa: „a) Μοῖρα est sors, seu, quicquid consilio diuino est tributum et stabilitum. b) Quia, quod illi sorti, consilio diuino, — — conuenit, bonum, rectum, honestumque est: illud κατὰ μοῖραν Homericum, et ἐν μοίρᾳ significat recte, ordine, decore. c) Statio vitae et conditio, quam quis sortitus est. — — d) Ipsae Parcae seu praesides fatorum humanorum hoc nomine appellantur. (Zeunius ad Vigerum, ed. 3 Herm., p. 112—113). — Hartung (I, 95) mener, at skjebnen er „et upersonligt høieste væsen“, der kaldes μοῖρα, „der beschiedene Theil, weil in dem grossen Organismus nur durch Unterordnung der Theile und Beschränkung eines jeden auf das was ihm gebührt und gemäss ist das Ganze erhalten wird“!

Οἶτος, hvis etymologi er usikker, oversættes vistnok undertiden med skjebne, men neppe medrette; det bruges i ethvert fald kun om ulykkelig skjebne, elendighed, undergang. De homeriske steder, hvor det forekommer, er følgende: Il. 3, 417; 8, 34. 354. 465; 9, 563; 24, 388. Od. 1, 350; 3, 134; 8, 489. 578; 13, 384.

Derimod maa vi tage ordet *πότμος* nærmere i øiesyn. Det udledes af roden *πετ* (*πίπτω*) og forklares almindelig om den lod, som tilfalder en. Men kan *πίπτειν* betyde tilfalde? Hos Homer ikke. Og naar *πίπτειν* betyder falde og navnlig bruges om at falde i kampen eller i almindelighed at gaa tilgrunde, er det ikke da rimeligt, at ogsaa *πότμος* betyder fald i denne forstand, undergang, død, dernæst maaske — ligesom *μόρος*, se ovf. s. 12 — ulykke? Det synes saa, og den homeriske sprogbrug forekommer mig kun skikket til at styrke denne formodning.

Il. 18, 96 *αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μεθ' Ἕκτορα πότμος ἑτοῖμος.*

(Nitzsch — ad Od. 10, 245 —, som synes at opfatte ordets betydning paa samme maade, som her fremsat, siger: „in seiner Schärfe ersieht man den Begriff des Worts aus Il. 18, 96. 16, 857".)

Il. 16, 856 (om Patroklos's sjæl) — *Ἄιδόςδε βεβήκει*

ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀδροτῆτα[1]) *καὶ ἥβην.*

(Ligelydende om Hektor Il. 22, 363.)

Πότμον ἐφεῖναι (Il. 4, 396; Od. 4, 339. 340 og 17, 130. 131; Od. 19, 550) betyder paaføre døden, *πότμον ἐπισπεῖν* (Il. 6, 412; 21, 588; 22, 39; Od. 2, 250; 3, 16; 4, 714; 11, 372; 22, 317. 416; 24, 471; i forbindelse med *θανεῖν* Il. 7, 52; Od. 4, 562; 5, 308; 11, 389; 12, 342; 14, 274; 24, 22; med *ὀλέσθαι* Od. 11, 197) at finde sin død; saaledes ogsaa forbundet *θάνατον καὶ πότμον ἐπισπεῖν* (Il. 2, 359; 15, 495; 20,

---

[1]) Jeg indskyder en tekstkritisk bemerkning. Haandskrifternes *ἀνδροτῆτα* er metrisk umuligt; vulg. *ἀδροτῆτα* (Wolf efter Turnebus) har meget svag auktoritet; Bekkers konjektur *ἀρετῆτα* har den betænkelighed, at ordet ikke findes; B. støtter det ved de analoge dannelser *βιοτής*, *πινυτής* (ved siden af *βιοτή*, *πινυτή*). Finder man en rettelse nødvendig, kunde der maaske heller læses *ἀρετήν τε*; rigtignok gaar dette ikke an Il. 24, 6, et sted, hvis egthed dog er sterkt betvilet.

337; Od. 24, 31). — Et sted, hvor det kunde ligge nær at forklare πότμος om skjebne, er

Il. 11, 262 ἔνθ' Ἀντήνορος υἷες ὑπ' Ἀτρείδῃ βασιλῆι
πότμον ἀναπλήσαντες ἔδυν δόμον Ἄιδος εἴσω.

Men det er dog neppe nødvendigt; ti kan ἄλγε' ἀναπλῆσαι (Od. 5, 302) betyde at lide smerter eller κακὰ πολλὰ ἀναπλῆσαι (Il. 15, 132) at udstaa mange lidelser, saa kan vel ogsaa πότμον ἀναπλῆσαι betyde at lide døden. (Οἶτον ἀναπλῆσαι Il. 8, 34. 354. 465.)

Endelig skal omtales det ovenfor nævnte sted Od. 10, 245, hvor jeg med Nitzsch maa fastholde betydningen undergang:

ἀγγελίην ἑτάρων ἐρέων καὶ ἀδευκέα πότμον.

Eurylochos har set sine kamerater lade sig lokke ind af Kirke, som derefter forvandler dem til svin; saa iler han selv tilbage til skibet for at melde deres sørgelige (bitre) undergang; han forudser nemlig, at enden vil blive deres ødelæggelse, og for ham er de allerede borte; derfor heder det v. 250, at han fortalte om deres ὄλεθρος, og v. 259 siger han, at de ἀιστώθησαν ἀολλέες; disse to udtryk forklarer πότμος i v. 245 og viser, at det ogsaa her har sin egentlige betydning. Men selv om man ikke vil oversætte πότμος paa dette sted med undergang, saa ligger dog betydningen ulykke meget nærmere end lod.

Senere har dog betydningen udviklet sig anderledes. Naar det hos Sofokles heder ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι (fragm. ed. Nauck 809) eller hos Platon τὸν παρ' αὐτὸν πεσόντα κλῆρον ἕκαστον ἀναιρεῖσθαι (Staten 10, 15) eller εἰ — ὁ κλῆρος αὐτῷ μὴ ἐν τελευταίοις πίπτοι (ibid. 10, 16) eller ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα (ibid. 10, 6) eller hos Euripides ὄνασθαι πρὸς τὰ νῦν πεπτωκότα (drage nytte af ulykken, Hippol. 718) eller hos Pindar πολλὰ δ' ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπεσεν (Ol. 12, 14) eller ἔπεσε δ' οὐ Χαρίτων ἑκὰς ἁ νᾶσος (øens lod faldt ikke langt fra Chariterne, Pyth. 8. 30), saa kan man ogsaa forstaa, at substantivet πότμος kan betyde det lod, som falder, den lod, som tilfalder en, og videre skjebnen i almindelighed (f. eks. Pind. Ol. 2, 35 πότμῳ σὺν εὐδαίμονι), endog tænkt som en herskende magt; saaledes Pind. Pyth.

3, 153 λαγέταν γάρ τοι τύραννον δέρκεται, εἴ τιν᾽ ἀνθρώπων, ὁ μέγας πότμος, Nem. 4, 66 ἐμοὶ δ᾽ ὁποίαν ἀρετὰν ἔδωκε πότμος ἄναξ. Men denne betydningsovergang, der udgaar fra billedet af terning- eller lodkastningen, er netop efterhomerisk.

Men allerede hos Homer forekommer dog adjektivet ἄποτμος, ulykkelig. Saaledes

Il. 24, 388 (Priamos til Hermes)

— ὥς μοι καλὰ τὸν οἶτον ἀπότμου παιδὸς ἔνισπες.

Od. 1, 219 (Telemachos om sin fader) ὃς ἀποτμότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.

Od. 20, 140 ὥς τις πάμπαν ὀιζυρὸς καὶ ἄποτμος.

Hvis jeg har ret i, at πότμος hos Homer kun betyder fald, død, undergang og maaske ulykkestilfælde, saa maa ἀ i denne sammensætning opfattes ikke som privativum, men som copulativum eller intensivum[1]). Det er jo ikke sjelden, at et ords betydning i tidens løb udvikler sig saaledes, at dets etymologiske forhold og altsaa dets oprindelige og egentlige betydning glemmes; en senere tids sproglige bevidsthed tillægger altsaa ordet en falsk grundbetydning, og derpaa kan baade den videre udvikling af ordets sprogbrug og fortsatte dannelser ved sammensætning o. s. v. bero. Efterat saaledes πότμος (og πίπτειν) gjennem billedlige udtryk, hentede fra lodkastningen, var gaat over til at bruges om den lod, skjebne, som tilfalder en, var intet naturligere, end at der kunde dannes sammensætninger som εὔποτμος, lykkelig, der findes hos tragikerne, og da var det heller ikke underligt, at man opfattede ἄποτμος som sammensat med ἀ privativum, hvorpaa den hos Euripides (Hippol. 1144) forekommende vending πότμος ἄποτμος synes at tyde. (Sml. det homeriske μοῖράν τ᾽ ἀμμορίην τε, se ovf. s. 7). De øvrige sammensætninger, βαρύποτμος, δύσποτμος og κακόποτμος, forklares

[1]) Se herom Buttmann, Ausführliche Griechische Sprachlehre II, 357 fg. — Blandt de der anførte eksempler merke man især [ἀκηδής] ἀκήδεια, der foruden den sedvanlige negative betydning ogsaa forekommer i den modsatte, Apoll. Rhod. 3, 298. — Ἄξυλος Il. 11, 155 betyder πολύξυλος.

vel rettere af den senere end af den oprindelige betydning; ingen af dem forekommer hos Homer (νήποτμος er en meget tvilsom læsemaade Hes. Theog. 795).

II.

Vi har altsaa set, at sprogbrugen har udviklet saadanne udtryk, som i almindelighed udsiger, at noget „er skjebnen“, „er beskikket“ o. l., og kan nu gaa over til at spørge: hvem raader for denne skjebne, af hvem bestemmes menneskenes lod i liv og død?

De udtryk, som bruges i de homeriske digte, besvarer dette spørsmaal paa tre maader, der dog, som vi skal se, i grunden har en og samme mening. Paa mange steder henføres denne providentielle virksomhed til „**guderne**“.

Il. 9, 244 (Odysseus til Achilleus:)

ταῦτ' αἰνῶς δείδοικα κατὰ φρένα, μή οἱ ἀπειλὰς
ἐκτελέσωσι θεοί, ἡμῖν δὲ δὴ αἴσιμον εἴη
φθίσθαι ἐνὶ Τροίῃ ἑκὰς Ἄργεος ἱπποβότοιο.

Altsaa αἴσιμον er netop det, som „guderne“ fuldbyrder. Derfor kaldes skjebnen μοῖρα θεῶν:

Od. 3, 269 ἀλλ' ὅτε δή μιν μοῖρα θεῶν ἐπέδησε δαμῆναι.

Od. 22, 413 τούσδε δὲ μοῖρ' ἐδάμασσε θεῶν καὶ σχέτλια ἔργα.

Man sammenligne følgende steder:

Il. 7, 102 νίκης πείρατ' ἔχονται ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσιν.

Il. 3, 164 (Priamos erkjender gudernes styrelse i den nød, som er kommen over ham og hans folk, idet han siger til Helene:)

οὔ τί μοι αἰτίη ἐσσί · θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν.

Il. 19, 9 (om Patroklos) — ἐπεὶ δὴ πρῶτα θεῶν ἰότητι δαμάσθη.

Od. 7, 214 og 14, 198 ὅσσα γε δὴ ξύμπαντα θεῶν ἰότητι μόγησα.

Lignende Od. 12, 189 — — — ὅσ' ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ
Ἀργεῖοι Τρῶές τε θεῶν ἰότητι μόγησαν. Se ogsaa 17, 119.

Fremdeles Od. 11, 340 — — πολλὰ γὰρ ὔμμιν
κτήματ' ἐνὶ μεγάροισι θεῶν ἰότητι κέονται.

Lignende Od. 16, 232.

Ofte, især i Odysseen, bruges det billedlige udtryk ἐπικλώθειν (ἐπικλώθεσθαι) om guderne som dem, der „tilspinder“ menneskene deres skjebne:

Od. 1, 17 (ἔτος) τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι.

Od. 3, 208 ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον.

Od. 8, 579 (Δαναῶν ἠδ' Ἰλίου οἶτον) — —

τὸν δὲ θεοὶ μὲν τεῦξαν, ἐπεκλώσαντο δ' ὄλεθρον ἀνθρώποις.

Od. 11, 139 — — τί μὲν ἄρ που ἐπέκλωσαν θεοὶ αὐτοί.

Od. 20, 195 ἀλλὰ θεοὶ δυόωσι πολυπλάγκτους ἀνθρώπους

ὁππότε καὶ βασιλεῦσιν ἐπικλώσωνται ὀιζύν.

Il. 24, 525 ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βροτοῖσιν

ζώειν ἀχνυμένοις.

Der kunde fortsættes med mange eksempler paa, at „guderne“ tilskikker menneskene al deres lod og skjebne i livet. Derom er ogsaa de homeriske mennesker forvissede, at deres skjebne beror paa „gudernes“ vilje. Jeg anfører endnu kun to steder. Eumaios raader Telemachos til at være forsigtig, at der ikke skal tilstøde ham noget; i sit svar siger Telemachos (Od. 17, 601): — —

αὐτὰρ ἐμοὶ τάδε πάντα καὶ ἀθανάτοισι μελήσει.

Og Kalchas begynder sin henvendelse til Achaiernes høvdinger med dette ønske for dem (Il. 1, 18):

ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες

ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν εὖ δ' οἴκαδ' ἱκέσθαι.

Hvorledes er nu dette at forstaa? „Guderne“, altsaa en flerhed, raader for menneskenes skjebne; men er det alle guderne eller kun enkelte? Aabenbart er ordet i denne sammenhæng at opfatte om guderne under ét, altsaa virkende som en enhed. Udtrykket forudsætter tanken om én styrende guddommelig magt, en tanke. der altsaa faktisk er tilstede, hvor meget den end kan stride mod de polyteistiske forestillinger om de mange forskjellige guder med forskjellige og ofte modsatte interesser. Den homeriske bevidsthed kjender en guddommelig myndighed, der er én og udelt; paa den anden side tror den en flerhed af guder, og disse kan kollektivt opfattes som udøvere af hin myndighed. Selve udtrykket „guderne“ som de, fra hvem skjebnen udgaar, er altsaa — ved flertallet — en indrømmelse til polyteismen

og bærer dog paa samme tid vidnesbyrd om et monoteistisk grundlag[1]).

Hvorledes udøver nemlig „guderne“ denne styrelse? Mon saa, at de som et regjerings-kollegium kommer sammen og raadslaar og beslutter? Isaafald vilde vi have fuld antropomorfisme, og der vilde da ikke medrette kunne hævdes Homer en forestilling om guddommens væsentlige enhed. Men vi ledes herved hen til en anden maade, hvorpaa den homeriske sprogbrug betegner den magt, som raader for skjebnen, nemlig ved udtrykket **„Zeus og de øvrige guder“**. Dette udtryk udelukker vistnok endnu ikke en rent polyteistisk og antropomorfisk opfatning: Zeus kunde tænkes som den øverste blandt de mange, som hint kollegiums præsident, der — ligesom kongen i høvdingeraadet — har den største indflydelse, den afgjørende myndighed, men dog kun regjerer med støtte af dette raad og i alle fald i længden ikke kan undvære dets samtykke. Saaledes har ogsaa mange forstaat sagen[2]); de finder den homeriske tids politiske orden overført ogsaa til „gudernes stat“, Zeus's forhold til de øvrige guder analogt med Agamemnons forhold til de øvrige *βασιλῆες* i Iliaden. —

Men det er neppe rigtigt. Man læse følgende steder:

Il. 3, 308 (Priamos siger før tvekampen mellem Alexandros og Menelaos:)

Ζεὺς μέν που τό γε οἶδε καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι,
ὁπποτέρῳ θανάτοιο τέλος πεπρωμένον ἐστίν.

Il. 6, 475 (Hektor) *εἶπεν ἐπευξάμενος Διΐ τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσιν·*
Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγώ περ, — —.

---

[1]) Jeg beder udtrykkelig bemerket, at jeg her — og nedenfor — taler om et monoteistisk **grundlag** for udviklingen, ikke om en „monoteistisk **stræben**“ i den græske folketro, om en udvikling **til** monoteisme.

[2]) Selv **Maetzner** (se ovenfor s. 1, note 2), der dog sterkt hævder, at **Zeus** er skjebnens herre, og „humano generi ab hoc moderatore omnia tribui“ (s. 69), konkluderer dog tilsidst med dette, „fatum Homericum nihil aliud significare nisi Jovis de hominum rebus decreta, **deorum suffragiis probata**“ (s. 79).

Il. 3, 298 Ζεῦ κύδιστε μέγιστε καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
Il. 8, 526 (Hektor:) ἔλπομαι εὐχόμενος Διΐ τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσιν.
Il. 9, 357 ἱρὰ Διῒ ῥέξας καὶ πᾶσι θεοῖσιν.
Il. 13, 818 (Aias til Hektor:) — — ὁππότε φεύγων
ἀρήσῃ Διῒ πατρὶ καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισιν.
Il. 3, 318. Folket beder og løfter sine hænder til „guderne“: men i bønnen (v. 320) tiltales dog kun „fader Zeus“; ligesaa 7, 177—179 (sml. 202); altsaa at bede til Zeus er det samme som at bede til „guderne“. Il. 3, 298 paakaldes derimod — vistnok med selvsamme mening — „Zeus og de øvrige guder“.
Il. 14, 120 ὣς γάρ που Ζεὺς ἤθελε καὶ θεοὶ ἄλλοι.
Il. 18, 115 (Achilleus:) κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
Il. 16, 119 γνῶ δ' Αἴας κατὰ θυμὸν ἀμύμονα, ῥίγησέν τε,
ἔργα θεῶν, ὅ ῥα πάγχυ μάχης ἐπὶ μήδεα κεῖρεν
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, Τρώεσσι δὲ βούλετο νίκην.
Il. 4, 408 πειθόμενοι τεράεσσι θεῶν καὶ Ζηνὸς ἀρωγῇ (sml. 6, 183).
Od. 16, 402 (Amfinomos til de øvrige beilere:)
— — — πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.
εἰ μέν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο θέμιστες,
αὐτός τε κτενέω τούς τ' ἄλλους πάντας ἀνώξω.
εἰ δέ κ' ἀποτρωπῶσι θεοί, παύσασθαι ἄνωγα.

Man sammenligne ogsaa Od. 1, 347 (— — οὔ νύ τ' ἀοιδοὶ αἴτιοι, ἀλλά ποθι Ζεὺς αἴτιος) og Il. 13, 222 fgg. (Idomeneus til Thoas: οὔτις ἀνὴρ νῦν γ' αἴτιος, — — — — — ἀλλά που οὕτως μέλλει δὴ φίλον εἶναι ὑπερμενέι Κρονίωνι) med det ovenfor s. 20 citerede sted Il. 3, 164.

Disse steder giver ikke det indtryk, at Zeus kun er primus inter pares; det gjelder at stole paa „gudernes varsler og Zeus's hjelp“; hvad der er „gudernes raadslutninger“, kaldes i samme aandedræt Διὸς μεγάλοιο θέμιστες; hvad Zeus har gjort, kaldes ἔργα θεῶν, o. s. v. Allerede dette tyder hen paa, at for den homeriske bevidsthed staar Zeus som summen og indbegrebet af den guddommelige myndighed — i den grad, at det bliver et og det samme, hvad enten der kun siges „guderne“ eller „Zeus og guderne“ eller endog

„Zeus“ alene; ti fra ham udgaar al guddommelig magt, Zeus er guddommen.

Dette, som fører os til det tredje svar paa vort spørsmaal, fremgaar af mange steder hos Homer.

„Guderne“ er almægtige (Od. 10, 306 θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται), dog ikke nogen enkelt specialgud, men gudernes, d. e. guddommens almagt hviler hos Zeus:

Od. 4, 236 — — θεὸς ἄλλοτε ἄλλῳ
Ζεὺς ἀγαθόν τε κακόν τε διδοῖ · δύναται γὰρ ἅπαντα.

Saaledes siger ogsaa Eumaios Od. 14, 444 om „θεός“ ɔ: Zeus:

— — τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει,
ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλῃ · δύναται γὰρ ἅπαντα.

De øvrige guder har sine særegne sfærer, inden hvilke deres magt og virksomhed falder, om end ikke saa bestemt og snevert afgrænsede, som det ofte fremstilles[1]); Zeus derimod har et ubegrænset omraade; alt, som kan gjøres af en anden guddom inden dennes særegne virksomhedskreds, kan ogsaa gjøres af Zeus[2]); ja selv enkelte handlinger, som faktisk er udførte af andre guder, tilskrives dog Zeus, som uveiret Od. 5, 291 fg., der fremkaldes af Poseidon, men dog straks nedenfor af Odysseus henføres til Zeus; og alt dette vistnok netop fordi Zeus er det personlige udtryk for forestillingen om en absolut guddomsmagt, fordi han ikke alene er den øverste og mægtigste af guderne, men „guden“ κατ' ἐξοχήν, er den πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, fra hvem al guddommelig myndighed og kraft udgaar.

Allerede den maade, hvorpaa navnet Zeus anvendes i forbindelse med eller som identisk med „guderne“, gjør det sandsynligt, at ogsaa naar styrelsen af menneskenes skjebne henføres til en enkelt gud, θεός eller δαίμων (i sing.), saa er det Zeus, der menes.

Ligesom vi nemlig ovenfor hørte om μοῖρα θεῶν, saa møder vi ogsaa udtryk som μοῖρα θεοῦ (Od. 11, 292 χαλεπὴ δὲ θεοῦ κατὰ μοῖρ' ἐπέδησεν) og δαίμονος αἶσα (Od. 11, 61 ἆσέ με δαίμονος

---

[1]) Sml. herom Lehrs Populäre Aufsätze s. 138 fg. (2den udg. s. 158 fg.)
[2]) Se Nägelsbach Hom. Theol. 2. udg. s. 97.

αἶσα κακή). Her er θεός og δαίμων vistnok ikke at oversætte „en gud", men „guden" eller bedre „Gud" [1]).

Og naar det (Il. 8, 477; Od. 4, 561 og 10, 473) heder θέσφατόν ἐστι ganske i samme betydning som μοῖρ' ἐστί [2]) eller (Il. 2, 367) θεσπεσίῃ (sc. βουλῇ eller μοίρᾳ, sml. det senere θείᾳ μοίρᾳ), saa er ogsaa ved disse udtryk menneskenes skjebne betegnet som det af „Gud" eller „guden" udsagte, bestemte, og denne gud maa være Zeus [3]). Saaledes forstaaes ogsaa θέσφατος af Welcker (I, 188); naar andre heller vil opfatte sammensætningens første led pluraliter og altsaa oversætte „bestemt af guderne", saa er derimod intet at indvende; isaafald vilde dette udtryk være at henføre blandt de ovenfor s. 20—21 omhandlede; men dette gjør, som der paavist, for vort spørsmaal liden forskjel. —

Il. 19, 409 siger Xanthos til Achilleus:

— — — οὐδέ τοι ἡμεῖς
αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή,

„den store gud"; dog kunde θεὸς μέγας her maaske forstaaes om Apollon (se nedf. s. 39). I samme bog v. 87 siger Agamemnon:

— — ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,
ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς.

(Om dette sted nedenfor s. 46.)

Il. 13, 730 (Polydamas:)

ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήια ἔργα, [4])
ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς
ἐσθλόν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι.

---

1) Se Max Müller Lectures II, 415.

2) Paa de to steder af Odysseen om en lykkelig skjebne: 10, 473 εἴ τοι θέσφατόν ἐστι σαωθῆναι &c.; 4, 561 fg. om, at Menelaos ikke skal dø, men komme til Elysion; om Il. 8, 477 se nedf. s. 30. — Od. 7, 143 staar θέσφατος ἀήρ om den af en gud (Athene) sendte taage; paa alle andre steder forekommer kun neutr. plur. θέσφατα om „guddoms-udsagn", spaadomme. Θεσπέσιος har som oftest samme betydning som θεῖος.

3) Sml. Servius til Aen. 10, 628: vox Jovis fatum est (citeret af Gerhard Griech. Myth. I, 173).

4) Jeg har ingen betænkelighed ved at udelade v. 731, hvis uegthed vel maa være utvilsom.

Her er det aldeles klart, at θεός er Zeus. Og at overhovedet i saadan sammenhæng θεός (og δαίμων) betegner Zeus og altsaa ikke maa oversættes „en gud“, men „Gud“ eller i det mindste „guden“, det vil de følgende steder yderligere lægge for dagen, idet de viser, at just Zeus og ingen anden er den gud, som raader for skjebnen.

Il. 9, 608 og 17, 321 samt Od. 9, 52 kaldes skjebnen udtrykkelig Διὸς αἶσα.

Naar Il. 8, 143 (ἀνὴρ δέ κεν οὔτι Διὸς νόον εἰρύσσαιτο) sammenlignes med det ovenfor s. 9 citerede sted Il. 6, 488, viser det sig, at et menneskes μοῖρα, den ham beskikkede lod, just er Zeus's vilje eller plan med ham. (Sml. ogsaa Il. 16, 688 med 693). Det samme fremgaar af Il. 16, 844 (Patroklos til Hektor:)

— — — σοὶ γὰρ ἔδωκεν
νίκην Ζεὺς Κρονίδης καὶ Ἀπόλλων, οἵ μ' ἐδάμασσαν.

sammenlignet med v. 849

ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός:

først er det Zeus og Apollon, straks derefter skjebnen og Apollon, som har voldt Patroklos's død; sml. Il. 19, 9 (ovf. s. 20). — Paa samme maade som her μοῖρα καὶ Λητοῦς υἱός staar Il. 18, 119 μοῖρα καὶ ἀργαλέος χόλος Ἥρης.[1])

Il. 23, 80 heder det, at det er Achilleus's μοῖρα at falde under Troias mure; men 17, 409 kaldes denne hans skjebne Διὸς μεγάλοιο νόημα.

Il. 12, 116 fældes Asios af μοῖρα δυσώνυμος ved Idomeneus's lanse; men selv giver han Zeus skylden (v. 164, cfr. 173).

Il. 21, 82 (Lykaon til Achilleus): νῦν αὖ με τεῇς ἐν χερσὶν ἔθηκεν
μοῖρ' ὀλοή· μέλλω που ἀπέχθεσθαι Διῒ πατρί,
ὅς μέ σοι αὖτις ἔδωκε.

Il. 18, 329 πέπρωται (s. 15) om det, som Ζεὺς τελευτᾷ. — Od. 4, 208 — — ᾧ τε Κρονίων ὄλβον ἐπικλώσῃ, (sml. Il. 24, 209 og de ovenfor s. 21 anførte steder af Odysseen, hvor det heder θεοὶ ἐπέκλωσαν eller ἐπεκλώσαντο).

---

[1]) Naar altsaa Nägelsbach (Hom. Theol. 2. udg. s. 138) fremhæver, at gudernes (Apollons og Heres) virksomhed her afgjort fremstilles som underordnet under μοῖρα, saa er dette ganske rigtigt, kun at μοῖρα er Zeus's vilje og intet andet.

Od. 8, 82 — — — τότε γάρ ῥα κυλίνδετο πήματος ἀρχὴ
Τρωσί τε καὶ Δαναοῖσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς.
Il. 7, 209 (Ares), ὅς τ' εἶσιν πόλεμόνδε μετ' ἀνέρας, οὕς τε Κρονίων
θυμοβόρου ἔριδος μένεϊ ξυνέηκε μάχεσθαι.
Il. 19, 224 Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

Som skjebnens ubetingede herre betegnes ogsaa Zeus ved billedet af hans τάλαντα, skjebnens vegt, som han holder i sin haand. Det sidst nævnte sted lyder fuldstændigere saaledes:

ἄμητος δ' ὀλίγιστος, ἐπὴν κλίνῃσι τάλαντα
Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

Dette („naar Zeus sænker sin vegt") er et rent billedligt udtryk; det forekommer kun, hvor talen er om udfaldet af kamp, om hvem der skal seire og hvem ligge under, hvem der skal dø og hvem blive ilive; og den, hvem døden er beskikket, om ham kan det i et naturligt og nærliggende billede siges, at hans lod i skjebnens vegtskaal synker; men den, som l a d e r det synke, som altsaa raader for hans skjebne, er Zeus, skjebnens vegt er Z e u s's vegt: ἐπὴν κλίνῃσι τάλαντα Ζεύς, heder det.

I overensstemmelse hermed maa ogsaa de steder forstaaes, hvor dette billede af vegten er fuldstændigere udført. Vi skal først se paa Il. 8, 63 fg.:

Efterat Zeus i gudeforsamlingen eftertrykkelig har forbudt alle guderne at blande sig i kampen, begynder det andet slag. Da man paa begge sider har truffet sine forberedelser, bryder kampen ud og bliver straks heftig og almindelig (v. 63—65): — — πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει·

ἔνθα θ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀνδρῶν
ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων, ῥέε δ' αἵματι γαῖα.

Imidlertid er den endnu uafgjort indtil middag; men saa kommer det afgjørende øieblik, nu griber Zeus sin vegt (v. 68 fg.):

ἦμος δ' ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει,
καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,
ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ' αἴσιμον ἦμαρ Ἀχαιῶν.

Digteren tilføier, om ellers de to følgende vers er egte, at Achaiernes Kerer[1]) sank ned mod den nærende jord, men Troernes hævede sig op mod den vide himmel, og saa fortsættes:

αὐτὸς δ' ἐξ Ἴδης μεγάλ' ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν, οἱ δὲ ἰδόντες
θάμβησαν, καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν.

Hvad enten man kun betragter dette sted for sig, eller man ser det i belysning af det sidst omtalte (19, 223) og alle de andre steder, som viser os Zeus's forhold til skjebnen, synes det lige klart, at digterens tanke ingenlunde er den, at vegten er et middel, hvorved Zeus udforsker skjebnens vilje, et slags orakel, som han raadspørger; meget mere er anvendelsen af vegten kun et ved øieblikkets afgjørende vigtighed motiveret høitideligt udtryk for og tegn paa Zeus's uindskrænkede raadighed over tingenes gang. Om morgenen og udover formiddagen havde kampen endnu ingen afgjørelse bragt; men nu, da solen allerede er midt paa himmelen, griber Zeus selv ind og vil lade afgjørelsen komme; vi er spændte paa, hvordan den vil blive; spændingen stiger, idet Zeus tager skjebnens vegt i sin haand, og se, det er Achaiernes lod, som synker; — saa er det altsaa gudens vilje, at Achaierne skal ligge under, og denne sin vilje giver han dem nu selv tilkjende ved sin ulykkevarslende torden og lynild.

Ganske ensartet er situationen ved det næsten ligelydende sted Il. 22, 209 fg. Achilleus forfølger Hektor; tre gange har han jaget ham omkring murene; men kampen er endnu ganske uafgjort (v. 199—201); Apollon forhaler endnu en stund Hektors fald; men da de saa fjerde gang kom til kilderne, da var afgjørelsens vigtige øieblik kommet.

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ' Ἕκτορος ἱπποδάμοιο,
ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ' Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ,
ᾤχετο δ' εἰς Ἀίδαο, λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων.

---

[1]) Κῆρες er dels et abstrakt begreb, de enkeltes dødsmaader eller de enkelte dødstilfælde, dels en personifikation af dette begreb. Achaiernes κήρ er altsaa det samme som deres αἴσιμον ἦμαρ (se s. 9), d. e. deres død og undergang og her det denne betegnende lod i vegtskaalen.

I samme øieblik, som Hektors dødslod synker, forlader Apollon ham[1]); Zeus har nu erklæret, at Hektors dødsstund er kommen, og da kan der ikke længere være tale om, at andre guder kan gjøre modstand; derimod nærmer Athene sig til Achilleus og indgiver ham nyt mod. Ogsaa her er altsaa veiningen af begges dødslodder mod hinanden kun en symbolsk betegnelse af Zeus's beslutning, og de er paa vildspor alle de, som mener, at digteren her lader Zeus „ein äusseres Zeichen, einen ausser ihm vorhandenen Willen befragen“[2]), eller at Zeus her „dem Schicksal sich ausdrücklich unterordnet“[3]).

Il. 16, 646 er Zeus i tvil, om han allerede nu skal lade Patroklos fældes af Hektor eller udsætte hans død endnu en stund; det sidste bestemmer han sig for (*ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι* v. 652); det er altsaa Zeus og ikke nogen udenfor ham staaende Moira, som har den afgjørende magt over menneskenes skjebne. Naar det nu nedenfor heder, at Zeus indgav Hektor skræk, saa han gav sig paa flugt og bød de øvrige Troer at fly, *γνῶ γὰρ Διὸς ἱρὰ τάλαντα*[4]) (v. 658), „ti han skjønte Zeus's hellige vegt“, d. e. merkede, skjønte, hvad Zeus havde besluttet, saa kan ogsaa dette sted kun tjene til at styrke den ovenfor fremstillede opfatning af dette billedes betydning[5]).

Hvad der altsaa dels paa mange steder ligefrem ligger i de af digteren brugte ord og udtryk og dels fremgaar af billedet af vegten, hvormed Zeus afveier menneskenes skjebne,

---

[1]) Sml. Kiene (Die Komposition der Ilias s. 37, noten), hvis forklaring af betydningen af Zeus's vegt jeg forøvrigt ikke kan gaa ind paa, om den end er mere tiltalende end den sedvanlige.

[2]) Nägelsbach, Hom. Theol. s. 134.

[3]) Gerhard, Gr. Myth. I, 173. — Den ovenfor givne forklaring staar Welckers opfatning (I, 189 fg.) nærmere, men falder dog ikke sammen med den.

[4]) Naar Autenrieth (i 2den udg. af Nägelsbachs Hom. Theol. s. 134) vil forklare dette udtryk ved underforstaaelse af *μετακλινθέντα* eller (efter Damm) *ῥέψαντα*, da er dette overflødigt og giver vist heller ikke den rette mening.

[5]) Med det homeriske billede af skjebnevegten kan sammenlignes det sofokleiske billede af Zeus's terninger, fragm. 809 (se ovf. s. 18).

nemlig at Zeus er denne skjebnes uindskrænkede herre, det viser sig ogsaa i de homeriske digtes hele handling, allermest i Iliaden; her gjelder det om begivenhedernes gang i det hele og i alle enkeltheder, at *Διὸς ἐτελείετο βουλή* (Il. 1, 5).

At gjennemgaa alle de steder, som viser dette, vilde være det samme som at give en detaljeret fremstilling af begge digtes handling. Jeg faar indskrænke mig til nogle hovedpunkter og karakteristiske eksempler.

I Iliadens saavelsom i Odysseens 1ste bog gjøres den hele handling afhængig af Zeus og hans vilje, i Iliaden ved Thetis's bøn om opreisning for Achilleus, i Odysseen ved Athenes henvendelse til ham om at sørge for Odysseus's hjemkomst. I Odysseen er det nu fortrinsvis Athene, som sætter hans beslutning i verk og sørger for dens gjennemførelse (se nedenfor). I Iliaden træffer Zeus selv straks foranstaltninger; han sender Agamemnon den skuffende drøm for paany at oplive hans og de øvrige Achaiers kampmod, der var som svundet bort, siden Achilleus havde forladt dem (2 b.); han bringer kampen i gang igjen ved (gjennem Athene) at fremkalde pagtsbrudet fra Troernes side (4 b.); han tillader Athene at tugte Ares for derved midlertidig at svække Troernes sag (5 b.); han varsler Achaierne uheld i det følgende slag (7, 478 fg.), forbyder høitidelig de øvrige guder at blande sig i kampen og leder trods andre guders modstand hele dette slag til fuldstændig seier for Troerne og forkynder tilsidst nye nederlag for Achaierne den følgende dag, idet han dog med det samme antyder sin vilje, at Troernes fremgang skal faa ende, naar Patroklos er falden, og Achilleus atter reiser sig til kamp:

οὐ γὰρ πρὶν πολέμοιο πεπαύσεται ὄβριμος Ἕκτωρ,
πρὶν ὄρθαι παρὰ ναῦφι ποδώκεα Πηλείωνα
ἤματι τῷ, ὅτ' ἂν οἱ μὲν ἐπὶ πρύμνῃσι μάχωνται
στείνει ἐν αἰνοτάτῳ περὶ Πατρόκλοιο πεσόντος.
ὣς γὰρ θέσφατόν ἐστι.[1] (8, 473—477).

---

[1]) Disse Zeus's ord til Here minder sterkt om Il. 1, 564: *εἰ δ οὕτω τοῦτ' ἐστίν, ἐμοὶ μέλλει φίλον εἶναι.*

I det følgende (tredje) slag (11—18, 242), efterat Agamemnons forsøg paa en udsoning med Achilleus er fuldstændig mislykket, er det fremdeles Zeus, som leder det hele; han sender straks ved dagens frembrud Eris til Achaierne for at indgive dem nyt mod paa kampen og derved fremkalde den kraftige modstand, der betinger de veldige bedrifter, som det nu var beskikket Hektor at udføre (11, 3—12); fremdeles (v. 52 fg.)

— — ἐν δὲ κυδοιμόν
ὦρσε κακὸν Κρονίδης, κατὰ δ' ὑψόθεν ἧκεν ἐέρσας
αἵματι μυδαλέας ἐξ αἰθέρος, οὕνεκ' ἔμελλεν
πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς Ἄιδι προϊάψειν.

Medens de andre guder beklager sig over, at han giver Troerne fremgang, sidder Zeus rolig for sig selv (v. 81 fg.)

— — κύδει γαίων,
εἰσορόων Τρώων τε πόλιν καὶ νῆας Ἀχαιῶν
χαλκοῦ τε στεροπήν, ὀλλύντας τ' ὀλλυμένους τε.[1])

Men siden, da kampen nærmer sig stadens mure, stiger han ned og sætter sig paa Idas top med lynstraalen i sin haand og sender Iris til Hektor med det bud, at han skal holde sig udenfor striden, saalænge Agamemnon herjer blandt kjæmperne; men naar denne er saaret og maa trække sig tilbage, da skal Hektor trænge frem og dræbe sine modstandere, indtil han naar til Achaiernes skibe, og solen gaar ned (v. 182—194). Og da Agamemnon saares, ser han heri straks Zeus's styrelse (v. 278 fg.):

— — — οὐκ ἐμὲ μητίετα Ζεύς
εἴασε Τρώεσσι πανημέριον πολεμίζειν,

ligesom Hektor paa sin side udraaber (288 fg.):

οἴχετ' ἀνὴρ ὤριστος, ἐμοὶ δὲ μέγ' εὖχος ἔδωκεν Ζεὺς Κρονίδης.

Og saaledes det hele slag igjennem. Ligesaa i den næste kamp, der ender med Hektors fald (19—23 b.), og i de følgende begivenheder. Overalt er det Zeus, som griber ind, Zeus, som bestemmer handlingens gang og sender varslerne, overalt tilskriver heltene Zeus sin fremgang eller sine ulykker. Og ikke alene ledelsen af den hele handling, der er digtenes

---

[1]) Disse vers er forøvrigt efter de fleste kritikeres mening uegte.

gjenstand, ligger baade i Iliaden og i Odysseen i Zeus's haand; men i alle forhold erkjendes Zeus som den magt, fra hvem al menneskenes skjebne kommer, som sender dem, hvad han vil, baade af godt og ondt. Der kunde til de ovenfor s. 26—27 anførte steder føies en mængde andre, som viser dette; for ikke at blive altfor vidtløftig skal jeg indskrænke mig til nogle faa eksempler:

Il. 24, 527 *δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει*
δώρων οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἑάων, &c.

Il. 15, 490 *ῥεῖα δ' ἀρίγνωτος Διὸς ἀνδράσι γίγνεται ἀλκή,*
ἠμὲν ὅτέοισιν κῦδος ὑπέρτερον ἐγγυαλίξῃ,
ἠδ' ὅτινας μινύθῃ τε καὶ οὐκ ἐθέλῃσιν ἀμύνειν.

Il. 20, 242 *Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἄνδρεσσιν ὀφέλλει τε μινύθει τε,*
ὅππως κεν ἐθέλῃσιν· ὁ γὰρ κάρτιστος ἁπάντων.

Od. 6, 188 *Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν,*
ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ.

Od. 1, 347 — — — — — *οὔ νύ τ' ἀοιδοί*
αἴτιοι, ἀλλά ποθι Ζεὺς αἴτιος, ὅς τε δίδωσιν
ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ.

(Od. 14, 444 og 4, 236 er citeret ovenfor s. 24.)

Od. 17, 322 *ἥμισυ γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς*
ἀνέρος, εὖτ' ἄν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσιν.

Od. 20, 75 — *ἐς Δία τερπικέραυνον ὁ γάρ τ' εὖ οἶδεν ἅπαντα*
μοῖράν τ' ἀμμορίην τε καταθνητῶν ἀνθρώπων.

Læser man de to vers Il. 16, 432—434 (citeret ovenfor s. 15) løsrevne fra sammenhængen. saa vil man vel nærmest faa det indtryk, at Zeus ikke selv kunde raade for et menneskes skjebne, ikke engang for sin egen kjære søns. Men de følgende vers og ligesaa Heres svar (merk *ἐθέλεις* &c. v. 442) viser dog paa det allerklareste, at det netop er Zeus, det hele beror paa, og at den *μοῖρα*, at hans kjære Sarpedon skal falde for Patroklos, vil sige Zeus's egen beslutning, ligesom Heres udtryk v. 441 *πεπρωμένον* betyder „beskikket af dig", af Zeus. Ti han raader her som altid ellers.

Endog menneskenes daarskaber og forvildelser tilskrives Zeus; ti fra ham udgaar alt:

Il. 19, 270 (Achilleus:)
Ζεῦ πάτερ, ἦ μεγάλας ἄτας ἄνδρεσσι διδοῖσθα.

(Se ogsaa de følgende vers, hvor Achilleus forklarer sig hele striden mellem ham og Agamemnon deraf, at *Ζεὺς ἤθελ᾽ Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι.*)

Il. 19, 136 (Agamemnon):

> *οὐ δυνάμην λελαθέσθ᾽ ἄτης, ᾗ πρῶτον ἀάσθην·*
> *ἀλλ᾽ ἐπεὶ ἀασάμην καί μευ φρένας ἐξέλετο Ζεύς* &c.

(Sml. ogsaa v. 86—87).

Il. 15, 724 (Hektor):

> *ἀλλ᾽ εἰ δή ῥα τότε βλάπτε φρένας εὐρύοπα Ζεύς*
> *ἡμετέρας, νῦν αὐτὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει.*

Paa den anden side kan der fra alle dele af de homeriske digte hentes eksempler paa, at andre guder paa en saadan maade griber ind i handlingen, at de synes at have selvstændig indflydelse paa menneskenes skjebne. Disse guder er Athene og Apollon, Here og Poseidon. Det er dog egentlig kun de to første, som vedkommer os her, hvor der ikke handles om digtningens fri benyttelse af gude-individerne[1]), men om den religiøse grundtanke om guddommen som styrende skjebnen. Ti vistnok er Here en stor gudinde, og i den olympiske gudestat optræder hun med dronningens anerkjendte rang og værdighed fremfor alle de øvrige gudinder. Men dette er netop, fordi hun er Zeus's hustru. I mytedigtningen falder der stor glans paa Here fra Zeus, hendes egteherre; men i den homeriske religion indtager hun en sekundær plads og har neppe større betydning i forhold til Zeus end Artemis i forhold til Apollon. Og naar Here i Iliadens første del (indtil 18de bog, sml. nedenfor s. 42 om Athene) viser en meget sterk tendens til selvstændighed og

[1]) Jeg henviser til det i mange dele fortrinlige stykke „Der religiöse Hintergrund der Ilias" i Kienes „Die Komposition der Ilias". I teksten bruger forøvrigt Kiene istedenfor overskriftens „der religiöse Hintergrund" udtrykket „der Götterhintergrund", hvilket passer bedre til det virkelige indhold af hans udvikling, der, bortseet fra indledningen s. 29—30, mere beskjæftiger sig med det mytologiske end med det religiøse.

opposition ligeoverfor Zeus[1]), da maa altsaa dertil ikke alene bemerkes, at denne opposition aldrig fører til noget, at Zeus altid tilsidst gjør sin vilje gjeldende[2]), men ogsaa, at den hele opposition netop beror paa antropomorfiserende digtning (Heres ensidige forkjærlighed for Argeierne og had til Troerne, overhovedet — i modsætning til Zeus — hendes aldeles menneskelig begrænsede sympatier og antipatier) og ikke har nogen væsentlig sammenhæng med det religiøse.

Dette gjelder ogsaa om Poseidons modstand mod Zeus. Vistnok gjør Poseidon sterke fordringer (se navnlig det bekjendte sted Il. 15, 185—199), og Zeus indrømmer ham meget; ja i Odysseen (1, 68) betegner Zeus selv Poseidons vrede mod Odysseus som fuld grund til, at han trods sin gode vilje endnu ikke har kunnet fremme Odysseus's hjemkomst. Men baade i Odysseen og i Iliaden ender det dog altid med, at Zeus's vilje bliver den raadende, og alle disse fortællinger bærer det tydeligste præg af at have sin grund i fri digtning, ikke i religiøs tradition[3]).

Anderledes er Apollons og Athenes stilling i den homeriske religion[4]).

---

[1]) Kiene l. c. s. 31—47 („Der Widerstand der Götter gegen den Zeus").

[2]) Se „Om Iliadens 18de bog" i Aars og Voss's skoles program for 1868, s. 20.

[3]) Selve det forhold, at Zeus har søskende og navnlig brødrene Poseidon og Hades, den ene raadende i havet og den anden i underverdenen, og overhovedet alle de teogoniske myter, ogsaa den om tredelingen af verdensherredømmet, er vistnok, som Welcker siger (Griech. Götterl. 3, XIV), „nicht als primitiv sondern ungezwungen aus dem neben den primitivsten Anschauungen fortwährend wirksamen mythenbildenden Sinn, der durch den ganzen Homer waltet, leicht zu erklären." (Sammenlign „Zeus" § 11 fg., i Aars og Voss's skoles program for 1875.)

[4]) Se herom navnlig Nägelsbach, Hom. Theol. s. 105—111 (og Nachhom. Theol. s. 134—136), samt Gladstone, „Studies on Homer and the Homeric age" II, 55—138, (Schusters tyske bearbeidelse s. 136—168). (Jeg bekjender — trods Hartungs fornemt overseende dom (Rel. der Gr. I, VIII) — at jeg i Gladstones verk og ikke mindst i dette afsnit har fundet mange interessante og lærerige iagttagelser, uanseet at hans opfattelse af den homeriske gudelære vistnok i væsentlige punkter er vilkaarlig.)

Det er allerede ovenfor vist, at den homeriske Zeus-forestilling indeholder umiskjendelige spor af monoteisme[1]) (s. 21, s. 23 fg.). De øvrige gudeskikkelser er vel i sin oprindelse i regelen personifikationer af naturkræfter[2]); men den magt, som staar „bag og over" dem alle, er ikke en dunkel, upersonlig nødvendighed, men en personlig gud; verden styres ikke af en blind skjebne, men af *Διὸς μεγάλοιο νόημα*. At „himmelen", Zeus, er blevet hans navn, eller (om man heller vil opfatte det saa) at mytologiens Zeus, personifikation af den lysende himmelhvælving, er bleven den væsentlige repræsentant for religionens gudsbegreb, dette forandrer endnu ikke forholdet[3]). Dette navn fremhæver ham netop som den absolute[4]), ligesom vi endnu med den forlorne søn

---

[1]) Jeg maa atter henvise til Welcker, navnlig til den første paragraf i afsnittet „Gott und die Götter" (I, 129 fg.) samt til hans redegjørelse i fortalen til 3dje bind; her heder det bl. a. s. XII: „Der Polytheismus war auch bei den Griechen ein Gegenstreben gegen den Monotheismus, der aber durch Homer und am meisten von der ursprünglichen Idee überwunden wird, die neben der polytheistischen Phantasie im Stillen fortleben konnte." S. XV—XVI: „— — steht doch so viel fest, dass wir bei den ältesten und edelsten Stämmen auf Griechischem Boden von Anfang an Verehrung des Zeus voraussetzen dürfen, und dass diese in Zusammenhang steht mit der Uridee der ersten Menschen — — — —. Auf dem Grunde dieses Glaubens der Homerischen Menschen und ihrer Vorgänger beruht auch die nicht mehr mythologische, sondern philosophisch erfasste Einheit Gottes während der langen späteren Geschichte."

[2]) At de ogsaa skulde være det for Grækernes, for en Homers bevidsthed, er visselig mer end tvilsomt. I dette punkt kan jeg næsten ganske holde mig til Lehrs „Naturreligion" i 2den udg. af Pop. Aufs. (s. 261 fg.).

[3]) Max Müller Lectures II, 434: „— the name Zeus was, and remained, in spite of all mythological obscurations, the name of the Supreme Deity; and even if they remembered that originally it meant sky, this would have troubled them as little as if they remembered that *θυμός*, mind, originally meant blast."

[4]) Det samme gjelder maaske ogsaa om navnet Kronion (Kronides). Efter G. Curtius o. fl. er *Κρόνος* beslegtet med *κραίνω*; isaafald har det vel oprindelig medført omtrent den samme forestilling som „den almægtige". Af de mange udlæggelser af Kronos og Kronion skal her endnu kun nævnes Welckers (Gr. Götterl. I, 140 fg.), hvortil Max Müller (Chips from a German workshop II, 152) slutter sig, idet han forstaar *Κρονίων* ikke som et oprindeligt patro-

i parabelen kan sige „himmelen“ som omskrivning istedenfor Gud og derved netop betegne ham som den over alt ophøiede.

Imidlertid er der kommet andre guder til; hine naturmagter skal ogsaa være virkelige guder, mytologien blander sig ind i den religiøse bevidsthed, og herved er forholdet forandret, modsigelsen slaat fast, og begyndelsen gjort til det, Paulus taler om i Romerbrevets 1ste kapitel[1]).

Allerede fra meget gammel tid har polyteismen faat magt over Grækernes (som over alle de indo-europæiske

---

nymicon, men (ligesom *Κρόνιος* Eur. Troi. 1288, ed. Nauck) som et adjektiv med betydningen „forbundet med tiden, repræsenterende tiden, eksisterende gjennem al tid“, altsaa „den evige“; „It was a name fully applicable to the supreme God, the God of time, the eternal God. — — When this ceased to be understood, particularly as in the current word for time the *κ* had become aspirated (*κρόνος* had become *χρόνος*), people asked themselves the question, why is *Ζεύς* called *Κρονίδης*. And the natural and almost inevitable answer was, because he is the son, the offspring of a more ancient god, *Κρόνος*“. (Sml. Lectures II, 431.) Unegtelig savnes der dog, saavidt jeg ved, hidtil bevis for, at ordet *χρόνος* tidligere har hedt *κρόνος*.

[1]) V. 21 fg. Se navnlig v. 23: *καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου* &c. — Paulus's opfattelse af hedningernes mytologier og af deres religion (sml. hans tale i Athen, Ap. Gj. 17, 23) strider vistnok ganske mod den, som nutildags er paa mode, og som i korthed kan betegnes som den materialistiske. Efter denne skal al monoteisme tilhøre et langt fremskredet trin af den menneskelige udvikling, forsaavidt den ikke allerede er et tegn paa forfaldet („quant au monothéisme qui eût été la négation de cette religion — nl. den græske — il ne s'y est glissé qu'aux dernières époques de la décadence“; sml. Ménard, Du polythéisme hellénique, s. XXI). I de første aarhundreder (eller aartusinder) skal menneskehedens guder kun have været dyr, træer, stene, kilder eller, om det kom høit, solen, stjernerne og morgenrøden, senere personifikationer af naturens kræfter. — Det er som en oase i ørkenen, naar man blandt al den krasse materialisme, som i disse tider raader ogsaa paa dette felt, støder paa udtalelser som L. Carrau's (L'origine des cultes primitifs, Revue des deux mondes, 1. April 1876, s. 658 fg.). Jeg kan ikke negte mig at citere et par steder. „La raison humaine, le sentiment religieux, sont-ils vraiment partis de si bas?“ „Il nous semble contradictoire avec les conditions d'existence des premiers hommes que le culte des animaux, des plantes, des fleurs, des astres ait été vraiment primitif.“ — „Il s'ensuivrait qu'à l'origine l'humanité fut monothéiste, et que le polythéisme n'est qu'une forme ultérieure et dé-

folks) sind; fra at være den absolute, ene Gud er Zeus i en tid, som ligger bag al historie, bleven den øverste blandt de mange guder. Vistnok naar de fleste af disse mange guder ikke op til mere end at være personlige udtryk for visse bestemte kræfter og virksomheder. Men dette gjelder ikke om dem alle. Selv der, hvor der ret egentlig skulde kræves én almægtig gud, en absolut og altsaa udelt guddomsmagt og -vilje, nemlig hvor det ikke blot gjelder enkelte kræfter og fænomener i naturen eller menneskelivet, men selve styrelsen af verdens, af folkenes og menneskenes skjebne, selv der har man ikke helt kunnet fastholde bevidstheden om denne guddomsmagts enhed, fastholde det monoteistiske grundlag i dets absolute renhed ligeoverfor den polyteistiske tendens, som drev folket til at udforme sine religiøse forestillinger i en mangfoldighed af enkelte gudeskikkelser og gudesagn. Med andre ord: den absolute Gud, Zeus, faar ogsaa som leder af menneskenes skjebne andre guder ved sin side, guder, der i folkesagnet og den episke digtning optræder som hans medhjelpere og redskaber, medens de fra et religionshistorisk synspunkt kan opfattes som aabenbarelsesformer af hans eget væsen. Folkets religiøse bevidsthed har følt uklarheden baade deri, at den absolute Gud ikke længere er absolut, da der er kommet andre guder til, og deri, at disse andre paa en maade baade er og ikke er guder, og har saa i sin famlende og paa mange maader forvirrede stræben efter at rede forholdet ud grebet de største og betydningsfuldeste af disse mytiske skikkelser og i dem indlagt væsentlige stykker af den absolute Guds egenskaber, tilskrevet dem væsentlige sider af hans gjerning og virken; derved har den søgt paa den ene side saavidt muligt at gjøre dem til virkelige guder, idet deres magt og øvrige egenskaber nærmer sig til den høieste guds, medens dog deres absolute underordning under ham bestandig fastholdes,

---

génerée de la religion primitive. Cette opinion, toute paradoxale qu'elle peut sembler aux disciples d'Auguste Comte, est confirmée par l'étude attentive des plus anciens monuments du sentiment religieux." „Pour cesser de croire en Dieu, il faudrait que l'homme eût cessé d'être homme, et lui-même fût devenu Dieu."

og paa den anden side, idet der ligesom til at supplere Zeus dannes nye former og udtryk for det guddommelige væsen, at bøde paa den skade, som gudsideen har lidt derved, at Zeus ikke længere er den eneste. Og skjønt det ganske vist er saa, som Nägelsbach siger, at „die Zersplitterung der Gottheit in viele menschlich geartete Individuen den vollsinnigen Begriff göttlicher Allmacht in gar mancher Weise beeinträchtigt“ [1]), saa er det ikke mindre sandt, hvad den samme forfatter ytrer i anledning af, at flere af de homeriske hovedguder ikke alene er Zeus's sønner eller døtre, men ogsaa i sit væsen og sin virksomhed viser sig som emanationer af hans væsen, nemlig, at netop heri „verräth sich deutlich eine der homerischen Weltanschauung eingepflanzte monotheistische Tendenz“ [2]).

Dette gjelder i fortrinlig grad om Athene og Apollon, Zeus's „kjære børn“. Deres ophøiede stilling ved siden af Zeus og paa den anden side deres væsentlige enhed med ham [3]), træder især frem i den homeriske tids kultus; der er næst Zeus ingen gud, hvis dyrkelse kan sees at have været saa almindelig udbredt som Athenes og især Apollons; og der er ingen andre enkelte guder, der saaledes som disse to paakaldes sammen med Zeus; navnlig naar det gjelder

---

1) Nachhom. Theol. s. 19. — Sml. Max Müller, Chips I, 358: „As long as all these names (nl. paa specialguder i den indiske mytologi) were remembered as mere names or attributes of one and the same divine Power, there was as yet no polytheism, though, no doubt, every new name threatened to obscure more and more the primitive intuition of God.“

2) Hom. Theol. s. 113.

3) Det ligger udenfor min opgave her at gaa ind paa spørsmaalet om, hvilken disse guddommes oprindelige fysiske betydning muligvis kan have været, og om grunden til, at netop disse to har faat hin væsentlige relation til Zeus og overhovedet det etiske indhold, som de har for Homers og de homeriske menneskers bevidsthed. At Apollon fra først af er solens gud, er vistnok høist sandsynligt; ligesaa maaske, at Athene oprindelig betegner enten morgenrøden — og derfor som den vækkende og lysbringende tillige er bleven den, der aandelig vækker og bringer erkjendelsens lys — (saaledes Max Müller, Lectures II, 502 fg.), eller det rene himmelske lys, æteren (saaledes Welcker, Götterl. I, 300, Preller, Gr. Mythol. I, 124, o. m. a.)

store og vigtige ønsker, hvis opfyldelse er vanskelig, da indledes ofte bønnen med disse ord:

αἲ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον.

(Sml. ovenfor s. 22 fg.) Ligesom ellers saa ofte „Zeus og de øvrige guder“, saaledes heder det

Od. 21, 364 — — — — εἴ κεν Ἀπόλλων
ἡμῖν ἱλήκῃσι καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

I begyndelsen af Iliadens 7de bog (v. 17 fg.) fortælles, at Athene, ὡς ἐνόησε — Ἀργείους ὀλέκοντας ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ, iler ned paa kamppladsen; Apollon farer hende imøde — Τρώεσσι δὲ βούλετο νίκην — og foreslaar, at de for idag skal stanse slaget; Athene har just tænkt paa det samme og spørger, hvorledes han agter at faa kampen stanset; Apollon svarer med det forslag, at de skal faa Hektor til at udæske en af Danaerne til tvekamp. Seeren Helenos, som merkede i sit sind βουλήν, ἥ ῥα θεοῖσιν ἐφήνδανε μητιόωσιν (v. 45), gaar straks til sin broder Hektor og opmuntrer ham til at udæske Ἀχαιῶν ὅστις ἄριστος til tvekamp og tilføier saa (v. 52):

οὐ γάρ πώ τοι μοῖρα θανεῖν καὶ πότμον ἐπισπεῖν
ὣς γὰρ ἐγὼν ὄπ' ἄκουσα θεῶν αἰειγενετάων.

Han har altsaa fornummet Athenes og Apollons samtale og deraf erfaret, at det endnu ikke er Hektor beskikket at skulle dø; og vi ser af det hele sted, at de to store guder ikke alene kjender Hektors μοῖρα, men ogsaa selv indvirker bestemmende paa den.

Apollon virker altid i fuld enhed og samklang med Zeus; han er den eneste af guderne, der aldrig optræder i strid mod Zeus's vilje. I Iliaden er det regelen, at Zeus's raadslutninger, naar de gaar ud paa at fremme Troernes sag, udføres af Apollon, der dog altid optræder aldeles selvstændig. Saaledes — for kun at nævne et eneste eksempel — Il. 19, 413, hvor Apollon, θεῶν ὤριστος, ὃν ἠύκομος τέκε Λητώ, nævnes som udføreren af den skjebnens og Zeus's vilje, hvem den hele ulykke (Patroklos's fald) tilskrives v. 410. (Se ovenfor s. 25. Sml. ogsaa det ovenfor s. 26 citerede sted Il. 16, 844 fg., hvor den døende Patroklos tilskriver „Zeus og Apollon“ Hektors seier og „den ulykkelige skjebne og Letos søn“ sin død.)

Apollon kan — ligesom Zeus og Athene — virke umiddelbart uden selv at være tilstede paa skuepladsen. Saaledes Il. 15, 521 (Meges traf ikke Polydamas,) οὐ γὰρ Ἀπόλλων

εἴα Πανθόου υἱὸν ἐνὶ προμάχοισι δαμῆναι.

Il. 16, 513 fg.: Glaukos beder til Apollon:

κλῦθι, ἄναξ, ὅς που Λυκίης ἐν πίονι δήμῳ
εἲς ἢ ἐνὶ Τροίῃ δύνασαι δὲ σὺ πάντοσ' ἀκούειν
ἀνέρι κηδομένῳ, ὡς νῦν ἐμὲ κῆδος ἱκάνει,

o. s. v. — Apollon bønhører ham øieblikkelig (v. 528 fg.):

αὐτίκα παῦσ' ὀδύνας, ἀπὸ δ' ἕλκεος ἀργαλέοιο
αἷμα μέλαν τέρσηνε, μένος δέ οἱ ἔμβαλε θυμῷ·

og Glaukos glæder sig,

ὅττι οἱ ὦκ' ἤκουσε θεὸς μέγας εὐξαμένοιο.

Ogsaa det har Apollon tilfælles med Zeus og Athene, at hans virksomhed er saa lidet begrænset, omfatter saa mange forskjellige sfærer; allerede hos Homer er Apollon baade spaadomsguden[1]) (Il. 1, 72. Od. 15, 252) og lyrens og digtekunstens gud (Il. 1, 603) og bueskydningens gud (Il. 2, 827: ἀργυρότοξος &c.), han sender (ligesom Artemis) den lette, pludselige død (Il. 24, 759; Od. 3, 280) og er i det hele en gud for al hjelp og velsignelse, men han er ogsaa en frygtelig hevnende gud (pesten Il. 1, 44 fg.; Niobes børn Od. 24, 605 fg.).

Ogsaa Athene nævnes meget ofte sammen med Zeus som den, hvis virken falder sammen med hans; saaledes Il. 8, 287 (Agamemnon til Teukros:)

αἴ κέν μοι δώῃ Ζεύς τ' αἰγίοχος καὶ Ἀθήνη
Ἴλιον ἐξαλαπάξαι ἐυκτίμενον πτολίεθρον.

Il. 10, 552 (Nestor til Odysseus og Diomedes:)

ἀμφοτέρω γὰρ σφῶι φιλεῖ νεφεληγερέτα Ζεύς
κούρη τ' αἰγιόχοιο Διός, γλαυκῶπις Ἀθήνη.

Og Od. 16, 264 fg. erklæres Zeus og Athene ligefrem for de høieste og mægtigste af alle guder,

ὕψι περ ἐν νεφέεσσι καθημένω, ὥ τε καὶ ἄλλοις
ἀνδράσι τε κρατέουσι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν.

---

[1]) Vistnok som Διὸς πατρὸς προφήτης, som han heder hos Aischylos, Eum. 19; sml. Hymn. Hom. in Apoll. 132: χρήσω δ' ἀνθρώποισι Διὸς νημερτέα βουλήν. Il. 9, 405 og Od. 8, 79 er Apollon allerede det pythiske orakels gud.

I Odysseen er det jo fortrinsvis Athene, som med utrættelig iver og energi personlig griber ind i handlingen og leder det heles gang, skjønt altid i samklang med Zeus. Men ogsaa i Iliaden griber Athene virksomt og selvstændig ind; ligesom Apollon her er den guddom, der fortrinsvis virker, saasnart det gjelder at fremme Troernes sag, saaledes er det (ved siden af Here) især Athene, der virker til Achaiernes hjelp. Og ogsaa hun har magt til at virke fraværende, alene i kraft af sin guddommelige vilje. Jeg anfører kun et par i denne forbindelse karakteristiske steder.

Il. 5, 674 fg. heder det: det var ikke Odysseus beskikket (*μόρσιμον*) at fælde Sarpedon, derfor vendte A t h e n e hans sind mod Lykiernes skare.

Da Odysseus og Diomedes drager ud paa sin farlige vandring Il. 10, 273 fg., sender Athene dem et gunstigt varsel, og de beder begge Athene om hjelp til at fuldbyrde sit hverv og komme lykkelig tilbage, *τῶν δ' ἔκλυε Παλλὰς Ἀθήνη*.

Il. 11, 434 fg. fortælles, hvorledes Sokos udslynger sin lanse mod Odysseus; den trænger igjennem baade hans skjold og hans panser og sønderflenger hans hud; men Athene hindrer — uden selv at være tilstede — lansen fra *μιχθήμεναι ἔγκασι φωτός* og redder saaledes Odysseus's liv. —

Med hensyn til magtfylde og udstrakt virksomhedsomraade er Athene endnu rigere udstyret end Apollon. Allerede tidlig har man forstaat Athene som et udtryk for Zeus's tanke, for den visdom, der ligger til grund for hans verdensstyrelse[1]); og hendes magt omfatter i grunden a l l e sfærer af menneskelivet; gjennem hende udføres Zeus's planer med menneskene; hun beskytter stæderne (*ἐρυσίπτολις* Il. 6, 305), og alt, der kan fremme deres trivsel i krig og fred, udgaar fra hende; hun er en veldig guddom for krigen, dog — i modsætning til Ares — mindre for kampen i og for sig end for dens formaal og for den visdom og kløgt, hvormed den

---

[1]) Sml. P l a t o n, Kratylos c. 23: (*τῶν περὶ Ὅμηρον δεινῶν*) — *οἱ πολλοὶ ἐξηγούμενοι τὸν ποιητήν φασι τὴν Ἀθηνᾶν αὐτὸν νοῦν τε καὶ διάνοιαν πεποιηκέναι*; derefter nævnes de etymologier, hvorefter *Ἀθηνᾶ* (for *θεονόα* eller *θεονόη*) skulde betyde *θεοῦ νόησις* eller *τὰ θεῖα νοοῦσα* eller (for *ἠθονόη*) *ἡ ἐν τῷ ἤθει νόησις*.

maa føres; hun er ogsaa en gudinde for alle fredens idrætter, og mange af de vigtigste af disse har menneskene lært af Athene (at i senere mere fremskredne tider denne sidste side især blev den fremtrædende, er naturligt).

Det vilde føre os meget for langt bort fra vort emne, om vi her vilde gaa dybere ind i betragtningen af disse to guddommes stilling i den homeriske religion. Kun maa endnu den bemerkning gjøres, at hvad der ovenfor er sagt om enheden i Athenes og Zeus's virksomhed, ikke omstyrtes derved, at Athene i Iliaden (ikke i Odysseen) saa ofte stiller sig i opposition til Zeus. Dette er en ligefrem følge af hendes forkjærlighed for Achaierne og deres sag, en forkjærlighed, som er poetisk meget vel motiveret, men intet har med gudindens religiøse betydning at gjøre. Altsaa atter den samme gjennemgaaende modsætning mellem det religiøse grundlag og digtningens fri behandling af guderne som menneskelige individer. Athenes ivrige bestræbelser for altid at hjelpe de achaiiske helte og fremme deres seier maatte nødvendig føre hende ligesom Here i konflikt med Zeus, saalænge dennes planer fordrede, at Achaierne skulde ligge under og Troerne have overmagten, altsaa indtil digtets 18de bog[1]). Og — hvad der strengt maa fastholdes — netop i Athenes indgriben i Iliadens handling og specielt paa de enkelte punkter af kampen viser det sig, at om hun end i detaljen kan være uenig med Zeus, og om hun end ofte dels gjerne vilde handle mod Zeus's ønske, dels ogsaa virkelig gjør det, saa udøver hun dog al sin magt og virksomhed „under Zeus's kontrol“ (for at bruge et udtryk af Gladstone), og i resultatet bliver de altid enige; hun kommer ikke — og vil i grunden heller ikke komme — længere, end Zeus vil, i grunden og væsentlig er der fuld enhed mellem begges vilje, om den end (som Il. 22, 167—185) fremtræder i form af en velvillig indrømmelse fra Zeus's side. I enkelthederne beror vistnok digterens skildring ogsaa af Athenes opposition

[1]) Efter dette punkt er der ikke længer fra nogen guds side tale om modstand mod Zeus's vilje; selv de guder, som i 20de og 21de bog optræder til Troernes hjelp, gjør dette i fuld overensstemmelse med Zeus (se det ovenfor citerede program fra 1868, s. 22).

paa mytologisk antropomorfisme, hvad der jo er en selvfølge; saaledes kan nok Athene en gang imellem udtale sig som saa:

Il. 8, 360 ἀλλὰ πατὴρ οὑμὸς φρεσὶ μαίνεται οὐκ ἀγαθῇσιν,
σχέτλιος, αἰὲν ἀλιτρός, ἐμῶν μενέων ἀπερωεύς.

Men selv her, hvor hendes stemning mod Zeus er heftig oprørt, kan hun dog med tryg forvisning tilføie:

ib. 373 ἔσται μὰν ὅτ' ἂν αὖτε φίλην γλαυκώπιδα εἴπῃ,

og ser man hen til den religiøse grundtanke, saa staar det vistnok fast, at Athene hos Homer ingenlunde mindre end Apollon er ét med Zeus; hun er, siger Nägelsbach[1]), „eine Hypostase des Zeus, eine aus ihm herausgeborene Seite seines Wesens selbst“, et udtryk, som hentyder paa myten om Athenes fødsel, men som forøvrigt ogsaa med fuld ret kan bruges om Apollon. De er begge væsentlig ét med Zeus og, skjønt for den religiøse bevidsthed ophøiede over alle andre guder, dog absolut underordnede under Zeus, deres fader.

III.

Vi har set, at hos Homer ligger den hele verdensstyrelse hos „guderne“, det er guderne, som raader for skjebnen, skjebnen er „gudernes skjebne“, μοῖρα θεῶν (se s. 20), hvad der er skjebnens bestemmelse, er guddommens vilje — og omvendt; men guddommens vilje, det vil sige Zeus's vilje; alle gudernes magt og myndighed, selv Athenes og Apollons, udgaar fra Zeus, den høieste gud, al deres indgriben i verdens gang forudsætter hans samtykke og bifald, ellers bliver den uden resultat, og skjebnen er derfor ret egentlig „Zeus's skjebne“, Διὸς αἶσα (s. 26), eller, som det ogsaa udtrykkes, Guds skjebne, μοῖρα θεοῦ, δαίμονος αἶσα (s. 24).

Skjebnen er altsaa ikke nogen selvstændig magt, enten personlig eller upersonlig.

Dette modbevises ikke deraf, at μοῖρα og αἶσα paa nogle steder i de homeriske digte personificeres, eller at der paa endnu flere steder maa erkjendes en tilnærmelse til en

[1]) Hom. Theol. s. 107.

personifikation af begrebet skjebne. En saadan overgang i den poetiske sprogbrug ligger meget nær, naar der først har uddannet sig udtryk som *μοῖρ' ἐστίν* &c. med den betydning „det er beskikket“ (se ovenfor s. 14 fg.). Endog for os og saa meget mere for den homeriske tid med dens sterke tendens til at give alt personlighed er en saadan overgang i udtryksmaaden meget let og naturlig, at man istedenfor at sige, at noget „er (ens) skjebne“, omskriver dette saaledes, at skjebnen selv bestemmer, handler, udretter noget. Denne overgang i sprogbrugen, som endnu ikke behøver at forudsætte og — efter hvad der i forrige afsnit er vist — hos Homer heller ikke kan forudsætte skjebnen opfattet som en selvstændig magt udenfor, ved siden af eller over Zeus, og som derfor ikke indeslutter noget nyt (fjerde) svar paa vort spørsmaal, ser jeg der, hvor udtryk som „skjebnen griber (betvinger, rammer, naar) en“ eller „skjebnen fører en til dødens maal“ o. l. bruges som poetisk omskrivende betegnelse af ens død. Vi har ovenfor (s. 8 fg.) set, at et menneskes „skjebne“ især bruges om hans død, fordi menneskets skjebne opfyldes ved døden. Men fra en anden side kan forholdet opfattes saa, at mennesket i døden ligger under for sin skjebne, sin bestemmelse; deraf disse udtryk, at skjebnen overvinder, betvinger ham. Hans livs bestemmelse aabenbarer sig nu som det, der har magten over ham. Og idet der aabenbarer sig en magt, ligger personifikationen meget nær.

Il. 4, 517 *Διώρεα μοῖρ' ἐπέδησεν.* [Er *μοῖρα* her „hans skjebne“ eller „skjebnen“ (se s. 14)? Ved sammenligning med Od. 3, 269 (se s. 20) og Il. 22, 5 (s. 45) bliver det sidste sandsynligst.]

Il. 13, 602 (om Peisandros)

— τὸν δ' ἄγε μοῖρα κακὴ θανάτοιο τέλοσδε,
σοί, Μενέλαε, δαμῆναι ἐν αἰνῇ δηιοτῆτι.

Il. 12, 116 (om Asios) — — *μιν μοῖρα δυσώνυμος ἀμφεκάλυψεν*
ἔγχει Ἰδομενῆος ἀγαυοῦ Δευκαλίδαο.

Il. 18, 117 fg. *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βίη Ἡρακλῆος φύγε κῆρα,*
— — — — — — — — — —
ἀλλά ἑ μοῖρ' ἐδάμασσε καὶ ἀργαλέος χόλος Ἥρης.

(Sml. Il. 16, 849, ovenfor s. 26).

Il. 22, 5 Ἕκτορα δ' αὐτοῦ μεῖναι ὀλοιὴ μοῖρ' ἐπέδησεν.
(V. 303 siger Hektor selv: νῦν αὖτέ με μοῖρα κιχάνει.)

Il. 5, 83 — — — τὸν δὲ κατ' ὄσσε
- 16, 334 ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.
- 20, 477

(Sml. Od. 17, 326 og flere ovenfor s. 9 citerede steder.)

Il. 16, 853 — — — ἀλλά τοι ἤδη
- 24, 132 ἄγχι παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Od. 24, 29 ἦ τ' ἄρα καὶ σοὶ πρῶτα παραστήσεσθαι ἔμελλεν
μοῖρ' ὀλοή, τὴν οὔ τις ἀλεύεται, ὅς κε γένηται.

Il. 21, 110 (Achilleus til Hektor:)
ἀλλ' ἔπι τοι καὶ ἐμοὶ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Il. 17, 478 og 672 (om Patroklos) og 22, 436 (om Hektor)
νῦν αὖ θάνατος καὶ μοῖρα κιχάνει.

Her er μοῖρα ikke mere en person end θάνατος og θάνατος ikke mere end μοῖρα[1]).

Sterkere er personifikationen paa følgende steder:

Il. 5, 613 (om Amfios) — — ἀλλά ἑ μοῖρα
ἦγ' ἐπικουρήσοντα μετὰ Πρίαμόν τε καὶ υἷας.

Il. 5, 628 Τληπόλεμον δ' Ἡρακλείδην ἠΰν τε μέγαν τε
ὦρσεν ἐπ' ἀντιθέῳ Σαρπηδόνι μοῖρα κραταιή.

Il. 24, 209 (Hekabe til Priamos om Hektor:)
— — — — τῷ δ' ὥς ποθι μοῖρα κραταιὴ
γιγνομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκον αὐτή,
ἀργίποδας κύνας ἆσαι, ἑῶν ἀπάνευθε τοκήων.

Il. 20, 127 (Here om Achilleus:)
— — ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα
γιγνομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Paa disse to steder heder det ligefrem, at skjebnen ved et menneskes fødsel har „tilspundet", ɔ: bestemt ham hans lod, specielt hans død eller dødsmaade; men, vel at

[1]) Anderledes er det vistnok, naar „tvillingbrødrene" Θάνατος og Ὕπνος Il. 16 (454. 672. 682) faar det hverv at bringe Sarpedons lig til Lykien. Denne slags personifikation er beslegtet med den, som omtales nedenfor s. 47—48. Men naar det heder, at „døden og skjebnen rammer" en, tænker digteren vistnok ikke døden som en person.

merke, det samme gjør Zeus; saaledes siger Agamemnon til Menelaos Il. 10, 70

— — — ὧδέ που ἄμμιν
Ζεὺς ἐπὶ γιγνομένοισιν ἵει κακότητα βαρεῖαν.

Od. 16, 64 siger svinehyrden Eumaios (om Odysseus's omflakninger):

— — ὥς γάρ οἱ ἐπέκλωσεν τά γε δαίμων („Gud“, d. e. Zeus; sml. Eumaios's ord Od. 14, 444 — ovenfor s. 24).

Od. 4, 207 ῥεῖα δ' ἀρίγνωτος γόνος ἀνέρος, ᾧ τε Κρονίων
ὄλβον ἐπικλώσῃ γαμέοντί τε γεινομένῳ τε.

Og vi har ovenfor s. 21 set flere eksempler af Odysseen og et af Iliaden paa, at dette udtryk at „tilspinde“ en hans lod bruges om „guderne“, hvilket — efter hvad ovenfor er udviklet — i grunden kun indeholder den samme tanke, som naar det siges om Zeus.

Μοῖρα (og αἶσα) er altsaa paa de nys citerede steder brugt som personifikation af skjebnen, d. e. af Zeus's vilje og bestemmelse med mennesket. Men denne personifikation har endnu ikke mytologisk betydning, behøver i ethvert fald efter udtryk og sammenhæng ikke at have det, men egentlig kun en retorisk; det er en talefigur, personifikationen rækker ikke længere end til selve udtrykket, omtrent som naar man hos os siger: „skjebnen har villet det saa“, „skjebnen har været ham gunstig“ o. l. uden derfor i nogen maade at tænke sig en udenfor Gud staaende magt.

Der er imidlertid et par steder hos Homer, hvor det ser ud, som digteren taler om virkelige skjebne-gudinder, som vi altsaa har en mytologisk personifikation for os. Saaledes Il. 19, 87 — — — ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,
ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς.

Sml. Il. 19, 410 — — — οὐδέ τοι ἡμεῖς
αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή.

Her er skjebnen, den guddommelige vilje og raadslutning, personificeret i μοῖρα paa samme maade som den guddommelige straffende retfærdighed er personificeret i Ἐρινύς[1]). Og

[1]) Jeg overser ikke den store forskjel i begge begrebers historiske udvikling. Ἐρινύς er sandsynligvis det samme ord som sanskr. *Saranjû*, hvad enten nu dette er „die dunkle sturmwolke, die am

dog kan vi ikke af disse enkelte steder bestemt se, om digteren i øieblikket tænker sig μοῖρα (og ἐρινύς) som eksisterende personligheder, eller om han kun med poetisk frihed omtaler som personligheder, hvad der dog for hans egen forestilling kun er abstrakte begreber, om vi altsaa her i μοῖρα og ἐρινύς har mytiske personer eller allegoriske udtryk[1]).

Hvor det ikke længere heder μοῖρα, men i flertal μοῖραι, synes forestillingen mere konkret. Der er et saadant sted i Iliaden og et lignende i Odysseen[2]):

Il. 24, 49 (Apollon:)

τλητὸν γὰρ μοῖραι θυμὸν θέσαν ἀνθρώποισιν[3]).

Od. 7, 196 (Alkinoos om Odysseus:)

— — — ἔνθα δ' ἔπειτα
πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα κατὰ κλῶθές[4]) τε βαρεῖαι
γιγνομένῳ νήσαντο λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Forholdet er imidlertid her neppe anderledes end ved de nærmest ovenfor (s. 45 fg.) behandlede steder. Jeg tror, at man trods flertallet heller ikke i disse udtryk har at se andet end personifikationer af samme art, som naar ἔρις eller φόβος eller δεῖμος eller κυδοιμός eller ἀλκή eller ἰωκή eller ἄτη

---

anfang der dinge im raume schwebt" (saaledes Roth, Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch. IV, 425, citeret af Kuhn), „die stürmische wetterwolke", „regen und sturm in einer person vereinigt", (Kuhn, Zeitschr. I, 446), eller det er morgenrøden (Max Müller, Lectures II, 484 fg.; se navnlig s. 517).

[1]) En anden sag er det, at det af andre steder og tillige vistnok af ordets etymologi kan sluttes, at Ἐρινύς (Ἐρινύες) allerede hos Homer er mytologisk at forstaa.

[2]) Jeg tror i denne sammenhæng ikke at burde tage hensyn til de tvil, som kan reises mod disse steders egthed. Nägelsbach (Nachhom. Theol. s. 150) betegner det første af dem som tilhørende en uegte del af Iliaden og det sidste som „stark verdächtig". Autenrieth (i Nägelsbachs Hom. Theol. 2. udg., s. 123) er enig i at forkaste Od. 7, 196, men finder ikke grundene for athetese af Il. 24, 49 fyldestgjørende.

[3]) Om Lehrs's opfattelse af dette sted se ovenfor s. 6.

[4]) Andre læser Κατακλῶθες; andre κατακλῶθησι βαρεῖα med forkastelse af det følgende vers. Se især Nitzsch og Ameis ad l. Nitzsch bemerker, at Kataklothes efter Aisa er det speciellere efter det generelle, og at her i ethvert fald ikke er at tænke paa de tre efterhomeriske Moirer.

eller λιταί optræder, som om de var levende væsener, personifikationer altsaa, der ikke har nogen virkelig mytologisk betydning, men kun en poetisk-retorisk[1]). (Saadant findes jo hos alle tiders digtere: „Skrækken og Skammen jog piskende bagefter“, heder det hos Bjørnson[2]), aldeles homerisk.) Alle disse for øieblikket personificerede skikkelser har i virkeligheden ingen selvstændig tilværelse, men er identiske med det abstrakte begreb, som de betegner[3]).

Ingen vil negte, at naar det Il. 9, 502 fg. heder

καὶ γάρ τε λιταί εἰσι Διὸς κοῦραι μεγάλοιο,
χωλαί τε ῥυσαί τε παραβλῶπές τ' ὀφθαλμώ,
αἵ ῥά τε καὶ μετόπισθ' ἄτης ἀλέγουσι κιοῦσαι·
ἡ δ' ἄτη σθεναρή τε καὶ ἀρτίπος, οὕνεκα πάσας
πολλὸν ὑπεκπροθέει, φθάνει δέ τε πᾶσαν ἐπ' αἶαν
βλάπτουσ' ἀνθρώπους· αἱ δ' ἐξακέονται ὀπίσσω,

o. s. v., saa har vi her en udført allegori om bønnen (specielt bønnen om tilgivelse) og synden[4]). Ligeledes er synden allegoriseret Il. 19, 91 fg.:

πρέσβα Διὸς θυγάτηρ ἄτη, ἣ πάντας ἀᾶται,
οὐλομένη· τῇ μέν θ' ἁπαλοὶ πόδες· οὐ γὰρ ἐπ' οὔδει
πίλναται, ἀλλ' ἄρα ἥγε κατ' ἀνδρῶν κράατα βαίνει
βλάπτουσ' ἀνθρώπους &c.

Og naar *ἔρις, κυδοιμός, κήρ* o. l. afbildes (som i Achilleus's skjold Il. 18, 535), saa vil det blot sige, at de abstrakte begreber er symbolsk fremstillede som levende væsener.

---

[1]) Overgangen fra det ene til det andet er imidlertid ofte let. Max Müller indbefatter ogsaa under mytologi „every case in which language assumes an independent power, and reacts on the mind, instead of being, as it was intended to be, the mere realization and outward embodiment of the mind“. (Lectures II, 525; og lignende paa flere steder.)

[2]) En Skitse fra Italien i „Fra Fjeld og Dal“, s. 186.

[3]) Sml. Welcker, Gr. Götterl. I, 707 fg. (afsnittet om „Bloss poetische, vorübergehende Personification“) og Nägelsbach, Hom. Theol. s. 94 fg.

[4]) Ἄτη baade som den indre ulykke, daarskaben, forvildelsen, dens fremtrædelse i daarlig, urigtig, syndig handling og om den skade, den virker. Se Lehrs, Pop. Aufsätze 1. udg. s. 223 fg., 2. udg. s. 415 fg. (Sml. ogsaa Dr. Horn, „Forsoning og Retfærdiggjørelse“, afsnittet „Om Synden“ s. 65 fg., navnlig s. 69.)

Paa samme maade er nu „skjebnen", Zeus's vilje og bestemmelse med hvert menneske, navnlig med hensyn til hans død, personificeret som et levende væsen, μοῖρα eller αἶσα, eller — ligesom bønnerne og dødstilfældene, κῆρες (se ovenfor s. 28), — som en flerhed af væsener, der kaldes μοῖραι som de, der betegner det tildelte, beskikkede, men ogsaa med poetisk frihed kan opfattes som de, der selv tildeler, beskikker menneskene deres lod, eller κλῶθες som de, der — med det ellers om guderne brugte billedlige udtryk — tilspinder dem deres livs traad. Om saadanne begreber, idet de personificeres, gjøres til én eller flere skikkelser, er i sig selv ligegyldigt og beror paa digterens smag (maaske endog hist og her paa versemaalets medfør). Man kan sige, at digteren gaar et skridt videre, at den poetiske frihed er større, naar der dannes en flerhed af personer som allegorisk betegnelse af ét begreb[1]). Dog medfører vistnok flertallet nogen forskjel i betydningen, idet der da kan tænkes paa de mange forskjellige tilfælde eller former, hvori tingen, det abstrakte begreb, kommer tilsyne[2]); tydeligst er dette ved κῆρες, der, som sagt, bruges om de enkelte dødstilfælde.

Senere blev vistnok flere af de her omtalte begreber til personlige gudeskikkelser. Det er et trin videre i den polyteistiske udvikling, naar Ἄτη (eller Νέμεσις eller Νίκη eller Τύχη[3]))

[1]) Om flertallet μοῖραι Il. 24, 49 siger Welcker (Gr. Götterl. I, 698) kun, at ordet her altsaa har en „udvidet betydning", og om udtrykket κλῶθες (κατακλῶθες) Od. 7, 197, at det er brugt „mit Bezug auf das Wort der Ilias".

[2]) Sml. Il. 10, 391 (Dolon):

πολλῇσίν μ' ἄτῃσι παρὲκ νόον ἤγαγεν Ἕκτωρ.

Lehrs (Pop. Aufs. s. 229) forklarer: „Er will sagen, es gehörte mehr als eine Ate dazu: mehr als eine Ate musste gleichsam dem Hektor helfen, dass ich durch ein so eitles Versprechen mich in solch ein gefährliches Wagestück berücken liess." Welcker (Gr. Götterl. I, 712) siger blot: „Im Plural mit Nachdruck gebraucht die Personification im zehnten Gesang Dolon". Schol. derimod og mange udgivere forklarer ἄτῃσι her om bedaarelser, bedaarende løfter (Parafr. ed. Bekk. πολλαῖς ἀπάταις).

[3]) Merkeligt er det, at end ikke ordet τύχη forekommer hos Homer. Senere spiller gudinden Τύχη en stor rolle, og hendes kultus er vidt udbredt. Se Lehrs, Pop. Aufs. s. 153 fg. (2. udg. s. 175 fg.).

o. l. bliver virkelige guddomme, der endog faar sin kultus. Saaledes ogsaa, naar der optræder skjebne-gudinder, Μοῖραι. Men dette trin er efterhomerisk og kommer os saaledes her ikke ved. Heller ikke vedkommer det os her, at, som Welcker udtrykker det[1]), „auch bei den Griechen ist die Zeit des abstracten Denkens und der Speculation gekommen, worin sie das Schicksal gleichsam als ein geheimnissvolles, immerhin geistiges Princip den Göttern gegenüberstellten, die sie entweder nicht mehr im Sinne der alten Welt oder gar nicht mehr glaubten".

Men selv om nogen endnu skulde fastholde den mening, at μοῖρα (μοῖραι), αἶσα og κλῶθες allerede hos Homer tænkes som personlig eksisterende guddommelige væsener, vilde dog i ethvert fald disse væsener ikke være at forstaa som skjebnens herrer med selvstændig magt og raadighed, end sige som magter, hvem endog guderne, ja Zeus selv skulde være undergivne, men kun som tjenende, som den verdensstyrende guddoms redskaber ved tilskikkelsen og udførelsen af menneskenes skjebne, som væsener altsaa, hvis hele myndighed udgaar fra Zeus, som det heder hos Hesiod (Theog. 904):

Μοίρας θ', ᾗς πλείστην τιμὴν πόρε μητίετα Ζεύς.

Dette tiltrænger ikke yderligere bevis, saasandt det ovenfor er godtgjort, at det er Zeus, som efter de homeriske menneskers religiøse bevidsthed raader for skjebnen, Zeus, af hvem al tingenes gang i verden afhænger.

IV.

Der staar os nu kun ét tilbage.

I de homeriske digte findes ofte udtrykket ὑπέρμορον[2]) og lignende, der betyder „mod skjebnen". Men naar skjebnen er det, som Zeus bestemmer og tilskikker, og Zeus er den

---

[1]) Gr. Götterl. I, 185.

[2]) Nogle skriver ὑπὲρ μόρον; men foruden at simplex μόρος ikke forekommer i denne almindelige betydning af skjebnen (se ovenfor s. 7 fg.), viser i ethvert fald ὑπέρμορα Il. 2, 155, at vi her har en adverbialdannelse.

uindskrænkede verdenshersker, hvorledes kan saa noget ske „mod skjebnen“, „mod Zeus's skjebne“ (Il. 17, 321), „mod Guds vilje“ (ὑπὲρ θεόν Il. 17, 327)?

Nägelsbach[1]) gjennemgaar udførlig „das ὑπέρμορον“ og søger at vise baade dets mulighed og dets virkelighed indenfor den homeriske verdensanskuelse og finder deri netop det kraftigste bevis for sin mening, at μοῖρα hos Homer ofte fremtræder som en fra Zeus adskilt magt; ti, siger han, var μοῖρα ikke andet end gudernes eller Zeus's vilje og styrelse, saa vilde et ὑπέρμορον være fuldkommen umuligt.

Ogsaa andre forfattere mener med Nägelsbach, at μοῖρα i visse tilfælde af menneskene kan omgaaes eller ved overordentlig kraftanstrengelse beseires, — selv de, der opfatter μοῖρα som den absolute, over alle guder og mennesker ophøiede verdensherskerinde[2]). Som et væsen uden personlighed, uden nogen „festbegrenzte Bestimmtheit des selbstbewussten Willens“ er μοῖρα ikke istand til „diesen Willen in der Energie des Niederkämpfens entgegengesetzter Bestrebungen zu behaupten“ (Nägelsbach l. c. s. 144). Eller, om de ikke tillægger menneskene evne til ved energisk anspændelse af sine kræfter at gjøre vold paa skjebnen og bevirke, at noget sker ὑπέρμορον, saa synes de at finde noget saadant muligt i kraft af en reaktion mod skjebnen fra gudernes side, eller de bortforklarer det ved at statuere, at ὑπέρμορον, ὑπὲρ Διὸς αἶσαν &c. kun er hyperbolske udtryk, kraftudtryk som „umaadelig, umenneskelig, unaturlig“ o. l.[3]), eller de indlader sig overhovedet ikke paa nogen forklaring,

---

[1]) Hom. Theol. 2. udg. s. 139 fg.

[2]) Saaledes Hartung, Rel. d. Griechen I, 95; sml. Koch til Il. 2, 155.

[3]) Altsaa omtrent som ὑπὲρ αἶσαν i modsætning til κατ' αἶσαν Il. 3, 59 og 6, 333 (se ovenfor s. 6). Saaledes Welcker (Gr. Götterl. I, 192). At ὑπὲρ αἶσαν, naar det staar alene, uden hin modsætning (Il. 16, 780), kan have denne betydning, benegtes af Nägelsbach, men neppe medrette. Derimod kan den ikke med nogen sikkerhed paavises for ὑπὲρ μοῖραν; det modsatte af κατὰ μοῖραν heder οὐ κατὰ μοῖραν eller — Od. 14, 509 — παρὰ μοῖραν (se s. 6), og sammenhængen paa de steder, hvor ὑπέρμορον, ὑπὲρ μοῖραν &c. forekommer, viser som oftest tydelig nok, at udtrykkene virkelig betyder „mod skjebnen“.

men skriver det merkelige fænomen, „at i enkelte tilfælde skjebnens bestemmelse kan omstyrtes", paa den homeriske „naivitets" regning[1]).

Jeg finder det imidlertid ikke nødvendigt at imødegaa disse opfattelser enkeltvis. Jeg tror, at der baade hos Nägelsbach og de øvrige her er en misforstaaelse, og at deres slutninger af udtrykket ὑπέρμορον saavelsom deres forklaringer af, hvorledes forestillingen „von der Wirklichkeit eines ὑπέρμορον" har kunnet opstaa, baade er urigtige og overflødige.

Forholdet er nemlig i virkeligheden det, at der kun forsaavidt kan være tale om, at skjebnen forandres, som menneskene naturligvis ved ugudelige handlinger kan føre over sig ulykker og straffedomme, som de ellers vilde have undgaat; de kan selv være skyld i, at Zeus bestemmer dem til en værre lod, end han ellers vilde have gjort; men aldrig bliver Zeus's bestemmelse omstyrtet.

Hektor trøster Andromache med disse ord (Il. 6, 487):

οὐ γάρ τίς μ' ὑπὲρ αἶσαν ἀνὴρ Ἄϊδι προϊάψει,

og denne forvisning, at mod sin skjebne eller mod skjebnen, mod Zeus's vilje kan ingen rammes af døden eller nogen anden ulykke, gaar igjennem den hele homeriske digtning.

Herimod strider det naturligvis ikke, at det homeriske sprog bruger saadanne udtryk, som at noget vilde være skeet tvertimod, anderledes end skjebnens bestemmelse, dersom ikke en eller anden omstændighed var indtraadt. Saaledes Il. 2, 155:

ἔνθα κεν Ἀργείοισιν ὑπέρμορα νόστος ἐτύχθη,
εἰ μὴ Ἀθηναίην Ἥρη πρὸς μῦθον ἔειπεν;

men nu talte Here til Athene o. s. v., og derved blev netop skjebnens bestemmelse opfyldt. Heri ligger ikke udtalt noget om „muligheden af et ὑπέρμορον"; der siges blot, at havde ikke Here paa denne maade grebet ind, saa vilde udfaldet blevet et andet, end det nu blev, altsaa ogsaa et andet, end hvad der viste sig at være skjebnens bestemmelse (d. e. Zeus's vilje).

---

[1]) F. eks. Düntzer til Il. 2, 155.

Od. 5, 436 ἔνθα κε δὴ δύστηνος ὑπέρμορον ὤλετ' Ὀδυσσεύς,
εἰ μὴ ἐπιφροσύνην δῶκε γλαυκῶπις Ἀθήνη;

men Athene gav ham ἐπιφροσύνη, og saaledes omkom han ikke; det vilde jo ogsaa været tvertimod skjebnen, om han nu var omkommen, derfor kunde det ikke ske, derfor greb altsaa Athene ind. Ganske ensartet er tanken Il. 17, 319 fg.:

ἔνθα κεν αὖτε Τρῶες ἀρηιφίλων ὑπ' Ἀχαιῶν
Ἴλιον εἰσανέβησαν ἀναλκείῃσι δαμέντες,
Ἀργεῖοι δέ κε κῦδος ἕλον καὶ ὑπὲρ Διὸς αἶσαν
κάρτεϊ καὶ σθένεϊ σφετέρῳ.

Ja, om dette var skeet, vilde det været „mod Zeus's tilskikkelse", derfor kunde det naturligvis ikke ske, og derfor maatte guddommelig indgriben til; ti det vilde være skeet, siger digteren, hvis ikke Apollon havde opmuntret Aineias o. s. v.; men det gjorde Apollon, og saa skede det ikke:

— — — ἀλλ' αὐτὸς Ἀπόλλων
Αἰνείαν ὄτρυνε, δέμας Περίφαντι ἐοικώς, &c.

Saa taler Apollon i Perifas's skikkelse til Aineias (v. 327):

Αἰνεία, πῶς ἂν καὶ ὑπὲρ θεὸν εἰρύσσαισθε
Ἴλιον αἰπεινήν;

„hvorledes skulde i vel endog mod Guds vilje (καὶ ὑπὲρ θεόν ganske = καὶ ὑπὲρ Διὸς αἶσαν ovenfor) kunne redde staden?" det er dog aldeles umuligt. — Dette sted skal altsaa mindst af alt kunne bevise „muligheden" af noget ὑπέρμορον.

Heller ikke følgende steder beviser saadant. Il. 20, 336 raader Poseidon Aineias til at trække sig tilbage, saasnart han møder Achilleus,

μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄιδος εἰσαφίκηαι.

Her kan man med Welcker tale om et hyperbolsk kraftudtryk, der dog i ethvert fald ikke siger mere, end at Aineias maa undgaa at møde Achilleus, ti ellers vilde han komme i den yderste fare, da, om den betingelse indtraf, vilde han nok maatte vandre til Hades — endog mod skjebnen, d. e. uagtet dette endnu ikke er ham beskikket (og derfor indtræffer heller ikke betingelsen). Det hele indskrænker sig altsaa til en eiendommelighed i den homeriske diktion[1]).

---

[1]) Efter Nägelsbach (Nachhom. Theol. s. 152) findes intet tilsvarende i den efterhomeriske litteratur — førend hos Pausanias.

I begyndelsen af samme bog opfordrer Zeus guderne selv til at styrte sig i kampen og siger:

Il. 20, 26 εἰ γὰρ Ἀχιλλεὺς οἶος ἐπὶ Τρώεσσι μαχεῖται,
οὐδὲ μίνυνθ' ἕξουσι ποδώκεα Πηλείωνα.
καὶ δέ τέ μιν καὶ πρόσθεν ὑποτρομέεσκον ὁρῶντες·
νῦν δ', ὅτε δὴ καὶ θυμὸν ἑταίρου χώεται αἰνῶς,
δείδω, μὴ καὶ τεῖχος ὑπέρμορον ἐξαλαπάξῃ.

Zeus taler med sterk emfase om, hvad Achilleus formaar, og man kan godt kalde udtrykket i v. 30 hyperbolsk; men Zeus er dog selv den, som forhindrer enhver, endog en Achilleus, fra at udrette noget mod skjebnen, og her forhindrer han det ved at sende guderne ned i kampen, det vil sige, skjebnens herre holder traadene i sin haand og leder altsammen saaledes, at hans vilje fuldbyrdes og ikke lider nogetsomhelst afbræk.

Paa samme maade heder det om Apollon Il. 21, 515 fg., at han ilede til Ilios, fordi det laa ham paa hjerte, at ikke stadens mur allerede nu skulde blive styrtet „mod skjebnen“, d. e. hvilket vilde have været mod skjebnen, og netop derfor er det Apollons sag at forhindre det:

μέμβλετο γάρ οἱ τεῖχος ἐυδμήτοιο πόληος,
μὴ Δαναοὶ πέρσειαν ὑπέρμορον ἤματι κείνῳ.

Menneskene kan altsaa ikke ændre skjebnens bestemmelse. Ikke saa, at Homer tænker sig et blindt, aarsagsløst og uforanderligt fastsat fatum; ti den skjebne, som Zeus tilskikker menneskene, staar ganske vist i et forhold til disses eget sindelag og handlemaade; men den, som raader for denne skjebne, er den almægtige gud, Zeus, og hans vilje faar gjelde. Derimod kan menneskene naturligvis handle ugudelig, „mod gudernes vilje“, ἀέκητι θεῶν; men da forfeiler de ogsaa sit formaal. Saaledes heder det i begyndelsen af Iliadens 12te bog, at den mur, som Danaerne havde bygget til vern for sine skibe, ikke skulde hjelpe dem længere; ti de havde ikke bragt guderne κλειτὰς ἑκατόμβας, forat verket skulde lykkes og blive dem til nytte, men meget mere bygget muren ἀέκητι θεῶν ἀθανάτων, og derfor stod den heller ikke længe, τὸ καὶ οὔτι πολὺν χρόνον ἔμπεδον ἦεν (v. 9). — Il. 15, 718 fg. raaber Hektor til sine mænd, at de skal bringe ild for at

sætte Achaiernes skibe i brand og saa storme frem med veldigt kampskrig, ti

νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἦμαρ ἔδωκεν,
νῆας ἑλεῖν, αἳ δεῦρο θεῶν ἀέκητι μολοῦσαι
ἡμῖν πήματα πολλὰ θέσαν.

Intet er vel rimeligere, end at Hektor maa betragte Achaiernes tog mod Troia som en ugudelig handling, derfor tror han ogsaa nu saa fast, at Zeus vil give Troerne oprejsning for alt det, de har lidt; ti i hans haand staar menneskenes skjebne, saa kan han nok være vis paa, at den bliver retfærdig. (En anden sag er det, at Hektor her dømmer feil om, hvad der er retfærdigt.)

Endnu et sted staar udtrykket ἀέκητι θεῶν, nemlig Od. 4, 504[1]). Det er Aias, som har sagt, at han ἀέκητι θεῶν har undgaat μέγα λαῖτμα θαλάσσης; men det var ogsaa et høist formasteligt ord (ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη), og det blev grunden til hans undergang.

I gudeforsamlingen i Odysseens første bog klager Zeus over, at menneskene giver guderne skylden for sine ulykker: Od. 1, 32 ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται·
ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπέρμορον ἄλγε' ἔχουσιν,
ὡς καὶ νῦν Αἴγισθος ὑπέρμορον Ἀτρεΐδαο
γῆμ' ἄλοχον μνηστήν, τὸν δ' ἔκτανε νοστήσαντα.

Dette sted — det eneste, hvor det siges, at mennesker lider eller gjør noget ὑπέρμορον, — maa forklares i overensstemmelse med de øvrige steder, hvor udtrykket forekommer, og med den livsanskuelse, som ellers gaar igjennem den homeriske digtning. Jeg tror (se ovenfor s. 51) ikke, at ὑπέρμορον i v. 34 kan betyde „i overvættes høi grad“ ell. lign., saa meget mindre som det her, hvor det saa sterkt fremhæves ved gjentagelsen, nødvendigvis maa have samme betydning i de to paa hinanden følgende vers, og i v. 35 vil ingen falde paa at oversætte det paa den maade. Naar det heder, at menneskene paa grund af sin egen frækhed, brøde, maa lide nød imod — egtl. ud over — skjebnen, saa maa meningen

[1]) Il. 20, 332 er læsemaaden ἀτίοντα af alle erkjendt for den rette.

være den, at de lider mere og større nød, end der vilde blive deres lod, hvis de ikke gjorde sig skyldige i saadanne ἀτασθαλίαι (sml. ovenfor εἰ μή &c. Il. 2, 156; Od. 5, 437); Aigisthos har ved at dræbe Agamemnon og egte Klytaimnestra handlet „mod skjebnen“, nemlig mod gudernes vilje, ἀέκητι θεῶν, og af saadanne handlinger følger ogsaa lidelser, ulykker, der vistnok er selvforskyldte (i dette tilfælde saa meget mere, da Zeus paa forhaand udtrykkelig har advaret Aigisthos gjennem Hermes, v. 37 fg.), og som guderne, Zeus, derfor ikke kan ville spare dem for, men som han dog gjerne vilde ønske, at de kunde slippe, og forsaavidt er altsaa ogsaa straffen ὑπέρμορον, fordi han maa ville straffe mod sin vilje, da handlingen, som kræver straffen, ogsaa var ὑπέρμορον, var mod hans vilje. Stedet er altsaa særdeles oplysende og viser os klart den homeriske opfatning af aarsagsforholdet mellem menneskenes handlinger og deres skjebne, Zeus's førelse med dem.

Dette sted kunde i endnu høiere grad end flere af de øvrige, vi har betragtet, friste til at gaa ind paa spørsmaal som det om den menneskelige viljes frihed paa den ene side og dens afhængighed af guddommelig indvirkning paa den anden, om bevidstheden om synd, skyld og straf, om guddommens retfærdighed og om dens kjærlighed, og disse spørsmaal vilde let føre os videre, til forestillingerne om livets fortsættelse efter døden og menneskenes tilstand hinsides, til modsigelserne i disse forestillinger, o. s. v.; men jeg har ikke sat eller kunnet sætte mig den opgave at skrive en homerisk religionslære, men kun at bringe et enkelt punkt paa det rene, nemlig hvilke forestillinger der hos Homer knytter sig til ordene μοῖρα og αἶσα.

Kristiania, 26de Mai 1876.

Fransk ballad från 13. seklet,

afskrifven ur Fr. Manuscr. 46 i Kongl. Bibl. i Stockholm

af P. A. Geijer.

I sin „Förteckning öfver de förnämsta Brittiska och Fransyska handskrifterna uti Kongl. Biblioteket i Stockholm“ har Prof. George Stephens gifvit en ganska fullständig och tillfredsställande redogörelse för den samling af äldre franska handskrifter, som förefinnes i vårt kungliga bibliotek. Härvid är dock att märka, att sedan 1847, då Prof. Stephens utgaf ofvannämda katalog, denna samling minskats med fyra nummer. Nro 28, som innehöll gamla lagar och stadganden, bland annat för staden Bourges, förstördes vid en eldsvåda i denna stad, dit den blifvit lånad för att afskrifvas. Vidare har nationalbiblioteket i Paris genom byte förvärfvat trenne värdefulla handskrifter, nämligen: nro 47, som innehåller fjerde afdelningen af *Le roman de Rou* i en för textkritiken af denna dikt betydelsefull afskrift från slutet af 1300-talet; nro 50, *Eledus et Serene,* en kärleksroman från 13de seklet, af hvilken denna betydligt yngre och illa medfarna handskrift är den enda kända texten; nro 54, innehållande en versifierad bearbetning från 1500-talets början af en äldre prosaroman om *Palamon och Arcita,* om hvilken roman „Histoire Littéraire de la France“ och andra källor ingen upplysning ha att lemna.

Bland de öfriga i ofvannämda bibliotek ännu befintliga handskrifterna intager nro 46 ett framstående rum. Den är ganska väl bibehållen och utgöres af 140 pergamentsblad med 2 spalter på sidan, 36 rader i hvarje spalt, samt daterar sig från år 1299, som man kan finna af en uppgift på sista bladet. När denna volym införlifvades med Stockholms kungliga bibliotek, derom har ingen säker uppgift kunnat vinnas; men man vet, att den redan vid slottsbranden år 1697 tillhörde detsamma; vidare är det bekant, att den tillhört Presidenten Claude Fauchet, som derå tecknat sitt namn.

Denne framstående bokvän och medeltidskännare, från hvars samlingar flera af de i Stockholm befintliga franska handskrifterna förskrifva sig, lefde 1530—1601. Redan tidigt hade han bildat ett rikt och dyrbart bibliotek, hvilket dock vid ett upplopp i slutet af 1550-talet i staden Marseille, der Fauchet då var bosatt, blef plundradt och förskingradt. Det är sålunda under en tidrymd af mera än ett sekel, som intet är bekant om denna boks öde. Dess hufvudsakliga innehåll utgöres af *Le roman d'Athis et de Prophilias*, af hvilken till antikens sagokrets hörande medeltidsdikt flere handskrifter äro kända. I nationalbiblioteket i Paris finnas trenne sådana, af hvilka den ena, som efter senaste katalogen bär numret 375, är daterad 1288, och betecknas der denna roman med sitt andra namn *Li Sieges d'Ataines*. Vidare nro 793, der den har till öfverskrift *Atis et Prophelias par Alexandre*, samt nro 794, *D'Atys et Porfilias ou Li Sieges d'Athenes d'Alixandre.* I Petersburg på biblioteket i Hermitaget finnes ytterligare en sådan med numret 38. I 15de delen ss. 179—193 af „Histoire Littéraire de la France“ ger Ginguené en kort framställning af innehållet af denna inemot 20,000 vers långa dikt, som anses vara Alexandre de Bernay's förstlingsarbete. Densamma är ännu ej utgifven, men en tysk lärd har, efter hvad för mig af pålitlig person blifvit uppgifvet, börjat nödiga förarbeten för att kunna publicera den i en kritisk upplaga.

På sista sidan af samma volym finnes af annan och, för så vidt jag kan döma, något yngre hand en ballad upptecknad, som jag här går att meddela. Att med full visshet påstå, att denna ballad aldrig blifvit offentliggjord i tryck, är vanskligt, då man besinnar, huru ytterst svårt det är att, då det gäller den äldre franska poetiska litteraturen och i all synnerhet kortare dikter inom densamma, kunna anträffa och genomsöka alla de publikationer, der en sådan kunde vara insmugen; till och med i Paris är detta en oviss och kinkig uppgift. Emedlertid har jag ej lyckats anträffa den i för mig tillgängliga samlingar af äldre fransk lyrik, hvarföre jag antager, att den ännu är outgifven, och detta så mycket hellre, som jag har allt skäl förmoda, att detta är

den enda texten, i hvilken den ännu är befintlig, då jag, utan att finna densamma, efter kataloger genomgått nästan alla de handskrifter, innehållande smärre lyriska dikter, hvilka finnas omnämda af Prof. Bartsch i inledningen till hans „Altfranzösische Romanzen und Pastourellen“.

Något större poetiskt värde kan jag ej tillerkänna denna lilla dikt, men den har dock synts mig förtjena att blifva offentliggjord, isynnerhet nu då intresset för det nordliga Frankrikes äldre lyriska poesi blifvit större och flera bland de mest framstående forskarne inom medeltidens litteratur deråt egna en serskilt uppmärksamhet; vidare är den från språklig synpunkt långt ifrån utan intresse, ehuruväl detta något minskas af den omständigheten, att dess här föreliggande redaktion är föga omsorgsfull; ty att man här har att göra med en från originalet ganska aflägsen kopia torde vara lätt att finna. Härom vittnar den i ögonen fallande ojemnheten i rättskrifning, som tydligen uppkommit af en mer eller mindre medveten tendens hos kopisterna att modernisera åtskilliga äldre former, under det att de ej gifvit sig tid att fullständigt genomföra sin ortografi. Så t. ex. är i versarna 18 och 36 den äldre burgundiska infinitivändelsen *eir* bibehållen i orden *crieir* och *gardeir*, hvilken öfverallt annars fått ge vika för den af högspråket antagna ändelsen *er*; vidare förekommer stor inkonsequens i användandet af digrafen *ou*, antagligen föranledd deraf, att i det burgundiska originalet i dess ställe förekommit enkelt *o*. Dessa båda egenheter visa tydligen, att dikten ursprungligen är skrifven på den burgundiska dialekten, hvilket äfven märkes af andra formela kännetecken såsom: att i part. passé af första conjugationen ändelsen är *ei* i st. f. *é*, v. 1 *donei*; att *g* användes för att uttrycka nasalljud, vv. 4 och 8 *maig* och *antaig*; att i 3 pers. sing. presens *d* finale hårdnar till *t*, v. 21 *quit* af *quider*; att i v. 2 formen *leu* förekommer i st. f. *lieu*, torde äfven efter Littré få räknas såsom ett kännetecken på denna dialekt.

Med afseende på dess metriska anordning saknar denna ballad ej heller ett visst intresse, alldenstund det för densamma uppställda mönster tyckes vara ganska sällsynt. Den

består af fem nioradiga strofer och en envoi på fyra rader, hvars rimföljd motsvarar strofernas sista hälft. Hvarje rad utgöres af tio hörbara stafvelser, och rimmen äro allesammans manliga. Alla stroferna hafva samma rim, hvilka komma i följande ordning: *a*, *b*, *a*, *b*, *b*, *c*, *c*, *d*, *d*. Att de tre infinitivändelserna med manligt slutfall *er*, *ir* och *oir* samtliga ingå i rimföljden kan äfven förtjena anmärkas, då detta visar, att författaren sökt beqväma och lättfunna rimslut och sålunda ej kan göra anspråk på något större konstnärskap. Bland mig tillgängliga samlingar har jag ej funnit någon ballad eller chanson, som till sin metriska byggnad fullständigt öfverensstämmer med denna, men vill dock påpeka följande såsom densamma nära stående. I Prof. A. von Keller's „Romvart" finnes sid. 247 upptecknad en ur handskr. 1490 af Bibliotheca reginensis i Vatikanen hemtad chanson af le Châtelain de Couci, som likaledes utgöres af nioradiga strofer med tio stafvelser i raden, der rimföljden är densamma som här, med den skillnad likväl, att i de olika stroferna rimmen ej äro desamma, hvilket äfven är fallet med en för öfrigt öfverensstämmande chanson af Raoul de Soissons, hvilken förekommer i det från Crapelet's officin utgifna arbetet „Les poètes français depuis le XIIe siècle jusqu'à Malherbe". Ur ofvannämda handskrift har Prof. v. Keller vidare meddelat en ballad, der tillskrifven Jean le Petit, i hvilken strofer och envoi ha samma meter som denna, om man undantager, att i stroferna den femte raden, tredje *b*-rimmet, saknas. I den stora chansonhandskriften nro 289 på stadsbiblioteket i Bern, hvilken af J. Brakelmann i Herrig's Archiv banden 41, 42 och 43 blifvit fullständigt meddelad, med undantag blott för det, som Wackernagel redan förut offentliggjort i sin „Altfranzösische Lieder", finnas några, hvilkas meter påminner om dennas, så isynnerhet nro 26, af Raoul de Soissons, och nro 112, en jeu-parti tillskrifven Pierre de Belmarcais, samt ytterligare några andra, der öfverensstämmelsen är mindre. Af alla kommer Charles d'Orléans densamma närmast i sin *Ballade sur la mort de sa dame*, der enda skillnaden är, att de två sista rimmen ha följande ordning:

c, d, d, c. Inom den provençalska litteraturen finnes i Raynouard's „Lexique roman“ delen I, sid. 462 anförd en dikt af Pierre Cardinal, der vi igenfinna samma meter, blott att *b*-rimmet der återkommer i vv. 8 och 9, sålunda ej mindre än fem gånger i hvarje strof.

Jag öfvergår nu till meddelandet af sjelfva texten och beledsagar densamma med de anmärkningar, till hvilka jag vid dess granskning tyckt mig finna anledning.

He duex d'amours, qui m'as donei uoloir
Aspre et hardi d'amer an leu hautain,
Por quoi m'as tu tollu mon franc pouoir,
Qu'a ma dame, qui je serf soir a maig,
Aseruirai de fin cuer anterain?
Ne puez a moins mon pancer reiair?
Lairais me tu de tele mort morir?
Oste me tost l'autaig uoloir d'amer,
Ou tu me ran lou pouoir de parler.

Se ie de toi pausse droit auoir,
Ie m'an plainsisse auant hui que demain,
Car li plusour me tesmoignent pour uoir
Que la belle que ie de fin cuer ainz,
Ai si de biens le cuer et le cors plain
Que riens n'an pert qui ne uaigne a plaisir.
Las a moi font tuit, sui fait esbaiir.
Se ces tors faiz, ne me fais amender,
Je te ferai tes oublees crieir.

Haij con tu me faiz souuent doloir,
Commant as tu le cuer si tres uillain,
Que tu me poins, et quant ie quit mouoir,
Si me refierz an la gorge dou frein.
Por ton ennui feroies tu Gauuig,
S'il reuiuoit, de fin corroz partir.

Me ne me plain, puis me fai porsaillir,
Quant besoinz iert asiut, pourrai durer
Et tout ades a chamin amender.

Tu pances tant as autres esmouoir
A toi servir, que moi, qu'a toi me tain,
As mis, ce croi, dou tout an nonchaloir,
Si que i'an sant mon martire prochain;
Si ne uoi ie t'onnour ne ton gaain,
Car je pris plus celui qui set garnir
Ce que pris ai, si quis le puest tenir,
Que celui qui uai allours conquester,
Apert ice, que il deuroit gardeir.

Ie pans souent qui ie porra faire hoir
De mon desir, car ie sai de certain
Que ie n'ai cuer qui peusse receuoir
Son escondit, et d'autre part an vain
Ai trasuallie, s'ai droit, se ie m'an plain,
Quar ie ne puis l'un ne l'autre soffrir;
Si fais mon las e doin le mien dessir
A celui qui ma dame uuelt amer,
Car nus autres nou pouroit andurer.

Paour de mor me fait le cuer fremir.
Non pas pour tant que doutoie a morir,
Mais pour ice qu'il m'est ouurai cesser
De uos amer, ai un autre angresser.

Anmärkningar

v. 1. *Duex* — Stephens i sin redan omnämda katalog citerar orätt *duer*; A. Geffroy, som i en i „Archives des missions scientifiques et littéraires“ delen IV införd rapport sid. 285 omnämner ifrågavarande handskrift, citerar likaledes orätt *diex*. I texten står tydligt *duex*, hvilket icke

behöfver uppfattas såsom felskrifning för *diex*, ehuru detta ord visserligen gåfve en bättre och lättare mening, ty på samma sätt som man finner formen *iex* jemte *eulz*, nu *yeux*, kan här *duex* stå för *duelz* eller *duels*, nu *deuil*. *Duex d'amours* blefve alltså att återge med kärleksqval.

v. 4. *Qui* — Här dativobjekt, hvilket i det äldre språket vanligen återgafs med *cui*; för öfrigt gjordes framför följande vokal ingen bestämd skillnad mellan *qu* och *cu*.

v. 4. *Serf* — Att *d* finale i burg. dialekten hårdnar till *t*, är redan i inledningen påpekadt. Vi ha här ett exempel på hurusom *v* efter samma lag öfvergått till *f*. Framför det flexiviska *s*, som sedermera tillkom, blef det deremot stumt och bortföll slutligen, och så har i det moderna språket formen *sers* trädt i stället för *serf*.

v. 5. *Anterain* — Vanliga formen är *enterin* — enl. Scheler af en antagen form *integrinus* —; men i analogi dermed, att t. ex. *hautain* ibland finnes skrifvet *hautin* kan, för att få rimorden äfven till det yttre lika, här *ain* blifvit användt i st. f. *in*. I det moderna språket finnes ännu ett ord *nourrain* af *nutrimen*, der sålunda nasalt *ai* uppkommit ur *i*.

v. 6. *Reiair* — Kan svårligen vara något annat än det fordom förekommande *regehir* eller *rejehir*, hvars betydelse är bekänna, yppa.

v. 6. *Pancer*, v. 28. *Pances*, v. 37. *Pans* visa en ganska konsequent, ehuru mindre vanlig, rättskrifning för verbet *penser*.

v. 6. *A moins* — Att här ej står *au moins*, får kanske uppfattas som felskrifning.

v. 7. *Lairais* — Här 2 pers. sing. futurum. Ett af kännetecknen på den burg. dialekten är att i st. f. *a* till och med i verbaländelser använda *ai*, hvarpå vi längre fram få flera exempel.

v. 7. *Tele* — Scheler i sin edition af Baudouin de Condé sid. 380 påpekar, att alltifrån det 13de seklet adjektiverna *tel*, *quel*, *grant* och *fort* ganska ofta anträffas med det fem. stumma *e*, i motsats mot hvad annars är fallet med adjektiver bildade från latinska sådana utan serskilt form för genus femininum.

v. 9. *Tu me ran* — Att man här har att göra med en verklig imperativform är tydligt. Det sällsynta förhållandet, att subjektet är utsatt, och deraf följande, att objektet föregår verbet, beror derpå, att denna imperativsats står i motsats mot den föregående *oste me tost*.

v. 10. *Pausse*, v. 39. *Peusse* — I v. 10 kunde man möjligen läsa *pousse*, hvilket är en jemte *peusse* förekommande ursprungligare form; *a* i st. f. *e* eller *o* kan deremot ej vara annat än ett skriffel.

v. 10. *Avoir droit de qqn.* = få rätt emot någon.

v. 11. *Plainsisse* — Att i hypothetisk satsföljd i både hufvudsats och bisats använda modus conjunctivus, såsom här är fallet, var i det äldre språket långt ifrån ovanligt. Egendomligt är, att det nuvarande språkbruket så bestämdt skilt sig från det i öfriga romanska språk förherrskande, nämligen att i vilkorsatsen använda conjunctivus; i hufvudsatsen deremot är conditionalis öfverallt regel.

v. 13. *Ainz* — (Se nedan v. 34 s. v. *quis*).

vv. 14 och 34. *Ai* — Tydligen 3 p. sing. pres. af *avoir*, hvilket ger oss et nytt bevis på den i burg. dialekten genomgående tendensen att i st. f. *a* använda *ai*. Vidare är att observera, att *ai* här bibehållits, oaktadt det finala *t* redan bortfallit, hvarpå jag för detta verbum ej sett något annat exempel. Alldeles samma är v. 35 förhållandet med *vai*, som der står för *vait* eller *va*. I de af Diez utgifna texterna *La passion du Christ* och *La vie de Saint-Léger* finner man dock flera exempel på just denna form. I sin i första årgången af *Romania* införda edition af den sist nämda texten har Prof. Gaston Paris rättat det i handskriften tre gånger förekommande *vai* till *vait* under förklaring, att den förra formen ej är fransysk. Utan att vilja med bestämdhet jäfva en med full rätt så ansedd auktoritet som Prof. Paris, är jag dock, med stöd af redan anträffade exempel, snarare böjd att antaga, att såväl *ai* som *vai* äro sparsamt brukade mellanformer mellan *ait* och *a*, *vait* och *va*. Jmfr. vidare *estouurai* v. 48.

v. 16. *Las a moi font*, v. 43. *Fais mon las* — Dessa båda hvarandra nära stående talesätt har jag ingenstädes funnit

omnämda, och har ej heller sjelf för dem lyckats finna någon fullt tillfredsställande förklaring. Att *las* här är adjektivet *las*, *lasse* substantiviskt användt, tyckes mig vara klart, och på en sådan användning deraf lemnar Jaubert i „Glossaire du centre de la France“ exempel i talesätten *en avoir tout son las* och *marcher le las*, i hvilka betydelsen trött ännu är alldeles påtaglig. I de båda här föreliggande talesätten är den deremot mindre tydlig; men i det äldre språket brukades detta ord mycket och i skiftande bemärkelser, såsom uppgifven, olycklig, eländig, hvarföre man, synes det mig, skulle kunna förklara *faire las à qqn.* med bringa någon till det yttersta och *faire son las* med förklara sig öfvervunnen, gifva sig.

v. 16. *Tuit* — Konstruktionen blefve påtagligen ledigare, om man finge räkna *tuit* till den följande satsen; men som jag aldrig sett något exempel derpå, att denna form förekommer i singularis, vågar jag det icke.

v. 16. *Esbaiir* — På konstruktionen *faire esbahir* = slå med häpnad, öfverväldiga anför Littré ett exempel hemtadt från le Châtelain de Couci.

v. 17. *Amender* — Enligt Littré hade detta verbum fordom betydelsen fälla till böter. Likasom strofens två första rader är äfven detta uttryck hemtadt från den juridiska stilen, och meningen blir: om du tillfogar mig sådan orätt, bör du ej låta mig ytterligare lida.

v. 18. *Je te ferai tes oublees crieir* — Hvad detta talesätt egentligen skall betyda, kan jag ej afgöra. *Oublee*, nu *oublie*, betyder dels hostia dels tunnrå, ett bakverk, som mycket brukades i Frankrike under medeltiden och jemte annat ätbart af skattskyldige erlades under benämningen *droit d'oublee* eller *oubliage*. Att ropa ut tunnrån till salu, *crier des oublies*, var äfven vanligt och gjordes isynnerhet om qvällarne af unga pojkar, *oublieurs*, som sprungo omkring på gatorna och i husen och vunno en viss ryktbarhet för den odygd de tillställde. Det här föreliggande talesättet kan nu ha afseende på någondera af dessa omständigheter, utan att jag derföre vågar föreslå någon bestämd tolkning.

v. 23. *Gauuig* — I motsats mot hvad v. 5 är fallet med *anterain*,. der för de corresponderande rimorden den nasala ändelsen *in*, burg. *ig*, blifvit utbytt mot *ain*, finna vi här denna form just i rimmet, oaktadt att *Gauuain* är den vanligen använda. Att här detta namn förekommer, är ett ytterligare bevis på, huru allmänt kända och beundrade konung Arthur och hans riddare på den tiden voro.

v. 24. *Partir* — Scheler i sitt glossarium till Froissart anför ett exempel, der *se partir* har betydelsen spricka, crever, hvilken äfven här tyckes vara gifven. Att med bestämdhet säga, att här detta verbum är intransitivt, är vanskligt, då efter verbet *faire* den följande infinitivens reflexiva pronomen gerna faller bort.

vv. 25—27. — Dessa tre rader tyckas af kopisterna ha blifvit vanställda, ty de lemna nu ingen begriplig mening.

v. 28. *As autres esmouoir* — Ett nytt exempel på den till infinitiven hörande prepositionens sammansmältning med objektsordets artikel. Se härom Diez Gramm. III, 460 och der anförda arbete.

v. 29. *Qu'a toi me tain* — Angående *que* såsom subjekt se Burguy Gramm. I, 161.

v. 30. *Dou tout* — Liksom ännu i dag dess motsvarande talienska form *del tutto*, begagnas här detta adverbial affirmativt, då det deremot i den moderna franskan endast förekommer i nekande satser.

v. 34. *Quis* — Den af Scheler i hans edition af Baudouin de Condé sid. 392 framställda iakttagelsen, att i 1 pers. sing. pres. ind. finalt *d* eller *t* inom den dialekt, med hvilken han der har att göra, den picardiska, stundom ersättes af *c*, kan äfven tillämpas på den burg. dialekten, blott att man utbyter *c* mot *s*. Detta har också Burguy omnämt i sin grammatik I, 216, men inskränker det till finalt *d* föregånget af nasal. Efter denna regel blir alltså den ifrågavarande formen af verbet *cuider* eller *quider* i burg. dialekt *cuis* eller *quis*, hvilken äfven står anförd i Roquefort's glossarium. Men jemte denna form finnes äfven en annan utan *s*, der *d* enligt regeln för final konsonant hårdnat

till *t*, på hvilken form *cuit* eller *quit* vi i föreliggande text v. 21 äfven ha ett exempel.

Det v. 13 förekommande *ainz* är äfven en sådan sigmatisk form, ehuru *s* der ej ersätter stammens final utan tillagts efter densamma, hvarpå Scheler på anfördt ställe äfven ger exempel.

Som detta *s* ej konsequent återkommer i conjunctivus, är det här föreliggande fallet ej att sammanblanda med det hos Diez II, 236 utredda.

v. 34. *Puest* — Denna form af verbet *pouvoir*, om hvilken man här kan vara tveksam, huruvida den bör uppfattas som 3 pers. sing. pres. af indicativen eller af conjunctiven, tyckes vara mycket sällsynt, ty jag har blott en enda gång funnit den citerad, nämligen af Burguy i en not sid. 53 2dra delen af hans grammatik, sista upplagan. Sjelf förklarar han sig der oviss, om han bör antaga den vara helt enkelt skriffel för *peust* eller en picardisk form af pres. conj. Skriffel för *peust* kan den ej vara, då den tydligen är enstafvig, och jag kan ej heller finna någon grund att uppfatta den som en specifikt picardisk form; då ligger väl närmare att förklara den såsom en parallelform til *puist* äfven inom den burgundiska dialektgruppen.

v. 35. *Vai* — Jmfr. *ai* vv. 14 och 34.

v. 36. *Que* — Att framför detta relativ correlatet *ce* utelemnades, är långt ifrån ovanligt, och såväl Orelli som äfven Burguy ge derpå flera exempel.

v. 37. *Porra* — Oaktadt den redan hos burg. dialekten påpekade böjelsen att diftongera *a* till *ai*, finner man ibland exempel derpå, att 1 pers. sing. futurum ändas på *a* i st. f. *ai*; så i Gerars de Viane, som af Diez serskilt påpekas som en god källa för denna dialekt, heter det v. 379 *ie i moinra mil chevaliers armeiz*, under det att i detta fall såväl der som i denna text ändelsen *ai* eljest användes.

v. 45. *Nou* — Denna genom sammandragning af *ne* och *le* bildade form är ganska vanlig.

v. 46. *Mor*, v. 7. *Mort* — Att *t* i combinationen *rt* tidigt blef stumt, derpå se vi här i den vacklande rättskrifningen

af detta ord ett exempel liknande det, *per* i st. f. *pert*, som Wackernagel anför sid. 125 „Altfranzösische Lieder“.

v. 47. *Doutoie* — Man skulle här efter *non pas que* väntat conjunctivus, men i gammalfranskan var bruket af denna modus på långt när icke stadgadt. Att här imperfectum i st. f. presens blifvit användt, ger dock uttrycket en modal skiftning.

v. 48. *Est ouurai* — Kopisten har här tydligen gjort två ord af ett, så att det bör läsas *estouurai*, som af det i gammalfranskan ofta förekommande opers. verbet *estovoir* l. *estouvoir* = *falloir* är 3 pers. sing. fut. med det redan förut påpekade *ai* för *a*; jmfr. *Ai* vv. 14 och 34, samt *Vai* v. 35. — Angående detta verbs ursprung ur det latinska *est opus* se Prof. A. Toblers lika sinnrika som djerfva härledning, meddelad i Kuhn's Zeitschrift XXIII, h. 4., hvilken dock icke ännu blifvit allmänt antagen.

v. 49. *Angresser* — Denna enligt Diez från adjektivet *engrès* bildade infinitiv, står här substantiviskt begagnad, på hvilken användning jag ej känner något annat exempel än detta. Dess betydelse afviker äfven från den vanligen angifna, anfalla, som här ej alls passar. Adjektivet *engrès* har jemte betydelsen häftig äfven den af begärlig, hvilket tydligt framgår af ett ställe hos Joinville kap. 133 och andra af Raynouard i „Lexique roman“ anförda exempel. Från denna kommer man direkt till den här för verbet passande, begära, åstunda, hvilken i substantivisk användning blefve åstundan. Såsom verbum tyckes detta ord alldeles ha försvunnit ur språket; men adjektivet *engrès* fortlefver ännu i Bourgogne enligt Mignard och i Champagne enligt Tarbé. Dess härledning tyckes ännu icke vara fullt utredd; Roquefort anger såsom stamord *ingruens*, Diez nämner med tvekan *agrestis*, Scheler slutligen föreslår i Baudouin de Condé sid. 491 *ingressus*, ett stamord som äfven Mignard, ehuru obestämd, påpekar, hvilket äfven bland alla synes det antagligaste.

Fragmenter af et Sallust-håndskrift i det norske rigsarkiv.

Af **Ingvald Undset.**

I Langes „Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur“, første årgang (1847) har prof. P. A. Munch givet en meddelelse om „Levninger af norsk Oldliteratur“, som dengang nylig var opdagede i det norske rigsarkiv (pag. 25—52)[1]). Ved fogedregnskaberne fra tiden mellem 1580—1640 fandt man, at der til deres sammenheftning næsten stadig var benyttet større eller mindre stykker af gamle beskrevne pergamentsblade, for det meste hidrørende fra latinske bøger af religiøst indhold, men også i betydelig mængde fra bøger på det gamle norske sprog, lov- og sagahåndskrifter; det er især disse, hvorom afhandlingen giver oplysninger. Ved samme anledning fandtes også nogle brudstykker af et håndskrift af Sallusts Jugurtha; da dette før ei har været omtalt, og det er den eneste i Norge fra middelalderen opbevarede håndskriftlige levning af den gamle klassiske literatur, og da dets skæbne frembyder nogen interesse, har jeg villet meddele en kort notis derom.

Fragmenterne hidrører fra et pergamentshåndskrift i kvart-format og er følgende:

1. To sammenhørende stykker af et blad, udgørende de 9 nederste linier på hver side og indeholdende dele af Jugurtha kap. 56—57.
2. a) To sammenhængende stykker, udgørende det meste af to i ryggen sammenhængende blade, læggets 2det og 7de blad; b) to stykker, der tilsammen udgør et fuldstændigt blad, der, som textmassen viser, har været samme lægs 4de blad; c) to stykker, ligeledes et fuldstændigt blad, det 8de i dette læg. 2det blad begynder

---

[1]) I „Samlede Afhandlinger, udgivne ved Dr. Gustav Storm“ I, pag. 273—295.

i kap. 84, 1 med |cepisse. Alia p*ræ*terea mang*ni*fica . .; 8de ender i 93, 2 med . . . dies *et* noctes ęstuans agitaret| . .

3. To små brudstykker af næste lægs andet blad, indeholdende dele af kap. 94 og 95.
4. To stykker, udgørende det meste af samme lægs 6te blad og indeholdende kap. 101, 8 — 102, 12.
5. To stykker af samme lægs 8de blad; oventil er et par linier klippede bort, nedentil flere, så at kun 10 er levnede; indholdet er af kap. 104—106.

Håndskriftets blade er $9^1/_2''$ høie, 7″ brede og indeholder 24 linier på siden; som det af de under 2 nævnte brudstykker kan sees, har det været inddelt i læg på 8 blade; ved en beregning af textmassen findes, at Jugurtha har været skrevet på omtr. 60 blade, $7^1/_2$ læg. Det er skrevet med minuskler af en smuk og sikker hånd, på fint hvidt pergament, — sikkert ikke i Norden; det er utvivlsomt indført fra udlandet. Ved begyndelsen af et kapitel er det første bogstav i almindelighed skrevet med rødt, dog ikke rykket udenfor linien eller malet større end de øvrige; alle store bogstaver (efter punktum) er gennemstrøgne med en rød streg. Efter skriftarten må håndskriftet henføres til det 13de århundrede[1]), snarest til århundredets anden halvdel. For at nævne et par exempler, så har *a* endnu stadig den unciale form ꝺ, aldrig den gennemstrøgne, der opkommer ved denne tid og bliver den almindelige i det 14de årh.; *d* har gennemgående den allerede i 11te årh. optagne unciale form med stregen tilbagebøiet, ð, men på to steder i de levnede stykker findes det endnu med lige streg, *d*; *ii* skrives stadig med to streger, *íí*; *s* har i enden af ord den fra 12te årh. forekommende form med hage, ſ. Forkortningerne er de almindelige; *con* i sammensætninger betegnes næsten

[1]) Ved bestemmelsen af håndens alder har jeg navnlig støttet mig til Wattenbach, Anleitung zur lateinischen Palæographie. Jeg har også sammenlignet de hos O. Clason, Eine Sallust-Handschrift aus der Rostocker Universitäts-Bibliothek (Fleckeisens Jahrbücher für classische Philologie, 7ter Supplementband, pag. 247—304), angivne palæografiske kriterier.

stadig ved ꝯ. — På nogle steder findes der i margen tilføiet rettelser eller varianter med en senere hånd. Som prøve på håndskriftets ortografi kan anføres: *pungnare, ingnavia* o. s. v., *nichil, michi* o. s. v., *Affrica, negocium, milicia, inmensus, cohercitus, Sylla* og *Silla* (for Sulla), *ymagines, hyemes*; *ae* gengives oftest ę, men undertiden også *e*; der skrives altid *vult, adversus, libet, ambiendo* etc. (ikke *volt, advorsus* etc.); i genit. neutr. stadig *negocii, precii* o. s. v.; et par steder findes *tempuc* (for tempus).

Ved en kollationering har jeg søgt at bestemme dets slægtskabsforhold til de bekendte Sallust-håndskrifter[1]). Det viser sig da straks at høre til de yngre håndskrifter, der har den store lakune i Jugurtha kap. 103—112 udfyldt, og blandt disse slutter det sig ganske til de yngre Pariserhåndskrifter, der grupperer sig om cod. Paris. no. 5752 (Dietsch's p^1), fra 13de årh. På omtr. 50 steder i de levnede fragmenter, hvor dets text afviger fra vulgata, giver det læsemåder, som i almindelighed genfindes i gruppen p^1 p^3 p^6 etc. Nærmest synes det at stå p^1; på 2 steder giver det en textform, der forøvrigt kun genfindes i p^1; denne samstemmighed kan dog være tilfældig og deraf tør således ei straks sluttes, at vort håndskrift er en afskrift af dette; overensstemmelsen består nemlig her kun i ordstillingen, og denne varieres i disse yngre interpolerede håndskrifter ofte på mangfoldige måder. På mange steder giver vort håndskrift læsemåder, som ikke genfindes i noget andet af de hos Dietsch anførte. Disse læsemåder viser sig dog altid at være værdiløse og er enten ligefremme feil eller består i tilsætninger og omstillinger af ordfølgen, stadig, som man kan iagttage, foretagne for at gøre sproget lettere og tydeligere,

[1]) Om Sallust-håndskrifterne og deres klassificering se K. L. Roth i Rheinisches Museum, Neue Folge, IX, pag. 129—135, Dietsch i hans store udgave (Lipsiæ 1858) vol. I, commentationes, cap. 1, samt det nyeste og bedste af H. Jordan, „Bemerkungen zur Kritik des Sallustius" i Hermes I, pag. 229—250. Jeg har måttet benytte Dietsch's angivelser af de forskellige håndskrifters læsemåder, uagtet Jordan har påvist, at de oftere ei er ganske korrekte; på det ovenfor angivne hovedresultat vil dog enkeltvise unøiagtigheder hos ham ei kunne have indflydelse.

mere middelaldersk „grammatikalsk“ skole-latin. Vi finder således stadig at ellipse af verbet *sum* er udfyldt; ved oratio obliqva tilføies gerne *dixit* eller *dicebat*, ved mange ablativer er præpositionen sat til, ved genetiver sættes gerne det styrende ord foran, ligeledes hovedordet ved duo ablativi o. s. v. Håndskriftet er visselig derfor at betragte som istandbragt til skolebrug ved undervisningen i latin; vi ved, at Sallust vistnok var den i middelalderens klosterskoler mest læste af alle klassiske forfattere [1]).

Fragmenterne er altså ganske uden filologisk værd. Hvad der imidlertid giver dem nogen interesse, er, at man, som jeg tror, med temmelig stor sandsynlighed kan påvise, hvor håndskriftet har hørt hjemme, og at dets skæbne kaster en smule lys over forekomsten af de øvrige gamle boglevninger, der er bevarede på lignende måde.

Stykkerne no. 1 fandtes ved regnskaber for Throndhjems gårds len fra 1621, de under 2 nævnte ved de samme regnskaber for 1624; no. 3 ved regnskaberne for Fosen for 1632, no. 4 ved de samme for 1624 og no. 5 ved regnskaberne for Bjugnen, Stjørn og Åfjorden etc. for 1624. Heraf synes at fremgå, at håndskriftet har henligget på lensherrens kontor i Throndhjem, og at regnskaberne først fik denne pergamentsindheftning ved at passere derigennem og ei var forsynede dermed allerede af vedkommende fogder. Stykkerne no. 3 har rimeligvis først en tid været benyttede til et hefte, der tilhørte selve kontoret; således må man forklare sig, at de findes ved regnskaber, der er 8 år yngre end de, hvortil de dermed så nær sammenhørende 4 og 5 er heftede. Det må herefter vel ansees rimeligst, at også de øvrige fragmenter, såvel af latinske håndskrifter som af lovbøger og sagaer på landets eget sprog, der fra tidsrummet 1580—1640 i så talrig mængde forekommer ved regnskaber fra landets forskelligste egne, på samme måde først er vedheftede på hovedlenenes kontorer, gennem hvilke regnskaberne skulde indsendes. Man tør derfor vistnok ikke af deres så hyppige forekomst, tilsyneladende fra sågodtsom alle kanter af landet og selv fra

[1]) Slg. Dietsch, l. c. pag. 12

temmelig afsidesliggende distrikter, drage så stærke slutninger med hensyn til en i middelalderen blandt folket „cirkulerende masse“ af lovbøger og sagahåndskrifter, som prof. P. A. Munch i anførte afhandling pag. 47 ff. har troet at kunne gøre. Det meste skriver sig utvivlsomt fra klosterbibliotekerne, hvis levninger vistnok, da klostrene blev ophævede og deres gods gjort til len, kom til at følge disse[1]).

I Throndhjem fandtes i middelalderen den betydeligste bogsamling ved domkapitlet; den blev opbevaret i domkirken i den lille bygning, der nu almindelig kaldes kapitlet. Den skal have indeholdt mange og sjeldne bøger[2]), men fik ved reformationstiden en sørgelig skæbne, idet den danske Otto Stigssøn på hevntoget i 1532 lod en mængde bøger og breve opbrænde ude på kirkegården[3]). I kapitlets kopibog, der nu findes i den Arne-Magnæanske samling (perg. no. 332 fol.), findes der fol. 1b—2b en fortegnelse over den levning af dette bibliotek, som endnu ved 1550 fandtes i kapitlet[4]). Blandt nogle andre klassikere nævnes også her en „*Sallustius de bello Jugurtino*“. Der synes mig ei at kunne være tvivl om, at det netop er dette exemplar, hvoraf de her omtalte fragmenter er levninger. I løbet af de følgende halvhundrede år, da man begyndte at opklippe de gamle pergamentsbøger for at anvende dem i førnævnte praktiske øiemed, fandt vistnok adskillige af de i kapitlet levnede bøger veien over til den nærliggende gamle erkebispegård, hvor lensherren for det throndhjemske nu residerede, og hvor de så godt kunde komme „til nytte“; blandt dem da vistnok også vor Sallust.

---

1) Slg. Lange, De norske Klostres Historie, pag. 141 ff. (2den udg.). Også i Danmark blev i dette tidsrum de gamle bogsamlinger tilintetgjorte på lignende måde, idet pergamentet anvendtes til indbinding og til fyrværkerisager. Slg. bl. andre O. Nielsen i Ny kirkehistoriske Samlinger III, pag. 435—448.

2) Slg. Schøning, Throndhjems Domkirkes Beskrivelse, pag. 37 ff. Blandt andre mærkeligheder skal der have været et fuldstændigt exemplar af Livius; det skal være bleven bragt til Bremen, men dets videre skæbne er ubekendt. Erasmus Rotterodamus kendte det af omtale; slg. Schøning, l. c. og anhang p. 90 f.

3) Slng. L. Daae i Norsk hist. Tidsskrift III, pag. 308.

4) Fortegnelsen er trykt hos Schøning, l. c. pag. 38—41.

Håndskriftet har, som denne gamle angivelse viser, vistnok alene indeholdt Jugurtha; forøvrigt finder man næsten altid Catilina og Jugurtha opbevarede sammen. Det er formodentlig bragt hjem til Nidaros af en eller anden geistlig, der har studeret i fremmede lande, snarest fra selve Paris, hvis høiskole i hine tider endnu var temmelig hyppig besøgt af Nordboer, og hvor vi nu finder håndskriftets nærmeste slægtninge.

Den klassiske literatur blev temmelig tidlig kendt og læst i Nordens klostre; Thjodrek munk i Nidaros (ved 1150) citerer således adskillige af de gamle forfattere, hvoraf vistnok altså allerede på hans tid håndskrifter var bragt did op. Han citerer dog ei Sallust. At denne forfatter dog også i Norden var meget skattet og læst i middelalderen, sees deraf, at der er os levnet islandske oversættelser af hans værker i „Rómverja-sögur" (udgivne af K. Gislason i „44 Prøver" pag. 108—386). Denne overførelse synes foretagen i begyndelsen af 14de årh. I begge håndskrifter og redaktioner, hvori den er bevaret (Cod. Arn. Magn. 226 fol. og 595 A—B 4to), findes Jugurtha gengivet foran Catilina, og det har da vel også været således i det eller de latinske håndskrifter, der ligger til grund, — hvis man ei vil antage, at oversætteren har haft for sig særskilte håndskrifter af hvert af disse to værker, således som vor codex Nidarosiensis kunde bringe os til at tænke på. At komme efter, hvorfra den textkilde stammer, der ligger til grund for oversættelsen, lader sig ei gøre, da gengivelsen ofte er temmelig fri; man vil dog straks se, at den har hørt til den gruppe yngre og interpolerede håndskrifter, der har den store lakune kap. 103—112 udfyldt.

Anmeldelse.

A. Krohn: Sokrates und Xenophon. Halle. R. Mühlmann. 1875. X + 179 s. 8.

Det var en Tid lang almindeligt at undervurdere det Bidrag til Kundskab om Sokrates, som indeholdes i Xenophons „Erindringer om Sokrates“. Man var blændet af den poetiske Glands, hvormed Platons Fremstillinger træde Læseren i Møde, og de, der syslede med hin gaadefulde Personlighed, dvælede med Forkjærlighed ved de platoniske Kilder, hvorfra man kunde hente et idealt udpræget Billede, medens Xenophon kun syntes at byde Hverdagslivets Prosa. S. Kierkegaard sagde endog om Xenophon, at han som en Kræmmer havde pruttet sig sin Sokrates til. Men hvoraf kunde man vide, at de platoniske Dialogers Sokrates er den historisk virkelige? Og maa en historisk Opfattelse ikke særlig have sin Opmærksomhed rettet paa en Fremstilling, som bærer den prosaiske Ædrueligheds Præg, og som nok kan have afstumpet enkelte Pointer, misforstaaet og trivialiseret enkelte Ytringer, men som dog helt igjennem søger at forholde sig refererende og beskrivende? Denne Betragtning har ganske vist allerede ført til større Opmærksomhed for Xenophons nævnte Skrift som Kilde til Kundskab om Sokrates; Forskere som K. F. Hermann og Zeller have i denne Henseende korrigeret deres Forgængeres Ensidighed. Men af Mangel paa Sympathi med Xenophons litterære Personlighed har man ikke endnu søgt at danne sig et sammenhængende Billede af ham i hans Forhold til Sokrates, ikke grundig nok undersøgt Forholdet mellem hans og Platons Fremstillinger i det Enkelte eller imellem de enkelte Dele af Xenophons egen Fremstilling. Forf. af det foreliggende Skrift har stillet sig denne Opgave. Han vil lade Xenophon komme til sin fulde Ret; men dette nødvendiggjør efter hans Mening en Række af indgribende Amputationer, hvorved der af det Skrift, vi nu læse under Navn af „Erindringer om Sokrates“, og som bestaaer af 39 Kapitler, kun bliver omtrent 6 Kapitler tilbage. Det ses altsaa, at Forf. egentlig deler Xenophons Foragteres Mening om „Apomnemoneumata“, kun at det formentlig Usokratiske i dette Skrift efter hans Mening ikke skriver sig fra Xenophon. Revolution og Reaktion ere her som saa ofte enige i mange Ting.

Forf.'s Fremstillingsmaade er klar og livlig; kun forfalder han ikke sjeldent til temmelig søgte verdenshistoriske Betragtninger og forvexler, som det ofte er Tilfældet med historiske Kritikere, sin egen Fortrolighed med den Opfattelse, han vil konstruere, med dens historiske Gyldighed. Det maa fremhæves, at hans Opfattelse af Xenophons Betydning som Sokratiker staaer i Forbindelse med en eiendommelig

Opfattelse af en hel Række andre Punkter indenfor den græske Philosophis Historie, som det er hans Hensigt til sin Tid at forelægge Offentligheden.

Forf. begynder med et Angreb paa Ægtheden af „Erindringernes“ 1ste Bog 4de Kapitel, hvor Sokrates søger at overbevise den skeptiske Aristodemos om Tilværelsen af et Forsyn, der ordner Alt til Menneskenes Bedste. Forf. mener, at dette Kapitel skriver sig fra en langt senere Tid og bærer Præg af stoiske Ideer, er „et smagfuldt Kompendium for stoisk Teleologi“, som ikke passer i Sokrates's Mund. De sproglige Grunde, han anfører herfor, synes han ikke selv at lægge Hovedvægten paa. At προτρέπεσθαι i § 1 bruges om den rent foreløbige Vækkelse i Modsætning til προάγειν om den fulde Indøvelse i det Gode, — at τὸ δαιμόνιον i § 2 bruges om Guddommen, hvorved „das δαιμόνιον des Sokrates regierende Weltmacht geworden ist“, — og at πρόνοια bruges absolut om det guddommelige Forsyn, medens Xenophon ellers kun bruger det i Betydningen Forsynlighed, det er Grunde, der vel ikke i sig selv kunde fælde Kapitlet. Men Hovedsagen er Forf.'s Paastand, at hele Diskussionen om Forsynet hører hjemme i en senere Tid, i Polemiken mellem Stoikerne og Epikuræerne. Iveren for at godtgjøre Guddommens Tilværelse ved Henvisning til Hensigtsmæssigheden i Naturen skal være Tegn paa en Tid, da Gudetroen var langt mere rokket end paa Sokrates's Tid, ligesom ogsaa Aristodemos's Tvivl om Guderne eller i det Mindste om deres Omsorg for Menneskene skal være af epikuræisk Oprindelse. Som om ikke ogsaa Sokrates's Tid havde Exempler paa Forkastelse af Gudetroen og af Gudernes Indgriben i Verdenslivet! Og hvad Aristodemos angaaer, da minder han, efter hvad der er bekjendt om ham, langt mere om Kynikerne end om Epikuræerne (smlgn. Begyndelsen af Platons Symposion); men ogsaa om Kynikerne vide vi, at de indtog en afgjort polemisk Stilling til Folkereligionen. Ogsaa Platon polemiserer (i 10de Bog af „Lovene“) mod saadanne, der enten ikke troede paa Gudernes Tilværelse eller dog mente, at de ikke havde med Verdens Styrelse at gjøre. Vi mangle saaledes ikke Tilknytningspunkter for en Dialog som den mellem Sokrates og Aristodemos i selve Sokrates's Tid. Men nu komme vi først til Forf.'s Hovedindvending, som er hentet fra selve Xenophons Beretning om Sokrates. I „Erindringernes“ 1ste Kapitel, som ganske bærer Præget af et xenophontisk Forsvarsskrift for Sokrates[1]), hævdes det med stort Eftertryk, at Sokrates ikke gav sig af med Spekulationer over Naturen, „hvorledes den af de Vise saakaldte Kosmos var opstaaet, og ved hvilke nødvendige Love de himmelske Bevægelser gaa for sig.“ Men naar

---

[1]) Krohn mener, ligesom Cobet og Dindorf, at dette Forsvarsskrift er rettet mod Polykrates's Angreb paa Sokrates efter dennes Død. Breitenbach søger at forsvare den tidligere almindelige Antagelse, at Xenophon med „Anklageren“ mener Meletos.

Sokrates nu udførligt og i det Enkelte havde søgt at godtgjøre Forsynets Virkelighed ved Hensigtsmæssigheden i Naturen, vilde han jo alligevel have havt en Viden om Naturens Sammenhæng. Allerede Diogenes fra Laërte har bemærket (II, 45): *δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ φυσικῶν ὁ Σωκράτης διειλέχθαι, ὅπου γε καὶ περὶ προνοίας τινὰ διαλέγεται.* Saa synes da hele Kap. 4 at staa i afgjort Strid med de bestemte Udtalelser i Kap. 1 § 11—16, hvor det siges, at Sokrates kun beskæftigede sig med ethiske, ikke med physiske Spørgsmaal. — Hertil maa bemærkes, at hvad der egentlig siges i 1ste Kap. er, at Sokrates vendte sig fra den tidligere mekaniske Physik; han ansaa det for umuligt at erkjende de Midler og Maader (*ἀνάγκαι*), hvorved Naturphænomenerne opstaa og bestaa; men herimod strider det ikke, at hans religiøse Tro ledte ham til ogsaa i Naturen at finde Tegn paa Gudernes Styrelse. Sokrates blev Ethikens Grundlægger ved at fordre, at Menneskets Handlen skulde udspringe af Indsigt, ikke af Tilfældet, og det maatte ligge ham nær at anlægge den samme Betragtningsmaade paa Naturen. Det er i det omtvistede Kapitel ogsaa netop *γνώμη* og *τύχη*, Kampen staaer imellem (se § 4)[1]. Dertil kommer, at Tanken om det guddommelige Forsyn faaer en ethisk Anvendelse; ifølge Kapitlets Slutningsparagraph bevirkede denne Lære, at Tilhørerne ikke blot beflittede sig paa Retfærdighed, naar de saaes af Mennesker, men ogsaa naar de vare i Enrum, da de vidste, at Intet undgik Guderne. — Erindrer man desuden, hvor stor en Rolle Forsynet, den i Naturen virkende Fornuft, spiller hos Platon, og hvorledes Aristoteles opfattede Hensigtsmæssigheden i Naturen paa en mere videnskabelig Maade, som Harmonien mellem Organernes Bygning og deres Funktion, samtidig med, at han udleder denne dybere Naturbetragtning fra Sokrates's Indflydelse (de part. anim. I, 1. Ed. Bekker p. 642 a 24 ff.), — saa kan Berettigelsen til at tillægge Sokrates en teleologisk Naturopfattelse ikke være tvivlsom. Udviklingen i det omstridte Kapitel har ogsaa netop den primitive Karakter, som svarer til et første Forsøg. Den gaaer ikke ud over aldeles udvortes og populære Betragtninger. Analogien med den menneskelige Handlen holdes stedse fast. Hos Platon, Aristoteles og Stoikerne kan man derimod forfølge en fremskridende metaphysisk Omdannelse af de populære Begreber, saa at Stoikerne tilsidst næsten opgive Analogien med den menneskelige Handlen, idet Fornuftens og Materiens Væsen for dem falde sammen (kfr. Begrebet om *λόγος σπερματικός*). Udviklingen gaaer altsaa fra en populær deistisk til en afgjort pantheistisk Opfattelse[2].

---

[1]) Kfr. Plutarchs Perikles c. 4, hvor det siges om Anaxagoras: *τοῖς ὅλοις πρῶτος οὐ τύχην οὐδ' ἀνάγκην διακοσμήσεως ἀρχὴν, ἀλλὰ νοῦν ἐπέστησε.*

[2]) Som Kuriosum maa anføres et af Forf.'s Argumenter, der er hentet fra, at Kapitlets Forf. i § 8 ikke nævner Ilden med blandt Elementerne: „Von diesem Feuer, das nach dem Zusammenhang im

Med 1ste Bogs 4de Kapitel maa 4de Bogs 3die Kapitel dele Skjæbne, da det har et lignende Indhold. Det var tilmed af andre Grunde blevet anfægtet af Krische og Dindorf. — Vi kunne ikke her følge Forf. i hans Undersøgelser om de enkelte Kapitler, men fremdrage kun endnu et Hovedpunkt, som han anser for lige saa usokratisk som Teleologien, nemlig Sætningen i I, 5 om Selvbeherskelse som Dydens Grundvold og de Betragtninger, der andre Steder i „Erindringerne“ gaa i samme Retning.

„Selvbeherskelse (ἐγκράτεια) som Dydens Grundvold“, siger Forf. (p. 99), „er ikke tænkelig, uden at den sokratiske Læres Nerve overskæres.“ I en vis Forstand er dette ganske rigtigt og vidner om en skarp Opfattelse af Sokrates's ethiske Princip. Dette Princip finder som bekjendt sit Udtryk i den Sætning, at Dyd er Viden. Den sande menneskelige Handlen er den, der bestemmes ved Indsigt, og al Indsigt er i sidste Instants Selverkjendelse. Som alle Reformatorer hævede Sokrates sit Princip ud over dets Begrændsning og opstillede det som absolut Fordring med Overspringen af alle Mellemled. Hvor mange Mellemled hører der ikke til, for at Menneskets Handlen virkelig helt igjennem skal kunne bestemmes af hans inderligste og høieste Erkjendelse? Men det er Psykologens, ikke Reformatorens Sag at fremdrage dem. „Den sokratiske Sætning [at Dyd er Viden] maa,“ siger Forf. træffende (p. 157), „betragtes ikke som psykologisk Problem, men som Kulturprincip.“ For Sokrates stod det i Kraft af hans Princip fast, at Intet var stærkere end Indsigt, at Erkjendelsen ikke er en Træl, der lader sig trække omkring af Drifterne, men at den formaaer at hjælpe Mennesket gjennem Livet (smlgn. Platons Protagoras p. 352 B. C.). Derfor blev for Sokrates Syndens Væsen Uvidenhed; thi den, der virkelig erkjender det Rette, udøver det efter hans Overbevisning ogsaa. — Krohn mener nu, at Sætningen om Selvbeherskelse som Dydens Grundvold, der strider mod Sokrates's Princip, kun kan forklares ved at antage en senere Forfatter, der er paavirket af Krates og Kleanthes. Ogsaa her vilde vi altsaa vises hen til Stoicismen. Men han betænker ikke, at ensidige Principer aldrig kunne fremtræde med fuldkommen Konsekvents; direkte eller indirekte vil der stedse kunne paavises Indrømmelser, hvorved fyldigere og alsidigere Opfattelser antydes. Man kunde opfatte den nævnte Sætning som et ubevidst psykologisk Korrektiv af Ethikens Ensidighed. Det ethiske Princip forkynder, at Dyd er Viden, Erkjendelsen seirrig; men Psykologien paaviser de modstridende Erfaringer og de naturlige Betingelser. Erkjendelsen er ganske vist Principet for den fuldkomne Handlen, men

---

Universum glühen muss, eröffnete sich wohl für unsern Falsarius eine so ängstliche Perspective auf die stoischen Arkana bis zum Weltbrand hin, dass er es in ein fröhliches ἄλλα μεγάλα eingekapselt den Blicken seiner Leser entzog“ (p. 19).

der maa gaa en lang Opdragelse forud, førend den kan vinde Magt. Forholdet kan altsaa psykologisk og pædagogisk set ogsaa vendes om, saa at den rette Erkjendelse bliver Produkt og ikke Udgangspunkt, og Villien ikke bestemmes ved Viden, men omvendt Viden ved Villien[1]). Fra dette Synspunkt har til Dels Platon, men især Aristoteles og Stoikerne korrigeret den sokratiske Ethik, skjøndt Korrektivet ikke kunde gives fuldstændig indenfor den græske Ethik og selv i den nyere philosophiske Ethik mere er tilstræbt end virkelig opnaaet. Men man kan ikke undre sig over allerede hos Sokrates at træffe en Anelse om dette Korrektivs Nødvendighed, skjøndt denne Anelse ved nærmere Belysning vilde føre til Strid med hans Hovedprincip. Den historiske Betragtning har netop den Opgave at gjøre os slige Inkonsekventser forstaaelige; at de fra et abstrakt logisk Synspunkt ere uforstaaelige, er sandt; men derfor er den abstrakte Logik ogsaa et farligt Vaaben i den historiske Kritiks Haand. Al historisk Udvikling vilde være umulig, dersom Inkonsekventser ikke vare mulige. — Meget af, hvad her er udviklet, vil Forf., ifølge hans Udtalelser, ogsaa gjerne indrømme; des underligere er det, at han ikke anvender det paa den anførte Sætnings Forhold til Sokrates's Grundtanke. —

Størstedelen af „Erindringerne“ maa ifølge Forf. erklæres for uægte, naar man indrømmer hans i det Foregaaende antydede Indvendinger mod 1ste Bogs 4de og 5te Kapitel, fordi Skriftets øvrige Indhold mere eller mindre rammes af de samme Indvendinger. Tilbage bliver kun: I, 1; 2 (m. Undt. af § 29—38); 3 (m. Undt. af § 8—15); — III, 9; — IV, 1; 6 (m. Undt. af § 1—12); 7; 8 § 11 Slutn. — I de her nævnte Stykker findes nemlig Intet, der er selvmodsigende eller strider mod den i Begyndelsen antydede Hensigt at levere et Forsvarsskrift. Mod dette Formaal strider derimod aldeles den brede Fremstilling af sokratiske Samtaler, som desuden ikke kan gjøre Fordring paa Troværdighed, da ingen Hukommelse vilde kunne opbevare dem. En senere Forfatter har omarbeidet Xenophons lille Forsvarsskrift til en Samling af Samtaler af den Art, man i en senere Litteraturperiode tænkte sig en Sokratiker kunde have forfattet.

Vil man derimod have et Vidnesbyrd om, hvad Xenophon kunde yde som Sokratiker, maa man ifølge Krohn se hen til Kyropaidien. Dette Skrift er lige saa klart og konsekvent gjennemført, som „Erindringerne“ ere usammenhængende og selvmodsigende. Kyropaidien er en Fremstilling af Sokrates's Grundlære i en Form og paa et Omraade, der svarede til Xenophons praktiske Natur og hans Stilling som Kriger. „Xenophon vilde have været sin Mester utro, dersom han i Fremstillingen af den sokratiske Lære havde vovet sig ud over sit Fag. Han blev i Theori som i Praxis i det Kald, han tilhørte. Han var

---

[1]) Se min Afhandling „Den antike Opfattelse af Menneskets Villie“ (Kbhvn. 1870) p. 46.

Soldat, og da han skrev Kyropaidien, havde han sit Livs store Bedrift paa Ryggen. Hvad han har erfaret som historisk Helt, sammenfatter han i de Grundsætninger, der ere hans Værks originale Fortjeneste. Han vilde anskueliggjøre, hvorledes man skal herske ifølge Sokrates's Lære (ἐπισταμένως ἄρχειν I, 1, 3). Men hele Regentens Kald omfatter han ikke. Uden fremragende Talent for Politik og Forvaltning, hvorom han fremsætter gode Ideer uden at røbe systematisk Indsigt, sætter han sin Mønsterfyrste i Spidsen for en Hær. Her var han hjemme, i lige Grad Mester, hvad store Anskuelser og fagmæssige Specialiteter angaaer. De, der ringeagte ham, vide ikke, hvad de gjøre."

„Paa lignende Maade er det gaaet Platon i hans Stat. Han vilde give en omfattende Fremstilling af et Samfund efter sokratiske Principer. Men hans spekulative Aand førte ham til Sjælelivets Love, hans rent videnskabelige Natur til en Pædagogik for Herskerklassen. Lige som i Kyropaidien den militære Praxis herskede, saaledes her en vildsom Dialektik. Det sokratiske Standpunkts rige Liv indsnevres efter Efterfølgernes aandelige Anlæg. Det ligger i frugtbare Tankers Natur at være skikket til forskjelligartet Udvikling, saa forskjelligartet, at de, som her, forekom selv alvorlige Forskere at fornegte den fælles Oprindelse" (p. 70—71).

Skjøndt den Beundring, Forf. nærer for Kyropaidien, ikke er uden Paavirkning af den tydske Militarismes Aand, der har blændet selv fremragende Mænd, vil man dog ikke kunne negte ham, at hans kritiske Sysler, som har ført ham til saa vidt gaaende og forhastede Slutninger, til Baggrund har en virkelig Sands for de aandelige Phænomener i deres Helhed og Eiendommelighed. Og naar det viser sig, at de kritiske Resultater, til hvilke han mener at være kommen, ikke nødvendiggjøres ved, hvad Totalitetsopfattelsen fordrer, vil man have saa meget des mere Ret til at haabe, at hin Baggrund under Forf.'s følgende Undersøgelser vil træde mere og mere frem paa den kritiske Forgrunds Bekostning.

Harald Høffding.

Om presensbetydelsen i grekiska perfecta.

Af Chr. Cavallin.

Det finnes i grekiskan ett ganska stort antal perfektstammar (perfecta och plusquamperfecta) med betydelse af praesentia och imperfecta. Att desse former för språket sjelft gällt för verkliga praesentia (verba actionis imperfectae), tyckes alra tydligast bevisas deraf, att de icke blott såsom synonyma förbindas med presensformer[1]), utan här och der i det poetiska språket och i dialekterna ändelser (bindevokaler och personalsuffix) af presens eller imperfectum fogats till perfektiskt bildade stammar. Man finner sålunda hos Homerus ἀνώγει i st. f. ἄνωγε såsom 3. pers. sing. till ἄνωγα, δείδιε f. ἐδεδίει, fruktade, Il. XVIII, 34. XXIV, 358, γέγωνε f. ἐγεγώνει ibd. XXIV, 703, ἄνωγον 1. pers. plusq. i st. f. ἠνώγεα Od. IX, 331, ἐπενήνοθε med impf. betydelse Hom. Il. II, 219[2]); ἐρρίγοντες, κεκλήγοντες l. c. XVII, 756. XII, 125, κεχλάδοντας, πεφρίκοντας Pind. Pyth. IV, 179. 183 i st. f. ἐρριγότες, κεκληγότες o. s. v.; γεγάκειν infin. Pind. Ol. VI, 49; πεφύκει, πεποίθεις f. πέφυκε, πέποιθας Theocr. V, 33, 28[3]), ibd. XV, 58 δεδοίκω i st. f. δέδοικα. Sjelfva δείδω är väl ett på analogt sätt ombildadt δείδια; om ἥκω, hvilket i byzantinsk grekiska heter ἧκα (jag är kommen), gissade redan gamle grammatici, att det ursprungligen haft perfektform[4]). Sammanblandningen inskränker sig

[1]) οἱ δὲ μάλ' ἐτρόμεον καὶ ἐδείδισαν, Hom. Il. VII, 151.

[2]) φοξὸς ἔην κεφαλήν, ψεδνὴ δ' ἐπενήνοθε λάχνη. Om Curtii och Delbrücks uppfattning af dylika former som ἐπενήνοθε och ἐμέμηκον såsom aorister se Curtius, Das griech. Verb. II, p. 234; Delbrück, Das Altindische Verbum p. 17.

[3]) Deremot äro ὀπώπει, πεπόνθεις Theocr. IV, 7, VII, 83 plusquamperfekt-former och icke praesentia.

[4]) Ahrens, Dor. 345; Curtius l. c. II, 181—182. De gamle betraktade ἧκα (ἥκω) såsom pf. af ἵημι; Curtius finner deri ett „pf. der W. ἱκ (ἱκέσθαι)“. Den förra gissningen vederlägger sig sjelf, den senare är, minst sagdt, tvifvelaktig. En reduplikation af ι till η (ἧκα, Curtius l. c.) är otrolig, om ock ᾖα synes vara augmenteradt af √ ἰ (Curtius l. c. I, 129).

emellertid till ofvannämnde former, d. v. s. till de tre pers. i sing. af pf. och plusq. och 3 pers. pl. af plusquamperfectum samt masculinum af perf. participium och enstaka fall af infinitivus[1]). Icke heller i desse former är den representerad af ett synnerligt stort antal exempel; så mycket vanligare är deremot, att den rene perfektformen eger betydelse af presens.

I en del af desse former låter sig presensbetydelsen mycket lätt förklara af en ursprunglig perfektisk; till denna klass höra ἕστηκα, πέφυκα, εἴωθα, εἴθισμαι, εἴκασμαι -- jag står, är, är van, är lik, af: jag har ställt mig, jag har blifvit (född), jag har vant mig, jag har gjorts lik. Från att utmärka den inkoativa handlingen såsom fulländad har formen öfvergått till att beteckna (den fulländade) handlingens resultat såsom ett tillstånd[2]). — Vid en annan del låter sig ett sådant återförande till perfektbetydelse icke lika lätt verkställa. Detta gäller både om sådana exempel, hvilka vid sidan om sig ega en presensform med åtminstone skenbart alldeles enahanda betydelse — ἔολπα och ἔλπομαι, δέδορκα och δέρκομαι, κράζω och κέκραγα —, och om sådana enstående perfecta som ἔοικα, ἄνωγα, μέμαα, γέγωνα, τέθηπα. Denna svårighet att åt presensbetydelsen i dylika fall gifva en förklaring, som står

---

[1]) På -ουσι f. -ασι finnes ej exempel; om -ουσα istf. -υῖα jfr. Curtius l. c. 182. Att ej -ομεν förekommer f. -αμεν o. d. kan, hvad Homerus beträffar, anses hafva sin grund deri, att öfverhufvud hos Hom. af perfecta med bindevokal endast de tre personerna i sing. och 3 pl. förekomma (jfr. Ahrens, Formenlehre). En formernas sammanblandning af motsatt art, näml. en perfektisk ändelse till presentisk stam, vill man finna i ἀμφιαχυῖα (med kort ι) Il. II, 316; jfr. Fritzsche, Ueber griechische Perfecta mit Praesensbedeutung, i Sprachwissenschaftliche Abhandlungen aus G. Curtius Grammatischer Gesellschaft, p. 47; Savelsberg, de digammo p. 24. En tredje art af sammanblandning är den af perfekt- och aoristform, ἔοργαν i st. f. ἐόργασι Batrachomyomach. 179 m. fl. expl. ur hellenistiska skrifter och πεπαθυῖα Od. XVII, 555. Om det bruk, man gjort af sistnämnde former för att hänföra perfectum och (närmast den reduplicerade) aor. II till gemensamt ursprung, se Nölting, Über den genetischen Zusammenhang des Perf. u. Aor. II. Wismar 1843.

[2]) Jfr. lat. *novi*, *consuevi*, jag vet, jag är van, hvilkas ursprungliga perfektbetydelse är så mycket tydligare, som *cognovi*, *agnovi*, *suevi* betyda jag fann, jag igenkände, jag vande mig (Prop. IV, 10).

i öfverensstämmelse med formens vanliga användning — har den sin orsak deri, att de enskilda verbalstammarnes betydelsesutveckling fördunklats, eller är kanske presensbetydelsen den ursprungliga och ej härledd ur en perfektisk?

För det senare alternativet hafva i nyaste tider både många och betydande röster uttalat sig. G. Curtius har redan i „Tempora u. Modi" (1846) och senast i sitt stora arbete „das Verbum d. griech. Sprache" (1873—76) sökt bevisa, att det reduplicerade tempus på -α hvarken till sin uppkomst eller öfverallt i det verkliga språkbruket är ett perfectum, utan att det ursprungligen varit och ännu i vissa verb alltid, i andra på sina ställen är ett presens med intensiv bibetydelse[1]). Andre forskare hafva närmare utfört Curtii mening[2]), hvilken af mästaren anses såsom ett numera så säkert vetenskapligt resultat, att han, hvad det äldre språket beträffar, tyckes hålla perfektbetydelsen i nämnde form för ett undantag, hvars tillvaro skulle behöfva bevisas[3]).

Curtii åsigt grundar sig icke väsentligen på uppvisandet af någon intensiv betydelse i de reduplicerade former, som äro i fråga. Sjelf har han endast gjort ett eller annat försök till ett sådant bevis[4]), och hvad Warschauer l. c. i sådan riktning uppställt, utgöres blott och bart af påståenden, hvilka Curtius sjelf till en del uttryckligen ogillar[5]). Curtii

---

1) „— das Perfect war von Haus aus ein Praesens" — „Wo wir im Perfect eine Praesensbedeutung wahrnehmen, die mit der sonstigen Geltung der Reduplication übereinstimmt, ist nicht der geringste Grund vorhanden, diese für etwas secundäres zu halten, vielmehr umgekehrt darin etwas uraltes und ursprüngliches anzuerkennen" Das Verbum II, p. 153. 154.

2) Warschauer, de perfecti apud Homerum usu, diss. inaug., Posnaniae 1866; Fritzsche l. c.; jfr. Delbrück l. c. p. 17; id., Altindische Tempuslehre p. 101 ff.

3) „So viel steht fest. Schon die homerische Sprache kennt die Verwendung der Perfectform zur Bezeichnung der vollendeten Handlung"; l. c. 159; jfr. ibd. ofvanför om τέθνηκα m. fl. perfecta.

4) Egentl. med afseende på de reduplicerade aoristerna, Tempora u. Modi p. 156 ff.

5) Såsom att βεβήκει skulle hos Homerus betyda „fortiter gradi" „ein rüstiges Gehen" (Curtius l. c. 157), πέπληγα „vehementer caedere" (Il. II, 264; V, 763; Od. X, 238), κέκληγα „ferociter clamitare"; „voce δεδορκώς major quaedam aspectus vis describitur", l. c. p. 14 sqq.

egna bevis låta hänföra sig till trenne hufvudpunkter. Den förste är, att de perfecta, som äro i fråga, obestridligt hafva presensbetydelse och det till en del af en „ofulländad verksamhet“, hvilken betydelse omöjligt låter sig härleda d. v. s. tänka såsom resultat af samma verbalbegrepp fattadt inkoativt[1]). De två andra skälen äro hemtade från en jämförelse af perfektformen med andra reduplicerade former, nämligen med aoristus II och vissa praesentia. Perfectum öfverensstämmer, hvad personalsuffix beträffar, i medium fullständigt, i activum väsentligen med presens[2]), men sitt mest utmärkande kännetecken, reduplikationen, har det gemensamt med vissa aorister. Men aoristens reduplikation kan icke hafva betydelse af förfluten tid eller af fulländad handling, då den följer med äfven i de modi, som ej hafva sådan betydelse (ἤγαγον, ἀγάγοιμι; λελάχωσι, τετυκεῖν o. d. former); alltså kan ej heller den alldeles likformiga reduplikationen i perfectum gifva detta tempus betydelse af fulländad handling. Deremot visa vissa reduplicerade aorister (ss. ἐπέπληγον, ἐκέκλετο[3])) en intensiv betydelse, och en sådan är tydlig i prae-

[1]) „Eine vollendete Thätigkeit hört auf, während ein zur Vollendung gebrachter Zustand fortdauern kann. Temporal gefasst kann πέπληγα nur heissen „ich habe geschlagen“, was den Gedanken „ich schlage nicht mehr“ in sich schliesst, und wer die gesammte Gebrauchsweise dieser Form aus solcher Grundbedeutung ableiten will, muss Il. XXII, 497 χερσὶν πεπληγὼς καὶ ὀνειδείοισιν ἐνίσσων so fassen, dass die Handlung des ersten Particips vollendet ist, während die des zweiten fortdauert, eine Erklärung die — sich sofort als völlig undenkbar ergeben muss. — — Wenn es von Thersites Il. II, 222 heisst κεκληγὼς λέγ' ὀνείδεα, soll damit doch gewiss nicht gesagt sein, dass T. sich erst ausschreit und dann schimpft.“ Das Verbum II, 152 f.

[2]) Denna öfverensstämmelse är dock ingalunda så stor, som Curtius framställer den; fast mer äro ändelserna de samma som i aor. I. eller i det s. k. imperfectum af εἶναι och ἰέναι: ἔα, ἔας, Hom. ἦα (ἦας), ἦεν; ᾔα, ᾔει (jfr. Herod. ἐτίθεα), med undantag för 3dje dualis och pluralis. Utan tvifvel äro ock dessa ändelser ej blott faktiskt, utan ock till sitt ursprung identiska. Båda serierna reducera sig till ett *-am*, *-as*, *-at*, i hvilka *-a* inkommit för att möjliggöra uttalet, sedan *-i* (i *-mi*, *-si*, *-ti*) affallit. Detta är ostridigt den följdriktiga uppfattningen enligt Bopps åskådningssätt. — De gamle grammatici fattade ᾔα såsom en perfektform (μέσος παρακείμενος), Herod. Lentz, II, 2, 794.

[3]) Curtius, Tempora u. Modi 156 ff.

sentia sådana som ποιπνύω, μαιμάω. Af dessa facta drager den berömde etymologen den slutsats, att den ursprungliga betydelsen af reduplikationen i allmänhet och sålunda äfven af den i perfectum varit och är den af intensiv handling eller af en förstärkning i stammens begreppsbetydelse. I viss mening (den som vi betecknat med „varit") är åsigten redan uppställd af Bopp. Den intensiva betydelsen, heter det, har i vissa fall individualiserat sig till betydelse af handlingens fulländning; det eftertryck, reduplikationen gifver åt roten, har af språkmedvetandet (der Sprachgeist) fattats såsom uttryck för det blifna eller varande i motsats till det, som blifver eller ännu är stadt i utveckling. Denna Bopps hypotes gäller, som hvar och en lätt finner, blott den forna betydelsen af det element (reduplikationen), som språket engång i formbildningsperioden användt till stoff för en perfektbildning; den intensiva betydelsen har, så att säga, varit det medelbegrepp, hvaraf språket begagnat sig för att få fram det sökta uttrycket för fulländad handling, men den gamla betydelsen har — så var utan tvifvel Bopps mening — försvunnit i och med det, att den nya deri inlagts. I Bopps hypotes hvarken behöfver eller kan ligga, att i somliga reduplicerade tempora på -α öfvergången från intensiv till perfektisk betydelse försiggått, i andra deremot icke, icke heller att denne form i sitt utbildade, skarpt individualiserade skick någonsin till sin tempusbetydelse varit identisk med praesentia på -ω eller -μι. Om den intensiva betydelsen varit, som det heter hos Fritzsche[1]), bryggan till den perfektiska, så har den väl en gång fört formen som sådan öfver utan möjlighet af återgång, och icke de enskilde verbens perfecta så att säga vandrat fram och åter öfver bryggan.

Curtius och Fritzsche l. c. antaga emellertid, att reduplicerade praesentia på -αμι differentierats å ena sidan till perfecta på -α, å den andra till intensiva praesentia på -ω[2]).

[1]) l. c. p. 48.

[2]) Curtius, das Verb. II, 153: „Mittelst der Reduplication wurden also (?) schon in frühen Sprachperioden intensive Praesentia gebildet. Ein Theil dieser Praesentia folgte der Regel der Praesensbildung (t. ex. γαργαίρω, δειδίσσομαι, κωκύω). — Für einen Theil

Detta må vara sant i den mening, att i allmänhet secundära verbalformer äro differentieringar af de primära. Men denna formala differentiering måste nu i föreliggande fall hafva varit antingen tillfällig eller afsigtlig på det sätt, som man kan tala om en afsigt i språkbildningen, d. v. s. så, att perfectum på -α fått sin form för att beteckna fulländad handling eller är genom sin bildning bestämd till ett perfectum. Har differentieringen varit tillfällig, så vore det med allt skäl att vänta, att från den tid, „als alles im Flusse war", somliga former på -ω blifvit perfecta; då detta ej är fallet, måste vi väl hålla oss till det senare alternativet.

Äfven Curtius har för sig uppställt denna fråga och besvarat den på samma sätt. På det ställe p. 153, vi i noten anfört, heter det visserligen något obestämdt: „Diese neue Kategorie individuell gestalteter Praesentia nennen wir Perfect. In ihr kommt vorzugsweise die übertragene und abgeleitete Bedeutung, die der vollendeten Handlung, zur Geltung". Bestämdare uttrycker sig Curtius i „Tempora und Modi", hvilken skrift han erkänner såsom uttryck för sin ännu fasthållna åsigt[1]). Det heter i detta äldre arbete p. 176—177: „Der Gang der Sprache bei der Ausprägung dieser Formen war, denke ich, etwa folgender. Ursprünglich drückt die Verdoppelung bald Imitation bald Intention aus. Allmählich sondert sich die Masse solcher Bildungen in zwei Klassen. Einerseits entspringen daraus die eigentlichen Imitativa und Intensiva. In ihnen ist die vorgeschlagene Sylbe vorzüglich hervorgehoben, da der Zweck der ganzen Form Nachdruck ist. Anderseits bilden die Perfecta eine Klasse für sich. In ihnen ist der Zweck die Vollendung aus-

bildete sich eine eigenthümliche Art der Behandlung, das heisst, gewisse Besonderheiten des Reduplicationsvocals, der Personalendungen und des thematischen Vocals, durch die allmählich eine eigne Kategorie entstand." — Fritzsche l. c. p. 47: „Für δέδια und δείδω dürfen wir ein ursprüngliches δεδίαμι" (δείδιμι?) „ansetzen — und haben hier aus gleicher Grundform differenzirte Perfect- und Praesensbildungen nebeneinander."

[1]) Das Verbum II, 152: „Ich begnüge mich daher mit einer kurzen Zusammenfassung der wesentlichsten Punkte und kann vielfach nur wiederholen, was ich damals vortrug."

zudrücken[1]), daher die Reduplicationssylbe schwächer und mehr andeutend, der Stamm tritt kräftig hervor, die Endungen gewinnen eine besondere Gestalt". Äfven i „Das Verbum" uttryckes II, 180 på det allra bestämdaste den åsigt, att det reduplicerade tempus på -α i och med formen fått den bestämmelsen att vara ett perfectum: „ἄνωγα", heter det, „ist seinem Ursprunge nach Perfect. Wie wäre auch sonst die Perfectflexion möglich? Praesentisch gewordene Perfecta giebt es viele, perfectisch gewordene Praesentia kaum" [1]). Tydligare kan knappast den mening uttryckas, hvilken vi ock anse obestridlig: om perfectformen i sina olika moment — reduplikationens bestämda gestalt, stammens vokalisation och ändelserna — fått sin tillvaro såsom beteckning för perfectum i motsats till det intensiva presens, så kan den ej derjemte ursprungligen hafva egt den betydelse, till hvilken formen uttrycker motsats[2]); finnas nu likväl i språket verba, som ega denna (presens-) betydelse, så kan den ej vara den ursprungliga; man kan ej tala om, att de förblifvit praesentia, utan måste säga, att de från att vara perfecta blifvit praesentia. Att i många verb en sådan öfvergång skett från perfekt- till presensbetydelse, är en tydlig sak, som både Curtius och alla andra erkänt och det utan att inskränka sig till de fall, i hvilka historiskt den perfektiska betydelsen förekommer jämte den presentiska. Ἕστηκα[3]) är historiskt lika godt presens som *sto* och är grekiskans enda sätt att uttrycka „jag står"[4]); likväl antager Curtius utan

---

[1]) Spatieringen är af referenten.

[2]) „Es kann nicht Wunder nehmen, dass zu einer Zeit, da dies alles im Flusse war, eine Reihe reduplicirter Formen äusserlich dieselbe Regel annahm, während sie innerlich der ursprünglichen Bestimmung dieses Sprachmittels (hvilket? reduplikationens i allmänhet eller den för perfectum egendomliga reduplikationen jämte perfecti öfriga formegendomligheter?) getreu blieb. — Die wortbildende Reduplication erzeugt in κέκραγα, μέμυκα dieselben Endungen wie die flexivische in λέλοιπα, βέβρωκα"; Das Verbum II, 154.

[3]) l. c. II, 158: „Man konnte in diesem Sinne primäre und secundäre Perfectopraesentia unterscheiden. Secundär sind solche — (wie) ἕστηκα, welches das Erstarren der Bewegung voraussetzt, die in ἵστασθαι — liegt, βέβηκα in der Bedeutung ich bin ausgeschritten, stehe fest."

[4]) I sammansättningar märkes mera den perfektiska betydelsen; jfr. t. ex. περιέστηκεν, Thuc. I, 32; ἀφεστᾶσι, ibdm. 61.

betänkande, att det „förut" haft betydelsen „jag har ställt mig". Med *οἶδα* är samma förhållande; det har nämligen ingenstädes i grekisk skrift betydelsen „jag har sett (eller förnummit)". Emellertid har väl ingen tviflat, att denna betydelse varit den ursprungliga, före Curtius, som här vill hålla fast sin hypotes och förklarar: „*οἶδα* war gewiss ursprünglich durch dies Sprachmittel" (reduplikationen) „charakterisirt, um das hellere innere Sehen vom äusserlichen zu unterscheiden". Hvad skola vi då dömma derom, att det tyska *wissen* redan utan reduplikation har betydelsen *εἰδέναι*, men det latinska *vidi* icke ens med reduplikation höjt sig till betydelsen af det „hellere innere Sehen"?

Vid förklaring af grammatiska formers betydelse följer man öfverhufvud analogiens väg, i det man från det historiskt vissa eller i och för sig klara drager slutsatser om det obestyrkta och dunkla. Är detta förfarande i andra fall rätt, så måste det ock här vara det rätta. Den förklaring, som visat sig riktig i en mängd fall, torde vi böra använda äfven på sådana verb, i hvilka den presentiska betydelsens uppkomst af en perfektisk skenbart eller verkligt ligger mindre nära till hands, hellre än vi af den större eller mindre klarheten i ordens betydelsesutveckling taga oss anledning att uppställa en ursprunglig betydelsesskilnad inom en gifven formel enhet. Det torde åtminstone kunna hafva sitt intresse att betrakta saken äfven från andra sidan, d. v. s. icke från förutsättningen af en ursprunglig dualism, utan från den af en ursprunglig enhet och med utgångspunkten från det grekiska perfecti egendomliga betydelse och dess förhållande till presens- och aoriststammen. Till en sådan betraktelse skola i denne uppsats göras några antydningar.

Det grekiska perfektets betydelse belyses bäst medels en jämförelse med latinets, som i samma form motsvarar grekiskans både aorist och perfekt. Latinets perfectum har såsom sådant trenne betydelsesskiftningar; det är berättande tempus eller aorist, logiskt perfectum eller uttryck för något i förhållande till närvarande tid öfverståndet och slutligen presentiskt perfectum (l. perfectum praesens) eller beteckning för det i närvarande tid fulländade och såsom sådant

bestående[1]). Dessa tre betydelser tillhöra lika väl passivets perfekt, hvilket till sitt ursprung tydligen är ett perfectum praesens, sål. t. ex. *clausa est*, egentligen är tillsluten (ist geschlossen), men enligt språkbruket äfven har blifvit tillsluten (ist geschlossen worden, a été fermée) och tillslöts (wurde geschlossen, fut fermée). I det latinska aktiva perfectum är den presentiska betydelsen sällsynt, i det grekiska perfectum är den deremot den normala. Detta perfectum är icke blott aldrig berättande tempus eller aorist[2]), utan

---

[1]) Ahrens, Formenl. § 71 a: „Pf. bezeichnet, dass die Folgen einer vergangenen Handlung fortdauern". — Vanligen skiljer man i perfektets användning såsom sådant blott emellan aoristen och det logiska perfectum, jfr. t. ex. Foth i uppsatsen „Die Verschiebung lateinischer Tempora in den romanischen Sprachen" (Romanische Studien von Edv. Boehmer, VIII. 1876), för hvilken pf. logicum är hvad vi kalla pf. praesens l. praesenticum. Äfven Curtius brukar i öfverensstämmelse med denna tudelning termen presentiskt perfectum om de perfektformer, som ega ren (oförmedlad) presensbetydelse (das Verbum II, 155. 157), äfven kallade perfecto-praesentia (ibd. 158). Det följande skall, såsom jag hoppas, visa, att vi med rätta skilja mellan den betydelse i det grek. perfectum, som det har gemensam med aoristformen, och den, som är egendomlig för perfectum (tillståndsverb med bevarad betydelse af inträdd fulländning), liksom å andra sidan mellan denna och den rena presensbetydelsen (i οἶδα, ἕστηκα o. dyl.). Kanske skulle Curtii uppfattning af sjelfva saken modificerats, om hans terminologi varit mera skarpt fattad och utpreglad.

[2]) I hellenistiska skrifter finnas spår till sammanblandning af perfektets och aoristens funktioner, t. ex. Lucae XXII, 13 ἀπελθόντες δὲ εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς (= ἔλεξε l. εἶπε) καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα; men först i byzantinsk grekiska kan sammanblandningen sägas hafva tagit steget fullt ut. Från och med 5te seklet blir perfectum sällsynt och har, då det förekommer, antingen presens- (ss. οἶδα) eller aoristbetydelse, det senare äfven i hypotetiska perioder (t. ex. δέδωκε, εἰρήκασι ist. f. ἔδωκε, εἶπον, Mullach, Gramm. d. neugriechischen Sprache, p. 36, 53; jfr. Georgius Codinus i Corpus script. Byz. p. 42, 53. 78, 134, 139). Om sådan sammanblandning vitna i viss mon ock senare grammatici, då de t. ex. förklara τέτηκα med ἐτάκην. I nygrekiskan äro äfven formerna sammanblandade så, att perfektets ändelser satts till den stamform, som tillhör aoristerna, sås. ἦθηκα (jag gick) ἐστάθηκα (jag ställdes). — Ett skenbart exempel på perfekt med aorist-betydelse är Aesch. Agam. 407 βέβακεν ῥίμφα διὰ πυλᾶν omgifvet af aorister och imperfecta (ἤσχυνε 401; ἔστενον 408; Hartung öfversätter: Und schlüpfte hurtig durch die Thür die

eger icke samma omfång som vårt svenska perfectum, hvars funktioner till icke ringa del bestridas af den grekiske aoristen. Detta har bestämdast och klarast blifvit ådagalagdt af Fr. Nutzhorn i en originel och skarpsinnig uppsats „Om Præteritumsbetegnelsen i Græsk", införd i „Tidskrift for Philologi og Pædagogik" VI, 1865. Nutzhorn söker vindicera prioriteten bland verbets former öfverhufvud åt aoristen såsom ett i alla sina modi preteritalt tempus, hvars betydelse icke är inskränkt till den af ett berättande relationslöst praeteritum, utan äfven omfattar den i relation till nutid och dåtid öfverståndna handlingen, alltså det såkallade logiska perfectum eller perfectum in praesenti och plusquamperfectum eller praeteritum in praeterito (ἦλθον = jag kom, jag har kommit, jag hade kommit). Detta betydelsesomfång hade aoristen egt odeladt i det äldre språket, enkannerligen hos Homerus, i hvilkens språk perfectum ännu vore föga utveckladt och endast förekomme såsom beteckning för ett i det närvarande bestående tillstånd, hvilket i vissa verb ses såsom ett resultat af en handling eller händelse i det förflutna, men i många verb har ren (oförmedlad) presensbetydelse. Detta s. k. perfectum vore på sitt sätt att anse för språkets äldsta presensbeteckning, såsom det ock syntaktiskt fullständigt hör till hufvudtempora[1]). Först i en

Unthat wagend). Utan tvifvel har här ursprungligen stått βεβάκει (var gången); βέβακεν har väl insmugit sig från v. 425, der det står i verklig perfektisk betydelse. — Äfven på andra ställen har perfectum i texterna insmugit sig i stället för ett icke augmenteradt plusquamperfectum, t ex. Arrian I. 9, 5 διαπεφεύγασι i st. f. διαπεφεύγεσαν, såsom utgifvarne nu allmänt läsa; jfr. nästföljande not.

[1]) Att perfectum liksom andra hufvudtempora från oratio recta kan behållas i oratio obliqua i sammanhang med så väl verkliga tempora praeterita som historiskt presens behöfver knappt erinras: Thuc. I, 114; Xen. Anab. VII, 6, 43 λέγει ὅτι ἀκήκοε, ὡς, εἰ ὑποχείριος ἔσται Λακεδαιμονίοις, σαφῶς ἀποθανοῖτο. Öfverraskande är deremot pf. koordineradt med aorist i temporala satser af oratio recta Anacr. 60 (ed. Rose) v. 16 ff. σαόφρων γὰρ εὖτε κούρα τοῦ μὲν ἐκπέφευγε κέντρα φύσεως δ' ἄμειψε μορφὴν φυτὸν εὐθαλὲς δ' ἐπήνθει o. s. v. — I förbindelse med hypotetisk försats i optativ förekommer perfectum lika väl som praesens, der det gäller att framhålla följden såsom viss och liksom obetingad, jfr. Herod. VII, 10, 5 ὁ βουλευσάμενος αἰσχρῶς, εἴ οἱ ἡ τύχη ἐπίσποιτο, εὕρημα εὕρηκε, ἔσσον δὲ οὐδέν οἱ κακῶς βεβούλευται.

senare tid, nämligen från Aristophanes och särskildt i Platos filosofiska språk, hade behofvet gjort sig gällande af särskilde former för relativa och absoluta praeterita, och perfectum hade då, på samme gång sjelfva formen blifvit mera allmänt bruklig af alla verb efter en yngre typ (på -κα), äfven utvidgat sin betydelse till det, som man kallar **logiskt** perfectum, eller till att beteckna äfven det, som **förut blifvit**, under det formen fordom blott utmärkte det, som är **blifvet**.

Om man bortser från den etymologiskt betänkliga åsigten om det absoluta praeteritum såsom verbets äldsta form[1]) och om praeteritibetydelsen i aoristens alla modi, eger helt visst Nutzhorns åsigt om betydelsen af aoristus (indicativi) sin fulla riktighet, men, såsom Johannsen i sin afhandling om „Stoikernes Inddeling af Verbets Tider“ (Christiania 1875) anmärker, ej blott för Homeri språk, utan för klassisk grekiska i allmänhet. Grekisk aorist motsvarar öfverhufvud både i hufvudsatser och förnämligast i bisatser ej blott vårt svenska aorist-imperfectum, utan ock vårt perfectum, der det blott är fråga om att angifva något i relation till den närvarande tiden. Om Homerus eller Herodotus kunde vi väl säga, att de fattade som berättelse eller, objektivt uttryckt, åskådliggjorde såsom händelse, hvad vi angifva (konstatera[2])) såsom ett naket factum; men företeelsen förekommer i knappast mindre omfång hos de med Homerus och Herodotus mest olika författare. Så har t. ex. i nya testamentet på snart sagdt oräkneliga ställen perfectum liksom af sig sjelf i den svenska öfversättningen intagit den i originalet stående aoristens plats. När det heter „Christus är uppstånden“ eller „Gud har gjort allt menniskoslägtet af ett blod“, kunna vi knappast tänka oss meningen hafva varit att berätta något såsom skeende i det förflutna, utan att angifva ett före det närvarande fulländadt factum; dock heter det i grekiska

---

[1]) Denna åsigt genomgår ock Westphals grammatiska system. — Jfr. Curtius, das Verbum I, 35.

[2]) Delbrück, Altindische Tempuslehre p. 112: „das Perfectum (in der Bedeutung 3)“ (d. v. s. den **enda** i Brāhmanaspråket) „constatirt etwas als vergangenes, das Imperfectum erzählt“.

originalet ἠγέρθη och ἐποίησε[1]). När Xenophon vill säga: „desse män hafva i förra tider utstått mycket för härens bästa“, heter det ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ ἐμοχθησάτην[2]), ej μεμοχθήκατον. I motsats härtill brukas i allmänhet perfectum endast, der det förflutnas resultat för och i det närvarande skall betecknas; jfr. de med eftertryck sammanställda tempora Aesch. Eum. 587 τὴν μητέρ' εἰπὲ πρῶτον εἰ κατέκτονας (ↄ: om Du är Din moders mördare); — ἔκτεινα (ja, jag dödade henne)[3]).

Likväl äro motsatserne icke öfverallt lika bestämdt utpreglade. Det gifves för det första fall, der visserligen hvardera formen har sin egendomliga betydelse, men der det för sammanhanget kommer föga eller intet an, huruvida man begagnar det ena eller det andra tempus. Så heter det hos Lysias XII fin. ἀκηκόατε, ἑωράκατε, πεπόνθατε — och id. VI, 55 med samma allmänna betydelse: — φανερῶς ἔχετε αὐτὸν ἀσεβοῦντα· εἴδετε, ἠκούσατε τὰ τούτου ἁμαρτήματα; i tragedien i slutet af en berättelse ungefär lika ofta πάντ' ἤκουσας och πάντ' ἀκήκοας; Xen. Cyr. III, 1, 18 οὔπω ᾔσθου, οὔπω ἑώρακας; jfr. Arist. Acharn. 1—2 ὅσα δὴ δέδηγμαι τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν, ἥσθην δὲ βαιά[4]). — Men ej nog härmed; det gifves onekligen äfven fall, der dessa två former liksom vexlat betydelser, så att aoristen har betydelsen af ett presentiskt presens och perfectum af ett perfectum logicum, i få fall med en lutning till verklig

---

[1]) Paul. Rom. IV, 25; Act. Apost. XVII, 26.

[2]) Xen. Anab. VI, 4, 31.

[3]) En eftertryckligare beteckning af detta perfectum praesens l. in praesenti är den särskildt hos Herodotus och Sophocles vanliga omskrifningen med ἔχειν och perfecti eller aoristens participium; Soph. Phil. 1234 οὐ δίκῃ λαβὼν ἔχω; id. O. T. 700—1 ἐρῶ . . . Κρέοντος οἷά μοι βεβουλευκὼς ἔχει.

[4]) Paul. ad Cor. II, 12, 8. τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα — καὶ εἴρηκέ μοι —; betydelsen för det närvarande har helt visst bestämt valet af perfectum i den senare satsen; så ock Isocr. VII, § 76 τὴν φύσιν οὐ διεφυλάξαμεν ἀλλ' ἐμπεπτώκαμεν εἰς ἄνοιαν. Lys. XVI, 10 δύο μὲν ἀδελφὰς ἐξέδωκα — πρὸς τὸν ἀδελφὸν δ' οὕτως ἐνειμάμην ὥστ' ἐκεῖνον πλέον ὁμολογεῖν ἔχειν ἐμοῦ — καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὕτω βεβίωκα ὥστε μηδεπώποτέ μοι μηδὲ πρὸς ἕνα μηδὲν ἔγκλημα γενέσθαι· καὶ τὰ μὲν ἴδια οὕτω διῴκηκα. Plat. Ap. 33 C. ἀκηκόατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· πᾶσαν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ εἶπον.

aoristisk betydelse. — Det förra fallet eller aoristens bruk som ett perfectum praesentis är det sällsyntare. Hit hör ἔφυν i betydelsen har blifvit, är (= πέφυκα, γέγονα), en användning, hvilken särskildt hos tragici är vanlig nog: Eur. Phoen. 469 ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ; id. Med. 348 ἥκιστα τοὐμὸν λῆμ' ἔφυ τυραννικόν (jfr. 344—5 καὶ σύ τοι παίδων πατὴρ πέφυκας); Soph. Phil. 1052 νικᾶν γε μέντοι πανταχοῦ χρῄζων ἔφυν (min natur är —); ibdm. 910; El. 472 (jfr. πέφυκα 608); O. C. 743; Ant. 575 Ἅιδης ὁ παύσων τούσδε τοὺς γάμους ἔφυ; ibdm. 501, 523. Analog är användningen af πέλεν, ἔπλετο med flere former af samma verb hos Homerus, t. ex. Od. VII, 84 ὥστε γὰρ ἠελίου αἴγλη πέλεν ἠὲ σελήνης; Il. VI, 434 ἀμβατός ἐστι πόλις καὶ ἐπίδρομον ἔπλετο τεῖχος; IX, 53, 54 Τυδείδη, πέρι μὲν πολέμῳ ἔνι καρτερός ἐσσι καὶ βουλῇ μετὰ πάντας ὁμήλικας ἔπλευ ἄριστος; ibdm. II, 480; XII, 271 (å andra sidan finnes πέλει IX, 134). Ett tredje exempel är ἔστητε i betydelsen af I (ställden Er) stån (= ἵστατε), Il. IV, 243. 246 ὣς ὑμεῖς ἔστητε[1]) τεθηπότες οὐδὲ μάχεσθε; ett fjerde Soph. Aj. 359 ὃς ἐπέβας (ἑλίσσων πλάταν) h. e. ἐπιβάτης (ναυβάτης 349) εἶ = som på skeppsdäcket svänger åran. Utan tvifvel betecknas med dessa ord roddarnes verksamhet ombord, ej en deras rörelse, då de gingo ombord; jfr. βέβηκα jag står och εὖ διαβάς, Tyrt. ὑποθῆκαι I, 31 (i vidt skrefvande steg; jfr. διαβαίνειν Xen. Anab. IV, 3, 8). Så förekomma ock ὠλόμην och ἀπωλόμην som rena perfecta praesentica (= ὄλωλα, ἀπόλωλα) jag är förlorad, t. ex. Od. I, 413 ἦ δὴ νόστος ἀπώλετο πατρὸς ἐμοῖο — och i syntaktisk förbindelse med futurum Eur. Alc. 386 ἀπωλόμην ἄρ', εἴ με δὴ λείψεις, γύναι; hit hör ock Plat. Symposion 179 E, enligt Jahns läsart Ἀχιλλεὺς πεπυσμένος ὡς ἀποθάνοι (= ἀπώλοιτο, motsvarande ett ἀπώλετο i oratio recta) ἀποκτείνας Ἕκτορα; dock är här ἀποθανοῖτο den bäst bestyrkta läsarten (Hugs uppl.). — Slutligen är ock ἔγνων ej sällan ett *novi*, ἔγνωκα, οἶδα (jag vet), t. ex. Soph. Aj. 36 („jag vet det“, Spongbergs öfversättning); Theocr. II, 84—85 οὐδ' ὡς πάλιν οἴκαδ' ἀπῆνθον, ἔγνων; Call. Epigr. XXX, v. 2—5; väl ock Paul. Ep. ad Rom. III, 17 ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν („fridsens väg veta de icke“); jfr. ἐδάητ', Tyrt. l. c. II, 8; ἔτλητε, Hom. Il.

[1]) Bäumlein läser ἑστήτε.

XXIV, 35. Att aoristen sålunda kan i enstaka fall antaga den betydelse, hvilken man med rätta säger vara egendomlig för det reduplicerade tempus på -*α*, beror helt naturligt derpå, att hvarje praeteritum (som ej refererar sig till det förflutna eller tillkommande) i sig innehåller explicite eller implicite en relation till det närvarande; i den egentliga s. k. aoristen liksom slumrar denna relation, men kan väckas till en sådan styrka, att praeteritibetydelsen tränges i bakgrunden. Å andra sidan är i det grekiska perfectum alltid det närvarande och det förflutna förenadt, men ingalunda så, att det alltid utmärker något fulländadt, hvilket såsom sådant består i det närvarande. Vi få ej alltid i perfectum söka en beteckning för ett positivt resultat, ännu mindre för det resultat, hvartill det förflutnas handling kan och bör syfta, såsom förhållandet utan fråga är med vissa verb, t. ex. med *οἶδα* (men ej med *ὄπωπα*, *ἑώρακα*, vidi), med *ἕστηκα* (men ej med *ἕσταμαι*, steti). Den fulländade handlingen kan i vissa fall leda till två på sitt sätt motsatta resultat, hvilka båda betecknas med samma perfektform[1]); i andra fall kan handlingens fulländning i det närvarande bestå in abstracto deri, att den varat intill det närvarande eller i det negativa resultat, att den nu upphört[2]).

Men icke heller dessa bestämningar uttömma det grekiska perfektets innehåll[3]). I allmänhet kan man säga, att detta

---

[1]) *βέβηκα* jag står och jag är borta, Soph. O. C. 52 och 81, 82.

[2]) *διατετέλεκα φεύγων οὐ μόνον τὸ μανθάνειν τι παρά τινος* et cet. Xen. Mem. IV, 2, 4; Herod. I, 159 *ἐς τόδε οὐ τετολμήκαμεν*; Anacr. I, 16. Handlingens afslutning före det närvarande betecknas i sådana uttryck, som *βεβίωκεν ὁ δεῖνα* (Isocr. Evag. § 70 *τὸν ἐνθάδε χρόνον εὐτυχέστερον διαβεβίωκεν*). — På detta sätt kunna samma tempusformer af alldeles motsatta verb genom en något olika grammatisk nyancering blifva synonyma uttryck: *vixit*, *decessit*, *βεβίωκε*, *τετελεύτηκε* (Pl. Apol. 21 A).

[3]) De gamle grammatici bestämde bland *χρόνοι παρῳχημένοι* perfectum såsom beteckning för det nyss (*ἄρτι*) förflutna, i motsats till plusquamperfectum såsom beteckning för det längesen (*πάλαι*) förflutna och aoristen såsom den, der obestämdt (*ἀορίστως*) förlade handlingen till den förflutne tiden (Bekk. Anecd. 889. 891. 1281). Utan att finna dessa bestämningar tillfredsställande kan man väl, hvad perf. och aoristen angår, säga, att de i många enskilda fall hafva en viss tillämpning (Herod. I, 112 *τέτοκα γὰρ καὶ ἐγώ* — i dag —; Hom.

tempus betecknar den punkt i handlingens utveckling, på hvilken den nu befinner sig; denna bestämning omfattar både de fall, i hvilka det utmärker det förflutnas resultat i det närvarande och de, i hvilka det blott utmärker något förflutet, som ses i förhållande dertill eller i tanken dertill hänföres (perfectum logicum). Detta tempus, inom sina egendomlige gränser mot aoristen å ena sidan och presens å den andra, har liksom tvänne sidor eller ansigten, det ena vändt mot det förflutna och det andra mot det närvarande; af olika verb och i olika textsammanhang kan det ena framhållas så, att det andra relativt undanskymmes; sker det senare med den mot det förflutna vända sidan, hafva vi ett presentiskt perfectum[1]); om deremot samma sida företrädesvis framhålles, hafva vi ett logiskt perfectum. Af denna senare art äro onekligen sådana perfecta som dessa: *λελάκτικας τὴν θύραν* eller *ἤδη σὺ πεπρέσβευκας* (har Du någongång ännu varit sändebud?) Aristoph. Nub. 136, Ach. 610; Lys. XXV, 12 *τετριηράρχηκα πεντάκις*[2]) *καὶ τετράκις νεναυμάχηκα καὶ εἰσφορὰς πολλὰς εἰσενήνοχα καὶ τἆλλα λελειτούργηκα οὐδενὸς χεῖρον*[3]); Isocr. Areop. § 77 *καὶ πρότερον εἰρήκαμεν καὶ πάλιν ἐροῦμεν*; Theophr. charact. 23 *ὅσα εἴληφε καὶ ἀπολώλεκεν*. I det bekanta yttrandet af Pilatus *ὃ γέγραφα, γέγραφα* vänder sig det förra perfectum mera mot det förflutna och det senare mera mot det närvarande. Ett märkligt exempel på ett perfectum, som nära snuddar vid aoristens egendomliga betydelse, erbjuder *γέγονα* (som i andra fall är presentiskt perfectum eller rent af presens) i sådana exempel som dessa: Lys. XIII, 93 *ἐπεὶ ἐν τῷ τότε χρόνῳ, ἐν ᾧ*

Il. I, 418 *τῷ σε κακῇ αἴσῃ τέκον ἐν μεγάροισιν*). — Delbrück, Altindische Tempuslehre p. 6 ff. bestämmer den indiske aoristen såsom uttryck för „etwas eben geschehenes“. — Äfven i de gamles sats, att den i och för sig obestämde aoristen kan allt efter sammanhanget bestämma sig till pf. eller plusqpf., ligger särskildt, hvad bisatser beträffar, sanning (*ἰστέον ὅτι ὁ ἀόριστος, ἐὰν προσλάβῃ τὸ ἄρτι, ἰσοδυναμεῖ τῷ παρακειμένῳ* etc., l. c.)

1) Om den rena presensbetydelsen är här ej fråga.

2) jfr. Plat. Apol. 32 A *ἐγὼ γάρ, ὦ Ἀθηναῖοι, ἄλλην μὲν ἀρχὴν οὐδεμίαν πώποτε ἦρξα, ἐβούλευσα δέ.*

3) Läsarten är ej alldeles säker, i det somlige codd. hafva en aorist jämte perfecta (jfr. Scheibe ad h. l.); jfr. Paul. Cor. II, 11, 25 *τρὶς ἐρραπίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.*

ἐκεῖνοι ἀπέθνῃσκον, οὐχ οἷοί τε ἐκείνοις ἐπαρκέσαι γεγόνατε, νυνί, ἐν ᾧ δύνασθε, τιμωρήσασθε τὸν ἐκείνων φονέα; Polyb. III, 9, 4 *λαβόντες ἐν νῷ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέγονε*[1]) — *πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν*; jfr. Callim. XXX, 1. 2 *σχέτλιε, ποῦ γέγονας* (hvar var Du?)[2]).

Det är en flerestädes förekommande uppgift, att perfektets bruk såsom uttryck för en i förhållande till det närvarande öfverstånden handling (perfectum logicum) skulle tillhöra den attiska dialekten, enkannerligen prosan och komedien, under det detta tempus hos Homerus och öfverhufvud i den äldre poesien endast förekomme såsom uttryck för ett **tillstånd** af fulländning i förfluten tid (presentiskt perfectum). I denna uppgift öfverensstämma Nutzhorn (l. c.) och Curtius; den förre uppgifver Plato och Aristophanes, den senare Xenophon såsom den terminus, från hvilken denna förändring i perfektets betydelse vore att räkna[3]). Förhållandet med denna förändring torde emellertid vara följande. Hos Homerus förekommer en stor mängd starka perfecta (d. v. s. utan *κ*), hvilka äro i det yngre språket bortdöda[4]);

---

[1]) h. e. Fabium aequalem fuisse belli Punici secundi temporibus.

[2]) Paul. l. c. 12, 11 *γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε.*

[3]) „Der strenge alte Gebrauch des Perfects beginnt von Xenophon an laxer zu werden", Curtius, Erläuterungen p. 183—4; jfr. Delbrück i Verhandlungen der Versammlung von deutschen Philologen und Schulmännern in Leipzig 1872.

[4]) Curtius uppräknar (das Verb. II) 66 starka och 20 svaga perfecta hos Homerus. Med denna statistiska uppgift kunna vi jämföra, att hos Sophocles finnas 32 starka och 18 svaga perfecta, hos Aristophanes 36 starka och 64 svaga (enl. Caravellas index), hos Lysias 73 svaga och 17 starka, hos Polybius i de 3 första böckerna af 95 perfecta blott 17 starka och öfverhufvud blott 22 i finit modus; i Xenophons Anabasis 60 perfecta, af hvilka 21 perfecta secunda och 10 blott i participium. Denna statistik ådagalägger, att det svaga perfectum, liksom den svage aoristen, allt mer blir öfvervägande i den senare prosan, och särskildt att det svaga perfecti participium (äfven i sådana långa former som *συντετυραννοκτονηκότος*, Luc. *Τυραννοκτ.*) inkräktar platsen för aoristens participia. Att de starka perfecta ansågos tillhöra poesien och den äldre historien, de svaga deremot talarne och filosofien, visar Luciani exempel. I det fingerade rättegångstal, vi ofvan nämnt, finnas på ett ringa antal (11) sidor 15 svaga och tre starka perfecta; deremot äro i *ἀληθὴς ἱστορία* de starka (homeriska) perfecta vanliga och i *Ἀλέξανδρος* af samme författare finnas på 28 sidor 13 starka och 9 svaga perfecta.

det är förnämligast, fast icke uteslutande, i dessa, som den rena presensbetydelse, om hvilken vi framdeles skola orda, är herrskande. Vidare synes det nästan ligga i naturen af sjelfva textens innehåll, att perfectum framför allt i den betydelsesskiftning, som vi kalla perfectum logicum, måste förekomma oftare hos en filosof, sådan som Plato, eller en pragmatisk historiker, som Polybius, och aoristen oftare hos Homerus eller Herodotus. Så till vida låter det säga sig, att det logiska perfectum är vanligare i det äldre språket. Deremot torde det icke i den öfriga grekiska literaturen finnas någon användning af perfectum, som icke är representerad äfven hos Homerus och författarne öfverhufvud före Aristophanes. Till den art af perfectum, som vi kalla p. logicum, höra väl ostridigt sådana fall, i hvilka detta tempus står stillsammans med ett adverbium, som utmärker förfluten tid, såsom *πρίν*, *ποτέ*, *τὸ πρόσθεν*, *ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ* o. dylika. Sådana fall äro ej alldeles sällsynta hos Homerus. Särdeles ofta förekommer så *ὄπωπα*, t. ex. Il. VI, 124 *οὐ μὲν γάρ ποτ' ὄπωπα μάχῃ ἔνι κυδιανείρῃ τὸ πρίν*; Od. XVII, 371 *ἦ γάρ μιν πρόσθεν ὄπωπα*; jfr. samma ord Il. II, 799; XXIV, 392; Od. III, 93; IV, 323; Soph. Aj. 1150 *ἐγὼ δέ γ' ἄνδρ' ὄπωπα μωρίας πλέων, ὃς ἐν κακοῖς ὕβριζε* (jfr. *εἶδον* v. 1142); Apoll. Rhod. II, 1055—56[1]). Äfven vid *ἔοργα* i sådana uttryck som *ὅστις ὅδε κρατέει καὶ δὴ κακὰ πολλὰ ἔοργεν* Il. V, 175, XVI, 424 tänker man väl helt naturligt snarare på de enskilda fallen i det förflutna än på resultatet för det närvarande[2]). Med *ἔοργα* kan man jämföra Soph. O. T. 279 *τὸ δὲ ζήτημα τοῦ πέμψαντος ἦν Φοίβου τόδ' εἰπεῖν, ὅστις εἴργασταί ποτε*; ibdm. 558 *ΟΙΔ. πόσον τιν' ἤδη δῆθ' ὁ Λάιος χρόνον — ΚΡ. δέδρακε ποῖον ἔργον; οὐ γὰρ ἐννοῶ.* Ett annat exempel från Homerus är *τέτληκα* Il. I, 226 *οὔτε ποτ' ἐς πόλεμον ἅμα λαῷ θωρηχθῆναι — τέτληκας θυμῷ* („hast über dich

---

[1]) Dessa fall kunna ej förvexlas med dem, i hvilka *πάρος* l. dyl. partikel står vid ett presens, hvarmed en från det förflutna ännu bestående handling betecknas, Od. VII, 201 *αἰεὶ γὰρ τὸ πάρος γε θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς ἡμῖν*, och V, 88 *πάρος γε μὲν οὔτι θαμίζεις*.

[2]) Jfr. betydelsen af den hybrida formen *ἔοργαν* Batrachom. 179 *οὐκ ἂν πώποτ' ἐγὼ μυσὶ τειρομένοισιν ἐρχοίμην ἐπαρωγός, ἐπεὶ κακὰ πολλά μ' ἔοργαν στέμματα βλάπτοντες καὶ λύχνους εἵνεκ' ἐλαίου.*

gebracht“, La Roche); jfr. ibdm. 543 οὐδέ τί πώ μοι πρόφρων τέτληκας εἰπεῖν ἔπος ὅττι νοήσῃς[1]); Od. XIX, 346 γρηῦς παλαιή, ἥτις δὴ τέτληκε τόσα φρεσὶν, ὅσσα τ' ἐγώ περ; vidare λέλοιπεν, Il. I, 234 ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν; jfr. ock Soph. Phil. 72 σὺ (Neoptolemus) μὲν πέπλευκας (d. v. s. ej till Lemnos, der vi nu befinna oss, utan till Troja) οὔτ' ἔνορκος οὐδενί et cet.[2]).

Hvad vi hittills anfört, rör med undantag af ett eller två exempel det **aktiva** perfectum. Det mediala, hvilket som bekant till formen fullständigt följer typen af hufvudtempora, torde väl, der det till betydelsen är **passivt**, öfverallt vara ett presentiskt perfectum (eller presens)[3]). Deremot torde samma form med reflexiv eller aktiv betydelse äfven kunna betraktas såsom beteckning för, hvad vi kalla logiskt perfectum, t. ex. Xen. Mem. III, 6, 12 εἰς τἀργύρεια οἶδ' ὅτι οὐκ (ɔ: aldrig någonsin) ἀφῖξαι; id. Cyr. I, 1, 2 οὐ — πώποτε ᾐσθήμεθα (vi hafva aldrig märkt); id. Mem. II, 1, 31 οὐδὲν πώποτε σεαυτῆς ἔργον καλὸν τεθέασαι.

Vi hafva hittills sysselsatt oss med betydelsesskiftningarna i perfectum såsom sådant eller med perfectum, så vidt det behåller sin betydelse af något fulländadt i det närvarande eller i förhållande till den närvarande tiden. På grundvalen af denna öfversigt skola vi nu tillse, huruvida presensbetydelsen i grekiska perfecta låter sig härleda af en ursprunglig perfektisk.

Denna förklaring torde medgifvas vara den rätta i alla de fall, i hvilka presens utmärker inkoativ handling och perfectum det tillstånd, som motsvarar denna handling såsom

---

[1]) Jfr. härmed ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ' ἐγενόμην och de följande aoristerne Plato Apol. 33 A.

[2]) Plat. Apol. 19 D ἀξιῶ ὑμᾶς ἀλλήλους διδάσκειν τε καὶ φράζειν, ὅσοι ἐμοῦ πώποτε ἀκηκόατε διαλεγομένου· — φράζετε οὖν, εἰ πώποτε — ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; ibdm. 31 C ἐμοῦ πολλάκις ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος.

[3]) Såsom εἴθισμαι jag är van, Plat. Apol. 38 A, Xen. Cyr. II, 1, 16; ppf. ἐτετίμητο var l. hade varit hedrad, Xen. Anab. I, 8, 29; ἐβέβυστο (var fullstoppad) och ἐζώγκωτο Herod. VI, 125, 3; ἐκεκύρωτο ibdm. 130; Thuc. I, 49, 6 ἔργου πᾶς εἴχετο ἤδη καὶ διεκέκριτο οὐδὲν ἔτι (det var ingen skilnad mer).

hennes resultat[1]), t. ex. ἀποθνήσκειν och τεθνάναι (Plat. Phaed. 71 C—E); ἵστημι ἕστηκα, πήγνυμι πέπηγα, κτῶμαι κέκτημαι (πέπαμαι); εἰκάζομαι, εἴκασμαι är lik (Xen. Anab. V, 3, 12), πάσχειν röna inverkan (affici), πεπονθέναι befinna sig i ett tillstånd (Plato Phaedr. 251 C[2])). Öfvergången från perfekt till presens ligger här blott och bart i bortseendet från den handling i det förflutna, hvars resultat tillståndet är. — Svårare synes förklaringen, der verbet i presens utmärker ett tillstånd, såsom λανθάνω, μαίνομαι, o. d. Ett tillstånd, som utsäges i perfectum, synes böra vara identiskt med tillståndets upphörande, alltså, om perfectum till ett sådant tillståndsverb har presensbetydelse, synes det vara otvifvelaktigt, att den ej kan vara förmedlad af en perfektbetydelse, utan måste vara ursprunglig. Λέληθα, μέμηνα o. s. v. betyda nu ovedersägligen är dold, är rasande (ej har varit —); vi måste alltså, tyckes det, i dem se ursprungliga praesentia och, då reduplikationen måste hafva någon betydelse, anse denna ligga i uttrycket af en handlingens intensitet eller större energi i förhållande till den oreduplicerade presensstammen; på samma sätt måste vi då ock döma om ἔσχηκα, hvilket ovedersägligen ofta i det sammanhang, hvari det förekommer, ej kan beteckna ett upphördt tillstånd: Plato Apol. 20 D ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες, δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ σοφίαν τινὰ τοῦτο τὸ ὄνομα ἔσχηκα; Thuc. I, 11, 3 τοῖ περὶ αὐτῶν λόγου κατεσχηκότος. Hom. Il. IX, 419—20 och 686—87 τεθαρσήκασι δὲ λαοί kunna vi lika litet anse för något upphördt, i hvilket fall Troernes tillförsigt ej kunnat tjena såsom motiv för Danaernes modlöshet, utan måste, tyckes det, deri finna en beteckning för en mera intensiv tillförsigt än fallet varit med θαρσέω[3]). Men läsa vi dessa senast anförda ställen i deras sammanhang, så heter det: μάλα γάρ ἑθεν εὐρύοπα Ζεὺς χεῖρα ἑὴν ὑπερέσχε, τεθαρσήκασι δὲ λαοί. Se vi närmare till, så kan ej heller det tillstånd, som betecknas med ὑπερέσχε, vara upphördt, alldenstund, i det fallet, Troernes tillförsigt borde upphört eller ha förlorat sin betydelse; skola vi då anse

---

[1]) Madvig, Græsk Ordføiningsl. § 112 Anm. 2.

[2]) ταὐτὸν δὴ πέπονθεν ἡ τοῦ πτεροφυεῖν ἀρχομένου ψυχή · ζεῖ τε καὶ ἀγανακτεῖ et cet.

[3]) Warschauer l. c.

äfven ὑπερέσχε för presens och öfversätta „Z. håller sin hand öfver dem — et cet.“? Denna konsequens vill helt visst ingen medgifva, utan man anför såsom ett otvifvelaktigt factum, att aoristen af ἔχω ofta betyder icke „jag hade“, utan „jag fick“, „jag vann“ [1]). Detta vill nu ej annat säga, än att aoristen i sin stambetydelse ansluter sig icke till den betydelse, samme stam har i presens, utan till en denna tillståndsbetydelse motsvarande inkoativ eller betydelse af inträdande handling; det samma är förhållande med aoristen af θαρσέω, t. ex. Hom. Il. I, 92 καὶ τότε δὴ θάρσησε καὶ ηὔδα μάντις ἀμύμων. Men är detta fallet med aoristen, så kan det äfven vara fallet med perfectum; vi kunna antaga, att presensbetydelsen i ἔσχηκα, λέληθα, τεθάρσηκα är uppkommen af en perfektisk inkoativ „jag har fått, blifvit dold, fått mod“, och, då ingen intensiv betydelse kan upptäckas i nämnda verb, måste vi väl anse denna per analogiam möjliga förklaring för den riktiga. Presens och perfectum förhålla sig i dessa verb till hvarandra som ett omedelbart närvarande till ett genom en handling i det förflutna förmedladt. Detta är icke heller någon enstaka företeelse, utan en, som möter oss mångenstädes i språket, t. ex. δεδέηκεν har fått behof af, till pres. δεῖ behöfves, fattas, Plato Politicus 277 D; hos Lysias XII, 84 ἥκει ἀπολογησόμενος πρὸς αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας τῆς πονηρίας · τοσοῦτον ἢ ὑμῶν καταπεφρόνηκεν ἢ ἑτέροις πεπίστευκεν betecknas naturligtvis icke ett förakt eller en tillit, som upphört, utan ett καταφρονεῖ, πιστεύει förmedladt af κατεφρόνησε, ἐπίστευσε, jfr. Xen. Mem. III, 7, 7 οὐ γὰρ τοῖς πρωτεύουσιν ἐν τῇ πόλει, ὧν ἔνιοι καταφρονοῦσί σου, ῥᾳδίως διαλεγόμενος — ἐν τοῖς μηδεπώποτε φροντίσασι τῶν πολιτικῶν μηδὲ σοῦ καταπεφρονηκόσιν ὀκνεῖς λέγειν; — I sammanhang med detta förhållande mellan perfekt- och presensformen står, att den senare icke sällan företer ett vacklande mellan två tidsarter, den inträdande handlingens och tillståndets. Så är γίγνομαι icke alltid „jag blifver“, utan äfven ofta „jag är“, Od. II, 319 οὐ γὰρ νηὸς ἐπήβολος οὐδ' ἐρετάων γίγνομαι; Soph. Phil. 116 θηρατέ' οὖν γίγνοιτ'

[1]) Madvig, l. c. § 111 Anm. d; Cron till Plat. Apol. 20 D; Soph. Aj. 465, Phil. 331.

ἄν, εἴπερ ὧδ' ἔχει; detta förklarar i sin mon, huru γέγονα kan betyda både „jag har blifvit (född) ɔ: jag är" och „jag har varit"[1]); γιγνώσκω är, oaktadt sin inkoativ-form, oftast ett tillståndsverb så väl som sentire (tänka, mena) och skiljer sig från ἔγνωκα blott såsom ett omedelbart presens från ett förmedladt, jfr. Xen. Anab. I, 3, 13 ἀνίσταντο λέξοντες ἃ ἐγίγνωσκον och Soph. Aj. 807 ἔγνωκα γὰρ δὴ φωτὸς ἠπατημένη; jfr. ἔγνωκα och γιγνώσκω, Plat. Phaed. 116 C. Enahanda är förhållandet mellan ἡγέομαι (*mihi persuadeo*, hyser en öfvertygelse och ἥγημαι (*mihi persuasi* l. *persuasum est*, fattat en ö.)[2]), δοκεῖ och δέδοκται l. δεδόκηται (Her. VII, 16, 5); ἀδικεῖν (vara brottslig, hafva orätt) och ἠδικηκέναι (hafva förorättat, gjort orätt), οἰκέω och ᾤκημαι (Her.), νομίζειν φωνήν (bruka ett tungomål) och νενομικέναι (hafva till bruk upptagit)[3]), νικῶ och νενίκηκα (Thuc. I, 54; Plat. Apol. 36 D; Plut. Arist. 10 init.); οἴχομαι och ᾤχωκα[4]); συνέστηκα och συνίσταμαι (båda i betydelsen: består af)[5]).

Curtius delar[6]) de ursprungliga „perfecto-praesentia" (reduplicerade former på -α med ursprunglig presensbetydelse) i 5 klasser: 1) Schallverba, 2) Verba des Gesichts- und Geruchssinnes, 3) Verba der Geberde, 4) Verba des Affects, 5) Intensive Perfectopraesentia von anderen Verben (rörelseverba m. fl.). — Af dessa klasser betrakta vi först den f j e r d e[7]), dels emedan i den betydelsen af ett t i l l s t å n d är obestridligast och dermed också den ursprungliga perfektbetydelsen lättast att uppvisa eller åtminstone göra sannolik, dels emedan dessa verb ega en så stor utbredning i språket, att den ursprungliga presensbetydelsens försvarare tydligen dragit sig för åsigtens konsequenser. Curtius uppräknar

[1]) Plato Νόμοι I, 624 B; Symposion 192 E; den andra betydelsen Plato Phaedo, 76 A—E. — „Heta", „hafva namn af något" heter på grekiska både κεκλῆσθαι (vara nämnd) och vanligare καλεῖσθαι (pläga nämnas). Thuc. I, 20, 3; Herod. VII, 11, 3; Xen. Cyr. II, 1, 9.

[2]) Herod. I, 4, 2 (jfr. Abichts not); Madvig l. c.; Johanssen l. c.

[3]) Herod. II, 42; I, 142; 173; III, 15; 38; jfr. νενόμισται och ἐνομίσθη Plat. Symp. 182 B; D.

[4]) Soph. Aj. 896 och 743; id. Phil. 414 (οἴχεται θανών).

[5]) Xen. Mem. III, 6, 14; 7, 6.

[6]) Das Verbum II, 154—157.

[7]) Fritzsche l. c. p. 54—6.

(l. c. 156) såsom ursprungliga praesentia *ἀκάχημαι, ἀλαλύκτημαι, γέγηθα, δείδια, ἔολπα, ἔρριγα, κέκηδα, κεχαρηώς, μέμνημαι, μέμηνα* m. fl.[1]). Om nu dessa äro intensiva utan (ursprunglig) perfektbetydelse, huru skola vi döma om *πεφόβημαι* (Soph. Aj. 139 *μέγαν ὄκνον ἔχω καὶ π.*), *τεθαύμακα* (Xen. Mem. I, 4, 2—3 *ἔστιν οὕστινας τεθαύμακας ἐπὶ σοφίᾳ;*), *πεφίληκα* (Pind. Pyth. I, 25 *ὅσσα δὲ μὴ π. Ζεύς, ἀτύζονται βοὰν Πιερίδων ἀίοντα*), *ἀπεστυγήκασι* (*τοὺς ὗς οἱ Αἰγύπτιοι*, Herod. II, 47, 2), *μεμίσηκα* (Theophr. 28), *ἐσπούδακα* (vara alvarsam, bruka l. tala alvar)[2])? Dessa verb beteckna otvifvelaktigt icke en beundran, en kärlek, ett hat o. s. v., som upphört, utan känslor, som ännu bestå, och likväl fattar väl ingen[3]) presensbetydelsen i dem såsom ursprunglig och omedelbar, utan såsom förmedlad af en ursprunglig perfektisk, d. v. s. så att i *πεφόβημαι*, för att välja detta exempel, förskräckelsen utsäges såsom på en gång påkommen och bestående. Just i denna sammanfattning till enhet af det fulländade och det närvarande ligger den intensivbetydelse, som man väl kan tillägga vissa af dessa verb, ss. just *πεφόβημαι, ἐσπούδακα*; jfr. *δεδακρύσθαι*, vara förgråten Il. XVI, 7; Plut. Arist. 18[4]). Denna i sig sjelf sekundära bibetydelse fram-

---

1) *τέτηκα* (Il. III, 176 *ἀλλὰ τάγ' οὐκ ἐγένοντο · τὸ καὶ κλαίουσα τ.*) har väl blott af förhastande kommit med i förteckningen; knappast kan väl någon vid närmare eftersinnande vilja påstå, att „jag smälter“ (i tårar) är riktigare öfversättning än „jag är försmält“ (jfr. Xen. Anab. IV, 5, 15 *τὴν χιόνα εἴκαζον τετηκέναι*).

2) Plato Phaedr. 234 D *παίζειν καὶ οὐχὶ ἐσπουδακέναι*; ibdm. 276 B; id. Phaedo 64 D *φαίνεταί σοι φιλοσόφου ἀνδρὸς εἶναι ἐσπουδακέναι περὶ τὰς ἡδονάς*; Aristoph. Ran. 812—13 *ὅταν γ' οἱ δεσπόται ἐσπουδάκωσι, κλαύμαθ' ἡμῖν γίγνεται*; jfr. Xen. Symp. 2, 17 *ἐσπουδακότι τῷ προσώπῳ*.

3) Curtius sjelf säger II, 158—9: „ich bin geneigt — *τεθάρσηκα* —, *πεπόνημαι, πεφόβημαι, ἐσπούδακα* ebenso aufzufassen“ (i. e. als secundäre Perfectopraesentia).

4) „Ein Zustand ist intensiv heisst ein Ding ist ganz in diesem Zustand, voll in ihn eingetreten — der Zustand ist an ihm vollendet. Dies ist sicher für derartige Verben die Brücke von der intensiven zu der perfectischen Bedeutung, und in diesem Sinne sind schliesslich alle die zuletzt angeführten (i. e. die Verba des Affects) gewissermassen Perfecta“, Fritzsche l. c. 56. Om „schliesslich“ syftar på det, som formerna äro i det verkliga språkbruket, så äro tvärtom „säkert“ mängden af de verb, F. uppräknat, ss. *μέμαα, τέθηπα, γέγηθα*, schliesslich praesentia. Onekligt är väl ock, att F. för att kunna härleda

trädde helt naturligt såsom den väsentliga i samma mon, som skilnaden i tidsart mellan presens och perfectum (φοβεῖσθαι och πεφοβῆσθαι, στυγεῖν och ἐστυγηκέναι) fördunklats. Betrakta vi sålunda i dessa verb presensbetydelsen såsom förmedlad och sekundär, så tyckas vi sakna skäl att döma annorlunda om ἀκάχημαι, δέδια, τετίημαι, κεχάρηκα med flera af Curtius och Fritzsche anförda verb. Öfverhufvud ser man icke något skäl, hvarför särskildt hos den senare författaren, som tyckes vilja gifva en fullständig förteckning på hithörande verb, vissa perfektformer af verba affectuum upptagits såsom ursprungliga praesentia, men andra icke, t. ex. ὀδώδυσμαι[1]) men icke ἐστύγηκα, δείδια men icke πεφόβημαι, ὀρωρέχαται[2]) men icke de synonyma och mycket vanligare τέταμαι[3]), ὥρμημαι[4]), hvilka likaledes från rörelseverb på visst sätt blifvit verba affectuum, ἔολπα jag hoppas, πέποιθα jag litar (l. c. 157) men icke πέπεισμαι jag tror[5]) (jag är öfvertygad) eller det senare ἤλπικα[6]). Att den omständigheten ej kan vara afgörande, att de förre formerne förekomma ensamt eller äfven hos Homerus, de senare deremot blott hos senare författare, hafva vi ofvan sökt påpeka. Hvad μέλει och μέμηλε beträffar, torde, helst ingen skilnad i intensiv betydelse kan bevisas mellan desse

---

den perfektiska ur den intensiva gifver åt begreppet „intensiv“ en förklaring, i hvilken perfektbegreppet redan ligger, d. v. s. perfektbetydelsen förklaras ur sig sjelf och dermed för ursprunglig. „Bryggan“ från den i och med formen gifna perfektbetydelsen till den i många verb slutliga i. e. faktiska af ett hvilande, omedelbart presens har varit bortseendet från den ena sidan i perfektbetydelsen (öfvergången) och framhållandet af den andra (tillståndet).

[1]) Hom. Od. V, 423 οἶδα γάρ ὡς μοι ὀδώδυσται κλυτὸς Ἐννοσίγαιος. Detta exempel vitnar i och för sig icke mera för en ursprunglig presensbetydelse i ὀδώδυσται än Od. I, 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ; för presensbetydelse i ὠδύσαο.

[2]) Il. XVI, 834 ὠκέες ἵπποι ποσσὶν ὀρωρέχαται πολεμίζειν, Curtius l. c. p. 156, Fritzsche l. c.

[3]) Pind. Pyth. XI, 81 ξυναῖσι δ' ἀμφ' ἀρεταῖς τέταμαι.

[4]) Herod. VII, 1 (bis); Xen. Mem. II, 6, 28 δεινῶς γὰρ ὧν ἂν ἐπιθυμήσω ἀνθρώπων ὅλος ὥρμημαι ἐπὶ τὸ φιλῶν αὐτοὺς ἀντιφιλεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν; jfr. ἐπτοῆσθαι, Plat. Phaed. 68 C.

[5]) Xen. Mem. II, 6, 31 πέπεισμαι καὶ ἀπὸ τῆς Σκύλλης διὰ τοῦτο φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι τὰς χεῖρας αὐτοῖς προσέφερε.

[6]) Herodian. Ἱστ. I, 4, 2; 5, 4.

former, *μέμηλε* få anses såsom ett ursprungligt perfectum; betydelserna af handling (affektion betraktad såsom rörelse) och tillstånd ligga i sådana verb hvarandra mycket nära (jfr. bekymra sig l. vara bekymrad, rädas och vara rädd[1]), bedröfvas och vara bedröfvad, det går någon till hjertat och det ligger någon om hjertat). Att emellertid, sedan den rena oförmedlade tillståndsbetydelsen blifvit egendomlig för perfecta af en viss form och begreppsklass, andra former i analogi med dem kunnat bildas till praesentia, kan måhända ej förnekas; endast att formen i och för sig är i språket perfektform och såsom sådan fått sin plats i tempussystemet, tro vi oss utan all tvekan kunna fasthålla[2]).

Svårare är onekligen den ursprungliga perfektbetydelsen att bevisa för de öfriga af Curtius uppställda begreppsklasser af verba. Vi kunna emellertid till en början afskilja en del exempel, i hvilka åsigten tydligen skjuter öfver målet. Hit hör *ἀλάλησθαι* (Curtius p. 157); vi kunna ej inse, att detta verb skiljer sig från *ἀλᾶσθαι* som „sich herumtreiben von umherirren". Snarare förhålla de sig som *πλανᾶσθαι* till *πεπλάνημαι* (*διὰ νύκτα πεπλάνημαι*, Anacr. XXIII), d. ä. som

---

1) *φοβέομαι* är ofta = frukta, ej = blifva förskräckt. — Det latinska *odi* räknas af Curtius l. c. 151 för ett intensivt presens. Riktigare anses väl *odi* hafva kommit till sin presensbetydelse på samma väg som *perosus*, *exosus* till sin (jag har fattat hat = jag hatar). Participierna, som ej hafva reduplikation, kunna väl ej vara intensiva.

2) Beträffande verba affectuum torde man ej böra förbise det (äfven af Nutzhorn l. c. framhållna) bruket af dessa verbs aorister (*ἐχάρην*, Hom. Od. X, 419; *ἥσθην*, Soph. Phil. 1314; *ἔφριξ' ἔρωτι περιχαρὴς δ' ἀνεπτάμαν*, id. Aj. 693; *ἐγέλασα*, (*ἀπώμοσα*,) *ἐπῄνεσα*, Eur. Med. 223. 707; Iph. Aul. 440) om känslor och stämningar, som ännu ej upphört (Madv. gr. Ordføin. § 111 anm. b) och som vi i svenskan pläga beteckna med presens (jfr. dock sådana uttryck som: hvad jag blef rädd; det var förskräckligt o. dyl.). Den ännu varande känslans beteckning såsom inträdande eller i berättelsens form befordrar uttryckets liflighet; det är liksom komme ej orden fram, förr än subjektet sansat sig och kan reflektera öfver det första, öfverväldigande intrycket. — Enligt Mullach l. c. p. 378 eger i nygrekiskan ett dylikt förhållande rum med vissa verb, som utmärka „fysiska förnimmelser"; när man vill säga „jag fryser, jag är hungrig, jag är sömnig", säger man *ἐκρύωσα*, *ἐπείνασα*, *ἐνύσταξα*, enligt Mullach egentligen: jag har börjat frysa, blifvit hungrig l. sömnig.

„ströfva omkring“ till „vara på ströftåg“ eller („hafva förirrat sig“) „vara på villospår“. Utan tvifvel kan πεπλανῆσθαι så fattadt sägas vara ett intensivum af πλανᾶσθαι[1]), men denna betydelse är förmedlad af den temporala. — Curtius menar (l. c.) visserligen, att βέβηκα och ἐβεβήκει ofta nog förekommer i presens- och imperfektbetydelse, „ohne dass ein besonders rüstiges Auftreten in den Zusammenhang passt“, men förklarar det för en alldeles falsk tolkning att på sådana ställen som Il. VI, 495 ἄλοχος δὲ φίλη οἰκόνδε βεβήκει ἐντροπαλιζομένη, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέουσα i βεβήκει söka „ein wirkliches Plusquamperfect der vorher vollendeten Handlung“. Det ligger ingalunda i det grekiska plusquamperfektets natur att utmärka en „förut“ fulländad handling, utan ett tillstånd af fulländning på en gifven förfluten tid. Att nu i grekiskan, särdeles det äldre språket (Homerus, Herodotus, äfven Thucydides), genom en viss liflighet i uttrycket den handling eller händelse, som berättas, införes såsom redan fulländad, lär väl ej kunna förnekas[2]). Finner man ock för βεβήκει den intensiva betydelsen bättre än ett „hade satt sig i gång“ l. dyl., så lär man väl ej på samma sätt kunna förklara pqpf. af βάλλω i sådana vanliga exempel som Il. IV, 491—2 τοῦ μὲν ἅμαρθ', ὁ δὲ Λεῦκον, Ὀδυσσέος ἐσθλὸν ἑταῖρον, βεβλήκει[3]), eller ὀρώρει Il. IV, 448—49 ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει o. d.; jfr. Herod. VI, 130 φαμένου ἐγγυᾶσθαι Μεγακλέος ἐκεκύρωτο ὁ γάμος Κλεισθένεϊ; Thuc. I, 130, 1 ταῦτα λαβὼν ὁ Παυσανίας τὰ γράμματα, ὧν καὶ πρότερον ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι, πολλῷ τότε μᾶλλον ἦρτο. — I „das Verbum“ p. 158 har Curtius såsom falsk erkänt sin i „Tempora u. Modi“ uttalade åsigt, att

---

1) Plat. Phaed. 81 D; Herod. VII, 16, 3 ἐνύπνια τὰ ἐς ἀνθρώπους πεπλανημένα.

2) Äfven i hvilken slags framställning som helst förekomma sådana perfecta, t. ex. Plat. Phaed. 80 D — ἡ ψυχή — — αὕτη δὴ ἡμῖν ἡ τοιαύτη — ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος εὐθὺς διαπεφύσηται καὶ ἀπόλωλεν, ὥς φασιν οἱ πολλοί; jfr. πέπαυται ibdm. 79 D; Xen. Cyr. III, 1, 18 οὔπω ᾔσθου — ἄνδρα — ἐπιχειροῦντα κρείττονι ἑαυτοῦ μάχεσθαι, ἐπειδὰν δὲ ἡττηθῇ, εὐθὺς πεπαυμένον τῆς ἀφροσύνης; Thuc. I, 120, 4 (ἐντεθύμηται); Soph. Phil. 1279—80 εἰ δὲ μή τι πρὸς καιρὸν λέγων κυρῶ, πέπαυμαι.

3) V, 65—6 τὸν μὲν Μηριόνης, ὅτε δὴ κατέμαρπτε διώκων, βεβλήκει γλουτὸν κατὰ δεξιόν · ἡ δὲ διαπρὸ ἀντικρὺ κατὰ κύστιν ὑπ' ὀστέον ἤλυθ' ἀκωκή; jfr. V, 394; jfr. V, 399 αὐτὰρ ὀιστὸς ὤμῳ ἔνι στιβαρῷ ἠλήλατο κῆδε δὲ θυμόν.

ἀμφιβέβηκας (Il. I, 37 och andra ställen) skulle betyda „umwandelst", och godkänt tolkningen „står omkring" [1]) d. v. s. skyddar (jfr. Il. XVII, 4 och 6 ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ βαῖν' ὥς τις περὶ πόρτακι μήτηρ); deremot vill han icke erkänna den ursprungliga perfektbetydelsen i παρμέμβλωκε (Il. IV, 11 αἰεὶ παρμέμβλωκε καὶ αὐτοῦ κῆρας ἀμύνει). Dock tyckes betydelsen „bistår" lika naturligt hafva utvecklat sig ur „har trädt till någons sida", som „värnar" ur „har ställt sig omkring eller öfver någon" [2]) (jfr. Od. XIII, 301 ἐν πάντεσσι πόνοισι παρίσταμαι ἠδὲ φυλάσσω). I öfverensstämmelse med sin förklaring af ἀμφιβέβηκας torde Curtius ejheller numera påyrka den oförmedlade presensbetydelsen af βέβρυχα och κέκραγα på den grund, som anföres i „Tempora u. Modi": „Die Welle, von der Il. P 264 mit den Worten βέβρυχεν μέγα κῦμα ποτὶ ῥόον die Rede ist, braust wirklich; — Kleon heisst κεκραξιδάμας (Arist. Vesp. 596), ehe er aufgehört hatte zu schreien". Att handlingens upphörande före den närvarande tiden skulle nödvändigt ingå i perfecti betydelse, är en föreställning, som han äfven i sin syntax bestämdt frångått. Det måste då förvåna, att han (das Verbum, p. 155) upprepat påståendet, att λέλαμπα (Eur. Troad. 1295 λέλαμπεν Ἴλιος eller Androm. 1024—26 βεβᾶσιν Ἰλιάδαι βασιλῆες οὐδ' ἔτι πῦρ ἐπιβώμιον λέλαμπεν) måste såsom uttryck för „ein augenblickliches Auflodern der Flamme" vara ett primärt presens. Ordet betyder fast mera står i låga, lågar, och förutsätter antändandet eller upplågandet liksom δέδηε, hvars ursprungligen perfektiska natur C. ej förnekar [3]).

Största svårigheten vid presensbetydelsens förklaring af en perfektisk erbjuder emellertid den talrika klass af perfektformer, som utmärka ljud och sinnlig varseblifning, sådana

[1]) „βέβηκα ich bin ausgeschritten, stehe fest", Curtius l. c. — ibdm. „das Perfect bezeichnet die feste, eigentlich die ausgeschrittene Stellung zum Schutz eines Gegenstandes".

[2]) jfr. Herod. VII, 40 παραβεβήκεε δέ οἱ ἡνίοχος „war neben ihm heraufgestiegen, d. i. stand neben ihm"; de två ofvan anförda motsatta betydelserna af βέβηκα förutsätta såsom gemensam utgångspunkt „hafva tagit steg, hafva gått". Tydligt är emellertid, att det mångenstädes skulle vara alldeles orimligt att använda den ursprungliga betydelsen.

[3] Fritzsche l. c. s. 57: „λ. Ἴ. entweder: hell lodert Ilios oder I. ist entflammt"; ibdm.: „— δέδηα — glaube ich besser ganz bei Seite zu lassen".

som *γέγωνα, κέκραγα, δέδορκα.* Perfektbetydelsens ursprunglighet kan naturligtvis icke helt enkelt afvisas dermed, att dessa verb utmärka verksamhet och ej tillstånd; ty det må väl kunna ifrågasättas, om icke ropandet eller seendet ursprungligen, d. v. s. om man afser sjelfva utgångspunkten för språkbruket, fattats såsom ett tillstånd och sålunda såsom förmedladt af ett begynnande rop eller ett uppblickande på en förfluten tid[1]). Men just derför, att företeelsen inom dessa begreppsklasser af verba blifvit i det äldre språket i viss mon konstant, saknar man bestämda analogier för att belysa uppkomsten af presensbetydelsen ur den perfektiska. Företeelsen har sålunda här för den, som vill fasthålla sjelfve formens perfektiska bestämmelse, skenbart karakteren af ett slags förryckning (Verschiebung) af perfektets betydelse, liksom man å andra sidan anser hela perfektbetydelsen sjelf i denne reduplicerade form på -*α* vara „eine Verschiebung“[2]). Om vi nu blott hade att välja mellan dessa tvänne antaganden, hvilken „Verschiebung“ skulle vi anse hafva bäst stöd i analoga företeelser inom grekiskan och andra språk, den genom hvilken ett presens „förryckts“ till ett perfectum, eller den i hvilken ur ett perfectum betydelsen af fulländning i tidens längd liksom eliminerats och formen sålunda fått betydelse af ofulländad handling? Månne vi ej äfven på denne punkt af undersökningen kunde mot Curtius använda hans egna, ofvan anförda ord: „Praesentisch gewordene Perfecta giebt es viele, perfectisch gewordene Praesentia kaum“? Latinets perf. konj. har onekligen användt i förbud mistat sin perfektbetydelse; likaså dess futurum exactum i många användningar, och hos enskilde författare har företeelsen en långt större utsträckning. I de romaniska språken har, som be-

---

1) jfr. Johanssen l. c.; Buttmann, Ausführl. Gr. I, p. 241: „*δέρκομαι* lässt sich fassen: ich erblicke, *δέδορκα* ich habe erblickt, d. h. in die Augen gefasst, daher beides: ich sehe“.

2) Delbrück, das altindische Verbum, p. 17: „— — die Bedeutungsverschiebung, die das Perfect erfahren hat“; „— — das alte Perfectum war ein tempus praesens —“; p. 18 „Eine Bedeutungsdifferenz“ (zwischen Praesens und Perfectum) „war schwerlich im Anfang verhanden, da ja auch das Perfectum ein Tempus der Nichtvergangenheit war“.

kant, latinets plusquamperfectum conj. konstant blifvit ett impf. conj.[1]). Otvifvelaktigt finnas äfven i grekiskan enstaka fall, som visa uppkomsten och begynnelsen till sådan „Verschiebung“ och det till en del just inom samma modi. Från perfecta, hvilka i indikativen hafva den mest otvifvelaktiga betydelse af fulländad handling, är denna i konjunktiven, imperativen, optativen, infinitiven skenbart liksom insvunnen; jfr. konj. af εἴληφα Plat. Respubl. X, 614 A — ἵνα τελέως ἑκάτερος αὐτῶν ἀπειλήφῃ τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου ὀφειλόμενα ἀκοῦσαι; af ὄλωλα Hom. Il. VI, 448 ἔσσεται ἦμαρ ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή. Onekligen kan detta fattas så: — en dag, då Ilion är fallet (perierit), men om det i ett språk blifvit bruk att så uttrycka sig, skulle den perfektiska betydelsen vara på väg att försvinna ur formen. Τέθνηκα är ostridigt ett presentiskt perfectum; Plato säger i Phaedo 64 A ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι och upställer 71 C—E τὸ ἀποθνήσκειν och τὸ ἀναβιώσκεσθαι såsom de tvänne öfvergångarne från τὸ ζῆν till τὸ τεθνάναι (vara död) och från τὸ τεθνάναι åter till τὸ ζῆν. Likväl är τεθναίης Il. VI, 164 svårligen annat än θάνοις (Soph. Phil. 962), och i τεθνάναι Plat. Krit. 43 D ἢ τὸ πλοῖον ἀφῖκται ἐκ Δήλου, οὗ δεῖ ἀφικομένου τεθνάναι με; märkes knappast någon perfektbetydelse[2]). Sådant är ock förhållandet med imperativer; Fritzsche anför δέδεξο (Il. V, 228), Curtius (l. c. 156) τέτλαθι (Il. V, 382), och p. 157 heter det: „Ein recht deutlicher Fall, bei dem mit keinerlei Winkelzügen und Künsteleien ein temporales Perfect herauszudeuteln ist, ist κλήρῳ νῦν πεπάλασθε Η 171. Die Reduplication hat

[1]) *Amassi, fossi, aimasse, fusse* af *amavissem, fuissem*. Om dessa förhållanden se Foth, l. c.; jfr. särskildt p. 297, hvarest redogöres för de tempora och modi, som undergått sådan „Verschiebung“ (i allm. blott plusqf. conj. och fut. ex.), och p. 328, der företeelsen så beskrifves: — „ein betreffendes perfectisches Tempus ist unter Aufgeben der ihm eigentlich zukommenden Fähigkeit eine Handlung als vollendet zuständlich darzustellen geradezu statt des betreffenden imperfectischen gebraucht worden. Eine solche Stellvertretung ist von einer gewissen Klasse von Verben, nämlich solchen, deren imperfectische Tempora schon den Zustand der Handlung bezeichneten — zuerst eingetreten und dann sind — in Folge von Übertragung nach Analogie sowie durch andere Umstände die übrigen Verben diesen nachgefolgt“.

[2]) Jfr. ἀπόλλυσθαι och ἀπολωλέναι Herod. I, 11 och 12.

hier eie ähnliche Wirkung wie in *παιπάλλειν*". Man skulle väl tro på denna förklaring och finna reduplikationens intensiva betydelse af sjelfva begreppet mycket påtaglig, om blott icke af de vanligaste verb och i den vanliga prosa dylika imperativi perf. förekomme; jfr. Xen. Cyr. IV, 2, 7 *μόνον καὶ σὺ ἡμῖν πιστὰ θεῶν πεποίησο καὶ δεξιὰν δός* —; Thuc. I, 129, 3 *καί σε μήτε νὺξ μήθ᾽ ἡμέρα ἐπισχέτω ὥστε ἀνεῖναι πράσσειν τι ὧν ἐμοὶ ὑπισχνῇ, μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δαπάνῃ κεκωλύσθω μηδὲ στρατιᾶς πλήθει, εἴ ποι δεῖ παραγίγνεσθαι.* Utan tvifvel böra vi bedöma *δέδεξο* och *πεπάλασθε* på samma sätt som *πεποίησο* och *κεκωλύσθω*. Antingen är det då antagligare, att den reduplicerade stammen af *ποιέω* och *κωλύω* haft i sig intensiv presensbetydelse, eller att den intensiva betydelsen uppkommer (i analogi med ofvan anförda exempel) derigenom, att i bönen eller befallningen innehållet framträder såsom fulländadt (i det tillkommande)? Månne ej perfecti imperativus[1]) väsentligen har hela sin tillvaro i och för ett sådant lifligare viljouttryck, vara sig det är bönens enträgenhet eller medvetandet om beslutets eller tillåtelsens vigt (jfr. jacta alea esto!), som liksom med ett språng försätter sig på det fulländades ståndpunkt[2])? — En liknande „Verschiebung" röjer sig äfven och det ännu mera i grekiska fut. exactum eller III passivi, i hvilket af perfektstammen danade futurum både hos Homerus och hos senare författare än betydelsen af fulländad handling framträder skarpt och bestämdt (Il. XXIII, 795 *οὐ μέν τοι μελέως εἰρήσεται αἶνος* — med afs. på redan yttrade ord; jfr. Juv. I, 3 impune ergo mihi recitaverit ille togatas, hic elegos), än är fördunklad[3]). Ett märkligt och upplysande exempel i senare

---

[1]) der ej perfektet fullständigt öfvergått till ett hvilande presens, ss. *ἔρρωσο, κάθησο, κέκτησο* (Herod. VII, 29). Latinet har e t t exempel på imperativ af perfektstam, näml. af det rent presentiska *memini*, *memento*. Archaistiske skalder gjorde försök att bilda ett participium *meminens*, ett analogon till de grekiske formerne *κεκλήγοντες* o. dyl.

[2]) Krüger, Attische Syntax 53. 3. 5.

[3]) Hom. Il. XXI, 322 *αὐτοῦ οἱ καὶ σῆμα τετεύξεται* kan ännu fattas ss. ett verkligt fut. ex. — jfr. sammanhanget —, men i *κεχολώσεται* XX, 301, XXIII, 543 är betydelsen af det fulländade ej lätt att finna; jfr. Soph. Aj. 577 *τὰ δ᾽ ἄλλα τεύχη κοίν᾽ ἐμοὶ τεθάψεται* och 1140—41

hänseendet är *δεδήσομαι* (af *δέω* binder), som t. ex. Xen. Cyr. IV, 3, 18—21 i en persons tal uppträder midt ibland elfva futura prima och Plato Respubl. II, 361 E omgifvet af 5 dylika (*μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δ., ἐκκαυθήσεται τὠφθαλμώ, — ἀνασχινδυλευθήσεται καὶ γνώσεται* —). Men nu visar sig hos perfektet *δέδεμαι* sjelft en benägenhet att ställa sig på samma linie med verba actionis infectae; jfr. Xen. Oec. 14, 5 *γέγραπται γὰρ ζημιοῦσθαι ἐπὶ τοῖς κλέμμασι καὶ δεδέσθαι, ἤν τις ἁλῷ*, och id. Mem. I, 2, 49—50 tre gånger *δεδέσθαι* (*τὸν ἀμαθέστερον ὑπὸ τοῦ σοφωτέρου νόμιμον εἴη δεδέσθαι*); Pind. Pyth. III, 95 *κέρδει καὶ σοφία δέδεται*. — Här hafva vi nu kanske exempel på ett sannskyldigt intensivum; hvem skulle ej finna det lämpligt, att bredvid „gissla, tortera, bränna, korsfästa“ stode ett ord, som utmärkte ett „våldsamt bindande“ (jfr. Warschauer l. c.)? Dock tror jag icke, att någon vid närmare eftersinnande skall föredraga denna förklaring framför den enfaldiga, att *δεδέσθαι* egentligen betyder „vara bunden, befinna sig (ligga) i bojor eller fängelse“ [1]) (*δέσμιον* l. *ἐν φυλακῇ εἶναι*), och att man, för att undvika likheten med *δεῖσθαι* (behöfva, begära), valde detta uttryckssätt, äfven der meningen närmast var „bindas, slås i bojor“, liksom t. ex. latinets part. praes. af *reor*, som det tyckes, af formella skäl försvunnit och ersatts af part. praet. *ratus*. — Detta leder tanken till de två participia *πεπληγώς* och *κεκοπώς*, åt hvilka Curtius och Fritzsche vilja tilldela ursprunglig betydelse af intensiva praesentia, under det motsvarande indikativer äro bestämda perfecta. Om på de anförda ställena [2]) perfektbetydelsen vore — hvilket den väl ej är — rent af omöjlig och orden måste fattas „medels ideliga (häftiga) slag“, vore det väl ändock något förhastadt att af dessa enstaka facta draga någon slutsats för intensivbetydelsens ursprunglighet på grekiskt område i det redu-

---

ΜΕΝ. *ἐν σοι φράσω· τόνδ' ἐστὶν οὐχὶ θαπτέον.* *ΤΕΥ.* *ἀλλ' ἀντακούσει τοῦτό γ', ὡς τεθάψεται.* — Om förhållandet med latinets fut. ex. jfr. Madvig, Opuscula acad. p. 60 ff.

1) Cyrop. V, 1, 12 *δεδεμένους ἰσχυροτέρᾳ ἀνάγκῃ ἢ εἰ ἐν σιδήρῳ ἐδέδεντο.* Anab. IV, 3, 8 *ἐν πέδαις δεδέσθαι.*

2) Il. V, 763 *αἴ κεν Ἄρηα λυγρῶς πεπληγυῖα μάχης ἐξ ἀποδίωμαι*; XXII, 497; Od. XVIII, 335.

plicerade tempus på *-α*. Det vore, som man ville bevisa, att participiet på *-tus* på latinskt område ej vore ett perfectum, på den grund att Verg. Ge. I, 339 sacra refer Cereri laetis operatus in herbis den handling, operatus betecknar, omöjligt kan betraktas såsom öfverstånden i förhållande till refer, eller att verbalstammen på *-sco* i latinet ej är allmänt inkoativ, på den grund att Horatius Carm. II, 10, v. 2—3 dum procellas cautus horrescis för meningens skull lika gerna eller hellre kunde sagt horres[1]).

Det uppställda ämnet har i denna uppsats behandlats blott syntaktiskt och från grekiskans egen synpunkt. Den svårighet för antagandet af perfektbetydelsens ursprunglighet, som ligger i perfektformens förhållande till den reduplicerade aoristen och hans modi, har ej blifvit förbisedd; ingen invändning skall heller göras mot hypotesen om en ursprunglig för alla reduplicerade former gemensam intensivbetydelse, blott man medgifver, att af denna betydelsen ej finnes spår i den reduplicerade aoristen, och att den, der den finnes i perfectum, enligt all analogi måste betraktas såsom sekundär och härledd af den perfektiska. — De resultat, till hvilka Delbrück i sin Altindische Tempuslehre kommit rörande perfecti betydelse i sanskrit[2]), synas lika litet direkt bevisa

---

[1]) Jfr. Curtii raisonnement l. c. 156.

[2]) „Der Stamm des Perfectums bezeichnet (so weit überhaupt die Art der Handlung erkennbar ist) eine mit Intensität vollzogene oder eine vollendete Handlung. Intensiv nenne ich hier sowohl eine Handlung, welche mit Energie vollzogen wird, als eine solche, welche als sich fort und fort wiederholend gedacht wird, und es ist mir nicht unwahrscheinlich, dass man gerade in der sich immer wiederholenden Handlung die Grundbedeutung des Perfectums zu erkennen habe. Der Begriff der vollendeten Handlung dürfte sich aus dem der intensiv vollzogenen Handlung entwickelt haben", Delbrück l. c. 101. Vi finna här 1. att den intensiva betydelse, som D. anser vara den ursprungliga, är en helt annan än den af Curtius och Bopp antagna och en, som ligger mycket närmare betydelsen af fulländad handling; 2. att D. uttalar sig här mycket mera tveksam om den (faktiska) intensiva betydelsens prioritet än i sitt äldre arbete. — Att D. icke heller öfverallt är så alldeles säker på intensivbetydelsens tillvaro visar l. c. 102: „Der Ind. des Perfectums — a) im Sinne einer intensiv vollzogenen Handlung. Unter dieser Rubrik stelle ich einige Perfecta mit starker Redu-

något för grekiskan, som de, hvilka röra aoristen, imperfectum och plusquamperfectum[1]). Om från här intagne ståndpunkt i många perfecta presensbetydelsen quarstår oförklarad, är sådant i långt vidsträcktare mon fallet å andra sidan[2]). — I hvilket fall som helst är måhända på dessa blad samladt ett eller annat stycke material till frågans belysning.

Till slut bifogas en förteckning å de perfecta, hvilka konstant ega presensbetydelse. På statistisk fullständighet kan förteckningen så mycket mindre göra anspråk, som gränsen mellan dessa perfecta och dem, i hvilka presensbetydelsen är mera tillfällig och liksom stilistisk, är svår att öfverallt med säkerhet uppdraga. Särskildt gäller detta om de mellan klammer ställda formerne. Ord, som blott förekomma hos grammatici, äro ej upptagna (jfr. för öfrigt Curtius, das Verb. II, p. 154—6; Fritzsche l. c.).

1. Verba, som i presens betyda blifver (födes), i perfectum är:

γέγονα (*γεγένημαι*); *κέκρανται* (Eur. Med. 136—8 *ἐπεί μοι φίλον κ.*, sc. *δῶμα*); *τέτυγμαι* och *τετύχηκα* (Hom.); *τέτροφα* (Soph. O. C. 186); *πέφυκα*.

2. Pres. förvärfvar l. eger, pf. (har förvärfvat) eger: *ἔσχηκα*; *κέκτημαι*; *ἔμμορα*; *λέλογχα* (Pind.), *εἴληχα*; *πέπαμαι* (Eur. Ion 675; Xen., Plat.); hit hänföras väl ock lämpligast *κέκευθα*, *κέχανδα* (hyser, rymmer, innefattar).

3. I allm. verba, som betyda i pres. rörelse eller öfvergång, i perf. ett omedelbart tillstånd af hvilande eller (fortfarande) rörelse:

---

plication voraus — und bemerke dabei, dass diese Perfecta, so viel ich sehe, stets mit intensiver Bedeutung gebraucht erscheinen (wenigstens steht einer solchen Auffassung nichts entgegen)".

[1]) I sanskrit är plusquamperfectum alltid, imperfectum och perfectum vanligen och aoristen ofta „erzählendes tempus" (d. v. s. till betydelsen = grekisk aorist), Delbrück l. c. 132, 112. Plusquamperfectum „hat natürlich nicht den Sinn der Vorvergangenheit" och „ist ein schlechter Name" (113, 132).

[2]) Curtius l. c. 159, Fritzsche l. c. 48—9.

βέβηκα är gången, borta (Soph. Phil. 494), går (är i gående, rörelse, Hom. Il. VI, 495), står (*ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβ.*, Od. IV, 400), sitter till häst eller vagns (Soph. O. C. 313 *ἐπὶ πώλου*; Herod. VII, 40 *ἐπ' ἅρματος*), befinner sig (*ἐν κακοῖς* Soph. El. 1057); *παρμέμβλωκε* (bistår, har trädt till någons sida); *περιδέδρομε* (löper ɔ: sträcker sig omkring, Hom.); *ἕστηκα*; *ὄρωρα* (är i rörelse, rör sig — *πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει*; jfr. *τετρήχει* Il. II, 95); *πεπλάνημαι, ἀλάλημαι, πεπότημαι* (irrar, flyger omkring); *ἐστεφάνωτο, ἐλέλικτο* (Il. XI, 36, 39, La Roche; jfr. Curtius l. c. 156); *ἔστυκα* (*στύομαι*); *ἔρρωγα* (*κατερρώγασιν*, Eur. Alc. 1068); *πεφυζότες* (Hom.); *συνοχωκώς* (Il. II, 218); (*κύπτω*) *κέκυφα* (proclinor, pronus sum, Plato); *βέβριθα* (gravatus sum; *βρίθω* gravis sum); *κεκλίαται* (*εἰν ἁλί* sitae sunt Od. IV, 608); *ὑπεμνήμυκε* (Il. XXII, 491); *πεπτηώς* (Il. II, 312); *εἴωθα* (*εἴθισμαι*), *πέπονθα, πέπραγα, λέληθα, ἐγρήγορα, γεγήρακα, πέπληθα* (Theocr.); *πεπόνημαι* (är stadd i arbete); *δεδάκρυμαι* (är förgråten); *σεσίγηται* (*τί σ. δόμος Ἀδμήτου*, Eur. Alc. 78); *δείδεγμαι*; *κέκασμαι*; *πέφηνα*; *δέδηα*; *λέλαμπα*; *ὄδωδα*; *τέθηλα*; *ᾤκημαι*; *δέδεμαι* (in vinculis jaceo); *βέβλημαι* (Luc. 16, 20).

4. Verba, som utmärka förnimmelse, vetande, åsigt, i pres. såsom omedelbar yttring, i pf. såsom (ursprungligen af verksamhet förmedladt) tillstånd:

δέδορκα; *οἶδα*; *ἔγνωκα*; *νενόμικα*; *ἥγημαι*; *ὑπείληφα* (Xen. Resp. Lac. 11, 5); *πέποιθα*; *πέπεισμαι* (jag tror); *μέμνημαι*; (*δεδαώς*; *πεπνυμένος*;) *δέδοκται* (*δεδόκηται* placuit, visum est); *ἄρηρα*; *ἕαδα*.

5. Verba affectuum (Koch, Griech. gramm. p. 241: „das Perf. bezeichnet nicht, dass die Gemüthsbewegung vorüber ist, sondern dass das Ergriffenwerden vollendet ist, und dass das Subject nun in dem Zustande des Ergriffenseins verharrt"):

ἀκάχημαι; *ἀλαλύκτημαι* (Od.); *ἀνήρτημαι* (suspensus sum cupiditate aut exspectatione); *προβέβουλα*; *γέγηθα*; *δείδια* och *δέδοικα*; *ἔολπα, ἤλπικα* (se ofvan p. 103); *ἐζήλωκα* (Dem. II, 15); *τεθάρσηκα*; (*τεθαύμακα*;) *τέθηπα*; *κέκηδα* (Tyrt.); *κεκοτηώς* (Hom.); *μέμηλε*; *μέμηνα* (Trag.); *μέμονα, μεμάασι* (jfr. om Eur. Iph. Aul. 1495 Veitch, Verbs irregular o. s. v. under *μένω*); (*μεμίσηκα*;) *ὀδώδυσμαι* (Hom.); *ὤργημαι* (Thuc.); *ὀρώρεγμαι*; *ὥρμημαι*; *ἐπτόημαι* (Plato Phaed. 68 C); *ἔρριγα*; *ἔρρωμαι* (Thuc. II, 8); *ἐσπούδακα* (vara allvarsam, tala allvar, hafva a., t. ex. Plato Phaed. 64 D; jfr. Eur. Alc. 773 *τί σεμνὸν καὶ πεφροντικὸς* — tank-

fullt — βλέπεις;); ἀπεστύγηκα (Herod.); τέταμαι (har sträckt mig efter, sträfvar); (πεφίληκα;) πεφόβημαι; πέφρικα; (καταπεφρόνηκα;) κεχάρηκα (κεχαρηώς); λελιμμένος (Aesch. Sept. 380); τετιημένος (Hom.); τέτληκα (τέτλαθι Il. V, 382); κεχρημένος.

6. Verba, som utmärka ljud, åtbörd o. dyl.: βέβρυχα; γέγωνα; κέκληγα; κέκραγα; κέκριγα; λέληκα; μέμηκα; μέμυκα; σέσηρα; τέτριγα; κέχηνα; ἰαχυῖα (Il. II, 316); κεκαφηώς; λελιχμότες (Hes. Theog. 826).

7. ἄνωγα; ἔοικα (εἴκασμαι).

Oedipusmythen paa slavisk Grund.

Af C. W. Smith.

At hedenske Myther i en christelig Tidsalder kunne gjenfindes i Folkemunde omklædte som Sagn, Æventyr og Legender, er oftere bemærket. Af de helleniske Myther skulde man snarest vente at finde saadanne efterladte Spor hos Nygrækerne, og J. G. v. Hahn har i Anmærkningerne til sine „griechische und albanesische Märchen“ (Leipzig 1864) søgt at paavise en Mængde saadanne; men det er, i det Høieste med Undtagelse af en Fortælling, der indeholder et Par Hovedtræk af Mythen om Persevs, Sammenligninger af den Art, hvorved man kan faae alt Muligt til at ligne Hvadsomhelst. Derimod har Wilhelm Grimm i Berlinerakademiets Skrifter for 1857 paaviist umiskjendelige Gjenlyd af Mythen om Odyssevs og Kyklopen Polyphemos saavel hos Armeniere og Persere som i gammelfranske, serbiske, rumæniske og finske Æventyr; han vil imidlertid ikke have disse betragtede som Affødninger af den homeriske Fortælling, men tilligemed denne grundede paa et fælles urjaphetisk Emne, en Antagelse, der gjøres meget usandsynlig ved de Aartusinder, der ligge

mellem Odysseens og alle de øvrige Digtningers Tidsalder, og ingenlunde tilstrækkelig støttes ved de formeentlig fra den homeriske Skildring afvigende, men indbyrdes overeensstemmende Træk, som Grimm troer at finde i det armeniske og det franske Sagn. Naar jeg i det Følgende vil paavise saa godt som alle væsentlige Træk af Oedipusmythen i slaviske Viser og Fortællinger, saa kan her ialtfald ikke være Tale om denne Mythes oprindeligste Betydning; det er aabenbart i dens yngste Skikkelse, saaledes som den er bleven formet ved de attiske Tragikere, at den ligger til Grund for de slaviske Sagn.

To serbiske Folkeviser i Karadžić's Samling (II, 1845, Nr. 14—15) handle om „Hittebarnet Simeon". Indholdet af den første er følgende: En gammel Munk gaaer ned til Donau for at hente Vand og finder her en Blykiste opskyllet paa Flodbredden. Han bærer den hjem i det Haab at finde en Skat deri, men da han aabner den, finder han et syv Dage gammelt Drengebarn. Han døber Barnet og giver det Navnet Nahod [Fund] Simeon; han vil ikke overlade det til nogen Amme, men opfostrer det i sit Kloster med Honning og Sukker. Drengen trives saa vel, at han alt i en Alder af tolv Aar er fuldvoxen og kraftig som en Yngling paa tyve Aar, og har en Færdighed i at læse, saa at han heri kan maale sig med hvilkensomhelst af Klosterets Lærlinge og selv med sin Pleiefader, som imidlertid er bleven Klosterets Igumen. En Søndagmorgen gaae Lærlingene ud at lege; Nahod Simeon springer høiere og kaster en Steen længere end nogen af de Andre; skinsyge herover lade de ham høre, at han ikke kjender sine Forældre, at den gamle Igumen har fundet ham i en Kiste paa Flodbredden. Simeon trækker sig tilbage i sin Celle, og her finder Igumenen ham læsende i Evangeliet og badet i Taarer. Paa Spørgsmaalet om Grunden til hans Sorg klager Simeon over den Haan, der er overgaaet ham og besværger sin Pleiefader at give ham sin Skimmel, for at han kan drage ud i Verden og søge sine Forældre. Efterat Igumenen forgjæves har søgt at faae ham til at opgive dette Forehavende, lader han skjære prægtige Klæder til ham, giver ham tusind Ducater og den bedste

Skimmel af sin Stald. Simeon drager ud i den vide Verden og farer om i hele ni Aar uden at kunne opspørge noget om sin Slægt. Omsider vil han vende tilbage til Klosteret og kommer paa Hjemvejen forbi Ofens Høiborg. Dronningen af Ungarn seer fra sit Vindue den skjønne Ungersvend tumle sin Hest paa Sletten, og sender en Terne ud med den Befaling at gribe den fremmede Krigers Hest ved Tøilen og sige ham, at Dronningen vil tale med ham. Lydig begiver Simeon sig op i Taarnet, træder ind med Huen i Haanden og bøier sig dybt for Dronningen. Denne byder ham velkommen, lader ham tage Plads ved et Bord og beverte paa det Kosteligste, og formaaer imidlertid ikke at vende et Øie fra ham. Da Natten falder paa, opfordrer hun ham med glødende Ord til at blive. Bedaaret af Vinen lader Simeon sig overvælde og sover om Natten hos Dronningen. Da han vaagner om Morgenen og seer, hvad han har gjort, farer han op, og uden at lade sig holde tilbage af Dronningen, som vil beverte ham med Brændeviin og Kaffe med Sukker i, iler han til sin Hest og farer afsted. Men ude paa Sletten mærker han først, at han har glemt sit Evangelium i Taarnet hos Dronningen. Han vender da tilbage og finder Dronningen læsende i Evangeliet og svømmende i Taarer. Han forlanger sit Evangelium og faaer til Svar: „Gid du faae en Ulykke, Nahod Simeon! I en ond Tid drog du ud for at søge din Slægt, og i en værre kom du til Ofen og sov hos Dronningen; du har sovet hos din egen Moder!“ Da Simeon hørte dette, tog han med Taarer Evangeliet, kyssede Dronningen ærbødig paa Haanden, gik til sin Hest og red hjem til Klosteret. Igumenen seer ham komme, gjenkjender sin Skimmel og sin Pleiesøn og gaaer ham imøde. Simeon staaer af Hesten, kysser hans Haand og Sømmen af hans Klædning, og paa Spørgsmaalet: hvor har du været i saa lang Tid, Nahod Simeon? svarer han: „Spørg mig ikke, Fader Igumen; i en ond Time er jeg dragen ud for at søge min Slægt, og i en værre er jeg kommen til Ofen!“ Da han derpaa fortæller, hvad der er mødt ham, tager Igumenen ham ved Haanden og fører ham ned i det dybeste Fængsel, hvor Vandet staaer til Knæerne, og hvor der vrimler af Øgler og

Skorpioner, lukker Fængslet og kaster Nøglerne i Donau med de Ord: naar disse Nøgler komme op af Donau igjen, saa er Simeons Synd forladt! Der gaaer atter ni Aar, og i det tiende fanges der i Donau en Fisk, i hvis Bug Nøglerne findes og bringes Igumenen. Denne mindes nu Simeon og aabner Fængslet; dets Indre er oplyst af Solskin, der sees hverken Øgler eller Skorpioner, men ved et gyldent Bord sidder Simeon med Evangeliet ihænde.

Dersom denne Vise var det eneste Spor af Oedipusmythen hos Slaverne, saa vilde Betydningen deraf vistnok være tvivlsom; man kunde da sige, om ikke just ganske, saa dog næsten det Samme derom, som jeg ovenfor bemærkede om Hahns Sammenstillinger. Visen har imidlertid tydelige Spor af, at det kun er en Deel af et Sagn, den har behandlet. Saavel Simeon som Dronningen kommer til Kundskab om deres hemmelighedsfulde Skjæbne ved at læse i Evangeliet, men af dette kan man dog ellers ikke faae saadanne Oplysninger. Det er klart, at der i dette Evangelium maa have staaet noget, tilskrevet i Randen eller paa anden Maade, som ikke findes i ethvert Exemplar af Evangeliet. Men som bekjendt forekommer der i enhver Folkepoesi ikke sjelden to eller flere Viser om et og samme Emne, der enten kunne være forskjellige Omdannelser, som Traditionen har gjort af en og samme oprindelige Vise, eller oprindelig forskjellige originale Viser over et fælles Emne. Den anden serbiske Vise om Nahod Simeon hører tydelig til det sidste Slags Varianter og har behandlet Sagnet, om ikke heelt, saa dog med langt større Fuldstændighed end den forrige. Indholdet er følgende:

Caren[1]) opfostrer et Pigebarn i Janje. Han opfostrer hende ikke for at gifte hende bort, men for selv at tage hende; Caren vil, men Pigen vil ikke. Rigmænd og Stormænd beile til hende, men Caren afviser dem, og efterat

[1]) Ved Caren forstaae Serberne i Reglen den tyrkiske Sultan, aldrig den russiske Car. Dog kan dette Udtryk i meget gamle Viser ogsaa betegne deres egne forhenværende uafhængige Herskere, af hvilke i det mindste een i den sidste Periode før Landets Undertvingelse har ført Titel af Car.

Pigen er bleven voxen, tager han hende med Vold. Efter nogen Tids Forløb bringer hun et Drengebarn til Verden, svøber det i Linned med Breve paa Brystet, lægger det i en lukket Blykiste og kaster den i Havet med de Ord: som Faderen er, saa er Fosterfaderen! Patriarchen Savo[1]) gaaer paa Jagt og jager en heel Sommerdag til Ende uden at kunne opjage noget; da han om Aftenen misfornøiet over sin slette Jagtlykke er paa Hjemveien langs Søkysten, finder han en opskyllet Blykiste og deri et Drengebarn, som hverken smiler eller giver Haanden, som er udøbt og uden Navn. Savo tager Barnet med sig til Chilendar, døber det og giver det Navnet Nahod Simeon. Da Simeon har naaet den Alder, at han kan tumle en Hest, bære Vaaben og læse i Bog, siger Patriarchen til ham: „Mit kjære Barn, Nahod Simeon, jeg har opfostret dig, men jeg er ikke din Fader; jeg har fundet dig ved Havbredden; tag disse Breve og dette Linned, og gaa fra By til By at søge din Fader.“ Simeon tager Brevene og Linnedet og gaaer fra By til By, og da han kommer til Byen Janje, er Caren død og begraven, og Dronningen ene tilbage i Paladset. Rigmænd og Stormænd beile til hendes Haand, men hun vil ikke have dem. Hun siger: „Udvælger tredsindstyve af de skjønneste og høieste Ungersvende og stiller dem op udenfor Borgen; jeg vil staae paa Borgmuren og kaste et Guldæble ud, og den, som kan gribe Guldæblet, hans Hustru vil jeg være.“ Det skeer, og Nahod Simeon, som er kommen tilstede, griber Guldæblet og bliver gift med Dronningen. Tre Uger derefter gaaer han paa Jagt, og Dronningen bliver ene tilbage; i hans Fraværelse reder hun hans Seng og finder der Brevene og Linnedet. „Barmhjertige Gud,“ udbryder hun, „du være lovet for Alt! Jeg har syndet svarlig mod Gud!“ Da Simeon ved Solnedgang kommer hjem fra Jagten, gaaer Dronningen ham med Taarer

---

[1]) Historisk Person, yngste Søn af den serbiske Storfyrste Nemanja, født 1169, Stifter af Klosteret Chilendar paa Athos og Serbiens første Erkebiskop, død 1237 og kanoniseret (Šafařík, Serbisches Schriftthum, S. 110 flgd.). Naar han i Visen tituleres Patriarch, saa er det en Anachronisme, thi Serbien fik først et heelt Aarhundrede senere sin egen Patriarch.

imøde: „Mit Barn, Nahod Simeon, du har syndet svarlig mod Gud, du har favnet din egen Moder, uden dit Vidende, kjære Barn!“ Da Simeon hører dette, vender han sig bort med Graad, begiver sig lige til Chilendars Kirke, falder Savo tilfode og griber fat i hans Silkeornat, idet han siger med bittre Taarer: „Ak min Fader, Patriarch Savo, lad mig sige dig to og tre Ord! Jeg har syndet svarlig mod Gud, jeg har favnet min egen Moder, uden mit Vidende, Fader Savo! Kan du give mig Syndsforladelse for dette?“ „Mit Barn, Nahod Simeon,“ svarer Patriarchen, „dette kan jeg ikke give dig Syndsforladelse for, den Synd er for stor! Jeg kan kun bygge dig et Fangetaarn af Steen, lukke dig inde der og kaste Nøglerne i Havet; naar da Nøglerne komme frem af Havet igjen, saa er din Synd dig forladt.“ Dette blev udført, og der hengik tredive Aar. Da droge Fiskere ud paa Havet og fangede en Fisk med Guldfinner. De bragte Patriarchen den som Gave, og da Savo skar den op, fandt han Nøglerne til Simeons Fængsel. Saasnart han kjendte dem, udraabte han: vee mig for den høieste Gud, jeg har glemt min Simeon! Han aabnede Fængslets Dør; Simeon var død og var bleven Helgen[1]). Det kundgjordes til alle fire Verdenshjørner; mange Præster forsamlede sig; de læste tre Dage og tre Nætter, holdt de store Vigilier og læste de lange Bønner; de bade den Hellige tilkjendegive, hvor han vilde hen. Den Hellige vilde til Chilendars Kirke, og der blev han bragt til Hvile. Held den christne Broder, som seer og kysser hans Grav og offrer sin Gave!

Som en Kuriositet kan bemærkes, at Erkebiskop Savo virkelig har ladet en Simeon bisætte i Chilendars Kirke og faaet ham kanoniseret. Denne var imidlertid ikke hans Hittebarn eller Pleiebarn, men — hans Fader, Storfyrst Nemanja, der efter at have nedlagt Regjeringen var gaaet i Kloster under Navnet Simeon. Men at den sidstanførte Vise har sit Udspring fra Oedipusmythen, forekommer mig utvivlsomt; i det Mindste fik jeg, da jeg første Gang læste den, strax dette Indtryk, skjøndt jeg dengang ikke anede, at der

[1]) Dette kjendes derpaa, at Liget ikke er gaaet i Forraadnelse.

gaves andre Frembringelser af slavisk Folkedigtning, som paa det Bestemteste bekræfte denne Forklaring. Imidlertid seer man, at her endnu mangler et væsentligt Moment, nemlig Faderens Drab; men dette findes andensteds. Kostomarov har i Tidsskriftet Sovremennik for 1860 meddelt en mærkværdig, vistnok ingenlunde af Kirken auctoriseret, russisk folkelig Legende, rigtignok desværre uden at angive sin Hjemmel. Den lyder saaledes:

En ung Fyrste ved Donau, som var en vild Kriger og haardnakket Tilhænger af Afgudsdyrkelsen, tog sig strax efter at have besteget Thronen en ung Hustru, Datter af en Nabofyrste, med hvem hans Slægt længe havde ligget i Feide. Den unge Fyrstinde var fra sin Barndom af deelagtig i Evangeliets Lys, men da hun saae sin Mands Forstokkethed, holdt hun sin Tro hemmelig. Da hun efter et Aars Forløb bragte en Søn til Verden, kaldte Faderen en Troldmand til sig og udspurgte ham om Sønnens Skjæbne. „Dette Barn“, sagde Troldmanden, „bliver den største Ildgjerningsmand, Solen endnu har seet; han skal dræbe sin Fader og tage sin Moder til Ægte.“ Da Faderen hørte denne Spaadom, befalede han at kaste Barnet for vilde Dyr, men Moderen vilde som christen Qvinde ikke lade dette skee. Hun gjorde med egne Hænder en Kasse, lagde sit Barn deri og en Bog paa dets Bryst, det hellige Evangelium, som hun selv hemmelig havde afskrevet, satte derpaa Kassen ud i Donau og sagde: „Kjære Strøm! til dig betroer jeg mit ulykkelige Barn. Vug ham kjærligt og før ham til gode Mennesker, og du, hellige Evangelium, lad din beskyttende Kraft være over ham!“ I flere Dage flød Kassen paa Strømmen, indtil den i et fjernt Land stødte paa Grund under et helligt Klosters Mure. En Munk gik i Morgenstunden ned til Floden for at hente Vand, saae Kassen, tog Barnet paa sine Arme og sagde: „Det er en Guds Gave! jeg vil opdrage ham som min Søn, jeg vil lære ham Sandheden af det Evangelium, som jeg har fundet hos ham, jeg vil gjøre ham deelagtig i Guds Rige.“ Han overøste ham med Daabens Bad og opdrog ham som sit aandelige Fosterbarn, ikke til denne Verdens forgjængelige Glæder og Sorger, men til det stille Munkeliv.

Drengen voxte op og viiste sig ualmindelig begavet. Han lærte at skrive og læse i de hellige Bøger hurtigere end Nogen af hans Jevnaldrende i Klosterets Skole, og Ingen kunde synge saa smukt i Kirkens Chor som han. Herover bleve de andre Drenge misundelige og begyndte at plage ham paa alle Maader. Især spottede de over hans ubekjendte Herkomst, bagtalte hans Fosterfader, idet de paastode, at denne ikke blot var hans aandelige, men ogsaa hans kjødelige Fader og havde avlet ham i Utugt. Dette foranledigede Drengen til at udspørge sin Fosterfader, af hvem han nu blev underrettet om, hvorledes han var funden. En Tidlang fandt han sig taalmodig i sine Kammeraters Ondskab, men omsider, da han havde fyldt sit attende Aar, blev det ham utaaleligt. Han erklærede for sin Fosterfader, at han ikke længere kunde leve i Klosteret; han vilde ud i den vide Verden og opsøge sine Forældre og forlangte kun det Evangelium, som var fundet hos ham. Den gamle Munk fraraadede ham alvorligt denne Daarskab, men forgjæves; endelig gav han ham Evangeliet og lod ham gaae.

Ynglingen forlod Klosteret og saae et Kjøbmandsskib paa Donau. Da han hørte, at de agtede sig op ad Floden, tilbød han sin Tjeneste for at komme med. Man tog ham ombord og anviiste ham Plads blandt Rorkarlene. Disse gave sig i Snak med ham og spurgte, hvad der stod i den Bog, han bar hos sig. Han svarede, at det var det hellige Evangelium, som viiste Veien til Salighed og et evigt Liv. Rorkarlene vare døbte, men vidste saa godt som Intet om Frelserens Liv og Lære. Klosterlærlingens Fortællinger om disse hellige Ting rørte dem nu til Taarer. Skibets Herre, som mærkede, at Rorkarlene arbeidede slet, kom for at straffe Ophavsmanden til denne Efterladenhed, men da han hørte, at det ikke var letfærdige verdslige Æventyr, men Forløsningens Mysterier, hvormed han underholdt dem, fritog han Ynglingen for Arbeidet og hørte selv med Opbyggelse paa hans Tale. Skibet var bestemt til Hovedstaden i et nærliggende Fyrstendømme, hvor Varerne skulde afleveres til Landsherren. Denne var en gudfrygtig og christelig Fyrste. Skipperen forestillede ham Ynglingen med de Ord: over ham

er Guds Aand; han har neppe Duun paa Hagen og er alt visere end de Gamle. Fyrsten kyssede ham og spurgte ham, hvem han var. Ynglingen, blændet af den verdslige Glands, hvoraf han saae sig omgiven, sagde ikke den hele Sandhed, men kun, at han var opfostret i et Kloster og nu var gaaet ud i Verden for at forkynde Guds Ord. „Dertil har du her en herlig Leilighed,“ sagde Fyrsten, „du er ung, men Herren opvækker ofte netop de Unge. Nord for mit Rige ligger et andet, som er nedsunket i Afguderiets Mørke. Fyrsten er vild og grum. Midt i hans Borg staaer et høit Afgudsbillede af Træ, som de i deres Blindhed ikke alene tilbede, men for hvilket de endog offre uskyldige Mennesker. Dog, uagtet alle Forfølgelser, udbreder den christne Tro sig i Landet. Men ligesom de Troendes Antal tager til, tiltager ogsaa Tyrannens Grumhed. I de sidste Dage lader han sig ikke mere nøie med at pine sine egne Undersaatter, men han har endog paa troløs Viis fanget vore Folk, som kom til hans Land for at handle, har kastet dem i underjordiske Fængsler, og truer med at offre dem til sin Gud, saafremt de ikke afsværge Christus. Jeg vælger nu dig til mit Sendebud; drag hen, og bevæg ham med din Tale til at give mine Undersaatter fri, og dersom han negter det, saa erklær ham Krig i mit Navn.“

Ynglingen aflagde nu sin Munkekutte, blev iført en glimrende Ridderdragt og afseilede med et prægtigt Følge, som Fyrsten gav ham, til Naboriget. Da de nærmede sig til Hovedstaden, saae de allerede fra Skibet Afgudsbilledet, som hævede sig høit over en stor Mylder af Mennesker; ligeledes saae de en Mængde, deels Mænd, deels Qvinder og Børn, ligge bundne paa Jorden. „Seer du,“ sagde Følget til Ynglingen, „de holde nu deres afgudiske Fest, og disse Ulykkelige ere bestemte til at offres; vore Folk befinde sig ogsaa deriblandt.“ Da følte Ynglingen sig besjælet af en høiere Magt. Han sprang i Land og talte kraftigt til Folket, foreholdt dem deres Forblindelse, Ugudelighed og Grumhed og lovede strax at overtyde dem om deres Guds Afmagt. Derpaa steg han op paa Piedestalen, kløvede Gudens Hoved med sit Sværd og styrtede ham ned paa Pladsen. Folket stod stumt

af Forbavselse, og de mange hemmelige Christne begyndte allerede lydeligt at prise Gud, da Fyrsten kom til og befalede at gribe Ynglingen og overgive ham til en qvalfuld Død. Da raabte Ynglingen til Folket: „I Forblindede! Have I endnu ikke faaet Troen i Hænderne, saa skal jeg nu vise eder et nyt Under. See, eders Fyrste er en Krigshelt, berømt over hele Verden; jeg er ung og aldeles uerfaren i at bruge Vaaben. Saa lad mig da nu kjæmpe med eders Fyrste; dersom han seirer, saa skal hans Tro være den rette, men seirer jeg, saa lad Afguderne forsvinde, og lad Christus være priset i al Evighed. Blodtørstige Uhyre, jeg udfordrer dig til Enekamp!" — Fyrsten styrtede løs paa ham, men efter en kort Kamp havde Ynglingen afvæbnet ham og kastet ham til Jorden. Tyrannen bad om Naade, men Seierherren gjennemborede ham og kastede ham ned fra Piedestalen.

Ære være den eneste, sande, treenige Gud! De Christnes Gud er stor! raabte Folket. Da nærmede sig en ærværdig Olding og sagde: „Velsignet være den, som Herren har sendt os! Jeg er den sande Guds Tjener; ligesom David for Saul har jeg maattet skjule mig for Tyrannen og hemmelig i en underjordisk Vraa nære de Troende med Livsens Brød. Lad nu Herrens Tempel hæve sig. Nu være det bekjendt for Alle og Enhver, at vor ædle Fyrstinde bekjender den sande Tro. Hist kommer hun." En just ikke ung men blændende skjøn Qvinde nærmede sig, prisede Gud, idet hun klagede over de usigelige Krænkelser, hun i over tyve Aar havde maattet lide af sin tyranniske Ægteherre, og opfordrede Folket til at lade sig døbe. Folket raabte paa Daab, og Tusinder lode sig døbe paa Stedet. Bojarerne forsamlede sig for at vælge en ny Fyrste, og Valget faldt eenstemmigt paa den unge Helt, som havde befriet Landet for Tyrannen; de forlangte kun, at han skulde tage Fyrstinden til Ægte. Saa store lokkende Tilbud kunde den unge Apostel ikke modstaae. Den gamle Præst forenede ham med den skjønne Fyrstinde, og en Uge gik hen med Kaarings- og Bryllupsfest under almindelig Jubel. Først paa den ottende Dag udspurgte Fyrstinden sin Mand om hans Herkomst. Da han berettede, hvad han vidste herom, blegnede hun og forlangte

at see det Evangelium, som var fundet hos ham. Ved Synet af dette faldt hun i Afmagt. „O Rædsel! o Skjændsel!“ raabte hun, da han omsider havde bragt hende til Live igjen, „viid, Ulykkelige, at du har dræbt din Fader og taget din Moder til Ægte. Dine Forbrydelser vare forudsagte af Spaamænd, og din Fader vilde derfor lade dig kaste for vilde Dyr, men jeg overgav dig til Donaus Bølger. Gaa nu ud i Skoven, og lad de vilde Dyr sønderrive dig; jeg overgiver mig til Donau, som har bevaret dig til min Ulykke.“ Han søgte forgjæves at holde hende tilbage. Hun ilede ud paa en offentlig Plads, forkyndte lydeligt sin skrækkelige Opdagelse for Folket, og styrtede sig i Donau. Folket trængte rasende ind i Paladset for at straffe Ugjerningsmanden med Døden. Men han havde allerede taget Flugten og begivet sig ud i en vild Udørk. En Bjørn kom ham imøde; „kom og tag dit Bytte!“ raabte han til den, men efter at have snuset til ham, vendte den sig om og flygtede bort. Selv de vilde Dyr skyede ham. Efterat han havde vandret fortvivlet om i nogle Dage, nødte Hungeren ham til at søge menneskelige Boliger. Her hørte han, at hans Folk paany havde valgt en Hedning til Fyrste, endnu vildere og grusommere end den forrige, at Afgudsbilledet havde reist sig paany, at Christendommen, som det rasende Folk betragtede som Aarsag i Skjændselsgjerningerne, nu blev haardere forfulgt end nogensinde, og at den gamle Præst, som havde udført Vielsen, var bleven henrettet under alle optænkelige Qvaler. Den ulykkelige Synder trøstede sig dog endnu i sin Fortvivlelse med den Tanke, at ingen Synd kunde være saa stor, at den overgik Guds Barmhjertighed, og haabede, at Kirken maatte kjende en Bod, hvorved hans ufrivillige Forbrydelser kunde afsones. Men ved ethvert Kloster, hvor han meldte sig, jog man ham bort med den Erklæring, at for en Synder som ham gaves der ingen Bod og ingen Naade. Endelig efter tre Aars Omflakken kom han til en for sin Hellighed vidt og bredt berømt Eremit. Denne hørte rolig hans Skriftemaal og sagde derpaa uden Heftighed: „Søn, du har begaaet skrækkelige Gjerninger. Du var født i Synd og Mørke, men Herren frelste dig og overantvordede dig til sin

Kirke. Du forstod ikke med Ydmyghed at bære en ringe Spot af Verdens Børn. Du forlod letsindig Klosteret, gik ud i den vide Verden for at opsøge dine jordiske Forældre, og forlod din himmelske Fader, til hvem din værdige Fosterfader havde indviet dig. Dog forlod Guds Naade dig ikke i din Forvildelse. Han gav dig at nedstyrte Afgudsbilledet og omvende Folket til den sande Tro i dine Fædres Rige. Men hvorfor dræbte du Fyrsten, da han var overvunden og bad om Livet? Og hvorfor lod du dig lokke af timelige Glæder og indgik en Ægteskabspagt, da din Fosterfader fra din Barndom af havde viet din Sjæl til Christus? Du lød denne Verdens Fyrste og hengav dig i hans Vold, og han styrtede dig i Afgrunden. Men Held dig, at du ikke har mistvivlet om Frelsen og ikke ophørt at søge den ved Kirkens Porte! Jeg skal vise dig Veien dertil."

Han førte ham ud i Marken og sagde: „Søn, byg her en Hytte af Træ, kast en stor Jordhøi op over den, og lad kun en snever Indgang aaben. Arbeid ufortrøden, og husk paa, at den snevre Sti og den trange Vei fører til Livet. Naar du er færdig, saa kom til mig. Her har du Redskaber." Han gav ham en Øxe, en Sav, Søm og en Spade. Ynglingen fældede Træer, huggede dem til, fuldførte det hele Arbeide med stor Besvær, og meldte sig derpaa igjen hos Eremiten. Denne bragte nu en Læsepult ind i Hulen og stillede paa den et Alterbrød, en Krukke Vand, et brændende Voxlys og en Bog, nemlig den kretiske Andreas's store Kanon, som læses af de bodfærdige Troende om Aftenen paa de fire første Dage af den første Uge og Natten mellem Onsdag og Torsdag i den femte Uge i Fasten. „Læs denne Bog," sagde han, „og siig ved Enden af hvert Sprog: Herre, forbarm dig over mig! og bøi dig til Jorden. Læs og bed paa denne Maade, til jeg kommer igjen." Synderen stillede sig ved Læsepulten, og Eremiten gik ud, satte en Jerndør for Indgangen, lukkede den i Laas, tildækkede derpaa Indgangen med Jord, og kastede Nøglen i Donau.

Ti Aar gik hen. Klosterets Igumen døde, og Brødrene valgte i hans Sted eenstemmig den fromme Eremit, hos hvem alt i mange Aar Egnens Beboere havde søgt og fundet Trøst

i deres Sjæls Nød. Han virkede tyve Aar som Igumen, og gik endelig, hundrede Aar gammel, ind til den evige Salighed, begrædt og savnet af Alle. Ved hans Begravelse indbøde og bevertede Brødrene Egnens Fattige, Blinde og Lamme. Da fangede Klosterets Fiskere en stor Fisk og bragte Kjøgemesteren den til Festen. I dens Bug fandtes der en rusten Nøgle. Da erindrede den Ældste af Brødrene, at den salige hedengangne Igumen for tredive Aar siden havde indespærret en skrækkelig Forbryder i en underjordisk Hule og kastet Nøglen i Donau. Paa hans Opfordring gik Brødrene hen for at see, hvad der var blevet af Synderens Been. De ryddede Jorden bort fra Døren og prøvede Nøglen. Det viiste sig tydeligt, at det var den rette Nøgle, men den var altfor rusten til at lukke Døren op. Da sagde den gamle Klosterbroder: „Denne Nøgle er ikke funden for at bruges til at aabne Døren, men for at minde os om, at Synderen har udstridt.“ De brøde nu Jerndøren op; et blidt Lysskin og en yndig Duft kom dem imøde. Den Bodfærdige stod for Pulten og var i Begreb med at læse den store Kanon til Ende; for hver Linie, han læste, bøiede han sig til Jorden. Alterbrødet og Vandkrukken vare urørte; Lyset var nedbrændt, og som han læste det sidste Ord, slukkedes det. Synderen hævede sit Blik; hans Aasyn var ungdommeligt, uden Spor af Alderdom eller Afmagt; da han saae Sollyset og Menneskene omkring sig, udraabte han: Herre, nu lade du din Tjener fare hen i Fred! Han gik ud af sit Fængsel og begav sig, ledsaget af de forbavsede Brødre, til Kirken, hvor han modtog Sacramentet. Derpaa traadte han tilbage, lænede sig til en Pille og opgav sin Aand. Brødrene begrove ham i Kirkens Gulv. Hans Træhytte er nu falden sammen, og der er kun en Høi tilbage med en Fordybning; men man kan ikke sige, hvilken det er, da der er saa mange Høie, som see saaledes ud.

Det er klart, at denne Fortælling indeholder alle væsentlige Hovedtræk af Oedipusmythen, omdigtede i katholsk-christelig Aand. Løsningen af Sphinxens Gaade er genialt omdannet til en Løsning af Livets Gaade ved Forkyndelse af Christendommen. Den kirkelig rhetoriske Stiil, hvori

Fortællingen er indklædt, tilhører sagtens Kostomarov, men for Legendens Ægthed taler saavel den Omstændighed, at Udgiveren slet ikke har tænkt paa Oedipusmythen, men vil have det Hele betragtet som original slavisk Folkedigtning, som ogsaa det, at andre, utvivlsomt ægte folkelige Legender bære Mærker af et parodisk Forhold til den ovenanførte, idet en haard, folkelig slavisk Ethik ikke har kunnet finde sig i, at saadanne Forbrydelser, som Helten i denne Historie havde begaaet, skulde kunne afsones. I en Sbornik, der opbevares i et offentligt russisk Bibliothek[1]), findes saaledes følgende Fortælling.

En Konge havde en Søn og en Datter. Sønnen blev forelsket i sin Søster og forførte hende. Følgerne af Forbrydelsen satte ham i stor Angst. Han gav hende i Bevogtning til en Odelsmand med den Befaling at dræbe det Barn, hun skulde føde. Selv drog han bort til et fremmed Land og døde kort efter. Søsteren fødte en Søn, og lod da gjøre en Sobelfælde, lagde Barnet deri og skjød den ud paa Vandet; hun gav ham 5000 Pund Sølv og 3000 Pund Guld med paa Reisen samt en Blyplade med den Indskrift: Dette Barn er avlet i Misgjerning af en Broder og en Søster; vil Nogen optage det, da skal Sølvet tilhøre ham, men Guldet skal tilhøre Barnet. Selv besteg hun derpaa sin Faders Throne og levede som Dronning i ugift Stand. Fælden drev paa Land ved et Klosters Mure. Igumenen saae den, lod den hente og aabne, forfærdedes ved at læse Indskriften paa Pladen, tog Sølvet og Guldet i Forvaring og lod Barnet opdrage i Klosteret. Da Drengen engang i sin Opvæxt var kommen i Klammeri med en anden af Klosterets Pleiebørn, og denne havde forklaget ham for Igumenen, udlod den ærværdige Fader sig i Vrede med, at han var avlet og født i Misgjerning. Drengen grublede længe over Betydningen af disse Ord; endelig besluttede han sig til at spørge sin Fosterfader derom og fik nu Sandheden at vide. Drengen erklærede nu, at han ikke længere vilde blive i Klosteret. Igumenen søgte at bevæge ham til at blive og holdt ham tilbage, saalænge

[1]) Det pogodinske Bibliothek, Nr. 1288 (Kostomarov).

han kunde. Omsider gav han efter, udleverede ham Guldet og Pladen og lod ham gaae. Ynglingen fandt et Skib, kjøbte det, drog dermed ud paa Handel og Sørøveri, indtog mange Stæder og Lande, kom endelig ogsaa til sin Moders By og slog Leir udenfor dens Mure. Borgerne, som frygtede hans Magt, gik ud til ham og bade ham være deres Konge. Han drog ind i Byen, og de anmodede nu indstændigt deres Herskerinde om at række ham sin Haand. Hun gav da efter og giftede sig med ham. Han havde den Sædvane, hver Dag før Bordet at gaae ind i et Lønkammer og læse Indskriften paa den føromtalte Blyplade. Dronningen, opægget af qvindelig Nysgjerrighed, stræbte paa alle mulige Maader at aflokke sin Mand den Hemmelighed, der saa stærkt sysselsatte ham, men forgjæves. Endelig lykkedes det en af hendes Piger at faae fat paa Blypladen, som hun bragte sin Herskerinde med de Ord: her er den Plade, over hvilken din Mand Grigorii hver Dag græder. Da Dronningen saae Pladen, faldt hun i Afmagt. Efter at være kommen til sig selv igjen græd hun bitterlig, kaldte Kongen til sig og sagde: „Herre, du er min Søn; jeg Elendige har født dig ved min Broder!“ Begge gik fra Forstanden. Grigorii fandt nær ved Havet et øde Slot. Der gik han ind og befalede sine Folk at lukke det i Laas, opkaste en Høi derover og kaste Nøglerne i Havet. Tolv Aar senere døde Paven i Rom. Da blev det ved en Aabenbaring fra Himlen forkyndt en ærværdig gammel Geistlig, at man skulde vælge Grigorii, der var skjult under Jorden, til Pave. Man ryddede da Jorden bort og forsøgte at opbryde Slottet, men det lykkedes ikke. Omsider blev der fanget en Fisk, i hvis Bug man fandt de Nøgler, hvormed Borgen kunde lukkes op. Grigorii blev da ført frem og valgt til Pave. Da indfandt der sig en gammel Qvinde hos ham for at skrifte sine Synder. Det var hans Moder. Ogsaa hun var ved Bod og Anger bleven renset for sin Synd.

Det forekommer mig tydeligt, at denne Fortælling, ialtfald i Slutningen, indeholder nogen Ironi. Ved at høre den førstanførte Legende i en eller anden Form har Hadet til den romerske Kirke givet sig Luft i en saadan Yttring: er han bleven hellig efter at have baaret sig saaledes ad, saa

kan han jo blive Pave i Rom! Af denne Tanke er da sidstanførte Fortælling udsprungen. Endnu stærkere fremtræder Ironien i følgende Fortælling, som er meddeelt Kostomarov af Buslajev efter en Sbornik fra det syttende Aarhundrede.* Aanden i denne Digtning er i høi Grad raa. Forfatteren har endnu ikke fundet de to bekjendte Forbrydelser piquante nok og derfor foræret Helten nogle flere, som efter hans Smag skulde være mere solide.

Der var engang en Kjøbmand, som hed Poulivač. Han hørte engang en Samtale mellem to Duer, hvoraf den ene sagde: „Der vil blive Glæde hos Herskabet. Fruen skal føde en Søn, som skal hedde Andreas; den Glut skal slaae sin Fader ihjel, gifte sig med sin Moder og — voldtage trehundrede gamle Jomfruer!“ Da nu Poulivač's Hustru var nedkommen, befalede Faderen, at Barnet skulde dræbes; men Jordemoderen kunde ikke overtale sig dertil, men underrettede Moderen derom. Denne lod det hemmelig døbe, skar Bugen op paa det, bandt det til et Brædt og kastede det i Havet. Brædtet drev i Land ved et Nonnekloster nær ved Staden Kupin. En Nonne gik ud for at hente Vand og fandt det. Igumenjaen kaldte alle Søstrene sammen og tog dem i Forhør, da hun meente, at en af dem havde overtraadt sit Kydskhedsløfte; men efter at have overtydet sig om deres Uskyldighed ansaae hun Barnet for en Gave fra Gud, lod dets Bug sye sammen, opnærede det med Gedemælk og overgav senere Drengen til en gammel Nonne, som skulde lære ham at læse. Men da han blev femten Aar, besnakkede han alle Søstrene, den ene efter den anden, og tilsidst ogsaa Igumenjaen. Derpaa besluttede Igumenjaen sig til aabenbart at bekjende sin Synd og forklare, hvorledes han havde forført hende. „Han bedrog mig,“ sagde hun, „ved mange Fortællinger om hellige Folk i gammel Tid, som vare henfaldne til Tolderes, Hedningers, Horkarles og Horeqvinders Synder, og hvorledes de ved Anger og Taarer og gode Gjerninger vare blevne frelste; men jeg hørte hans Tale og blev svag i Kjødet, og mit Hjerte blev varmt, og min Forstand blev forvirret.“ Da aflagde alle de gamle Nonner den samme Bekjendelse, og derpaa joge de ham bort. Ynglingen begav

sig hen i den Egn, hvor han var født. og gav sig i Tjeneste hos en Borger som Viingaardsvægter. Hans Herre befalede ham med sin Bue at nedskyde Enhver, der kom ind i Viingaarden uden Tilladelse, og for at prøve hans Vagtsomhed gik han selv derind ved Nattetid. Vægteren skjød ham da ned. Det var hans Fader. Han nedgrov Liget, og nogen Tid efter blev han gift med den Dræbtes Enke. Men efter nogen Tids Forløb gjenkjendte hun ham derpaa, at han havde en Søm over Bugen. Moderen begreb nu, at hun havde ægtet sin egen Søn. Da Synderen blev underrettet om denne skrækkelige Opdagelse, begav han sig ud paa Vandring og henvendte sig til mange forskjellige Præster og hellige Mænd for at faae Absolution; men da Ingen vilde give ham den af Frygt for at paatage sig Ansvaret for en saadan Synd, — saa slog han dem allesammen ihjel. Endelig kom han til en Biskop, der lukkede ham inde i en tilstoppet underjordisk Hvælving, tre Favne lang og tre Favne bred, kaldte hans Moder til sig, gjennemborede hendes Næse, satte en Hængelaas for og kastede Nøglen i Havet. Andreas havde han paalagt i Fængslet at afskrive Bodspsalmerne; Moderen befalede han at gaae om og tigge. Saaledes hengik tredive Aar. Da blev der en Dag fanget en stor Fisk, i hvis Bug man fandt en Nøgle. Denne blev bragt Biskoppen, som nu atter kaldte den gamle Synderinde til sig, aabnede med den fundne Nøgle Hængelaasen og befriede hendes Næse for denne Byrde, hvorpaa han kronragede og indviede hende til Nonne. Derpaa lod han Jorden rydde bort fra Indgangen til Hvælvingen. Andreas havde just tilendebragt Afskrivningen af den store Kanons tiende Sang, som synges om Aftenen før de fire første Dage og Torsdagen i den femte Uge af den store Faste. Da Biskoppen døde, blev Andreas hans Eftermand og udmærkede sig særdeles ved et helligt Levnet og ved Undergjerninger.

Denne Fortællings gjennemgaaende skoptiske Charakteer synes mig ikke at kunne betvivles. Den hidrører vist fra en Pasquillant af en Raskolnik, som paa denne Maade har givet sit Had til den officielle russiske Kirke og dens Geistlighed et Udtryk. Herpaa tyder det frække Hykleri, der tillægges

Helten, og den lempelige Bod, hvorved han afsoner sine Gjerninger. At afskrive Bodspsalmerne er sagtens intet morsomt Arbeide, men det har dog vist ogsaa mangen ganske uskyldig Munk maattet paatage sig.

At forøvrigt i alle disse slaviske Gjenlyd af Oedipusmythen ogsaa andre Træk af den almindelige Folkedigtning ere benyttede, saasom Nøglen i Fiskens Bug, Duernes Tale m. m., behøver neppe at bemærkes.

Emendationes

scripsit **Theodorus Korsch.**

I.

Propert. IV (V), 1, 61:

Ennius hirsuta cingat sua † dicta corona,
Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua.

Quamquam prioris versus exitus iam pridem viris doctis si non corruptus, at certe mirus visus erat, tamen, nisi quid me fallit, nemo ante Lucianum Muellerum, ne Hauptio quidem excepto, suspicioni ita indulsit, ut extremum versum cruce praeposita notandum esse existimaret. Is autem, qui post Muellerum Properti carmina edidit, Paleius Britannus, tantum afuit, ut aliquod mendum illic latere suspicaretur, ut, cum illam notam Muellerianam commemorasset, ne verbo quidem significaret, esse quiddam in hoc versu, quod non modo Muelleri, sed etiam aliorum suspicionem movisset. Verum tamen, quaecumque ad hunc locum explicandum a commentatoribus afferri solent, eorum omnium ea est ratio, ut, cum illa perlegeris, non magis credas, quam antea, d i c t a corona aut aliqua re cingi posse. Quod eo minus intellegas, quo modo fieri possit, ut quisquam in illo monstro defendendo operam

consumat, quod inter alia, quae ab interpretibus eo consilio congesta sunt, eiusdem Properti distichon legitur, quo et corruptela et corruptelae origo planissime apparet. Dico III (IV), 1, 19 sq.:

Mollia, Pegasides, date vestro serta poetae:
Non faciet capiti dura corona meo.

Quid est enim aliud illud dicta corona nisi hoc dura corona, quod cum illic ab aliquo comparandi causa adscriptum esset, deinde, quod saepissime factum esse constat, a librario pro genuino versus exitu positum est? Itaque, antequam sive ad explicandum sive ad emendandum hunc locum aggrediamur, versum non integrum ad nos pervenisse fateamur necesse est. Neque tamen est, cur damnum reparari posse desperemus. Est enim certissimum, ea, quae interciderunt, primum ita comparata fuisse, ut illam duram coronam, id est lauream, legenti in memoriam possent reducere, deinde nomen arboris cuiusdam, quae hederae quodam modo opponi posset, ibi lectum fuisse. Nemo igitur dubitabit, quin extremum versus vocabulum fuerit lauro vel lauru, quae aptissime hirsuta dicitur, praesertim si cum hedera comparatur; neque enarratores fugit laurum hic a poeta significari. Ac vide, quam proclive sit, postquam legeris hirsuta lauru, durae coronae reminisci! Sequitur, ut vocabulum, quod inter sua et lauro fuit, reperiamus. Est autem exitus versus heroi haud infrequens tempora lauro, quem exempli causa invenies Verg. Aen. III, 81, Ciris 121, Tib. II, 5, 5, Lygd. 4, 23, Ovid. Am. II, 12, 1, Valer. Flaccus IV, 334, Anthol. lat. (ed. A. Riese) 881, 19. Quem cum in usum nostrum converterimus, genuina distichi forma ultro sequetur:

Ennius hirsuta cingat sua tempora lauro,
Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua.

Anthol. lat. (ed. Riese) 905:

Dente perit Lycabas, serpens pede, † nigra veneno,
Flumine avis, calamo † quo, † redimite lepus.

Ita hoc epigramma legitur apud Riesium, ubi emendationes quoque ipsius et Buecheleri in ima pagina enotatae sunt. Quae quales ab ipso editore habitae sint, cruces illae funestae

satis declarant. Verum, quotienscumque locum aperte corruptum emendare conamur, ante omnia quaerendum est, quaenam eius loci sententia esse possit atque adeo debeat. Atqui vera huius epigrammatis vis et acumen ex alio (160) eiusdem sylloges perspicitur, quod est:

Sus, iuvenis, serpens casum venere sub unum:
Sus iacet extinctus, serpens pede virque veneno,

ubi vix dubium esse potest, quin legendum sit *ex ictu* pro *extinctus*, ut in simillimo epigrammate, quod sub eodem numero sequitur, *porcus ab ictu*. Sed, sive ita legas, ut modo dixi, quod propius accedit ad illud *calamo*, sive nihil mutaveris, similitudo huius epigrammatis cum eo, quod emendandum nunc mihi proposui, tam perspicua est ac manifesta, ut etiam in nostro non de interitu aliquot animantium, sed de internecione agi appareat. Qua ex similitudine etiam hoc commodi capimus, quod pro *nigra veneno*, quod in
905 traditum est, *virque veneno* legendum esse intellegimus. Non igitur venator est Lycabas, sed canis venatoris, id est eius *viri*, qui serpentis a se conculcatae veneno perit. Ipse autem Lycabas dente perit bestiae, cuius nomen in versu insequenti olim lectum fuerit necesse est. Sed quis umquam audivit canem venaticum a lepore iugulatum esse? Itaque non lepus huic loco convenit, sed is, quem Lycabantis nomen quodam modo significat, λύκος vel *lupus*. Qui cum venatoris calamo occisus sit, internecionis, ut ita dicam, circulus clausus et absolutus est, ut neque avis neque flumen quicquam habeant, quod hic agant. Quid est igitur *flumine avis*? Quid nisi *fulmineus*, ut apri et lupi saepe dicuntur, quippe qui splendidis et mortiferis dentibus praediti sint? Cfr. Anth. lat. 897, 78: fulmineos — apros, Ovid. Met. X, 550: Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri, Phaedr. I, 21, 5: Aper fulmineis — dentibus, cfr. Rutil. Itin. I, 626, Martial. XI, 69, 9, tum Ovid. Fast. II, 231 sq.: aper — Fulmineo celeres dissipat ore canes, id. Met. XI, 366 sqq.: lupus — Oblitus et spumis et spisso sanguine rictus Fulmineos (al. fulmineus), VIII, 289 (de apro Calydonio) Fulmen ab ore venit, frondes adflatibus ardent, etiam ib. I, 305: nec vires fulminis apro — prosunt. — Relicuum est, ut inquiramus, quid in illis *quo redimite*

lateat. Atque considerantibus nobis de quattuor animantibus hoc in epigrammate agi haud ineptum videtur suspicari quored nihil aliud esse nisi quarta tribus litteris perperam intellectis. Id vero, quod restat, imite unde traxerit originem, perdifficile dictu est, nisi quod, si quarta recte indagavimus, aliquid victimae vel cadaveris vel caedis ad sententiam simile a poeta positum fuisse certum est. Metrum autem vix quicquam tale hoc loco patitur praeter ruina, quod etiam calami tractuum numero et conformatione commendatur: sex enim constat lineolis et una littera rotundiore, ut illud imite. Quae si recte disputata sunt, totum epigramma sic constituendum est:

Dente perit Lycabas, serpens pede virque veneno,
Fulmineus calamo — quarta ruina — lupus.

Scribebam Mosquae mense Quintili MDCCCLXXVI.

II.

Porci Licini epigrammatis distichon alterum apud **Gellium** XIX, 9, 13 sic fere legi solet:

Si digito attigero, incendam silvam simul omnem,
Omne pecus flammast, omnia quae video.

In quibus aliquid corruptum esse iam illo simul apparet, quod non ad omnem referri manifestum est — quo modo enim uno digito, etiam si flammeus sit, omnes silvae arbores simul incendi possunt? — sed trium unius enuntiati membrorum quasi commune vinculum esse debet. Haec ut restituantur, reponendum est flammis vel potius e prisca scribendi consuetudine flammeis, quam scripturam, postquam in oblivionem abiisset, librariis haud raro fraudi fuisse constat. Flammis autem incendere est ita facere, ut res non occulto igni consumatur, sed aperte flagret, ut Verg. G. I, 85: levem stipulam crepitantibus urere flammis, A. VII, 74: omnem ornatum flamma crepitante cremari, in Meleagri epigrammate Anth. Pal. V, 139 extr.: πυρὶ φλέγομαι. Idem argumentum apud graecos poetas pervolgatum est, velut Anth. Pal. XII, 79 extr.: Φεύγετε, μὴ πρήσω τοὺς πέλας ἁψάμενος.

Q. Lutati Catuli epigramma in **Gelli** codicibus sic fere traditum est (XIX, 9, 14):

Aufugit mi animus. Credo, ut solet, ad Theotimum
  Devenit. Sic est: perfugium illud habet.
Quid si non interdixem, ne illunc fugitivum
  Mitteret ad se intro, sed magis eiceret?
Ibimu' quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,
  Formido. Quid ago? Da, Venu', consilium.

At ridicule quaeritur illud: „Quid si non interdixem —“. Nam, cum neque minus facere potuisset Theotimus, qui poetae interdictum neglegere non dubitasset, neque plus, quandoquidem nihil relicuum esset, quod eiusdem animo faceret praeter id, quod fecisset, etiam si poeta interdicto non cavisset, ne ille ipsius animum apud se detineret, plane idem futurum fuisse probabile est. Neque qui, quod pro illo quid in Hertziana editione positum est, meliorem reddit sententiam. Quid vero? utrum interdixerat poeta, ne puer fugitivum illum ad se admitteret, an non? Est vero consentaneum interdixisse, siquidem eius animus solitus erat ad Theotimum aufugere, idque Callimachi epigrammate, quo Catulus ad illud suum componendum usus est, planissime confirmatur (Anth. Pal. XII, 73, ed. Schneider. epigr. XLII):

Ἠ ῥά τιν᾽ ἐς παίδων πάλιν ᾤχετο· καὶ μὲν ἀπεῖπον
  Πολλάκι· τὴν δρῆστιν μὴ ὑπόδεχθε, νέοι.

Sic igitur interrogatio immutanda est, ut significet poetam illum quidem interdixisse neque tamen quicquam interdicto profecisse. Quod vix alia ratione fieri potest nisi hac:

Quid? quasi non interdixem —?

Ita Varronem in satura — Eumenid. frgm. — dixisse exempli causa monemus: Hospes, quid miras animo (al. nummo) hoc curare Serapim? Quid, quasi non curet tanti item (al. tantidem) Aristoteles? [1])

Saevium Nicanorem grammaticum saturam scripsisse **Suetonius** ill. gramm. 5 tradidit, cuius saturae fragmentum, quod ibidem servatum est, sic correctum vel potius mutatum olim edebatur:

---

[1]) [Conf. Madvig. Adv. crit. II, p. 666.]

Saeviu' Nicanor Marci libertu' negabit,
Saeviu' Postumius idem, at Marcu' docebit.

Nam in libris scriptis exstant post huius et ac. Atque Postumi nomen sub mendosa codicum scriptura latere verissimum est, neque tamen hoc illato absolutam esse emendationem vel numerorum condicio ostendit. Narrat autem Suetonius eum primum docendo ad famam pervenisse, postquam servisset; atque illam fortunae mutationem hoc fragmento tangi e nominibus inter se oppositis colligitur: nam Saevius Nicanor ille dicebatur, dum serviebat, Marcus Saevius Postumius sive Postumus, postquam liber factus est. Itaque siquis eum Nicanorem appellasset, indignari eum solitum esse veri simile est, cum sibi clarissimo grammatico pristinam condicionem obici putaret, ut, a quo ita compellatus esset, eum ne docere quidem vellet; contra gratissimum ei fuisse ut libertino illud libertatis argumentum, Saevi Postumi nomen, praesertim addito praenomine, quo gaudere molles auriculas Horatius dicit. Quae cum ita sint, illos versiculos sic a Saevio scriptos esse conicio:

„Saevi Nicanor Marci liberte!“ — negabit;
„Saevi Postume“ si dicas ac „Marce“, docebit.

Neque quicquam interest, utrum Postumus patroni nomen fuerit an Postumius: nam pro hoc illud ponere licuisse dactylici carminis scriptoribus Ovidi Fast. VI, 724 demonstratur.

Philogelos 144 ed. Eberh.: *Εὐτράπελος ἀργὸν δρομέα ἰδὼν εἶπεν· „οἶδα τίνος χρήζει ὁ κύριός μου οὗτος“*, equo videlicet, quo cum peditibus contendat. Sed illa *ὁ κύριός μου* correctura indigere apparet neque tamen ea, quam Eberhard in commentario dubitanter proposuit: *ὦ κῦρί μου*. Desideratur enim casus genetivus vocabuli, quod auxilium significet, cuius beneficio pernicitas pedibus addatur. Atqui e litteris *οκυσμου* paene sponte efficitur *ὠκυσμοῦ*, quod vocabulum, cum nescio an ab illo ipso faceto homine ioci causa fictum esset — neque enim reperitur in lexicis —, sub ignari librarii calamo vitium traxisse minime mirum est.

Scribebam Mosquae mense Februario MDCCCLXXVII.

Til græske og latinske Skribenters Textkritik.

Af J. N. Madvig.

1. Rettelser til et af Ciceros Breve til Atticus (IX, 13, 4).

Det er bekjendt nok, at Ciceros Breve til Atticus indeholde ikke faa stærkt forvanskede og tildels til usammenhængende og meningsløse Bogstaver opløste Steder. Til disse Forvanskninger har foruden de almindelige Aarsager til Afskriverfejl den særegne Beskaffenhed af Brevenes Indhold, der ofte bevæger sig i korte Hentydninger til Forhold og Omstændigheder, som vare øjeblikkelig nærværende for Cicero og hans Correspondent, og af Stilen, der naturligvis har en familiær Charakter, bidraget ikke lidet. For at rette saadanne Steder, for saa vidt de overhovedet kunne rettes, gjælder det om, vejledet af Sammenhængen imellem de i Tiden nær efter hinanden følgende Breve og med Tanken henvendt paa den nærmeste Tids andenstedsfra bekjendte Forhold, at gribe de enkelte Punkter, der af de forvanskede Ord dukke frem som Antydninger af den ved Fejlene forvirrede og udslettede Tankegang, og forbinde disse Spor rigtigt med den nærmeste Omgivelse. En Prøve paa, hvad der ad denne Vej lader sig udrette dels til fuldstændig Rettelse af hvert Ord og Bogstav, dels til Fastsættelse af Meningen og det væsentlige, tror jeg at kunne give i Behandlingen af det ovenfor anførte Sted. Cicero, hvis Brev er skrevet i Slutningen af Marts Aar 49 f. Chr., udvikler her for Atticus, hvorfor det trods alt, hvad der synes at opfordre ham til at følge den flygtende Pompeius til Grækenland, falder ham vanskeligt at bestemme sig til en Bortrejse uden Haab om Tilbagekomst (de discessu voluntario sine ulla spe reditus cogitare); thi et saadant Haab synes Sammenligningen imellem Cæsars og Pompeius's Stilling, Hjælpemidler og Udsigter at udelukke. Dette udvikles i følgende Ord, som jeg afskriver, som de staa i Mediceerhaandskriftet, blot med en gammel Rettelse af en ringe Fejl i et græsk Ord og i et Egennavn: Nam ego hunc (Cæsar, der er i

Rom og Italien ligesom Cicero og Atticus) ita paratum video peditatu, equitatu, classibus, auxiliis Gallorum, quos Matius ἐλάπιζεν, ut puto, sed certe dicebat peditum, equitum se polliceri sumptu suo annos decem. Sed sit hoc λάπισμα: magnas habet certe copias et habebit non alie vectigal, sed civium bona; adde confidentiam hominis, adde imbecillitatem bonorum virorum, qui quidem, quod illum (den paa Flugten til Grækenland værende Pompeius) sibi merito iratum putant, oderunt, ut tu scribis, ludum CC vellem scribis, quisnam hic significasset; sed et iste, quia plus ostenderat, quam fecit, et volgo illum qui amarunt, non amant; municipia vero et rustici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. Hos Baiter staar et Kors foran CC og sed et iste; hvorfor ikke ogsaa foran peditum equitum se, som alle se er meningsløst, véd jeg ikke; for det forkerte alie har man efter Bosius sat ut ille, som ikke i fjærneste Maade ligner det skrevne; istedetfor ludum har Orelli sat dudum. Hvad nu først Ordene equitum se angaar, er det klart nok, hvad allerede Bosius og andre have set, at der i se ligger en Talbestemmelse, og at der skal staa: quos Matius ..... dicebat equitum **millia sex** polliceri cet. Men naar man har antaget, at ligeledes et Tal og et højere Tal var udfaldet efter peditum, er det langt sandsynligere, at dette Ord er en falsk Tilsætning, opstaaet af det foregaaende peditatu, equitatu (om Cæsars Hær i Almindelighed). Om gallisk Fodfolk var der slet ikke Tale, men alene om det talrige galliske Rytteri, som Cæsar benyttede baade i Gallien selv og i Borgerkrigen, og som idelig omtales hos Cæsar, Appian, Plutarch o. s. v. (se mine: Kleine philologische Schriften pag. 501; allerede i Ciceros Tale pro Fonteio nævnes magni equitatus stillede af Gallerne). I Ordene non alie vectigal sed civium bona ligger ikke en Sammenligning af Pompeius's og Cæsars Hjælpekilder, idet her alene fremhæves Cæsars Magt og det i ethvert Tilfælde om Pompeius maatte hedde provinciarum

vectigalia, skjønt heller ikke dette passede, da ogsaa Cæsar beherskede flere Provinser, men det udhæves, at det, hvorover Cæsar raadede, ikke var en eller anden begrænset Afgift, men, da han enevældig beherskede Italien og tog, hvad han vilde, alle Borgernes Ejendom, en uudtømmelig Kilde. Der stod uden Tvivl fra Ciceros Haand habebit non Italiæ vectigal, sed civium bona. — Vi komme nu til Hovedstedet. Forandringen af det fordærvede ludum til dudum er et meget godt Exempel paa forkert (tilfældig) Griben af et enkelt Ord i et totalt fordærvet Sted for deri at anbringe en Bogstavrettelse uden Tanke paa Mening og Sammenhæng i det hele; thi hvilket mindste Skridt fremad i Stedets Forstaaelse gjøres der ved dette dudum? Derimod indbringes der en grov, men rigtignok ofte overset Sprogfejl i Ciceros Tale; thi Orelli tænkte aabenbart paa noget, som skulde siges at være sket „for længst, for længe siden“; men dette hedder paa Latin pridem, undtagen hvor der betegnes et umiddelbart forudgaaende og lige til Nutiden sig strækkende Afsnit i den endnu værende Handling eller Tale (f. Ex. dudum video te abire velle; dudum ausculto). Atticus havde i sit Brev som Exempel paa, at Patrioterne (boni viri) havde vendt sig fra Pompeius, anført en Demonstration (significatio) af en enkelt Klasse, en enkelt Afdeling af disse. Hvilken denne Klasse var, viser tydelig Tallet CC med det foregaaende Ord ludum, især naar man efterser det i samme Maaned skrevne Brev VIII, 16 og deri læser Ordene iudices de CCCLX (læs: iudices CCCLX med Wesenberg), qui præcipue Gnæo nostro delectabantur, ex quibus cotidie aliquem video, nescio quas eius Lucerias horrent. Der menes her de 360 Mænd, som Pompeius lidt over 2 Aar i Forvejen (langt hen i Aaret 52, i sit tredje Consulat) efter den ham ved hans lex iudiciaria overdragne Bemyndigelse havde udvalgt (legerat) til at udfylde den almindelige Dommerliste (album iudicum), hvoraf Dommerne i de enkelte Sager skulde tages; en Foranstaltning, om hvilken Vidnesbyrdene findes samlede i 2den Del af mine Opuscula academica pag. 246 ff. Man anerkjendte,

at Pompeius af alle de tre Klasser, af hvilke Dommerlisten da sammensattes, Senatorer, Riddere og tribuni ærarii, havde valgt hæderlige og agtbare Mænd (se Asconius til Talen pro Milone pag. 147 Hot.), og Velleius Paterculus (II, 76) roser sig endnu under Tiber af, at hans Bedstefader havde haft Plads imellem disse 360; men naturligvis havde Pompeius taget overvejende Hensyn til Mænd, der sympathiserede med ham selv og Senatet, og selve Optagelsen paa Listen syntes at paalægge de enkelte en Taknemmelighed mod Pompeius, hvorfor det ogsaa af Cicero ad Fam. VII, 2, 3 fremhæves som et særligt Tegn paa Uafhængighed og stærk Overbevisning, at Dommere af denne Liste i en bestemt Sag havde voteret imod Pompeius's ivrige Ønske (ausi sunt eum contra tantas opes eius, a quo ipsi lecti iudices erant, condemnare). Disse 360, af hvilke Cicero selv efter Ytringen i Brevet VIII, 16 havde hørt enkelte udtale sig mod Pompeius, eller Flertallet af dem havde nu efter Atticus's Meddelelse i selve Rom, hvor Atticus var, foretaget noget, der indeholdt en Demonstration imod Pompeius, idet de følte, at han heller ikke havde Grund til Tilfredshed ved deres lunkne Holdning. Det er bekjendt, at Ordet iudex oftere forkortedes til iud og at derved fremkom Forvexling af Ordene iudex eller iudices (iud), ludus (lud) og stundom videlicet (uid)[1]). Cicero skrev altsaa: ut tu scribis **iud** (iudices) CCCLX (eller: ut tu iud CCCLX scribis) . . . **significasse**. Dette staar fast; Ordet scribis er gjentaget ved en Fejl; men om vellem (imellem CC og scribis) blot er opstaaet af LX, eller om deri tillige ligger et andet Ord, bliver uvist, ligesom heller ikke Rettelsen af Ordene quisnam hic er sikker; dog tror jeg, at man med Sandsynlighed kan læse: ut tu scribis, iud CCCLX **belle** (?) **bis iam huic** significasse. Demonstrationen var rettet til Cæsar (huic) og forekommet to Gange. Overmaade let og aldeles sikker er Rettelsen af de næstfølgende Ord, hvori man har set en dyb Forvanskning,

[1]) Hvis jeg skrev disse Sider i Kjøbenhavn og mine Øjne tillod mig at lede i Bøger, vilde jeg henvise til bestemte Steder hos Garatoni til Planciana eller Miloniana og til Wesenberg etsteds.

naar man først i det foregaaende er kommen paa det rigtige Spor. Der skal forandres en eneste Vokal. Til Atticus's Beretning om de 360 Dommeres Demonstration knytter Cicero en almindelig Udtalelse om, hvorledes Pompeius's tidligere Tilhængeres Sind havde vendt sig fra ham: Sed et **isti** (hine, om hvem du skriver fra Rom), quia plus ostenderat, quam fecit, et volgo illum qui amarunt, non amant. Modsætningen til det specielle et isti ligger i et volgo qui.

2. Rettelse af et Sted hos Herodot (II, 25) og et hos Cicero (Verr. III, 68, 159).

De to her følgende, forholdsvis ret mærkelige Rettelser meddelte jeg ved de skandinaviske Philologers Møde i Fjor ganske tilfældigen efter et Foredrag af Bibliothekar, Justitsraad Bruun i Afdelingen for klassisk Philologi, saa at ikke engang noget Exemplar af de paagjældende Forfattere var til Stede. Jeg anser det derfor for hensigtsmæssigt at give dem og Begrundelsen af dem her paa Tryk.

a) I det Sted (II, 25), hvor Herodot angiver Aarsagen, som efter hans Mening fremkalder Nilens Vandstands Tilvæxt og Aftagen, hedder det i alle Udgaver indtil vor Tid saaledes: *διεξιὼν τῆς Λιβύης τὰ ἄνω ὁ ἥλιος τάδε ποιέει. ἅτε διὰ παντὸς τοῦ χρόνου αἰθρίου τε ἐόντος τοῦ ἠέρος τοῦ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία καὶ ἀλεεινῆς τῆς χώρης ἐούσης, οὐκ ἐόντων ἀνέμων ψυχρῶν, διεξιὼν ποιέει οἷόν περ καὶ τό θέρος ἔωθε ποιέειν, ἰὼν τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ κ. τ. λ.* Meningen er klar og tydelig, og ingen af Udgiverne tog derfor Anstød eller gjorde nogen Bemærkning ved Stedet; men uheldigvis findes der i Haandskrifterne intet Spor af Ordene *οὐκ ἐόντων*; de have *τῆς χώρης ἐούσης καὶ ἀνέμων ψυχρῶν*. Det hører til den ældre Philologis Synder, at den ofte lod endogsaa stærke Uoverensstemmelser imellem det trykte og den haandskriftlige Overlevering ubemærkede; men hvad skal man dømme om en moderne, saakaldt diplomatisk Kritik, der, som her Stein, ikke blot sætter den ganske meningsløse haandskriftlige Læsemaade i Texten, men i en ellers temmelig ordrig exegetisk Kommentar gaar aldeles

løst hen derover, som om der ikke fandtes den allermindste Vanskelighed deri, skjønt saa vel den af alle tidligere Udgivere fulgte Læsemaades lige modsatte Mening som den aabenbare Urimelighed af det, der nu siges, synes at indeholde den stærkeste Opfordring til at give en udførligere Udvikling af, hvorledes Udgiveren forstaar Ordene? Naturligvis maa man til ἀνέμων ψυχρῶν af det foregaaende ἐούσης underforstaa Participiet ἐόντων, omendskjønt Forbindelsen τῆς χώρης καὶ ἀνέμων med Udeladelse af Artiklen ved ἀνέμων er urigtig; men hvorledes kan Herodot tale om kolde Vinde i det indre af Afrika, som han selv betegner som en χώρη ἀλεεινή, og hvorledes kunne kolde Vinde bidrage til Solens Virkning, som den her skildres? De danne jo den stærkeste Modsætning dertil. Meningen maa altsaa aabenbart være den, der laa i de tidligere Udgavers Læsemaade; men καί kan rigtignok ikke med ringeste Grad af Sandsynlighed forandres til οὐκ ἐόντων. Den rigtige Mening fremkommer af Haandskrifterne ved den allerletteste Rettelse, idet foran ἀνέμων den Præposition er udfalden, der har de tre første Bogstaver af fire tilfælles med dette Ord og derfor blev oversprungen af den Afskriver, fra hvis Exemplar vore Haandskrifter nedstamme. Herodot skrev ἀλεεινῆς τῆς χώρης ἐούσης καὶ ἄ ν ε υ ἀνέμων ψυχρῶν.

b) Efter at Cicero i den tredje Bog af de verrinske Taler (68, § 159) har nævnt et Brev fra Timarchides, en frigiven og underordnet Hjælper hos Verres, til Q. Apronius, et Menneske af samme Slags, hvori der var Tale om at bearbejde Statholderen Metellus og hans Følge for Verres's Interesser, og hvori der forekom en upassende Hentydning til Metellus's unge Søn, apostropherer han, hvis vi tro Udgaverne, Timarchides selv paa følgende Maade: O Timarchide, Metelli est filius in provincia non puer, sed adulescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine cet. Ikke blot er i og for sig Indledningen af den berigtigende Bemærkning om den unge Metellus ved den pathetiske Vocativ upassende; men den direkte Tiltale til en saadan underordnet, sandsynligvis slet ikke eller i det højeste som Tilhører ved Processen tilstedeværende Person

afviger ganske fra den Form, som Cicero bruger paa lignende Steder; i det højeste kunde han henkaste et harmfuldt Spørgsmaal: Tun' Timarchide audes cet. Men dernæst strider den højtidelige og digteriske Interjection (**o**) foran Vocativen ganske mod den prosaiske, særlig den ciceronianske Sprogbrug. Til disse Grunde til Mistanke kommer det eneste paalideligt sammenlignede bedre Haandskrifts (Lagom. 42) Vidnesbyrd, idet deri staar Timarchidi og saaledes antydes, hvad der ligger skjult i det foregaaende **o**. Cicero giver sin Harme Luft i et heftigt Udbrud over Timarchides's Uforskammethed: **Os Timarchidi**! Metelli est filius cet.

3. Conjecturalkritiske Opgaver.[1])

a. **Sophokles's Aias** 1290.

Teukros retter det Spørgsmaal til Agamemnon:

Δύστηνε, ποῖ βλέπων ποτ' αὐτὰ καὶ θροεῖς;

Pronominet *αὐτά* er ganske upassende („siger du det“), da der nødvendigt fordres en Betegnelse af Agamemnons hele Tale efter dens Art; *ταῦτα* vilde være rigtigt, men passer ikke i Verset; ogsaa *ποτέ* er i denne Taleform (med *ποῖ βλέπων .... θροεῖς;*) urigtigt. saa rigtigt det end vilde være i en anden Form (*τί ποτε καὶ θροεῖς;*). Hvilket Ord ligger i *ποτ' αὐτά*, maaske forvansket paa Grund af en falsk prosodisk Skrupel?[2])

b. **Demosthenes** XXIII, 142.

Ἐν δὴ Λαμψάκῳ τινὲς ἄνθρωποι γίγνονται δύο. Θερσαγόρας ὄνομ' αὐτῷ, θατέρῳ δ' Ἐξήκεστος. Dette vil paa Dansk hedde: „I Lampsakos leve 2 Mænd; han hedder Thersagoras, den anden Exekestos.“ Hvem i al Verden taler saaledes istedetfor at sige: „den ene hedder Th., den anden E.“? Hvorledes skrev Demosthenes. og hvad ligger i *αὐτῷ*?

---

[1]) Løsninger indsendes til Redaktionen af dette Tidskrift og ville blive meddelte i næste Hæfte.

[2]) Løsningen af denne Opgave er flere Tilhørere fra 1874—1875 bekjendt

c. **Athenaios** IV, p. 146 f.

Φιλόξενος δὲ ὁ Κυθήριος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ, εἴπερ τούτου καὶ ὁ κωμῳδιοποιὸς Πλάτων ἐν τῷ Φάωνι ἐμνήσθη καὶ μὴ τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου, τοιαύτην ἐκτίθεται παρασκευὴν δείπνου. Den Tvivl, som disse Ord udtrykke, om Komikeren Platon i sin Phaon har nævnt Kytherieren Philoxenos eller Leukadieren, berører ikke i mindste Maade Sagen eller det af et bestemt Skrift af Kytherieren Philoxenos anførte Vidnesbyrd, og Antydningen af denne Tvivl er altsaa aldeles meningsløs; den kunde kun opkastes, hvis der citeredes, ikke et Skrift af Philoxenos selv, men nogle ham i Platons Phaon i Munden lagte Ord; thi da kunde der være Tvivl om, hvilken Philoxenos Platon havde ment. Men ved at citere Philoxenos som Vidne med Tilnavnet Kytherieren kunde der opstaa en Tvivl begrundet paa, at der ogsaa gaves en anden Philoxenos, som var nævnt i bekjendte Skrifter. Hvilken ikke ganske sjælden Fejl er altsaa her begaaet i det Haandskrift, som ligger til Grund for vore, og hvorledes skal den rettes?

d. **Cicero in Verrem** II, c. 76, § 176.

Dette Sted lyder hos Halm, der følger de lagomarsiniske Haandskrifter 29 og 42 og to Pariserhaandskrifter, saaledes: Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio, ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem et iniquitatis et inertiæ confessio, non defensio criminis; sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet. I de yngre Haandskrifter og de tidligere Udgaver var Stedet lemlæstet ved Overspringelse af Ordene fra det første defensio til det andet. Det falder let i Øjnene, at ogsaa hos Halm den rhetoriske Form er mangelfuld og urigtig, idet, da Benævnelsen mala defensio allerede er rettet ved Ordene ac potius .... confessio, Benægtelsen non defensio criminis halter ganske overflødig bag efter. Det følgende sed tamen o. s. v. slutter sig ganske til den affirmative Sætning mala est hæc quidem defensio. De to tilforladeligste Vidner, Fabricius's Haandskrift og den vatikanske Palimpsest, give følgende Læsemaade: Mala est hæc quidem, ut dixi, ac potius perdita maximorum

peccatorum, huius autem iniquitatis et inertiæ confessione (F. confession.) defensio criminis. Her have vi det rigtige: kun én Gang defensio criminis, først betegnet som mala, dernæst som snarere perdita. I hvilket Forhold til defensio sættes her confessio peccatorum, og hvorledes var Ablativen confessione af Cicero forbundet med de øvrige Ord? Der er udfaldet et enkelt eller, om man vil, to Bogstaver. (Det første defensio i de 4 Haandskrifter, som Halm følger, er aabenbart blot en Tilsætning for ved mala at gjøre opmærksom paa det langt tilbageskudte Substantiv.)

e. **Senecæ epistola** 95, § 48.

Numquam satis profectum erit, nisi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficium gratis. Saaledes have de paalidelige Haandskrifter; aldeles ny Interpolation er beneficium gratis dantem, hvilket i det ringeste maatte hedde beneficia. Tilføjelsen af Præpositionen in foran beneficium giver hverken et sprogrigtigt Udtryk (tribuere gratis in beneficium) eller en taalelig rhetorisk Form af Talen; at udslette beneficium har ikke den ringeste Sandsynlighed for sig, og man beholder saa et forkert gratis, som Leddenes Concinnitet (omnia habentem, omnia tribuentem) forbyder at forbinde med tribuentem. Ved hvilken meget lette Forandring fremkommer af beneficium gratis et tredie Led, der slutter sig parallelt til de to foregaaende?

f. **Plinii Panegyricus** Cap. 36 i Slutningen.

Trajan overlod det til dem, der havde en Proces med Fiscus, om de vilde lade Sagen paadømme ved en ordentlig Domstol, hvor der fandt reiectio iudicis Sted, eller underkaste sig den kejserlige Procurators Afgjørelse. De Ord, hvori denne Tilladelse kort sammenfattes, lyde i Haandskrifterne og hos Keil saaledes: Liberum est autem discriminis nolo (uolo) eum eligere. Alt er her forkert: den uforklarlige Genitiv discriminis, den pludselige direkte

Tale, lagt en ikke betegnet Person i Munden (i mange Udgaver bliver derfor tilføjet dicere efter discriminis), det i Luften svævende Pronomen eum, endelig nolo eligere i Stedet for recuso; hvad Plinius har sagt, er ganske klart, hvad Meningen og Talens Form angaar; det lød: „Det staar (den procesførende) frit at vælge Afgjørelsens .. (.. for Afgjørelsen).“ Hvor jeg har sat 2 Punkter, stod Objektet for eligere, det Ord, der enten styrer discriminis eller snarere i Forbindelse med eligere passer til Dativen discrimini, hvor da s maa forbindes med de Bogstaver, der maaske blive tilovers, naar Objektssubstantivet er fundet.

Da jeg véd, at Enkelte have fundet, at i mine tidligere i Tidskrift for Philologi fremsatte conjecturalkritiske Opgaver Antydningerne af Rettelsen gaa for vidt og lægge Løsningen for nær, vil jeg tilføje 2 Steder, i hvilke jeg ikke engang udførlig vil paavise Fejlen og endnu mindre Rettelsen.

g. Hvilken Fejl efterviser den rhetoriske Modsætning og Sprogbrugen hos **Demosthenes** XXXVI, 47 i Ordene: *καὶ ἃ διὰ τῆς τούτων φιλανθρωπίας ἀπολαύσας εἴρετο ὁ σὸς πατήρ*, og hvilken er Rettelsen? Jeg kjender som græsk *ἀπολαύω τι τῆς τούτων φιλανθρωπίας*, men: *ἀπολαύω διὰ τῆς τούτων φιλανθρωπίας* forstaar jeg ikke.

h. **Plinii Panegyricus** 37 i Begyndelsen læses: Onera imperii pleraque vectigalia institui ut pro utilitate communi ita singulorum iniuriis coëgerunt. Baade Ablativen singulorum iniuriis er, som den her staar, uforklarlig og Meningen (den ved ut ... ita antydede Sammenligning og Modsætning) forkert. Hvilken er Fejlen og Rettelsen? Maaske har jeg selv etsteds ovenfor anvist Vejen til at finde begge Dele.

Om den saakaldte Construction *διὰ μέσου*.

Af **J. L. Heiberg.**

Ved *τὸ διὰ μέσου* forstode de græske Grammatikere en parenthetisk Udtryksmaade; Herodian i Villoisons anecdota II, p. 92 forklarer det som *ἕνωσις λόγου τὸ ἀκόλουθον ἀφαιρουμένη ἑτέρου τινὸς παρενθέσει*[1]) *λόγου* og anfører som Exempel Il. IV, 286: *σφῶι μέν — οὐ γὰρ ἔοικ' — ὀτρυνέμεν οὔτι κελεύω.* I nyere philologiske Commentarer finder man oftere dette Udtryk anvendt for at betegne en ejendommelig Construction, hvorved et Ord eller en Sætning staar ligesom parenthetisk (uden dog at kunne betragtes som virkelig Parenthes) uden Indflydelse paa den grammatiske Forbindelse. Da de herhen hørende Tilfælde, saa vidt vides, ikke andensteds ere behandlede under ét, skal her gives en Sammenstilling af en Del Exempler paa denne Construction.

Ved en Construction *διὰ μέσου* forstaas en saadan, hvor der mellem to grammatisk sammenhørende og forbundne Led, uden at den grammatiske Construction afbrydes eller forandres, indskydes et tredie, som er forbundet med det ene af de to første Led ved en Coniunction, men hvortil det andet ikke grammatisk kan henføres. Dette tredie indskudte Led kommer til at staa *διὰ μέσου* (parenthetisk). Naturligvis maa de Steder udsondres, hvor det indskudte Led virkeligt kan sættes i Parenthes (som f. Ex. Soph. O. T. 1229. Eur. Hecub. 703; Rhes. 565. Lucian. abdicat. 24 osv.).

I. Af de to grammatisk sammenhørende Led kan det ene styre det andet. Man kan saaledes indskyde et Led *διὰ μέσου* (som knyttes til det styrende Ord)

a) mellem et Verbum og den deraf styrede Sætning, f. Ex. Thuc. I, 102, 2: *δείσαντες τῶν Ἀθηναίων τὸ τολμηρὸν — καὶ ἀλλοφύλους ἅμα ἡγησάμενοι, μήτι — νεωτερίσωσι.* Dem. 21, 221:

---

[1]) Saaledes maa der læses istedenfor *παρανθέσει*.

ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦτ' οἶδε καὶ θαρρεῖ καὶ πεπίστευκε τῇ πολιτείᾳ, μηδένα ἕλξειν κτλ. Eurip. Androm. 144: δεσποτῶν δ' ἐμῶν φόβῳ ἡσυχίαν ἄγομεν, τὸ δὲ σὸν οἴκτῳ φέρουσα τυγχάνω, μὴ — εἰδῇ. Iph. Aul. 530: κἄμ' ὡς ὑπέστην θῦμα, κᾆτα ψεύδομαι, Ἀρτέμιδι θύσειν. Med. 777: ὡς καὶ δοκεῖ μοι ταῦτα καὶ καλῶς ἔχει γάμους τυράννων — καὶ ξύμφορ' εἶναι καὶ καλῶς ἐγνωσμένα (der er nemlig ingen Grund til med Nauck at udskyde de to sidste Vers). Cfr. Hippol. 685: οὐκ εἶπον, οὐ σῆς προὐνοησάμην φρενός, σιγᾶν; (Tvivlsomt: Od. IX, 468, da ἀνανεύειν nok kan have Infin.). Cic. de nat. deor. II, 154: restat, ut doceam atque aliquando perorem, omnia—hominum causa facta esse.

b) mellem et Verbum og det deraf styrede Ord; det indskudte Led bliver saa altid et Verbum.

1) Styrelsen staar efter begge Verber, men retter sig efter det første: Xenoph. Cyrop. III, 2, 28: τιμᾶν καὶ δωρεῖσθαι τοὺς ἀξίους (thi X. siger altid δωρεῖσθαί τινι). (Tvivlsomt: Plat. Protag. 327 a). Isocr. 7, 48: θαυμάζοντες καὶ ὁμιλοῦντες τοὺς ἐν τούτοις πρωτεύοντας (saaledes codd.). Lysias 6, 33: ἐπιτιμᾷ καὶ ἀποδοκιμάζει τῶν ἀρχόντων τισί. Lycurg. in Leocr. 143: δεήσεται καὶ ἱκετεύσει . . τίνων; Andoc. 1, 67: ἀντεῖπον καὶ ἐλοιδόρησα ἐκείνῳ. Plut. de sera num. vind. 2 (X p. 217 Hutten): ἡ ἀψαμένη νόσος καὶ καταμεμηθεῖσα τοῦ σώματος. Soph. Antig. 537: ξυμμετίσχω καὶ φέρω τῆς αἰτίας. Aias 68: μίμνε, μηδὲ συμφορὰν δέχου, τὸν ἄνδρα (?). Eurip. Cycl. 121: σπείρουσι δ', ἢ τῷ ζῶσι, Δήμητρος στάχυν; (Tvivlsomt Il. XVI, 119, da ῥιγέω kan have accus.).

2) Styrelsen staar foran, men afhænger af det sidste Verbum: Thuc. III, 68, 1: τὸ αὐτὸ ἕνα ἕκαστον παραγαγόντες καὶ ἐρωτῶντες. IV, 72, 3: τὸν ἵππαρχον — προσελάσαντες οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀποκτείναντες ἐσκύλευσαν. Xenoph. Hellen. VII, 3, 7: ὑμεῖς τοὺς περὶ Ἀρχίαν — οὐ ψῆφον ἀνεμείνατε ἀλλὰ — ἐτιμωρήσασθε. Plat. Politicus 306 c: ὀξύτητα καὶ τάχος — τούτων τινὸς ἐπαινέτης εἴτε αὐτὸς πώποτε γέγονας εἴτε ἄλλου παρὼν ἐπαινοῦντος ᾔσθησαι (her er Udtrykket tillige anakoluthisk). Isaios 4, 3: οὐδὲν προσποιοῦνται ἐκείνου τοῦ ὀνόματος οὔτε γιγνώσκειν οὔτε προσήκειν αὐτοῖς (?). Anthol. VII, 664: Ἀρχίλοχον καὶ στᾶθι καὶ εἴσιδε.

Terent. Adelph. V, 7, 19: tu illas abi et traduce. Plaut. Aulul. I, 3, 19: vasa—fures venisse atque abstulisse dicito. II, 3, 3: vascula intus pure propera atque elue.

Saaledes siges ogsaa paa Dansk: den Mand vil jeg gaa hen og tale med; den Mand, han stod og talte med osv. („De Penge, han som Foræring staar og giver en", S. Kierkegaard, Kjærlighedens Gjerninger II, p. 44).

c) Hermed kan ogsaa sammenlignes Sall. Catil. 47: interrogatus, quid, aut qua de causa, consili habuisset.

II. De to Led kunne dernæst være coordinerede; man indskyder saaledes et Ord διὰ μέσου

a) mellem to coordinerede Sætninger: Eurip. Orest. 1143 ff.: οὐ δεῖ Μενέλεων μὲν εὐτυχεῖν, τὸν σὸν δὲ πατέρα — θανεῖν, δόμους τ' ἔχειν σούς.

b) mellem et Verbum med Styrelse og et Ord, som knyttes til Styrelsen ved en Coniunction (her er denne Construction nødvendig): Plat. Protag. 327 b: τῶν νομίμων οὐδεὶς φθονεῖ οὐδ' ἀποκρύπτεται, ὥσπερ τῶν ἄλλων τεχνημάτων. Gorg. 460 d: μὴ τῷ διδάξαντι ἐγκαλεῖν μηδὲ ἐξελαύνειν, ἀλλὰ τῷ ἀδικοῦντι.

III. Det ene Led staar i attributivt Forhold til det andet. Saaledes indskydes et Led

a) mellem et Substantiv og et dertil hørende Pronomen: Eur. Cycl. 604: αὐτόν τε ναύτας τ' ἀπολέσῃτ' Ὀδυσσέα.

b) mellem et Substantiv og et Participium (der indskydes enten en hel Sætning eller et andet Substantiv): Eur. Ion. 699: νῦν δ' ἡ μὲν ἔρρει συμφοραῖς, ὁ δ' εὐτυχεῖ, πολιὸν εἰσπεσοῦσα γῆρας. Apollon. Rhod. III, 130: μιν ἤπαφες, οὐ δὲ δίκῃ περιέπλεο, νῆιν ἐόντα. Aelian. hist. animal. II, 4: παρελθεῖν μὲν αὐτοῖς εἰς τὸν βίον ἔδωκεν ἡ φύσις τῶν δὲ ἐν αὐτῷ κακῶν ἐρρύσατο — μήτε — ἠσθημένοις μήτε—γεγενημένοις Achilles Tat. V, 11: νῦν μὲν Σώστρατός μοι Λευκίππην ἐκδίδωσι, καί μοι γάμος — πέμπεται, μετρήσας κτλ.

Hom. Il. II, 136: αἱ δέ που ἡμέτεραί τ' ἄλοχοι καὶ νήπια τέκνα εἵατ' ἐνὶ μεγάροις ποτιδέγμεναι. Eur. Hercul. fur. 776:

ὁ χρυσὸς ἅ τ' εὐτυχία — δύνασιν ἄδικον ἐφέλκων. Hecub. 921: πόσις ἐν θαλάμοις ἔκειτο, ξυστὸν δ' ἐπὶ πασσάλῳ, οὐκέθ' ὁρῶν κτλ. Thuc. IV, 74, 1: Βρασίδᾳ — καὶ τοῖς ἄρχουσι — ὡς ἐπικρατήσαντι. Plat. legg. VI, 775 e: ἀρχὴ καὶ θεὸς — ἱδρυμένη.

c) mellem et Substantiv og tilhørende Adiectiv (altid et andet Substantiv): Hom. Il. XV, 344: τάφρῳ καὶ σκολόπεσσιν ἐνιπλήξαντες ὀρυκτῇ. Hesiod. ἔργ. 405 f.: γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα κτητήν, οὐ γαμετήν (hvis v. 406 er ægte); theogon. 972: ὅς εἶσ' ἐπὶ γῆν τε καὶ εὐρέα νῶτα θαλάσσης πᾶσαν. Xenoph. anab. I, 5, 6: ἑπτὰ ὀβολοὺς καὶ ἡμιοβόλιον Ἀττικούς (smlgn. Krügers Note). Plat. apol. 37 d: οὐχ οἷοί τ' ἐγένεσθε ἐνεγκεῖν τὰς ἐμὰς διατριβὰς καὶ τοὺς λόγους, ἀλλ' ὑμῖν βαρύτεραι γεγόνασι. Hippias I, 290 b: οὐδὲ τὸ ἄλλο πρόσωπον, οὐδὲ τοὺς πόδας οὐδὲ τὰς χεῖρας, εἴπερ χρυσοῦν γε δὴ ὂν κάλλιστον κτλ. Herod. VII, 11: καὶ ἐς τόδε αὐτοί τε ὤνθρωποι καὶ ἡ γῆ αὐτέων ἐπώνυμοι τοῦ καταστρεψαμένου καλέονται.

Herhen hører ikke Steder som Eurip. Bacch. 740: πλεύρ' ἢ δίχηλον ἔμβασιν ῥιπτόμενα (Thuc. I, 54, 2. II, 92, 3. Krüger til Xenoph. anab. I, 4, 8); de forklares efter Madvigs Synt. § 97, a.

d) mellem et Substantiv og en dertil hørende relativ Sætning: Xenoph. anab. II, 5, 8: περὶ μὲν τῶν θεῶν τε καὶ τῶν ὅρκων οὕτω γιγνώσκω, παρ' οἷς ἡμεῖς τὴν φιλίαν συνθέμενοι κατεθέμεθα. Thuc. VI, 64, 5: εἶναι δὲ ταῦτα τοὺς ξυνδράσοντας πολλοὺς Καταναίων, καὶ ἡτοιμάσθαι ἤδη, ἀφ' ὧν αὐτὸς ἥκειν. Dem. 47, 77: ἀνάγνωθί μοι τὸν νόμον καὶ τὴν μαρτυρίαν, ὃς κελεύει. Philemo fr. inc. 51 p. 415 (Meineke). Lucian. dial. meretr. 4, 1: οὐκέτι σύνεστιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν Σιμίχην οἴχεται Χαρῖνος, δι' ἣν τοσαύτας ὀργὰς τῶν γονέων ἠνέσχετο, οὐ βουληθεὶς τὴν πλουσίαν ἐκείνην γῆμαι κτλ.; (thi her refererer δι' ἣν sig til det til σύνεστιν underforstaaede σοί; det er her særligt haardt, fordi Misforstaaelsen [δι' ἣν henført til Σιμίχην] laa saa nær). Cic. ad fam. V, 21, 5: praeter culpam ac peccatum, qua semper caruisti.

Exemplerne under b, c og d vil man maaske ved første Øjekast være utilbøjelig til at regne herhen, fordi det indskudte Leds parenthetiske Charakter synes ganske tabt, men jeg tror dog, at de med Rette ere dragne ind under dette

Synspunkt. Ejendommeligheden ved det parenthetiske Udtryk er jo nemlig den, at man afbryder en Tankeforbindelse og med den in mente indskyder en Bitanke, og netop det samme gjør man, naar man lader Verbet rette sig efter det fjernere Subiect, Adiectivet og Relativet efter det fjernere Substantiv: det Ord, som alene faar Indflydelse paa Constructionen, har Hovedvægten og beholdes stadigt in mente, medens man saa dertil knytter det andet som Biforestilling.

IV. Det ene Led indeholder en underordnet Bestemmelse af det andet. Saaledes indskydes

a) mellem et Verbum og et Adverbium et andet Adverbium, saaledes at enten Verbet, skjønt det sættes bagefter, kun passer til det første Adverbium, eller det forudgaaende Verbum henføres til det sidste Adverbium: Soph. Electr. 907: *καὶ νῦν θ᾽ ὁμοίως καὶ τότ᾽ ἐξεπίσταμαι.* Smlgn. Procl. comm. in Eucl. p. 64, 13 ff. (ed. Friedlein): *ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις περιφοραῖς — ταῖς τε γενομέναις καὶ ταῖς αὖθις ἐσομέναις ἐκφανῆναί τε καὶ ἀφανισθῆναι πάλιν αὐτάς.* Hermed kan ogsaa sammenlignes Eurip. Helen. 1579: *ἔτ᾽ ὦ ξέν᾽ εἰς τὸ πρόσθεν, ἢ καλῶς ἔχει, πλεύσωμεν;* Derimod maa de Steder, hvor der efter *νῦν τε καὶ πάλαι* staar Præsens, ikke henregnes hertil, da *πάλαι* som bekjendt ofte har Præsens (Madv. Synt. § 110, a Anm. 1). — Dem. 39, 13: *ὁρᾶτε μὲν γὰρ ἅπαντες αὐτὸν χρώμενον, ἕως μὲν ἔζη, Μενεκλεῖ — νῦν δ᾽ ἑτέροις κτλ.*

b) Mellem et Verbum eller Substantiv og en dertil hørende Præposition indskydes et Led, hvortil Præpositionen ikke kan henføres: Hesiod. theogon. 157: *πάντας ἀποκρύπτασκε, καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνίεσκε, γαίης ἐν κευθμῶνι.* Soph. Oed. Col. 282 ff: *ξὺν οἷς σὺ μὴ κάλυπτε τὰς εὐδαίμονας Ἀθήνας, ἀλλὰ — ῥύου με.* Thuc. VI, 68, 4: *ἐξ ἧς κρατεῖν δεῖ ἢ μὴ ῥᾳδίως ἀποχωρεῖν.* Plat. symp. 205 d: *κατὰ ἕν τι εἶδος ἰόντες τε καὶ ἐσπουδακότες.* Cic. de nat. deor. II, 149: (arteria) per quam vox percipitur et funditur. II, 140: sunt enim e terra homines, non ut incolae atque habitatores, sed quasi spectatores. Smlgn. Gell. praef. 2: facile inde inventu atque depromptu. Ogsaa paa Dansk finder man f. Ex.: læse og synge i Psalmebogen (S. Kierkegaard, En litt. Anmeld. p. 103).

V. Mellem Subiectet og Prædicatsverbet indskydes:

a) et andet Substantiv: Xen. anab. I, 10, 1: βασιλεὺς δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διώκων εἰσπίπτει εἰς τὸ Κύρειον στρατόπεδον· Thuc. IV, 112, 2: Βρασίδας μὲν οὖν καὶ τὸ πλῆθος εὐθὺς ἄνω — ἐτράπετο, βουλόμενος κτλ. VIII, 63, 1: (πυθόμενος) τὸν Στρομβιχίδην καὶ τὰς ναῦς ἀπεληλυθότα. Eurip. Orest. 87: σὺ δ' ἡ μακαρία μακάριός θ' ὁ σὸς πόσις ἥκεις (saaledes Eustathius, se hos Porson) ἐφ' ἡμᾶς. Cic. pro Tull. 44 (i en iuridisk Formular): unde tu aut familia aut procurator tuus illum — vi deiecisti. Sall. Jug. 49, 5: ipsi atque signa militaria obscurati. Hor. satir. II, 6, 65: o noctes cenaeque deum, quibus ipse meique ante Larem proprium vescor. Flere Exempler findes i Sanctii Minerva p. 711 (ed. Perizonius).

b) Ogsaa en hel Sætning kan her indskydes: Eurip. hos Aeschin. 1, 152: κἀγὼ μὲν οὕτω, χὤστις ἔστ' ἀνὴρ σοφός, λογίζομαι τἀληθές. [Plutarch.] vitt. X oratt. psephism. 3 (XII p. 279 Hutten): ἀναθεῖναι δ' αὐτοῦ καὶ εἶναι κύρια πάντα τὰ ψηφίσματα τὸν γραμματέα τοῦ δήμου ἐν στήλαις λιθίναις. Saaledes ogsaa i nyere Sprog, f. Ex. Jean Paul S. W. XI, p. 100: der sich von seinen Miethleuten nur darin unterschied, dasz sie bei ihm, er aber bei seinen Glaübigern zur Miethe wohnten.

Til denne Construction slutte sig enkelte Steder (hos Talerne), hvor det indskudte Mellemled med den daglige Tales Frihed frembringer en Anakoluthi, idet det forandrer Sætningsforbindelsen (medens det ved det egenlige διὰ μέσου netop er ejendommeligt, at Sætningsforbindelsen og Constructionen ikke paavirkes). Herhen hører: Dem. 24, 107: καίτοι τίν' ἂν ἀξίαν δοίης δίκην —, ὅς, τὰ μὲν ἄλλα ἐῶ, ἀλλὰ τοὺς τῷ γήρᾳ βοηθοὺς λυμαίνει, hvor ἀλλά er tilføjet paa Grund af Indskuddet (cfr. IV, b). 37, 12: ὡς δὲ συνήλθομεν, τὰ μὲν πολλὰ τί δεῖ λέγειν; ἧκον δ' οἱ δεδανεικέναι φάσκοντες, hvor den egenlige Eftersætning er: ἧκον κτλ., men formedelst Indskuddet δέ føjes til. 40, 11: συγχωρηθέντων δὲ τούτων τί ἂν ὑμῖν μακρολογοίην; ὡς γὰρ — ἀπήντησε, — ἡ Πλαγγὼν δέχεται κτλ. 43, 68: οἵτινές γε, τὰ μὲν ἄλλα τί ἄν τις λέγοι περὶ τούτων (πολλὰ γὰρ ἂν εἴη λέγειν); ἓν δὲ παρανομώτατον καὶ μιαρώτατον

διαπεπραγμένοι εἰσί. Smlgn. Xenoph. Hellen. VI, 4, 36: *καὶ δεξαμένη μεθύοντα τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπεὶ κατεκοίμισεν, ὁ μὲν λύχνος ἐκάετο, τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐξήνεγκεν.* Saaledes maa man vistnok ogsaa forklare Aeschin. 1, 58: *ὅτι δὲ αὐτοῖς ἠνώχλει, σκέψασθε μεγάλην ῥώμην Ἡγησάνδρου καὶ Τιμάρχου· μεθυσθέντες γάρ ποτε — συνέτριβον.* Udtrykket vilde nemlig være regelmæssigt, hvis der stod: *ὅτι* (fordi) *δὲ* — *ἠνώχλει* (*σκέψασθε μεγάλην* — *Τιμάρχου*) *μεθυσθέντες ποτὲ* — *συνέτριβον.*

En Rettelse.

I min Afhandling „om Eufemiaviserne" i 1ste Bind staar S. 39 følgende: *Nyere svenske Forfattere (Schröder, Hammarsköld, Klemming) har fremsat den Anskuelse, at „vid den tiden* (nemlig omkr. 1300) *Svenskan var renare och mera utbildad än de båda andra nordiska dialekterna" eller „då var böiligast för poetisk behandling"*.

Jeg er bleven gjort opmærksom paa, at jeg her med Urette har tillagt Klemming en Mening, som han aldrig har udtalt, og jeg benytter derfor her Leiligheden til at berigtige min Ytring derom. Min Opfatning var fremkaldt af, at Klemming i Fortalen til sin Udgave af „Flores och Blanzeflor" citerer disse Udtalelser af Schröder og Hammarsköld uden udtrykkelig at reservere sig mod dem.

Dr. **Gustav Storm.**

Pindars 1ste pythiske Ode

oversat af **M. Rosing.**

(Oden er digtet i Anledning af den syrakusanske Konge Hierons Sejr i Væddekørsel ved de pythiske Lege Ol. 76, 3 (474 f. K.). Den blev sungen ved Festen hos Hierons Søn, Deinomenes, der af Hieron var indsat til Styrer af den af ham nylig anlagte Stad Ætna, der laa hvor det gamle Katana havde ligget; denne var nemlig bleven ødelagt af Hieron, og dens Borgere vare af ham blevne flyttede til Leontini. Samme Aar havde Hieron hjulpet Kumæ mod Karthaginienserne og Tyrrhenerne og overvundet disse i et Søslag.)

1ste Strofe.

O Klenod! som Musers Kreds med Haarets violbløde Lok
Fælles med Apollo jo har, gyldne Lyre!
Festens Begyndelse, Korets Dans dig jo lyder,
Sang'ren lydig følger dit Tegn,
Naar zittrende højt dine Strenge anslaa Forspillet visende Korene Vej.
Luen evig højt paa Lynildens Spydsod
Dæmpes ved dig, medens hist
Zeus's Ørn, hin Fuglenes Konge, slumrer paa Sceptret med hængende Vinger.

1ste Modstrofe.

Om dens krumme Hoved sendte ned du den bælgmørke Sky,
Øjets bløde, lukkende Slaa; Ryggen fjerblød
Krummer den hist ved dit Spil i Slummer inddysset.
Ares ogsaa, vældig i Kraft,
Forlader da Spydenes haarde Od, og fjærnet fra disse han kvæger da mildt
Hjærtet, sunken hen i Søvnen den dybe.
Ja! thi selv Gudernes Sjæl
Tryller Lyrens Pil[1]), som Apollo styrer med Kunst og de yndige Muser.

---

[1]) Lyrens Pil = Sangen; et hos Pindar hyppigt forekommende Billede.

1ste Eftersang.

Men, hvad ej elskes af Zeus, forskrækkes hørende Musers Røst,
Baade paa Jord og i Havet vildt og han i Tartaros' rædsomme Dyb,
Typhos[1]), han med hundred' Hoveder, alle Gudernes Fjende.
Engang var Kilikiens[2]) vidtkendte Hule hans Hjem,
Nu dog ovenfor Kumæ de Høje, Havet slutter i Favn,
Og den sikeliske Ø trykker hans haarede Bryst,
Snedækt Ætna, Himlens Søjle[3]), Ammen rig paa Sneens Mælk,
Tvinger ham under sin Fod.
Fra dens Dyb sprang den rasende Ildstrøms helligste Kildevæld ud.

2den Strofe.

Strømme hist om Dagen vælte frem med den ildrøde Røg,
Men i Mørket purpurrød Ild hvirvler Stene,
Slynger med Bragen dem ud i Havet det dybe.
Frem hint Udyr sender med Gru
Hefaistos' Kilder, et Under sært at se og at høre for dem, som kom nær:
Hvordan der han bunden ligger fra Dybet
Op til den skovsorte Top,
Medens Lejet martrende stikker hele hans Ryg, som han læner imod det.

2den Modstrofe.

Maatte, Zeus! o! maatte her min Sang finde Bifald hos dig,
Drot, som skærmer Bjerget, som her højt sig hæver

---

¹) Typhos, hos andre Digtere Typhon, tænkes her som en Kæmpe, hvis Bryst fra Ætna strækker sig til Kumæ. Nogle Fortolkere mene, at der ved Højene ovenfor Kumæ, der beskylles af Havet, menes Øen Ischia, der netop paa den Tid blev hjemsøgt af Jordskælv.

²) I Følge Homers Fremstilling er Typhos af Zeus slynget ned under Jorden i Arimernes Land i Kilikien.

³) Paa Grund af Højden kaldes Ætna Himlens Søjle ligesom Atlas.

Ret som vort frugtbare Hjemlands Pande, hvorefter
Nylig glad hin Nybygger stolt
Har opkaldt den By, som han grunded' nærved, givende Ry
den alt blot ved dens Navn.
Hist Heroldens Røst ved pythiske Kampleg
Udraabte Navnet jo højt;
Saa befol ham Hieron, dengang Sejren den skønne han
naaede med Vognen.

2den Eftersang.

Medbør for sejlende Mænd er bedste Gave fra Lykkens Haand,
Naar ved begyndende Fart den strax dem følger mildt, thi
da fatte de brat
Haab, at og den hjem vil følge dem; derfor her denne Sandhed,
Da Lykken nu smiler saa mildt, bringer Haabet, at og
Siden Staden af alle maa prises, smykk't med Hæderens
Krans,
Vognkampens Pris, medens højt Festsangen bærér dens Navn.
Phoibos, Lykiens Drot og Delos', Du, som ved Parnas har kær
Kilden Kastalias Vand,
Lad min Sang nu og Landet med gode Mænd finde Vej til
din Sjæl!

3die Strofe.

Støvets Dyd fra Guder kun faar Kraft til at folde sig ud:
Visdom, Kraft, Veltalenhed kun Fødslen gav os.
Nu jeg hin Mand vil besynge, derfor jeg haaber,
Som om Kobb'rets Spyd med min Haand
Jeg slynged, at ikke mit Skud forfejler Maalet, men at jeg
nu kastende langt,
Did maa naa, hvor ingen Medbejler naar mig.
O! gid den kommende Tid
Ham maa Held og Rigdomme bringe, ligesom nu, saa han
glemmer sin Smærte.

3die Modstrofe.

Da i Tiden mindes vil han Krigenes vældige Slag,
Hvor han stred med Mod i sit Sind, dengang Hæder,

Hjulpne af Guder, de fik saa stor, som end Ingen
Høstet har af Grækernes Slægt,
Hin Rigdommens straalende Krans. Men nu som Philoktet
han i Kampen drog ud[1]).
Nøden lærer selv den stolte at hilse
Ogsaa det bittre som kært.
Sagnet jo siger, herlige Kæmper droge for Helten fra Lemnos
at hente,

3die Eftersang.

Sønnen af Poias, hin Buens Spænder, plaget af giftigt Saar,
Ham, som jo Priamos' Stad betvang og endte hele Danaernes
Nød,
Skjøndt han bar et kraftesløst Legem, thi Skæbnen havde
ham udset.
Gid saaledes Guden til Hjælp maa for Fremtiden staa
Her hos Hieron, bringende alt, hvad Hjærtet ønsker at naa.
Musa! o hør nu min Bøn! og hos Deinomenes nu
Giv din Sang os, skyldt som Løn for Firspands-Sejren,
vunden nys.
Faderens Sejr for ham
Er ej Fremmedes Fryd; kom nu frem med Sang for den
ætnaske Drot!

4de Strofe.

Staden[2]) hist med hellig Frihed Hieron grunded' for ham.
Hyllisk[3]) Skik gav Loven dens Aand. Fast vil holde
Altid Aigimios'[4]) Skik og doriske Vedtægt
Folket ved Taygetos' Fod,

---

[1]) Grunden til Sammenligningen mellem Hieron og Philoktet var den, at Hieron var meget lidende af Stensmærter, men dog hjalp Kumæ i Krigen.

[2]) Ætna.

[3]) Hyllisk Skik er dorisk Skik. Hyllos var en Søn af Herakles.

[4]) Aigimios var en Konge for Dorerne, medens de endnu boede i Thessalien ved Bjerget Pindos. Hans Sønner vare Pamphylos og Dymas; efter disse og Hyllos havde de tre doriske Stammer

Herakles' Æt og Pamphylos'. Fordum, dengang fra Pindos
de vandred' ud,
Hjem og Lykke gav dem Staden Amyklæ[1]).
Spydet bar Hæderens Blomst,
Nabolandet Tyndareus' Sønner[2]), de med de snehvide Heste,
beboede.

4de Modstrofe.

Zeus, som alt fuldbyrder, giv, at nu ved Amenas'[3]) Vand
Samme Skæbne Mændenes Ord, Sandheds Vidner,
Altid maa sige har fulgt med Kongen og Folket!
Stærk ved dig vil Drotten sit Folk,
Det styrende selv og ved Sønnen god, ved Mildhed faa bragt
til Samdrægtigheds Ro.
Opfyld Du min Bøn, Du høje Kronide!
Lad nu Tyrrhenernes Hyl
Tavst med alle Poenernes hvile, huskende Søslagets Skændsel
ved Kumæ;

4de Eftersang.

Hvordan de led, da han Sejren greb, hin Helt, Syrakusers
Drot,
Styrtende ned deres Ungdom brat fra snelle Snekker i Hav-
dybets Skød,

Navn. Pindar springer ved at omtale Dorernes Udvandring fra Egnen ved Pindos alle Mellemtilstande over, inden de kom til Peloponnes. Ved at fremhæve de peloponnesiske Dorers Vedholden ved de gamle Love opstiller Digteren et Exempel til Efterfølgelse for Siciliens urolige doriske Befolkning.

[1]) Amyklæ var den gamle Hovedby i Lakedaimon før Dorernes Indvandring.

[2]) Dioskurerne havde en Helligdom i Therapne tæt ved Sparta. Digteren nævner dem her, fordi Dioskurernes Dyrkelse ogsaa fandt Sted paa Sicilien. I 3die olympiske Ode siges udtrykkeligt, at de dyrkedes i Agrigent, og da der var Agrigentinere blandt det nysanlagte Ætnas Indbyggere, holdtes Dioskurerne formodentlig ogsaa i Ære i denne By.

[3]) Amenas var en Flod ved Ætna.

Mens han brød for Hellas Trældoms-Aag. Løn Athen mig vil give,
Hvis højt jeg om Salamis-Sejren vil synge for den,
Kampen hist ved Kithæron[1]) engang i Sparta prise jeg skal,
Buen fra Medernes Haand sank jo i begge de Slag;
Men jeg Sangen først skal synge, den, de vandt som Manddoms Løn
Fordum ved Himeras Bred
De Deinomenes' Sønner, hvis Fjender segnede trætte til Jord[2]).

5te Strofe.

Dersom Talen altid passer Tiden og samler kun kort
Mangen Gjernings Ende og Maal, mindre ramme
Dadlen da vil, thi Forventning Taalmod ej kender,
Træthed styg dens Øre gjør sløvt,
Og Rygtet om fremmede Dyder tungest falder i Løndom paa Borgernes Sind.
Bedre dog end Ynk Misundelsen synes;
Slip derfor ej fra din Haand
Daaden skøn, men hersk Du retfærdigt, smed Du din Tunge paa Sandhedens Ambolt.

5te Modstrofe.

Selv det mindste Ord fra den faar Vægt, da det kommer fra dig.
Du er manges Hersker, og vid, hver en Gjerning,
God eller hæslig, af dig har mange til Vidner.
Bliv dit rene Hjærte da tro,

---

1) Kampen ved Kithæron er Kampen ved Platæa.

2) Den Kamp, her sigtes til, er Sejren ved Himera over Karthaginienserne. Gelon var vel Hovedanfører, men hans Brødre, og den ene af dem var Hieron, deltoge i Slaget. Deres Fader hed Deinomenes, ligesom Hierons Søn.

Og elsker Du Rosen at høre altid, spar da ej Udgift og ud-
fold dit Sejl
Helt for Vinden kækt, som Styrmanden gjør det!
Smiger behændig og snu
Lad ej daare Hjærtet, Du kære; Rygtet alene for dem, der
er døde,

5te Eftersang.

Vidner om Livet, som svandt; dets Røst er evig i Sagn og
Sang:
Evig er Kroisos' hin milde Dyd, og evigt vil Rygtet betynge
med Had
Ildens Bøddel grum, hin Phalaris, Kobbertyrens Besidder,
Og Lyren hans Navn ikke fører i Festhallen ind,
Ej med Ynglingers Festsange milde blandet bliver hans Navn.
Ypperste Kampløn det er, naar os vor Lykke bli'r god,
Men som anden Kampløn Skæbnen gav til Trøst os Rygtet
godt;
Den, som med lykkelig Haand
Har dem begge to fundet og grebet, bærer den ypperste Krans.

Undersøgelser om Grækernes hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn i indicativisk Form,

fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte,

af C. P. Christensen Schmidt.

I Efteraaret 1876 meddeelte jeg i philologisk-historisk Samfund nogle „Undersøgelser om Ønskesætningen i Græsk, fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte“ (s. Samfundets Aarsberetning for 1874—76 S. 30—35), hvori jeg ved Fremstilling af den homeriske Sprogbrug i Forbindelse med leilighedsviis Benyttelse ogsaa af den senere Litteratur søgte at godtgjøre, at det græske Sprog oprindeligt, d. v. s. paa det Tidspunct, da det udsondrede sig fra de beslægtede Sprog til særskilt Tilværelse, maatte antages at have betegnet alle Ønsker, uden Hensyn til den Tid, Gjenstanden for Ønsket tilhørte, og uden Hensyn til dets Opfyldelighed eller Uopfyldelighed, paa een og samme Maade, nemlig ved Optativ, at Optativens forskjellige Former her, ligesom overhovedet indtil adskilligt efter den homeriske Tid, overalt maatte antages ligesaavel som Conjunctivens at have været blottede for al egentlig temporal Betydning, saa at Aorist, Præsens og Perfectum kun adskilte sig som Betegnelse for resp. det Momentane, det Varige og det bevirkede Resultat, og altsaa i Principet alle tre kunde tænkes brugte om alle tre Tider, om end i Praxis Aorist maaskee ikke kunde paavises som brugt om den ligefremme Nutid og Præsens eller Perfectum ialtfald i Ønsket ikke om Fortiden, endelig at en særegen Betegnelse for det uopfyldelige Ønske, d. v. s. for Ønskeforestillingens Modification ved Biforestillingen om en modsat og hindrende Virkelighed, maatte antages først at have været brugt i saadanne Ønsker, der angik den forbigangne Tid, dernæst i saadanne, hvis Gjenstand vel hørte Nutiden eller Fremtiden til, men hvis Realisation fremstillede sig for Tanken som umuliggjort ved Begivenheder i Fortiden, og først længere ned i Tiden — efter Homer — i større Almindelighed ogsaa

i Ønsker, der opfattedes som staaende i Modstrid med selve den nærværende Virkelighed.

Naar jeg nu, ligeledes væsentlig paa Grundlag af den homeriske Sprogbrug, vil forsøge i Lighed dermed at give nogle Bidrag til en historisk Opfattelse af Forholdet mellem Indicativen og Optativen i de med Ønsket væsensbeslægtede Udsagnsformer, den potentiale og den hypothetisk-betingede, da tør jeg maaskee, under Henviisning til de paa Ønskesætningens Omraade vundne Resultater, for disse Bidrag vælge en noget mere ligefrem Meddelelsesmaade end den, jeg hist maatte benytte, idet jeg her kan gaae ud fra, at Indicativens Plads i Rækken af de herhenhørende Betegnelsesformer som den secundaire og for Græsken eiendommelige i Almindelighed kan ansees for constateret ved den comparative Sprogforsknings Arbeider paa Vedasprogets og Zendsprogets Omraade[1], og saaledes indskrænke mig til i det

---

[1]) S. f. Ex. Jolly, „ein Capitel vergleichender Syntax“ (1872) S. 122: „In griechischen Conditionalsätzen steht ferner der Indicativ in Nachsätzen mit, in Vordersätzen ohne ἄν, zum Ausdruck der Unwirklichkeit, Unmöglichkeit; im Arischen hievon keine Spur, hypothetische Fälle der Vergangenheit werden öfter durch den Optativ, bisweilen durch den Conjunctiv im Nachsatz, neben Optativ im Vordersatz, ausgedrückt, aber der Indicativ ist auf die Bezeichnung des rein Thatsächlichen beschränkt. Dies steht auch mit der Natur des Indicativs im besten Einklang, und es ist jener griechische Gebrauch augenscheinlich eine Neuerung des griechischen Sprachgeistes“ o. s. v. Forholder Sagen sig saaledes — hvad der ikke synes med Føie at kunne betvivles —, da følger deraf, at hvor vi i Græsk paa dette Omraade finde Optativ afvigende fra den sædvanlige Sprogbrug, som i Fortidens Sphære, maa der, navnlig i de ældste Sprogmindesmærker, deri sees en Levning fra det tidligere Trin af Sprogudviklingen, saa at vi altsaa kunne fritage os for at dvæle ved tidligere Tiders theoretiserende Forklaringer af dette Phænomen. At man saaledes paa Matthiäs Tid (s. gr. Gramm. § 508 Anm. 4 og § 515 Anm. 2) kun kunde forklare sig de hos Homer i hypothetisk-betinget og potentialt Udsagn forekommende Optativer om det Forbigangne — forsaavidt man var nødt til at anerkjende dem — ved at antage en Slags rhetorisk Henførelse af den tænkte Eventualitet til Nutiden, hvorved Udsagnet skulde vinde i Livlighed og Anskuelighed, kan ikke forbause Nogen; men i Virkeligheden lader denne Forklaring sig aldeles ikke bringe i Samklang med det gamle Epos' hele øvrige Fortællemaade, for

Enkelte at gjøre Rede for, hvorvidt og paa hvilke Puncter i denne Sphære hos Homer Optativen, Udtrykket for den rene Muligheds- eller Eventualitetsforestilling i og for sig, kan sees at være fortrængt fra sit oprindelige Eneherredømme af Indicativen, Udtrykket for Muligheds- eller Eventualitetsforestillingens Modification ved Biforestillingen om særegne Tids- eller Virkelighedsforhold. At ogsaa Conjunctiven i Græsk, ligesom i de gamle ariske Sprog, i det hypothetisk-betingede Udsagn i sin Tid kan have spillet og i det potentiale endnu hos Homer spiller en ikke ubetydelig Rolle, tør det herved vel være tilladt af praktiske Hensyn i det Hele at see bort fra.

Der foreligger nu til Besvarelse af det paagjældende Spørgsmaal paa dette Punct et adskilligt rigere Materiale end for Ønskesætningens Vedkommende; thi medens Brugen af Indicativen i Ønsker — bortseet fra det omskrivende ὤφελον, der ikke er direct Ønskebetegnelse — i de ældste Sprogmindesmærker endnu slet ikke forekommer, men først lader sig paavise hos Æschylos, har den i det potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn allerede hos Homer en ikke ringe Udstrækning, saa at det her mere bliver Opgaven i det Enkelte at forfølge de efterladte Spor af den Vei, som Indicativen under sin successive Fremrykken og Indtræden i Optativens Plads maa antages at have fulgt.

Førend vi begynde paa den herhenhørende Undersøgelse, vil det maaskee ikke være af Veien først at gjøre Rede for, hvilke Vidnesbyrd om Optativens oprindelige Rolle som fælleds Betegnelsesform paa hele dette Omraade der maatte forekomme ogsaa i den senere sammenhængende Litteratur. Eet Spor af Optativens oprindelige Eneherredømme, i Be-

---

hvilken al den Slags Livlighed er saa fuldstændig fremmed, at der f. Ex. i hele Iliaden og Odysseen ikke forekommer et eneste historisk Præsens (s. Krüger gr. Spr. II § 53, 1 A. 7; Præsensformer som Iliad. *Δ* 32 ῥέζουσιν og *N* 262 ἀποαίνυμαι ere af anden Art); hvad der ellers hos Homer kunde betragtes som Henførelse af det Forbigangne til Nutiden, saasom at Sendebud fremføre deres Ærende med selve Afsenderens egne Ord, bærer langt snarere Præg af gjennemgaaende Naivetet og Mangel paa sproglige Betegnelsesmidler, end af rhetorisk Afvigelse fra sædvanlig Sprogbrug.

tydning som i Udstrækning ikke saa ganske foragteligt, men mere fjerntliggende og derfor ikke saa umiddelbart iøinefaldende, er den afvigende Brug af Aorist i den indicativiske Form af det hypothetisk-betingede Udsagn til Betegnelse af noget Ikke-Forbigangent, hvilken Brug ialtfald i det Væsentlige kun lader sig forklare ved at antage Indicativen for en secundair Form, der paa dette Punct har taget en med dens øvrige Brug egentlig uforenelig Function som ikke-temporal Momentanitetsbetegnelse i Arv efter den oprindelige Optativ — ligesom omvendt Optativen i Aorist i oratio obliqva har taget en den forøvrigt uvedkommende Function som Tempusbetegnelse for Fortid i Arv efter den oprindelige Indicativ —[1]). Der gives imidlertid ogsaa ligefremme Levninger af det oprindelige Forhold. At der som bekjendt paa alle Sprogets Udviklingstrin jævnlig bruges Optativ i Antagelser, der stride imod en nærværende Virkelighed, har i denne Henseende ikke Stort at betyde, da det jo altid er forholdsviis let at tænke sig det Nærværende anderledes, end det i Virkeligheden er; men ogsaa i Fortidens Sphære forekommer Optativen af og til, dog, saavidt jeg har lagt Mærke til, gjennemgaaende med en vis bestemt Begrændsning.

Fortidsforestillingen kan jo i potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn gjøre sig gjældende paa dobbelt Maade. Enten kan man umiddelbart fra sit nærværende Standpunct i Nutiden udtale sig om en fortidig Mulighed eller specielt om et af en vis antagen Forudsætning betinget fortidigt Forhold (Udsagn om Fortiden), eller ogsaa kan man allerede i Tanken have sat sig tilbage i en vis forbigangen Tid og saa fra dette Standpunct udtale sig om det dengang Mulige eller specielt om et dengang af en vis antagen Forudsætning betinget Forhold (Udsagn fra Fortidens Standpunct). I denne sidste Art af Udsagn have nu de

[1]) Om selve Phænomenet s. Matthiä, gr. Gramm. § 508 c; Krüger, gr. Sprachl. § 54, 10 A. 5; Madvig, gr. Ordf. § 117 a Anm. 1 Slutn. — udeladt i 2den Udg. —; Curtius, gr. Schulgr., 11te Udg., § 543. Det forekommer forøvrigt ogsaa i reent potentialt Udsagn, og jeg finder maaskee engang Leilighed til at komme nærmere tilbage dertil.

attiske Forfattere, i Modsætning til Homer, vistnok udelukkende brugt Indicativ — bortseet fra potentiale Udsagn i Afhængighedsforhold til en Hovedsætning af Fortiden, s. Madv. gr. Ordf. § 137 —; ialtfald lader Optativen paa Steder, der ved første Øiekast kunde synes at høre herhen (jeg skal som Exempler nævne Æsch. Pers. 234; Xen. Mem. III, 2, 2), sig uden Tvang ogsaa opfatte som brugt fra Nutidens Standpunct[1]). I Udsagn om Fortiden derimod kan Valget af Modus beroe paa, hvorvidt Forestillingen om en modstridende Virkelighed gjør sig gjældende eller ikke. Optativen vil da efter Sagens Natur forekomme hyppigere i den reent potentiale Udsagnsform, og paa dens Anvendelse i denne har jeg i sin Tid i mine Bemærkninger „om ὡς ἂν med efterfølgende Participium“ (Nord. Tidskr. f. Filol. og Pædag. Ny Række II, S. 118 f.) meddeelt nogle Exempler; jeg skal her yderligere gjøre opmærksom paa et Par Steder hos Tragikerne, hvor en saadan Opfattelse af Optativen med ἂν som Form for et potentialt Udsagn om Fortiden deels er rimelig, deels ligefrem nødvendig. Æsch. Suppl. 20 f. siger saaledes Choret, efter at have meddeelt Grunden til at det er kommet til Argos: τίν' ἂν οὖν χώραν εὔφρονα μᾶλλον τῆσδ' ἀφικοίμεσθα; („kunde vi vel være komne?“ dog er ogsaa et almindeligt „kunde vi vel komme?“ her muligt). Æsch. Agam. 280 spørger Choret, da Klytæmnestra har berettet, at Troja er indtaget i den forløbne Nat: καὶ τίς τόδ' ἐξίκοιτ' ἂν ἀγγέλων τάχος; (ogsaa her kan Udsagnet nok opfattes som gjældende ganske i Almindelighed for enhversomhelst Tid, skjøndt det bestemte τόδε da maa tages ubestemt). Ibid. 1505 ff. svarer Choret Klytæmnestra, der har paastaaet, at Agamemnons Drab ikke er hendes Værk, men maa henføres

[1]) Om Indicativ i potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn fra Fortidens Standpunct s. mine Bemærkninger i Nord. Tidskr. f. Filol. og Pædag. Ny Række II, S. 119 ff. Naar jeg der S. 123 Anm. savnede et sikkert Exempel af den ældre Litteratur paa det Tilfælde, at en fra Fortidens Standpunct som mulig tænkt Betingelse vitterlig senere var indtraadt i Virkeligheden, kan jeg nu anføre et saadant i Thuc. V, 6, 3 (sml. 7, 1); ogsaa Xen. Mem. IV, 2, 24 maa efter hele Sammenhængen regnes herhen.

til Atreus' Hævnsaand: *ὡς μὲν ἀναίτιος εἶ τοῦδε φόνου τίς ὁ μαρτυρήσων; πῶς; πῶς; πατρόθεν δὲ συλλήπτωρ γένοιτ' ἂν ἀλάστωρ.* Her kan der aabenbart kun være Tale om det bestemte concrete Tilfælde, det allerede fuldbyrdede Drab. Ligesaa Æsch. Ch. 172, hvor Elektra om den Haarlok, hun har fundet paa sin Faders Grav, siger: *οὐκ ἔστιν ὅστις πλὴν ἑνὸς κείραιτό νιν*, og Eur. Alc. 142, hvor Choret, efterat Ternen har udtalt, at man kan kalde Alkestis *καὶ ζῶσαν καὶ θανοῦσαν*, spørger: *καὶ πῶς ἂν αὐτὸς κατθάνοι τε καὶ βλέποι;* Ialtfald paa de tre sidste Steder synes det umuligt at opfatte Optativen anderledes end som Udsagn om Fortiden, paa det sidste ganske vist (ligesom Participiet *θανοῦσαν*) saaledes, at der mere tænkes paa det Forbigangnes nærværende Resultat, saa at der ogsaa, hvis Versemaalet ikke var til Hinder, kunde staae Perfectum.

I hypothetisk-betinget Udsagnsform vil Optativ om Fortiden naturligviis sjeldnere kunne forekomme, nemlig i Hovedsætningen alene kun, hvor der statueres en Eventualitet i Fortiden under Antagelse af noget endnu Muligt, i Bisætningen alene, hvor der statueres en Eventualitet i Nutiden eller Fremtiden under Antagelse af en som mulig tænkt Forudsætning i Fortiden, endelig i begge Sætninger, hvor der statueres en Eventualitet i Fortiden under Antagelse af en som mulig tænkt Forudsætning ligeledes i Fortiden. Forsaavidt den antagne Forudsætning ikke staaer i bestemt Modstrid med en forud given Virkelighed (hvad der for Fortidens Vedkommende kun kan være Tilfældet, hvor det virkelige Forhold er ubekjendt), vil Udsagnet kun ved sin større Concretion — som nærmere begrændset ved den specielle Forudsætning — adskille sig fra det reent potentiale.

Af de angivne Tilfælde maa det førstnævnte a priori antages at være det sjeldneste, da det kun kan forekomme enten ved Benyttelse af det formelt Fortidige til Betegnelse af noget egentlig Fremtidigt (som i nogle homeriske Steder, hvorom Mere siden) eller ved en paa Forestillingens særegne Form beroende Inversion af det virkelige Causalitetsforhold, og jeg har ogsaa hidtil kun fundet det eet eneste Sted, nemlig Arist. Eqv. 413 f., hvor Pølsekræmmeren siger: *ὑπερβαλεῖσθαί σ' οἴομαι τούτοισιν, ἢ μάτην γ' ἂν ἀπομαγδαλίας σιτούμενος*

τοσοῦτος ἐκτραφείην, nml. *εἰ μὴ τούτοις σε ὑπερβαλοίμην*. Ligesom *κατθάνοι* Eur. Alc. 142 kan her *ἐκτραφείην* siges at være Betegnelse for det nærværende Resultat af det Forbigangne, = *ἐκτεθραμμένος εἴην* [1]); dog vil vel ikke let Nogen paa slige Steder forlange Aorist Optativ anerkjendt som ligefrem direct Nutidsbetegnelse. Derimod staaer Udsagnet her ligesaa lidt som i reent potentiale Udsagn i ligefrem Modstrid med Virkeligheden, eftersom Forudsætningen, om end den Talende med nok saa stor Selvtillid afviser Muligheden af dens Virkeliggjørelse, dog som tilhørende Fremtiden ikke med apodiktisk Vished kan paastaaes ikke at ville indtræde.

I Bisætningen alene, ved Optativ om Nutid eller Fremtid i Hovedsætningen, troer jeg at kunne paavise Optativ om Fortiden ialtfald paa eet Sted af et meget læst Skrift, hvor man imidlertid, saavidt mig bekjendt, endnu ikke er bleven rigtig opmærksom paa Forholdet, nemlig Plat. Apol. p. 28 D—E, hvor det hedder: *ἐγὼ οὖν δεινὰ ἂν εἴην εἰργασμένος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ, ὅτε μέν με οἱ ἄρχοντες ἔταττον, οὓς ὑμεῖς εἵλεσθε ἄρχειν μου, καὶ ἐν Ποτιδαίᾳ καὶ ἐν Ἀμφιπόλει καὶ ἐπὶ Δηλίῳ, τότε μὲν οὗ ἐκεῖνοι ἔταττον ἔμενον ὥσπερ καὶ ἄλλος τις καὶ ἐκινδύνευον ἀποθανεῖν, τοῦ δὲ θεοῦ τάττοντος, ὡς ἐγὼ ᾠήθην τε καὶ ὑπέλαβον, φιλοσοφοῦντά με δεῖν ζῆν καὶ ἐξετάζοντα ἐμαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ἐνταῦθα δὲ φοβηθεὶς ἢ θάνατον ἢ ἄλλο ὁτιοῦν πρᾶγμα λίποιμι τὴν τάξιν.* Det er mig ikke ubekjendt, at ogsaa Madvig (gr. Ordf. § 135 Anm. 2 og § 189 a Slutn.) opfatter Optativen *λίποιμι* som brugt om det endnu Mulige („nu vilde forlade"), og jeg har selv, om end efterhaanden mere og mere modstræbende, lige indtil ifjor stadig i Praxis fulgt den samme Opfattelse; men allerede den for hele Udviklingen til Grund liggende antagne Indvending p. 28 B (*ἴσως δ' ἂν οὖν εἴποι τις· εἶτ' οὐκ αἰσχύνει, ὦ Σώκρατες, τοιοῦτον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύσας, ἐξ οὗ κινδυνεύεις νυνὶ ἀποθανεῖν;*) viser klart, at der er Tale om Fortiden, og i selve den foreliggende Sætning godtgjør baade Hovedsætningens *εἴην εἰργασμένος* (der ingenlunde er retfærdiggjort alene ved

[1]) Det Samme er Tilfældet i to af de fire Steder hos Euripides, i hvilke jeg har paaviist den ønskende Optativ som brugt om Fortiden, nemlig Andr. 766 og Ion. 411, men derimod ikke Hel. 1215 og Rh. 720.

det første Bisætningsleds Fortidighed; thi det at Sokrates i Kampen er bleven paa sin Post, er aldeles ikke *δεινόν* og kan aldrig blive det, om han saa bagefter nok saa mange Gange svigter sin Pligt, ligesom jo ogsaa dette Led i Virkeligheden er underordnet og blot tilføiet for Modsætningens Skyld) og til Overflod endvidere det aldeles afgjørende *ὡς ἐγὼ ᾠήθην τε καὶ ὑπέλαβον*, at *λίποιμι* maa betyde „havde forladt“, for ikke at tale om, at den Anklage, som Sokrates strax efter (p. 29 A) betegner som i det tænkte Tilfælde berettiget, netop er den, der er reist mod ham, eller om *οὐδ' εἴ με νῦν ὑμεῖς ἀφίετε* p. 29 C. Den fortidige, ikke indtraadte Handling er tænkt som alligevel mulig, derfor Optativen[1]. Her synes der da ikke at kunne være Tvivl om, at Optativ er brugt ikke blot om Fortiden, men særligt om en Fortid, hvis givne Virkelighedsindhold staaer i bestemt Modsætning til det Antagne. Paa andre Steder findes Optativen vel utvivlsomt om Fortiden, men om en Fortid i Forhold ikke til den bestemte netop nærværende Nutid, men til en ubestemt tænkt Tid, og derfor uden Modsætning til en bestemt given fortidig Virkelighed, saaledes Xen. Oecon. 2, 12, hvor Sokrates gjendriver Kritobulos' Indvending *ἀλλ' ἐδόκει ἡμῖν, καὶ εἰ μὴ χρήματά τις τύχοι ἔχων, ὅμως εἶναί τις ἐπιστήμη οἰκονομίας · τί οὖν κωλύει καὶ σὲ ἐπίστασθαι;* med de Ord: *ὅπερ νὴ Δία καὶ αὐλεῖν ἂν κωλύσειεν ἄνθρωπον ἐπίστασθαι, εἰ μήτε αὐτὸς πώποτε κτήσαιτο αὐλοὺς μήτε ἄλλος αὐτῷ παράσχοι ἐν τοῖς αὐτοῦ μανθάνειν. οὕτω δὴ καὶ ἐμοὶ ἔχει περὶ τῆς οἰκονομίας · οὔτε γὰρ αὐτὸς ὄργανα χρήματα ἐκεκτήμην ὥστε μανθάνειν, οὔτε ἄλλος πώποτέ μοι παρέσχε τὰ ἑαυτοῦ διοικεῖν ἀλλ' ἢ σὺ νυνὶ ἐθέλεις παρέχειν.* Om hvilken Tid her Optativerne *κτήσαιτο* og *παράσχοι* maae forstaaes, derom kan der baade paa Grund af det bestemt paa Fortiden pegende *πώποτε* og paa Grund af de parallele Indicativer *ἐκεκτήμην* og *παρέσχε* ikke være den fjerneste Tvivl; men det Hele er et reent Tankeexperiment, og Stedet viser altsaa kun, at ogsaa i denne Udsagnsform Optativen i og for sig aldeles ikke er udelukket fra at kunne bruges ogsaa om det

---

[1]) Matthiä (gr. Gramm. § 622, 4) synes at have opfattet Forholdet rigtigt, men han har ialtfald ikke bestemt og klart fremhævet det.

decideret Fortidige, hvad der da ligesaavel gjælder om Conjunctiven i Relativ-, Tids- og Betingelsessætninger om et almindeligt til alle Tider gyldigt Forhold[1]).

---

[1]) Til den enkeltviis forekommende Brug af Conjunctiv om Fortiden i Gjenstandssætninger med μή efter Frygtsverber (Iliad. *A* 555; Soph. Phil. 418; Eur. Rh. 864; sml. Optativen Eur. Or. 1669) og i Hensigtssætninger (Odyss. γ 316; Hymn. in Merc. 289; Eur. Cycl. 619) har jeg henviist som Analogi for den tilsvarende Brug af Optativen i Ønskesætninger. En ikke lidet betydeligere Udstrækning (ogsaa i Prosa) har den ovenantydede Sprogbrug, navnlig for Tidsbisætningens Vedkommende; sjelden fremtræder den i Betingelsessætningen, dog kan jeg af selve det i Texten citerede Skrift (Xen. Oecon.) anføre 9, 14 *καὶ ἐν ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν οὐκ ἀρκεῖν δοκεῖ τοῖς πολίταις, ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται, ἀλλὰ καὶ νομοφύλακας προσαιροῦνται* o. s. v. Tidsbisætninger af samme Art findes 7, 21 og 34; 11, 16 og 18; 14, 1; 15, 1; 16, 3, en Relativsætning 21, 7. Der er her overalt Tale om Fortiden som medførende et nærværende Resultat (Cicero hos Columella gjengiver *ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται* 9, 14 ved „bonas leges habere"; sml. ogsaa det i Henseende til Meningen ganske parallele Perfectum 19, 7), men nødvendigt er dette ikke, som man kan see f. Ex. af Xen. de rep. Lac. 5, 6 *καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι ὅ,τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ.* At det ikke er Aoristformen som saadan, der medfører Fortidsforestillingen, men at denne udelukkende fremkaldes ved selve Sammenhængen, fremgaaer for det Første af, at Aoristet i den uden Sammenligning overveiende Masse af Steder er brugt om Fremtiden (vistnok i Regelen svarende til det latinske futurum exactum, men dog ogsaa af og til om det med den futuriske Hovedsætning absolut Samtidige, som f. Ex. Eur. Tr. 904 *ὡς οὐ δικαίως, ἢν θάνω, θανούμεθα*; Herod. II, 3 *τὰ δ' ἂν ἐπιμνησθῶ αὐτέων, ὑπὸ τοῦ λόγου ἐξαναγκαζόμενος ἐπιμνησθήσομαι*), dernæst ogsaa af, at der stundom findes Præsens om Fortiden — svarende til Imperfectum Indicativ —, hvad der tildeels vel kunde forklares af, at der af vedkommende Verbum ikke findes nogen anden Conjunctivform, men tildeels ogsaa kun kan have sin Grund i, at man ønskede at betegne en varig eller gjentagen Handling (saaledes findes ikke blot Arist. Nub. 1153 *κἂν παρῶσι χίλιοι* — sml. *παρῆσαν* og *ἐδανειζόμην* V. 1152 —; Vesp. 1074 *κἂν ἄμουσος ᾖ τὸ πρίν* — og ved et Hovedverbum af Nutid Thuc. I, 41 *ἢν καὶ πρότερον ἐχθρὸς ᾖ* —, men ogsaa Arist. Ran. 702 *ὅστις ἂν ξυνναυμαχῇ* — og ved et Hovedverbum af Nutid Vesp. 561 *ὧν ἂν φάσκω* —). Og naar vi nu endelig ogsaa finde Aorist Conjunctiv i slige Sætninger om det med en (almindelig-) præsentisk Hovedsætning Samtidige (som f. Ex. Herod. II, 13 *νῦν δέ, ἢν μὴ ἐπ' ἑκκαίδεκα ἢ πεντεκαίδεκα πήχεας ἀναβῇ τὸ ἐλάχιστον ὁ ποταμός, οὐκ ὑπερβαίνει ἐς τὴν χώρην*; I, 193 *ἐπεὰν δὲ*

Herhen høre endvidere Exemplerne paa den tilsvarende Brug af Optativen i hypothetiske Sammenligningssætninger. Om disse s. i Almindelighed Madv. gr. Ordf. § 135 Anm. 3, hvor der dog ikke særlig er talt om deres Form i det Tilfælde, at Indholdet hører Fortiden til. I dette Tilfælde staae

---

ἄριστα αὐτὴ ἑωυτῆς ἐνείκῃ, ἐπὶ τριακόσια ἐκφέρει; IV, 198 ἐπ' ἑκατοστα γάρ, ἐπεὰν αὐτὴ ἑωυτῆς ἄριστα ἐνείκῃ, ἐκφέρει), saa synes dog virkelig ethvert Forsøg paa at ville tillægge Conjunctivens Tempusformer nogensomhelst i dem selv given temporal Betydning at maatte opgives som manglende al fast Støtte, og vi beholde kun Forskjellen mellem det Momentane (Aorist), det Varige (Præsens) og Resultatet (Perfectum) tilbage, medens Tidsforholdet paa ethvert Sted maa opfattes efter Sammenhængen. For os Danske kan denne Undladen af enhver direct Betegnelse af Tidsforholdet i denne Art Sætninger dog egentlig heller intet Paafaldende have, da vi jo selv, baade i Udsagn om Fremtiden og i almindelige Udsagn om Nutiden og Fortiden slet ikke anvende nogen saadan, naar ikke netop Rækkefølgen i de forskjellige Handlinger skal fremhæves (Aorister som i Xen. Oecon. στερηθῶσιν 5, 13 og ἔλθῃ 17, 2 kunne vi f. Ex. meget godt oversætte ved Præsens, uagtet Forholdet i intet Væsentligt er forskjelligt fra det i de førstanførte Steder af samme Skrift — medens omvendt i 9, 10 de om Førfremtiden brugte Præsensformer διδῷ og navnlig λαμβάνῃ om det Gjentagne paa Dansk maae gjengives ved Perfectum —). Vil man endelig see en Tidsforestilling i Conjunctivformerne i de heromhandlede Sætninger, da kan det kun blive den for alle conjunctiviske Tempusformer i alle Sætninger fælleds, paa selve Modusformen beroende, Fremtidsforestilling, som man naturligt kommer til, hvad enten man søger Udgangspunctet for Conjunctiven i Relativ-, Tids- og Betingelsessætninger i Conjunctivens Function som „Villiemodus“ eller i dens Brug som Form for det potentiale Udsagn, eftersom baade Villies- og Potentialitetsforestillingen efter deres Væsen nærmest maa kaldes futuriske; men det er kun Forestillingens Form, hvorom dette gjælder, dens Indhold kan ligesaavel høre til Nutiden eller Fortiden, som til Fremtiden. — De temporale Forhold i de øvrige Modi kan jeg her ikke gaae ind paa; kun reent antydningsviis tør jeg maaskee gjøre opmærksom paa, hvorledes Opfattelsen af Conjunctiven netop i de heromhandlede Sætninger formeentlig kan blive medbestemmende med Hensyn til Afgjørelsen af, hvad Betydning der særlig i Participialformen i Aorist bør tillægges det stærkt fremtrædende Præg af Førtidighed, som den i saa stor Udstrækning maa erkjendes at have, idet jeg henpeger paa den parallele Brug af begge disse Udtryksformer i Steder som Eur. Suppl. 363 f. δοὺς γὰρ ἀντιλάζυται παίδων παρ' αὐτοῦ τοιάδ' ἂν τοκεῦσι δῷ.

de hos attiske Forfattere naturligviis i Indicativ, hvad enten saa Hovedsætningen er Præsens eller Præteritum (s. f. Ex. Æsch. Agam. 1201 *παρεστάτεις*; Thuc. I, 77 *ἐπλεονεκτοῦμεν*; II, 60 *ἐνεθυμήθη*; III, 39 *ἀντεπολέμησαν*; VII, 66 *ᾠήθησαν*; Xen. Memor. I, 3, 4 *ἔπειθεν*; Hell. VII, 2, 4 *ἀπεκτόνεσαν*; VII, 5, 8 *ἐστρατοπεδεύετο*; Ages. 1, 36 *ἔτυχεν*). Herod. IV, 99 staaer der derimod efter Hovedsætningen *καὶ παραπλήσια ταύτῃ καὶ οἱ Ταῦροι νέμονται τῆς Σκυθικῆς* ikke blot *ὡς εἰ τῆς Ἀττικῆς ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἀθηναῖοι νεμοίατο τὸν γουνὸν τὸν Σουνιακόν* (hvad der ganske vist allerede er en Antagelse i Modsætning til den givne Virkelighed), men længere nede endog *ὡς εἰ τῆς Ἰηπυγίης ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἰήπυγες ἀρξάμενοι ἐκ Βρεντεσίου λιμένος ἀποταμοίατο μέχρι Τάραντος καὶ νεμοίατο τὴν ἄκρην*, hvor *ἀποταμοίατο* utvivlsomt kun kan være „havde afskaaret (bemægtiget sig)“. Man kan tænke sig Sagen, naturligviis, og den er heller ikke i Modstrid med den i Hovedsætningen omtalte Virkelighed, ellers vilde der maaskee neppe staae Optativ[1]); men Stedet viser dog, at Optativ kan bruges baade om en Antagelse imod Virkeligheden og særligt om en Antagelse af noget Fortidigt imod Virkeligheden. Xen. Oecon. 15, 7 indeholder Sammenligningssætningen *ὥσπερ εἰ εἴποις ὅτι δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι τὸν μέλλοντα δυνήσεσθαι τὰ ὑπαγορευόμενα γράφειν καὶ τὰ γεγραμμένα ἀναγιγνώσκειν* ganske vist et Tankeexperiment, som ikke staaer i direct Modstrid med Virkeligheden, men den foregaaende Sætning (*ὃ δὲ εἶπας ὡς δεῖ μαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργίας ἐπιμελεῖσθαι καὶ ἃ δεῖ ποιεῖν καὶ ὡς δεῖ καὶ ὁπότε ἕκαστα, ταῦτά μοι δοκοῦμεν, ἔφην ἐγώ, ἀργότερόν πως ἐπιδεδραμηκέναι τῷ λόγῳ*) viser dog tydeligt, ikke blot at *εἴποις* maa være brugt om Fortiden, men ogsaa at der dog foreligger en be-

---

[1]) At Herodot i hypothetiske Sammenligningssætninger overhovedet kun bruger Optativ (I, 155 *φείσαιτο*; I, 170 *εἴη*; I, 207 *ἐποίο*; III, 23 *εἴη*; III, 140 *λάβοιμι*; IV, 155 *εἴποι*; VII, 162 *ἐξαραιρημένον εἴη*), kan, forsaavidt der ellers utvivlsomt er Tale om Fortiden (I, 170; VII, 162), forklares som Følge af oratio obliqva; paa et enkelt Sted (IV, 155) kan der være nogen Tvivl om den Tidsforestilling, der har foresvævet Forfatteren. Dog bliver det et Spørgsmaal, om ikke Herodot her endnu fuldstændigt staaer paa det ældre (homeriske) Trin af Udviklingen, om hvilket Mere nedenfor.

stemt given, fra det Antagne forskjellig Virkelighed, og i den følgende Hovedsætning har Forestillingen om denne dog været stærk nok til at bidrage Sit til at frembringe ialtfald een Indicativ; der fortsættes nemlig: *ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας, ὅτι μὲν δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι ἠκηκόειν ἄν, τοῦτο δὲ εἰδὼς οὐδέν τι οἶμαι μᾶλλον ἂν ἐπισταίμην γράμματα.*

Optativ om Fortiden baade i Hoved- og Bisætning kan jeg i fuldstændig Form kun paavise eet Sted, nemlig Herod. VII, 214, hvor Herodot efter at have gjendrevet Beretningen om, at det ikke var Ephialtes, men Onetes fra Karystos og Korydalos fra Antikyra, der havde viist Perserne Vei over Bjergstien udenom Thermopylæ, ved at henvise til en Beslutning af Pylagorerne, der satte en Priis paa Ephialtes' Hoved, samt til den vitterlige Kjendsgjerning, at Ephialtes sidenefter var gaaet i Landflygtighed til Thessalien af Frygt for Lakedæmoniernes Vrede, tilføier: *εἰδείη μὲν γὰρ ἂν καὶ ἐὼν μὴ Μηλιεὺς ταύτην τὴν ἀτραπὸν Ὀνήτης, εἰ τῇ χώρῃ πολλὰ ὡμιληκὼς εἴη· ἀλλ' Ἐπιάλτης γάρ ἐστι ὁ περιηγησάμενος τὸ οὖρος κατὰ τὴν ἀτραπόν, τοῦτον αἴτιον γράφω.* Her er der imidlertid aldeles ingen Modsætning til Virkeligheden; der gjøres tvertimod netop en bestemt Adskillelse imellem Onetes' og Korydalos' Forræderi, hvis Virkelighed benegtes, og den nødvendige Betingelse derfor (Localkundskab), hvis Mulighed indrømmes, saa at altsaa Udsagnet atter her i det Væsentlige er potentialt, kun indskrænket ved en speciel Forudsætning, der selv er fuldstændig mulig, forsaavidt som dens Forhold til Virkeligheden er aldeles ubekjendt[1]). Anderledes forholder det

---

[1]) Cobets Forslag (Mnem. 1860), at rette *Ὀνήτης* til *τις*, der vilde gjøre Udsagnet til et Udsagn om Nutiden, har, veed jeg nok, tiltalt Flere, hvis Mening jeg har megen Respect for; men jeg kan ikke gaae ind paa denne Rettelses Nødvendighed. At det kun er Onetes, der tales om, og ikke ogsaa Korydalos, finder sin naturlige Forklaring i, at den sidste jo var en Malier (s. cap. 198 og 213), og Participialsætningen *καὶ ἐὼν μὴ Μηλιεύς* er ikke mere paafaldende, end *εἰ καὶ μή* i Betingelsessætninger, hvis Overeensstemmelse med Virkeligheden er given („om end“ = „endskjøndt“, f. Ex. Soph. Oed. R. 302 *εἰ καὶ μὴ βλέπεις*; Eur. Hec. 843; Plat. Apol. p. 38 C; Demosth. IX, 1.); en Participialsætning ganske af samme Art kan jeg rigtignok for Øieblikket ikke paavise (thi *κἀμοῦ μὴ παρόντος* Soph.

sig med et andet Sted hos Herodot, hvor Bisætningen har Form af en Dobbeltgenitiv, nemlig III, 88, hvor Forfatteren, efterat have meddeelt, at Darios Hystaspes' Søn ved sin Thronbestigelse blev Herre over alle asiatiske Folkeslag undtagen Araberne, tilføier: *Ἀράβιοι δὲ οὐδαμὰ κατήκουσαν ἐπὶ δουλοσύνῃ Πέρσῃσι, ἀλλὰ ξεῖνοι ἐγένοντο παρέντες Καμβύσεα ἐπ' Αἴγυπτον· ἀεκόντων γὰρ Ἀραβίων οὐκ ἂν ἐ σ β ά λ ο ι ε ν Πέρσαι ἐς Αἴγυπτον.* Der kan her neppe være Tvivl om, at *ἐσβάλοιεν* maa forstaaes om selve Kambyses' Indfald; at opfatte det om et fremtidigt persisk Indfald vilde være at tillægge Herodot en aldeles urimelig Tanke, og at tænke paa jævnlig gjentagne persiske Krigstog til Ægypten (hvad der ialtfald vilde forudsætte Præsensformen *ἐσβάλλοιεν*) synes heller ikke at være naturligt, om end Perserne som bekjendt havde havt flere seiglivede Opstande der at bekæmpe (ikke at tale om, at man i begge disse Tilfælde dog maatte vente et *ποτέ* eller noget Lignende tilføiet), saa at altsaa Optativen her ligefrem synes at være brugt om en fortidig Eventualitet, betinget af en i direct Modstrid med den givne Virkelighed som mulig antagen Forudsætning.

Disse Vidnesbyrd ere ikke meget fyldige. Eet og andet Sted vil vel kunne tilföies, som jeg har overseet eller glemt (Steder, ved hvilke jeg ikke selv følte mig ganske sikker paa Rigtigheden af den paagjældende Opfattelse, har jeg ikke villet medtage, og særlige Optegnelser med Hensyn til netop dette Forhold har jeg overhovedet kun havt af Dramatikerne, Herodot, Thukydid og Xenophon), men Stort vil det neppe blive. Imidlertid tør vel dog selv ved disse faa Vidnesbyrd to Ting ansees for constaterede, først at i det reent potentiale Udsagn og ligeledes i det hypothetisk-betingede, forsaavidt den antagne Betingelses Uovereensstemmelse

---

Oed. C. 666 hører jo Fremtiden til, og Fremtiden lader sig unegtelig ikke bestemme med apodiktisk Vished) undtagen i en rigtignok ganske utvivlsom Conjectur af Cobet selv, som (Mnem. 1873, p. 19) i Schol. Odyss. *ν* 391 med god Grund læser *ἐν τῇ Λ γοῦν τῆς Ἰλιάδος* Iliad. *Λ* 482) *πλείοσι τριακοσίων ἀντέστη καὶ μὴ παρούσης Ἀθηνᾶς* istedenfor *καὶ παρούσης Ἀθηνᾶς*. Selve Brugen af Optativ om det Fortidige kan jeg naturligviis ikke finde betænkelig.

med Virkeligheden ikke er given, have baade Herodot og attiske Forfattere uden Betænkelighed brugt Optativ ogsaa om Fortiden, og dernæst, at der ogsaa findes Spor, om end svage og sparsomme Spor, af at selv i saadanne hypothetisk-betingede Udsagn, hvor Betingelsen er antagen imod Virkeligheden, denne Omstændighed dog ikke uden nogensomhelst Undtagelse overalt har gjort sig gjældende i den Talendes Forestilling med tilstrækkelig Styrke til med Nødvendighed at fremkalde den indicativiske Udsagnsform. Vi gaae nu til Sprogbrugen hos Homer.

Naar jeg her begynder med det reent potentiale Udsagn, da skeer dette tildeels af den praktiske Grund, at denne Form af Udsagnet er den simplere, og derfor Stoffet her lettere at oversee og gruppere; men den bør udentvivl ogsaa, netop fordi den er den simplere, ansees for den mere primitive. Saavidt jeg med mine høist mangelfulde Sprogkundskaber i comparativ Retning formaaer at skjønne, peger Alt tilbage til Forestillingen om det, hvis fremtidige Indtræden kan forventes, som den, der i hele vor Sprogæt ligger til Grund for alle Former ogsaa af det hypothetisk-betingede Udsagn — ligesom ogsaa denne Forestillings Tilbageflytning til Fortiden er et fælleds Motiv i de specielt saakaldte Conditionalisdannelser, saavel Bøiningsformer som periphrastiske Forbindelser —. Er nu dette saa, da er i Virkeligheden det potentiale og det hypothetisk-betingede Udsagn i sin Oprindelse een og samme Udsagnsform, kun at denne i det reent potentiale Udsagn fremtræder i sin meest primitive, med ingen Slags Biforestillinger behæftede Skikkelse, medens det hypothetisk-betingede Udsagn indeholder en Combination med Biforestillingen om en speciel Forudsætning. Med disse to Udsagnsformers oprindelige Identitet er det da naturligviis tillige givet, at en fuldkommen skarp og bestemt Adskillelse imellem dem paa ethvert enkelt Punct ikke lader sig gjennemføre; paa den ene Side kan det i et bisætningsløst Udsagn være tvivlsomt, hvorvidt maaskee en Betingelse bør sees i een eller anden Bestemmelse i selve Sætningen eller underforstaaes af Sammenhængen; paa den anden Side kan ogsaa en i udtrykkelig

Bisætningsform fremsat Betingelse have en fuldstændig accidental Charakteer (f. Ex. hvor den er blot concessiv), endelig kan, selv hvor Betingelsen er af væsentlig modificerende Betydning, alligevel Potentialitetsmomentet være meget bestemt fremtrædende[1]). En Adskillelse kan da kun gjøres i det Hele og Store; i det Enkelte maa man stundom nøies med et Skjøn, men Hovedresultatet vil vel desuagtet kunne antages at ville blive væsentlig det Samme.

I det reent potentiale Udsagn er da for det Første hos Homer Indicativen ubetinget udelukket overalt, hvor Udsagnet angaaer Nutiden eller Fremtiden. Det almindeligste Tilfælde, i hvilket vi hos efterhomeriske Forfattere finde Indicativ i et saadant, er i Udsagn om, hvad man under andre Omstændigheder end de givne kunde være tilbøielig til at ønske (*ἐβουλόμην ἄν* = „vellem“ og lignende Udtryk; s. Madv. gr. Ordf. § 117 b Anm. 2)[2]); men ogsaa i saadanne Udsagn finde vi hos Homer udelukkende Optativ, saaledes *Δ* 318 f. *Ἀτρείδη, μάλα μέν τοι ἐγὼν ἐθέλοιμι καὶ αὐτὸς ὣς ἔμεν, ὡς ὅτε δῖον Ἐρευθαλίωνα κατέκταν*; *ρ* 186 f. *ἦ σ' ἂν ἐγώ γε αὐτοῦ βουλοίμην σταθμῶν ῥυτῆρα λιπέσθαι· ἀλλὰ τὸν αἰδέομαι καὶ δείδια, μή μοι ὀπίσσω νεικείῃ.*

---

[1]) Som Exempel paa dette Sidste vil jeg anføre Herod. II, 146 *εἰ μὲν γὰρ φανεροί τε ἐγένοντο καὶ κατεγήρασαν καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἑλλάδι, κατάπερ Ἡρακλέης ὁ ἐξ Ἀμφιτρύωνος γενόμενος, καὶ δὴ καὶ Διόνυσος ὁ ἐκ Σεμέλης καὶ Πὰν ὁ ἐκ Πηνελόπης γενόμενος, ἔφη ἄν τις* („kunde man sige“) *καὶ τούτους ἄλλους γενομένους ἄνδρας ἔχειν τὰ ἐκείνων οὐνόματα τῶν προγεγονότων θεῶν*, hvilket Sted afgiver et slaaende Vidnesbyrd om det hypothetisk-betingede Udsagns væsentlige Identitet med det potentiale. Sml. Thuc. III, 53, 4. Ogsaa for Oldtidens *τεχνικοί* stod det hypothetisk-betingede Udsagn som væsentlig potentialt (Partikelen *ἄν* kaldes jo *σύνδεσμος δυνητικός*) og som saadant indeholdende en *ἐπαγγελία τοῦ ἐσομένου*; s. Stederne hos G. Hermann de part. *ἄν* lib. I cap. 6.

[2]) Ogsaa i Sætninger som Xen. Anab. III, 2, 24 (*καὶ ἡμᾶς δ' ἂν ἔφην ἔγωγε χρῆναι μήπω φανεροὺς εἶναι οἴκαδε ὡρμημένους, ἀλλὰ κατασκευάζεσθαι ὡς αὐτοῦ που οἰκήσοντας — — ἀλλὰ γὰρ δέδοικα* o. s. v.) seer man vel rettest kun inhiberede potentiale Udsagn („jeg kunde være tilbøjelig til at sige — men“); ligeledes i Sætninger som Thuc. VII, 14, 3 (*τούτων ἐγὼ ἡδίω μὲν ἂν εἶχον ὑμῖν ἕτερα ἐπιστέλλειν, οὐ μέντοι χρησιμώτερά γε* — „jeg kunde vel nok — men“ —; sml. f. Ex. Optativen Plat. Crit. p. 50 B).

Det potentiale Udsagn om Fortiden seet fra Nutidens Standpunct findes hos Homer desværre ikke repræsenteret i udpræget tydelige Exempler. Enkelte optativiske Udsagn, der kunde henregnes hertil, lade sig fuldt saa naturligt ogsaa forstaae om en (almindelig) Nutid eller Fremtid, saaledes α 65 πῶς ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην[1]), og det Samme gjælder om Conjunctiv f. Ex. β 332 f. τίς δ' οἶδ', εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὥσπερ Ὀδυσσεύς; Denne Mangel paa sikkre Vidnesbyrd bliver især følelig ligeoverfor et enkelt Sted, der ubetinget maatte regnes herhen, hvis man kunde stole paa Overleveringens Rigtighed, nemlig δ 546 f., hvor Proteus siger til Menelaos om Ægisthos: ἢ γάρ μιν ζωόν γε κιχήσεαι, ἤ κεν Ὀρέστης κτεῖνεν ὑποφθάμενος, σὺ δέ κεν τάφου ἀντιβολήσαις. Indicativ i det eneste Udsagn af denne Art hos Homer maa i høi Grad vække Forbauselse, naar man erindrer, at der hos Herodot i temmelig betydelig Udstrækning og enkelte Gange ogsaa hos attiske Forfattere (Tragikerne, Thukydid, Platon) forekomme Udsagn af samme Art, men med Verbet i Optativ. Vil man altsaa ikke paa dette ene Sted tillægge Partikelen κεν en ganske anderledes selvstændig, af Verbalbegrebet uafhængig Betydning, end den ellers har overalt ogsaa hos Homer, maa man antage en gammel Corruptel; men om i saa Fald Fejlen er at søge i selve Verbalformen eller maaskee snarere i κεν („nemo reprehenderet, si ibi ἢ καὶ legeretur", bemærker G. Hermann med Rette), seer jeg ikke, hvorledes man med nogensomhelst Sikkerhed skulde kunne afgjøre. Paa dette enkelte Punct maae vi da give Afkald paa et sikkert og bestemt Resultat.

Hvad dernæst det potentiale Udsagn fra Fortidens Standpunct angaaer, da vil jeg først udsondre saadanne Relativ-

[1]) Hvor ogsaa Subjectet er et — i Modsætning til det som virkeligt existerende forudsatte — blot tænkt Subject, som Ω 565 ff. (οὐ γάρ κε τλαίη βροτὸς ἐλθέμεν, οὐδὲ μάλ' ἡβῶν, ἐς στρατόν· οὐδὲ γὰρ ἂν φύλακας λάθοι οὐδέ κ' ὀχῆα ῥεῖα μετοχλίσσειε θυράων ἡμετεράων); δ 64 (ἐπεὶ οὔ κε κακοὶ τοιούσδε τέκοιεν); ω 107 f. (οὐδέ κεν ἄλλως κρινάμενος λέξαιτο κατα πτόλιν ἄνδρας ἀρίστους), turde Udsagnet, forsaavidt som Subjectet dog maa tænkes førend Handlingen, ialtfald rettere blive at opfatte som Udsagn fra Fortidens Standpunct.

sætninger, der slutte sig til et benegtet Hovedverbum af Fortiden til Angivelse af een eller anden Qvalification (Hensigt, Bestemmelse). Attiske Forfattere have her vistnok altid brugt Indicativ; s. f. Ex. — foruden det Madv. gr. Ordf. § 117 b anførte Sted Plat. Phæd. p. 57, hvor Hovedverbet staaer i Perfectum — Soph. Oed. R. 116 f.; Xen. Oecon. 7, 11; Demosth. XVIII, 43; XXIII, 155 (Soph. Phil. 280 ff. staaer der ved Optativerne ἀρκέσειεν og συλλάβοιτο intet ἄν, og de behøve ikke at være potentiale; sml. οὐκ ἔχω ὅστις med Conjunctiv Madv. gr. Ordf. § 121 Slutn.; i Lighed hermed synes ogsaa Madvig § 132 d at have opfattet Stedet). Hos Homer har jeg af Sætninger, der kunne regnes herhen, i Iliaden kun fundet to, i det Høieste tre, og i dem staaer der Optativ. *Β* 687 οὐ γὰρ ἔην ὅς τίς σφιν ἐπὶ στίχας ἡγήσαιτο kan Optativen, da der intet ἄν eller κεν staaer ved den, forklares paa samme Maade som i Soph. Phil. 280 ff.; sml. *Φ* 103 νῦν δ᾽οὐκ ἔσθ᾽ ὅς τις θάνατον φύγῃ, hvor den blotte Conjunctiv da ogsaa maatte opfattes noget anderledes end Conjunctiven med κε *Ψ* 345. Derimod maa Optativen nødvendigviis opfattes som potential *Ω* 35 ff. τὸν νῦν οὐκ ἔτλητε νέκυν περ ἐόντα σαῶσαι ᾗ τ᾽ ἀλόχῳ ἰδέειν καὶ μητέρι καὶ τέκεϊ ᾧ καὶ πατέρι Πριάμῳ λαοῖσί τε, τοί κέ μιν ὦκα ἐν πυρὶ κήαιεν καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερίσαιεν og *Ω* 743 ff. οὐ γάρ μοι θνήσκων λεχέων ἐκ χεῖρας ὄρεξας οὐδέ τί μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος, οὗ τέ κεν αἰεὶ μεμνῄμην νύκτας τε καὶ ἤματα δάκρυ χέουσα. I Odysseen har jeg kun lagt Mærke til eet Sted af denne Art, og der staaer der Indicativ. Det er *τ* 25 δμῳὰς δ᾽ οὐκ εἴας προβλωσκέμεν, αἵ κεν ἔφαινον. Til at statuere nogen Forskjel mellem Iliadens og Odysseens Sprogbrug ere disse Steder alene for faa. Derimod er der et andet Spørgsmaal, som her kræver Opmærksomhed. Kunde ikke paa alle tre Steder det potentiale Udsagn opfattes som et Udsagn fra Nutidens Standpunct om Nutiden eller Fremtiden? I det sidstanførte Sted staaer der jo Imperfectum (ἔφαινον; ogsaa *Ω* 745 har man villet læse μεμνῄμην). Hvad de to Steder af Iliaden angaaer, vilde vi — hvis vi beholde μεμνῄμην *Ω* 745 — ved en saadan Opfattelse ikke komme i Strid med det ovenfor Udtalte; derimod vilde dette blive Tilfældet for det sidste Steds Vedkommende, da der jo her staaer Indicativ, og

denne saaledes ikke hos Homer vilde være udelukket fra potentiale Udsagn om Nutiden og Fremtiden. At opfatte Hovedsætningens Præteritum som præteritum in præsenti falder paa alle tre Steder fra Meningens Side ganske naturligt, og hvad Formen angaaer, da tør det ikke blot ansees for utvivlsomt, at Aoristet virkelig kan have denne Function (s. Nutzhorn „om Præteritumsbetegnelsen i Græsk“ i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VI), men ogsaa Imperfectum kan upaatvivlelig findes brugt — for ikke at tale om Imperfecter som ἔχραον, ἔπλετο o. a., der ligefrem kunne fungere som Aorister, — om Handlinger i Fortiden sete fra Nutidens Standpunct, forsaavidt som det er gjentagne eller varige Handlinger[1]). Men Spørgsmaalet er dog ikke hermed afgjort; thi for det Første er et præteritum in præsenti endnu ikke noget Præsens — ikke engang, hvad Perfectet hos Homer maa erkjendes i det Væsentlige at være, et præsens ex præterito —, og for det Andet er Forholdet i det foreliggende Sted et ganske andet end i Udtryk som ἐβουλόμην ἄν o. lign., i hvilke ubetinget Muligheden endnu er tilstede i Nutiden og kun fremtræder som tilbagetrængt ved de nærværende Virkelighedsforhold, hvorimod her netop selve Muligheden er udelukket ved en Kjendsgjerning, der hører Fortiden til. For her een Gang for alle at klare dette Forhold, vil jeg helst med det Samme gjøre opmærksom paa den Rolle, det spiller ogsaa i det hypothetisk-betingede Udsagn; jeg vil da siden kunne henholde mig til det her Udviklede.

[1]) For Homers Vedkommende findes allerede i de af Krüger gr. Spr. II, § 53, 2 Anm. 1 Slutn. anførte Steder ikke blot ἔτικτε, som ogsaa hos Tragikerne jævnlig forekommer baade som præteritum in præsenti og som fortællende Tempus, brugt saaledes, men ogsaa ἔτρεφε X 421; sml. φ 364; selv Iterativformen ῥέζεσκον findes paa denne Maade χ 46 og 209. Jeg skal her kun anføre nogle Steder af attiske Forfattere. Arist. Nub. 1409 staaer paa denne Maade ἔτυπτες; Pac. 825 ἤλγουν (sml. ἔπαθες); Av. 385 ἠναντιώμεθα (ved οὔπω); Ran. 457 διήγομεν (sml. μεμνήμεθα); Plat. Apol. p. 36 B. ᾖγον; p. 39 D. κατεῖχον og ᾐσθάνεσθε; p. 41 E ἐλύπουν; Xen. Cyr. VIII, 7, 10 ἐπαίδευον (sml. ἐπαιδεύθην); Mem. IV, 3, 2 διηγοῦντο; Anab. III, 1, 22 ἀπειχόμεθα (sml. ἐπιωρκήκασιν); IV, 1, 19 ἐδυνάμεθα (sml. τέθνατον). Med Hensyn til selve det i Stedet af Odysseen brugte Verbum ἐᾶν kan man sammenligne Xen. Cyr. I, 4, 9 ἀλλ' ἢν αἴσθηται, ὅτι ἐδίωκες, οὐ σοὶ μόνον λοιδορήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐμοί, ὅτι σε εἴων.

En Mulighed, hvis Realisation tænkes afhængig af en mod Virkeligheden antagen Forudsætning i Fortiden, fremstiller sig først og nærmest som noget dengang Muligt, uden Hensyn til, om Realisationen af samme i Virkeligheden ogsaa vilde falde i Fortiden eller maaskee først kan tænkes at indtræde senere. Ogsaa paa Dansk sige vi regelmæssigt og rigtigt f. Ex. „var du ikke kommen til mig idag, var jeg kommen til dig imorgen“[1]), og ligesaa udtrykte naturligviis Grækerne sig. Netop paa Grund af denne Overeensstemmelse i selve Forestillingens Form lægge vi i Regelen paa saadanne Steder slet ikke Mærke til det Særegne i Tidsforholdet, og naar det da en enkelt Gang paa Grund af særlige Omstændigheder træder frem for Bevidstheden, kan det virke confunderende. Exempler paa denne Sprogbrug i Iliaden og Odysseen have vi med forudgaaende Betingelsessætning *ψ* 21 ff. og uden saadan *Λ* 382; *O* 224 og 228; *X* 427; men det meest haandgribelige Exempel i den ældre episke Digtning, jeg veed at paavise, er i den homeriske Hymn. in Cer. 260 ff., hvor Demeter, inden hun forlader Keleos' Huus i sin Vrede over at være bleven beluret af Metaneira, da hun efter Sædvane om Natten lagde den lille Demophon i Ilden, siger: *ἀθάνατον κέν τοι καὶ ἀγήραον ἤματα πάντα παῖδα φίλον ποίησα καὶ ἄφθιτον ὤπασα τιμήν· νῦν δ' οὐκ ἔσθ' ὥς κεν θάνατον καὶ κῆρας ἀλύξαι.* Det tilsigtede Resultat vilde, om Gudinden var bleven uforstyrret, ialtfald først kunne være naaet ved fortsat Behandling i en fjernere Fremtid; men den ikke indtrufne Forudsætning hører Fortiden til, derfor sees Muligheden som en dengang existerende Mulighed, og existerer nu virkelig heller ikke mere; man vil her heller ikke paa Dansk kunne oversætte anderledes end „jeg skulde

[1]) For at anføre Steder af Litteraturen, hedder det i Holbergs Diderich Menschen-Skræk Sc. 8: „Hvis det havde skeet, havde jeg nu været fri for daglig Fortræd“ og i Oehlenschlägers Aladdin Act III Sc. 3: „Vær hun forsikkret, sagde han, min Moer! at jeg skal sye for hendes kjære Søn saa godt, som selv han kunde have syet, hvis han var bleven ved sin Faders Haandværk“. Den tilsvarende Udtryksform i Ønskesætningen er i Græsk repræsenteret Hes. Op. 174 f. (*μηκέτ' ἔπειτ' ὤφειλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι*).

have gjort o. s. v." Ogsaa Exempler fra yngre Litteraturomraader paa denne Udtryksmaade ere ikke sjeldne. I fuldstændige Udsagn med forudgaaende Betingelsessætning have vi den f. Ex. Soph. Aj. 447 ff.; Oed. C. 1348 ff.; Eur. El. 40 ff. (det eventuelle Barn kunde ganske vist meget vel allerede være født — Elektra lokker jo netop siden Moderen i Fælden ved Foregivendet om, at hun har født et Barn —, men optræde som Hævner kunde det først, naar det var voxet op til Mand — hvorfor ogsaa Naucks Conjectur ποτέ istedenfor τότε er meget plausibel —); Tr. 1242 ff. (her har Miskjendelse af Forholdet foranlediget G. Hermanns Conjectur ὑμνηθεῖμεν, som er optagen uden Betænkning baade af Matthiä og Dindorf, baade af Kirchhoff og Nauck, og mod hvilken Hartung kun har temmelig intetsigende Indvendinger at opstille, men som, om den end har en Slags ydre Støtte i den urigtige Betoning ὑμνηθῆμεν i Pal. 287, ikke kan kaldes nødvendig[1]); hvorfor skulde Digteren ikke kunne lade Hekabe med fuldstændig moralsk Vished forudsee, at Trojas Skjæbne vil blive Gjenstand for Skjaldesang?); Herod. VII, 147 (at Sætningen her er en declarativ Gjenstandssætning ved et Hovedverbum af Fortiden, er som bekjendt det hypothetisk-betingede Udsagns Form uvedkommende; jfr. Madv. gr. Ordf. § 130 b Anm. 3); Plat. Apol. p. 38 C; uden nogen udtrykkelig Betingelsessætning endvidere Soph. El. 1319 ff.; Oed. R. 1371 ff.; Eur. Ion. 1273 f., 1541 ff. Ligesom i det anførte Sted af Platon nærmere beseet ogsaa Bisætningens Indhold (εἰ περιεμείνατε ὀλίγον χρόνον), skjøndt det er seet som tilhørende Fortiden og i Tilfælde af Virkeliggjørelse visselig ogsaa vilde være indtraadt i Fortiden, dog maa siges at strække sig ind ogsaa i Nutiden og Fremtiden, saaledes gives der fremdeles

[1]) Om Optativ her overhovedet er tilstedelig, er et andet Spørgsmaal, som jeg her ikke skal indlade mig paa. Man kan til Støtte for den anføre Eur. Bacch. 1341 ff. (hvor rigtignok Musgrave har forlangt og ikke faa Udgivere optaget εὐδαιμονεῖτ' ἄν) og Lys. XV, 8 (hvor Optativen, saavidt jeg veed, endnu ikke har været antastet, men hvor forøvrigt selve Meningen er tvivlsom og Conjecturerne talrige) — Eur Iph. Taur. 447 ff. hører neppe herhen —, og jeg vil ikke i og for sig benegte Muligheden af denne Sætningsform, men regelmæssig er den ialtfald ikke.

Tilfælde, hvor ogsaa den i Bisætningen opstillede Forudsætnings Realisation heelt og holdent vilde falde i Fremtiden (hvad der forresten ogsaa er Tilfældet med den i participial Form udtrykte Forudsætning ialtfald i det førstanførte Sted af Eur. Ion.), men Bisætningen dog ligesaavel som Hovedsætningen er anskuet og har maattet anskues som tilhørende Fortiden, fordi den fremtræder som umuliggjort ved en forbigangen Begivenhed, saaledes Pind. Pyth. IV, 43 ff. (sml. κέχυται V. 42) og Arist. Ran. 542 ff., hvor der ogsaa paa Dansk kun kan sættes Plusqvamperfectum. At der paa alle disse og lignende Steder foreligger en ganske ligefrem og umiddelbar Opfattelse af selve Forholdet som et virkelig Fortiden tilhørende Forhold, vil jo efter den gængse Forestilling om Tempusformernes Betydning i det hypothetiskbetingede Udsagns indicativiske Form allerede være givet med de her gjennemgaaende Aoristformer; gaaer man ud fra, at Tempusformerne ogsaa her, som opstaaede af en oprindelig Optativ., i og for sig ikke have Noget med Tidsforestillingen at gjøre, da taber ganske vist dette Moment al væsentlig Betydning; men det kan vel ogsaa være tilstrækkeligt at appellere til almindelig naturlig Sprogfølelse og Analogien i vort eget sproglige Udtryk for det tilsvarende Forhold. At der nu, ligesom det jo er en bekjendt Sag, at der overhovedet i det hypothetisk-betingede Udsagn jævnlig af forskjellige Grunde findes Imperfectum om det Fortidige[1]), saaledes ogsaa i denne specielle Art deraf maa kunne tænkes Imperfectum om det som fortidigt Anskuede, tør a priori ansees for givet; at det virkelig forekommer, kan man see, om ikke af ἐσινέατο Herod. VII, 147, saa dog ialtfald af ἦν og ἐδραττόμην i Stedet af Aristophanes; jeg skal endnu blot tilføie Xen. Anab. VI, 1, 32 οὐδ' ἂν ἔγωγε ἐστασίαζον, εἰ ἄλλον εἵλεσθε, hvor ogsaa vi utvivlsomt vilde sige „skulde have sat mig op“ (medens andensteds ganske vist Forestillingen om den netop nærværende Tid i Modsætning til Fortiden

---

[1]) S. Madvig gr. Ordf. § 117 a Anm. 1; Krüger, gr. Spr. § 54, 10 A. 3 og 4; Curtius, gr. Schulgr. 11te Udg. § 543; Frohberger t. Lys. XIII, 36 og det tilhørende Sted i „Anhang“.

kan gjøre sig overveiende gjældende, som f. Ex. i det af Madvig § 117 a anførte Sted II, 1, 4).

Der er da, for at uddrage det her nærmest paagjældende Resultat af hele denne Digression, heller Intetsomhelst til Hinder for, at vi i Analogi hermed ogsaa i Odysseen *τ* 25 kunne betragte *αἴ κεν ἔφαινον* som potentialt Udsagn fra Fortidens Standpunct som den Tid, paa hvilken den da endnu existerende Mulighed blev ophævet ved det givne Forbud. Det Samme vilde være Tilfældet ogsaa *Ω* 745, om man der vilde læse *μεμνήμην*.

Ved den øvrige Hovedmasse af potentiale Udsagn fra Fortidens Standpunct hos Homer (i Hovedsætninger og sædvanlige Relativsætninger) er der intet Særligt at bemærke; vi have her væsentlig kun at constatere det statistiske Forhold imellem optativiske og indicativiske Udsagn. Af de første regner jeg uden Betænkning herhen ogsaa saadanne, i hvilke det tænkte Subject er nærmere bestemt ved Tilføiningen *οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν*. Thi for det Første er dette ikke en Betegnelse af virkelige Nutidsmennesker, men kun af Folk af samme Beskaffenhed (*οἷοι*), der vel maae kunne tænkes til alle Tider, og dernæst anvendes denne Bestemmelse overalt kun, hvor der er Tale om bestemte existerende Gjenstande i Fortiden (Stene) og om den Maade, hvorpaa bestemte existerende Personer i Fortiden behandlede disse, saa at det synes uden Sammenligning rimeligere at tænke sig det ubestemte tænkte Subject i den omtalte Fortid end omvendt at tænke sig de bestemte dengang existerende Gjenstande (Stene) henflyttede til Nutiden. Stederne af denne Art ere *E* 303 (rel.), *M* 381 f., *M* 447 f. og *Y* 286 (rel.). Lidt mere Tvivl kunde der være om *Α* 271 f., hvor ogsaa Tilføiningen har den mere bestemte Form *τῶν οἳ νῦν βροτοί εἰσιν*. Foruden disse Steder have vi i Iliaden endvidere Optativ om et virkeligt Subject *N* 127 f. (rel.), *P* 398 f. (med tilføiet concessiv Betingelsessætning ligeledes i Optativ) og *T* 90, om et tænkt Subject *Γ* 220 (2 Pers.) og 223, *Δ* 223 (2 Pers.), 429 (2 Pers.) og 539 ff. (med tilføiet Relativsætning ligeledes i Optativ), *E* 85 (2 Pers.), *M* 58 f. (*ἵππος* maa betegnes som tænkt Subject, men rigtignok tænkt blandt en given, dengang

tilstedeværende Mængde; sml. πεζοὶ δὲ μενοίνεον), *O* 697 (2 Pers.) og *P* 366 (2 Pers.). Mod hele denne Række af Optativer (17 ialt, med de tidligere omtalte Relativsætninger 19 eller 20) staaer der tre Indicativer (alle om tænkte Subjecter af 3 Person), nemlig *Δ* 421 (hvor Objectet er det logiske Subject), *M* 465 og *Π* 638 f. I Odysseen have vi af potentiale Udsagn i Optativ, der ubetinget maae opfattes som Udsagn fra Fortidens Standpunct, kun tre (alle om tænkte Subjecter), nemlig *ε* 73 f. (NB. ἔνθα—ἔπειτα), *ι* 241 f. (NB. τόν γε) og *ν* 86 f. (NB. ὁμαρτήσειεν) — thi *η* 293 f. (rel. 2 Pers.) og *ψ* 187 f. maae vel helst opfattes som almeengyldige —, og mod dem staaer der mindst lige saa mange i Indicativ, nemlig om et virkeligt Subject Relativsætningen *ι* 334 (man lægge Mærke til Imperfectet om den utvivlsomme Fortid), om et tænkt Subject *κ* 84 og det upersonlige Udsagn *ι* 211 (οὐκ ἂν φίλον ἦεν — NB. Imperfectum om Fortid — = οὐκ ἄν τις ἤθελεν); hertil kommer den ovenfor omtalte Relativsætning *τ* 25. Derimod regner jeg ikke herhen *λ* 418, *ψ* 47, *ω* 61 og 90, fordi 2 Person der overalt refererer sig bestemt til selve den Enkelte, som netop tiltales.

I det reent potentiale Udsagn spiller altsaa aabenbart Indicativen i Iliaden endnu en forholdsviis meget ubetydelig Rolle; i Odysseen, hvis Affattelsestid maa sættes senere, synes den at have vundet et ikke ringe Terrain; men i begge Digte tør den upaatvivlelig antages endnu at være brugt udelukkende i een Sphære, nemlig i Udsagn fra Fortidens Standpunct.

Naar vi dernæst gaae over til at betragte det hypothetisk-betingede Udsagn, da giver Hovedmassen af Steder ikke Anledning til nogen særlig Drøftelse. Den bestaaer af væsentlig regelmæssige[1]) Udsagn i Optativ om Eventualiteter i Nu-

[1]) Jeg seer bort fra Uregelmæssigheder, der ikke berøre det foreliggende Spørgsmaal, saasom blandede Sætningsforbindelser — forsaavidt de ikke bestaae af en Optativ og Indicativ af en historisk Tid —, Udeladelsen af ἂν eller κεν ved Optativ, den hist og her overleverede Forbindelse af ἂν og κεν i samme Sætning, endelig Brugen af εἴ κεν med Optativ i Bisætningen (εἰ—ἂν *B* 597). Da man i nyere Tid har søgt at rette den sidstnævnte Uregelmæssighed

tiden eller Fremtiden eller i Aorist Indicativ om Eventualiteter i Fortiden. Stederne af denne sidste Art skal jeg her anføre fuldstændigt (med Begyndelsesverset), nemlig: 1) med Betingelsessætning: *Β* 155; *Γ* 373; *Ε* 679; *Ζ* 73; *Η* 104; *Θ* 90. 217; *Λ* 750; *Μ* 290; *Ν* 723; *Ξ* 258; *Ο* 121. 459; *Π* 617. 686. 698. 847; *Ρ* 350. 613; *Σ* 151 (gjenoptaget i anden Form 165). 397. 454; *Φ* 544; *Ψ* 154. 382. 526. 540; *γ* 255; *δ* 363. 502; *ε* 39. 426. 436; *ι* 497; *λ* 317; *ν* 137; *ξ* 67; *φ* 226; *ψ* 21. 241; *ω* 41. 528; 2) uden Betingelsessætning: *Ε* 22; *Ι* 545; *Λ* 382; *Ο* 224. 228; *Ρ* 319; *Τ* 61; *Υ* 94; *Φ* 280. 432; *Χ* 16. 427; *Ψ* 547. 606; *α* 239; *η* 278; *ι* 79. 130; *λ* 418. 630; *μ* 71. 446; *ξ* 32. 38. 369; *σ* 402; *υ* 222. 273; *φ* 128; *ψ* 47; *ω* 32. 61. 90. 381 [1]). Forekomsten af Optativ ogsaa i Udsagn, hvor den antagne Forudsætning eller den ved samme betingede Eventualitet staaer i bestemt Modstrid med en nærværende eller endog med en forbigangen Virkelighed, skal jeg her foreløbig kun antyde; hvad derimod de indicativiske Udsagn i Aorist om fortidige Eventualiteter angaaer, da er allerede det betydelige Antal af saadanne i og for sig et Vidnesbyrd

---

paa nogle af Stederne, vil jeg dog her anføre dem alle. De ere (foruden det anførte Sted med εἰ—ἄν og ρ 223, hvor κε staaer foran εἰ og som derfor indtager en særegen Plads): *Α* 60; *Β* 123; *Ε* 273; *Ζ* 50; *Θ* 196. 205; *Ι* 141. 283. 445; *Κ* 381 (sml. med dette Sted og *Ζ* 50 den kun ved Pronominets Form forskjellige Sætning uden κεν *Α* 135); *Ν* 288; *Τ* 322; *Χ* 220. 351; *Ψ* 346. 592; *β* 76. 246; *η* 315; *ϑ* 353; *μ* 345; *ν* 389 (αἴ κε); *ο* 545; *τ* 589. Jeg nærer nogen Frygt for, at man maaskee, hvis det lykkedes at faae alle disse Steder rettede (og i nogle giver Overleveringen selv Midler til Rettelse), kun vilde have naaet at udslette en sproghistorisk Levning, som man seuere vilde komme til at opgrave igjen. Enestaaende er εἴ κεν med Indicativ *Ψ* 526, hvortil vi, saavidt mig bekjendt, kun have eet Sidestykke i Orakelsvaret Herod. I, 174; forskjelligt er Citatet Arist Eth. Nicom. V, 8 εἴ κε πάθοι, τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' εὐθεῖα γένοιτο, hvor τά τ' ἔρεξε usøgt tilbyder sig, men hvor vi paa den anden Side atter møde εἴ κε med Optativ; Steder, hvor et overleveret apostropheret κε kan forklares som et ved Krasis med det følgende Ord forbundet καί, tager jeg intet Hensyn til.

[1]) At jeg har regnet Former herhen, om hvilke der maaskee kan være deelte Meninger, saasom ἐγήρα (paa Grund af Inf. γηρᾶναι og Part. γήρας) og ἔσχεθε (paa Grund af Inf. σχεθέειν), kan efter disse Formers hele syntaktiske Brug ialtfald hverken gjøre til eller fra. Om *δ* 546 s. ovenfor; om *σ* 263 s. „om ὡς ἄν“ S. 125 Anm.

om Indicativens seirrige Fremtrængen paa dette Omraade, og virkelig viser det sig ogsaa ved Undersøgelse af Forholdet i det Enkelte, at Indicativen i Fortidens Sphære i Odysseen ganske har fortrængt Optativen, og at der allerede i Iliaden af denne kun ere svage Levninger tilbage. Anderledes vil derimod Resultatet blive med Hensyn til Indicativens Brug i Udsagn om Nutiden eller Fremtiden. At i enkelte Udsagn i Aorist Indicativ, som allerede før omtalt, den ved en fortidig Forudsætning betingede Eventualitet i Virkeligheden ikke kan tænkes at ville være indtraadt allerede i Fortiden, men først senere, bør efter det der Udviklede ikke influere paa Dommen over den Tidsforestilling, der ved saadanne Udsagn maa antages at have foresvævet Grækeren, ligesom den ved lignende Udsagn foresvæver os selv; Spørgsmaalet om Indicativens Brug hos Homer i hypothetisk-betingede Udsagn om det Ikke-Fortidige bliver da væsentlig indskrænket til Imperfectum, og det bliver altsaa nødvendigt at underkaste alle herhenhørende imperfectiske Udsagn en nøiere Undersøgelse.

I en heel Række af Steder er det nu allerede ved første Øiekast umiddelbart indlysende, at Imperfectum (eller Plusqvamperfectum med Imperfects Betydning) angaaer Fortiden, ligesom jo overhovedet denne Brug af Imperfectum, som tidligere omtalt, møder os i det græske Sprog hos alle Forfattere og til alle Tider. Saaledes staaer Imperfectum: 1) i begge Sætninger: *Ψ* 733 *καί νύ κε τὸ τρίτον αὖτις ἀναΐξαντ' ἐπάλαιον, εἰ μὴ Ἀχιλλεὺς αὐτὸς ἀνίστατο καὶ κατέρυκεν*; *Ω* 713 *καί νύ κε δὴ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα Ἕκτορα δάκρυ χέοντες ὀδύροντο πρὸ πυλάων, εἰ μὴ ἄρ' ἐκ δίφροιο γέρων λαοῖσι μετηύδα*; 2) i Bisætningen alene (ved Aorist i Hovedsætningen): *Θ* 366 *ᾔδεα*; *Φ* 212 *προσέφη*; *Χ* 203 *ἤντετο*; *Ψ* 491 *ἀνίστατο* og *φάτο*; *π* 221 *προσεφώνεεν*; *ψ* 220 *ᾔδη*; *ω* 51 *κατέρυκε*; 3) i Hovedsætningen alene (med Aorist i Bisætningen): *Η* 273 *οὐτάζοντο*; *Θ* 130 *ἔην* (sideordnet *γένοντο* og *σήκασθεν*); *Λ* 310 *ἔην* (sideordnet *γένοντο* og *πέσον*); *Λ* 504 *χάζοντο*; *Υ* 290 *ἀπηύρα* (sideordnet *βάλε*); *δ* 734 *ἔλειπεν* (sideordnet *ἔμεινε*); 4) i Hovedsætninger uden Bisætning: *Ν* 677 *ἔπλετο*; *Τ* 273 *ἦγεν* (sideordnet *ὤρινε*); *δ* 441 *ἔπλετο*; *ι* 304 *δυνάμεσθα* (sideordnet *ἀπωλόμεθα*); *λ* 565 *προσέφη*; *ξ* 62

ἐφίλει (sideordnet ὄπασσεν). Imperfectsformen er paa disse Steder brugt, deels fordi denne Form er den eneste brugelige Præteritumsform eller dog ifølge constant Sprogbrug fungerer som Aorist, deels for at betegne Varighed, Gjentagelse eller fortsat Bestræbelse, deels af metriske Grunde (δ 734 ἔλειπε — med mindre man her vil tænke paa den varige Virkning —), deels uden bestemt paaviselig Grund (ἀνίστατο ψ 734 og 491 — maaskee blot ved Assimilation til det sideordnede Verbum —), men overalt aldeles utvivlsomt om Fortiden.

Et enkelt Sted med Imperfectum i Bisætningen kræver særlig Betragtning, nemlig ω 284. Odysseus har her fremstillet sig for sin gamle Fader som en lige i Forveien ankommen Fremmed, der ikke engang ret veed, om det virkelig er Ithaka, han er kommen til, og som endnu kun har talt med et eneste Menneske, af hvem han ikke har kunnet faae ordentlig Besked, heller ikke om sin gamle Gjæsteven Odysseus. Naar da Laertes siger: εἰ γάρ μιν ζωόν γ' ἐκίχεις Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ, τῷ κέν σ' εὖ δώροισιν ἀμειψάμενος ἀπέπεμψε καὶ ξενίῃ ἀγαθῇ· ἡ γὰρ θέμις, ὅς τις ὑπάρξῃ, da kan han ikke ret vel antages at forudsætte, at den Fremmede allerede skulde kunne have truffet sin Gjæsteven, og ubetinget ikke, at han allerede igjen skulde kunne have forladt Landet efter at have nydt sømmelig Beværtning. Vi have her vistnok det ovenfor ved Anførelse af Pind. Pyth. IV, 43 ff. og Arist. Ran. 542 ff. oplyste Tilfælde, at baade Bisætning og Hovedsætning, uagtet deres Realisation først vilde kunne falde i Fremtiden, dog ere sete som tilhørende Fortiden, fordi Realisationen fremstiller sig som umuliggjort ved en forbigangen Begivenhed (her Odysseus' forudsatte Død); men ogsaa under denne Forudsætning maa altsaa Bisætningens ἐκίχεις (der synes valgt istedenfor ἔκιχες udelukkende paa Grund af det metriske Behov) alligevel antages i den Talendes Forestilling at staae som Udtryk for det Fortidige, saa at heller ikke dette Sted forandrer Forholdet. En lignende Opfattelse kunde man forøvrigt maaskee falde paa at ville gjøre gjældende med Hensyn til ξ 67 (τῷ κέ με πόλλ' ὤνησεν ἄναξ, εἰ αὐτόθ' ἐγήρα), forsaavidt som jo Odysseus ved sin Hjemkomst

i Virkeligheden ingenlunde tænkes som en gammel Mand, men som en Mand i sin kraftigste Alder; da der imidlertid efter hele Sammenhængen i Hovedsætningen dog aabenbart maa tænkes paa Velgjerninger, som Eumaios allerede maatte have nydt af ham, saasom de ellers ikke ret vel nu kunde komme hans Gjæst tilgode, er det rimeligst der at antage en mere almindelig Brug af Verbet γηρᾶναι („blive ældre“, ikke just „blive „gammel“), som gjør det muligt uden særlig Forklaring at regne ogsaa Bisætningen til den virkelige Fortid.

Af Bisætninger i Indicativ have vi foruden de omtalte kun een tilbage (ved en Hovedsætning i Optativ om en Eventualitet i Nutiden), nemlig Ω 220, som jeg derfor skal medtage med det Samme. Hvis det var uundgaaelig nødvendigt her at opfatte den indicativiske Bisætning som angaaende Nutiden, vilde dog allerede den enestaaende Forekomst vække Betænkelighed; men det er saa langt fra at være Tilfældet, at i Virkeligheden Henregnelsen til Fortiden fra først af tilbyder sig som den simpleste og naturligste. Priamos har igjennem Iris modtaget Zeus' Opfordring til at drage til Achæernes Leir og tilbyde Achilleus Løsepenge for Hektors Liig og har allerede givet sine Sønner Befaling til at gjøre Førselsvognen i Stand; han gaaer derpaa til sit Skatkammer for at udtage de fornødne Kostbarheder og raadfører sig med det Samme for en Forms Skyld med sin Hustru om Sagen; da han nu her møder Indvendinger, søger han i en noget irriteret Tone at nedslaae Hekabes Betænkeligheder halvt ved Magtsprog og halvt ved Grunde, og siger da blandt Andet: εἰ μὲν γάρ τίς μ' ἄλλος ἐπιχθονίων ἐκέλευεν, ἢ οἳ μάντιές εἰσι θυοσκόοι ἢ ἱερῆες, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον· νῦν δ', αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην, εἶμι, καὶ οὐχ ἅλιον ἔπος ἔσσεται. Var der her ellers Noget, som meget stærkt talte for at forstaae ἐκέλευεν om Nutiden, ja da kunde man ganske vist forsvare at gjøre det, efterdi Befalingen jo kunde siges at være nærværende i sine Virkninger; men i og for sig er det dog naturligst at forstaae det om Befalingen som tidligere given, og ydermere taler den tilføiede Sætning αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην bestemt for denne Opfattelse, saa at altsaa heller ikke dette Sted er forskjelligt

fra de andre; Imperfectet ἐκέλευον bruges ogsaa udenfor den hypothetiske Udsagnsform baade hos Homer (f. Ex. Ω 599; κ 345) og hos senere Forfattere (s. Krüger gr. Spr. § 53, 2 A. 1 — i 2den Deel A. 2 — og t. Thuc. I, 67, 2; I, 72, 2; I, 138, 1) uden synderlig Forskjel fra Aorist.

Hypothetiske Sammenligningssætninger, som her ogsaa maatte tages i Betragtning, have vi hos Homer endnu slet ikke i Indicativ, hverken om det Nutidige eller om det Fortidige; thi Ν 492 er ikke nogen hypothetisk Sammenligningssætning, men en Lignelse, og Indicativen (Aorist) er her gnomisk, ligesom i de hyppigere Tilfælde, hvor Lignelsen indledes ved ὡς ὅτε (Δ 275; Ν 389; Π 482. 823; Υ 403).

Det kan da altsaa ansees for sikkert, at hos Homer, baade i Iliaden og i Odysseen, Indicativen ogsaa i hypothetiske Betingelses- (og Sammenlignings-) Sætninger, ligesaa vel som i reent potentiale Udsagn ubetinget er udelukket fra Nutidens og Fremtidens Sphære, og dette er ogsaa uden Videre gjort gjældende som Kjendsgjerning af Nutzhorn „om Præteritumsbetegnelsen“ S. 116. Om Forholdet i Hovedsætningen udtaler Nutzhorn sig ikke; Krüger (gr. Spr. II, § 54, 10) opstiller den Sætning, at „die Indicative historischer Tempora erscheinen schon bei Homer in hypothetischen Perioden so wie in der gewöhnlichen Sprache“, og gjør kun i A. 2 den Indskrænkning, at „das Imperfect ist bei Homer gewöhnlich durch unser Plusquamperfect zu übersetzen“. Det bliver da nødvendigt at fortsætte Undersøgelsen af de forekommende Imperfecter, forsaavidt som de findes i Hovedsætningen, for ialtfald om muligt at faa Forholdet nøiere bestemt.

Foruden de ovenfor omtalte Steder, i hvilke den ved Imperfectum med κεν udtrykte Eventualitet, naar den tænktes realiseret, utvivlsomt vilde falde absolut i selve Fortiden, findes der da for det Første en Række af Steder, i hvilke den i Imperfectum (Plusqvamperfectum) udsagte Eventualitet som realiseret vilde strække sig ud over Fortidens Grændser ind i Nutiden og Fremtiden eller endog heelt og holdent falde i Nutiden eller Fremtiden, men desuagtet efter det tidligere Udviklede maa antages i Tanken at være seet som tilhørende Fortiden paa Grund af den betingende Forud-

sætnings Fortidighed, nemlig: *E* 885 ἀλλά μ' ὑπήνεικαν ταχέες πόδες· ἦ τέ κε δηρὸν αὐτοῦ πήματ' ἔπασχον ἐν αἰνῇσιν νεκάδεσσιν, ἤ κε ζὼς ἀμενηνὸς ἔα χαλκοῖο τυπῇσιν; *Θ* 454 τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν (Forudsætningen ligger i det foregaaende σφῶιν δὲ πρίν περ τρόμος ἔλλαβε φαίδιμα γυῖα o. s. v.); *δ* 178 καί κε θάμ' ἐνθάδ' ἐόντες ἐμισγόμεθ' (Forudsætningen er i det Foregaaende udtrykt ved εἰ νῶιν ὑπεὶρ ἅλα νόστον ἔδωκε νηυσὶ θοῇσι γενέσθαι Ὀλύμπιος εὐρύοπα Ζεύς); ε 311 τῷ κ' ἔλαχον κτερέων, καί μευ κλέος ἦγον Ἀχαιοί (Forudsætningen ligger i Ønsket ὡς δὴ ἐγώ γ' ὄφελον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν ἤματι τῷ o. s. v.); ν 206 ὅς κέν μ' ἐφίλει καὶ ἔπεμπε νέεσθαι (Forudsætningen ligger i Ønsket αἴθ' ὄφελον μεῖναι παρὰ Φαιήκεσσιν); υ 307 καί κέ τοι ἀντὶ γάμοιο πατὴρ τάφον ἀμφεπονεῖτο ἐνθάδε (Forudsætningen ligger i det foregaaende οὐκ ἔβαλες τὸν ξεῖνον· ἀλεύατο γὰρ βέλος αὐτός). Paa alle disse Steder undtagen det første vil man desuden i Contexten ved Siden af Imperfecterne finde Aorister med κεν, deels om den virkelige Fortid, deels ligesom Imperfecterne brugte om det som fortidigt Sete (begge Dele i det første Sted af Odysseen, νάσσα og ἔτευξα V. 174 om Fortiden, διέκρινεν V. 179 om den til Fortiden henregnede Fremtid). Til Overflod godtgjør det aldeles eensartede periphrastiske Udsagn ν 383 ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο φθίσεσθαι κακὸν οἶτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔμελλον, εἰ μή μοι σὺ ἕκαστα θεὰ κατὰ μοῖραν ἔειπες yderligere denne Opfattelses Rigtighed, idet her netop Udsagnets Form gjør det muligt bestemt at skjelne mellem den af Forudsætningen εἰ μὴ ἔειπες afhængige og paa Grund af denne til Fortiden henregnede Eventualitetsforestilling som saadan (ἔμελλον) og selve den ved Forudsætningens Uvirkelighed umuliggjorte Fremtiden tilhørende Eventualitet (φθίσεσθαι). Den samme Opfattelse lader sig fremdeles anvende paa det oftere gjenkommende Vers ἀλλ' ἐγὼ οὐ πιθόμην· ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον ἦεν (*E* 201; *X* 103; ι 228), hvor ligeledes Forudsætningen tilhører Fortiden, og hvor derfor ogsaa vi oversætte „det havde været langt bedre", om end Følgerne i Realisationstilfælde vilde have strakt sig ud over Fortiden. I Lighed hermed maa vi da endvidere ogsaa opfatte det eensartede Udsagn *Γ* 40 αἴθ' ὄφελες ἄγονός τ' ἔμεναι ἄγαμός τ' ἀπολέσθαι. καί κε τὸ βουλοίμην, καί

κεν πολὺ κέρδιον ἦεν ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων; ogsaa her tilhører den i Ønsket liggende Forudsætning, om end dens første Deel grammatisk har Nutidens Form, i Virkeligheden heelt og holdent Fortiden („gid du var ufødt" = „gid du aldrig var bleven født"). Ganske af samme Beskaffenhed er da endelig ogsaa det eneste fuldstændige Udsagn af denne Art, nemlig υ 331 ἐπεὶ τόδε κέρδιον ἦεν, εἰ νόστησ' Ὀδυσεὺς καὶ ὑπότροπος ἵκετο δῶμα, hvor imod Sædvane κεν mangler ligesom i den tilsvarende Udtryksform hos Attikerne (lignende vel Τ 56 f. og maaskee Η 424).

En særegen lille Gruppe af Steder danne de, i hvilke der til det hypothetisk-betingede Imperfectum (Plusqvamperfectum) er føiet πάλαι „for længe siden" eller ἤδη „allerede". Imperfectum med πάλαι have vi paa to Steder, nemlig Ε 895 ἀλλ' οὐ μάν σ' ἔτι δηρὸν ἀνέξομαι ἄλγε' ἔχοντα· ἐκ γὰρ ἐμεῦ γένος ἐσσί, ἐμοὶ δέ σε γείνατο μήτηρ· εἰ δέ τευ ἐξ ἄλλου γε θεῶν γένευ ὧδ' ἀίδηλος, καί κεν δὴ πάλαι ἦσθα ἐνέρτερος Οὐρανιώνων og τ 282 καί κεν πάλαι ἐνθάδ' Ὀδυσσεὺς ἤην· ἀλλ' ἄρα οἱ τό γε κέρδιον εἴσατο θυμῷ χρήματ' ἀγυρτάζειν πολλὴν ἐπὶ γαῖαν ἰόντι. At vi paa to andre Steder ogsaa have Aorist med πάλαι, nemlig Φ 432 τῷ κεν δὴ πάλαι ἄμμες ἐπαυσάμεθα πτολέμοιο og υ 222 καί κεν δὴ πάλαι ἄλλον ὑπερμενέων βασιλήων ἐξικόμην φεύγων, skal jeg i og for sig ikke lægge nogen Vægt paa, da jo i Modsætning til Imperfecterne hist disse Aorister betegne eventuelle enkelte Begivenheder i Fortiden, der ikke kunne siges ogsaa at ville have strakt sig ind i Nutiden undtagen i det Høieste i deres Virkninger; men de minde os ialtfald om, at πάλαι allerede ifølge sin Betydning, selv hvor det efter en hyppig, allerede hos Homer repræsenteret Sprogbrug forbindes med Præsens (f. Ex. υ 293 μοῖραν μὲν δὴ ξεῖνος ἔχει πάλαι, ὡς ἐπέοικεν), i sig selv medfører Forestillingen om en fortidig Begivenhed, som hvis Resultat dette Præsens fremtræder. Imidlertid behøve vi paa de foreliggende Steder ikke engang at gaae denne Vei for at støde paa Fortidsforestillingen, da paa begge Steder endnu selve den antagne Forudsætning hører Fortiden til og altsaa allerede af den Grund kan have medført den betingede Eventualitets Henregnelse til Fortiden; at Forudsætningens Fortid paa det første Sted (γένευ) maa erkjendes at indeholde

et nærværende Resultat (udtrykt ved ἐκ γάρ ἐμεῦ γένος ἐσσί), berøver den naturligviis ikke Charakteren af Fortid. Anderledes forholder det sig derimod med et enkelt Sted, hvor vi møde Plusqvamperfectum med ἤδη, nemlig Γ 56 ἀλλὰ μάλα Τρῶες δειδήμονες· ἦ τέ κεν ἤδη λάινον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ', ὅσσα ἔοργας. Her hører nemlig Forudsætningen ikke Fortiden til, men Nutiden, d. v. s. den almindelige Nutid. Men medens Forudsætningens Fortidighed i og for sig er tilstrækkelig til at foranledige Opfattelsen ogsaa af den betingede Eventualitet som fortidig, kan en Nutiden tilhørende Forudsætning ikke erkjendes at have den tilsvarende Kraft; i de to nysomtalte Steder Φ 432 og υ 222, hvor den betingede Sætning stod i Aorist med πάλαι og allerede derfor ikke gav Anledning til Tvivl om Tidsforestillingen, hører saaledes Forudsætningen ligesaa vel som her Nutiden til (τοιοῦτοι νῦν πάντες, ὅσοι Τρώεσσιν ἀρωγοί, εἶεν og ἀλλ' ἔτι τὸν δύστηνον ὀίομαι), og Exempler paa den Slags hypothetisk-betingede Udsagn kunne, som Enhver veed, hentes i ikke ringe Antal fra ethvert Punct af Litteraturen; vi maae da her holde os til selve den foreliggende Sætning. At vi ogsaa have et Sted med Aorist med ἤδη at jævnføre, nemlig υ 273 οὐ γάρ Ζεὺς εἴασε Κρονίων· τῷ κέ μιν ἤδη παύσαμεν ἐν μεγάροισι λιγύν περ ἐόντ' ἀγορητήν, gjør naturligviis heller ikke her Sagen klar. Det bør vistnok erkjendes, at vi her virkelig have betegnet en Tilstand i Nutiden, men dog vel at mærke en Tilstand, der strækker sig ind i Nutiden fra Fortiden af, er begyndt i Fortiden og Resultatet af en Begivenhed i Fortiden, om end denne Kjendsgjerning her ikke, saaledes som Tilfældet vilde være, hvis der istedenfor ἤδη stod πάλαι, kan siges at være betegnet ved selve det tilføiede Adverbium ifølge dets Betydning i og for sig — thi ἤδη kan staae i Rapport ligesaa vel til Fremtiden som til Fortiden —, men mere ligger i hele Forbindelsen og fremgaaer af selve det udsagte Forholds egen Natur.

Med dette sidste Sted have vi i Virkeligheden naaet det Punct, paa hvilket den homeriske Sprogbrug meest nærmer sig den senere Brug af Indicativ med ἄν til Betegnelse af en paa Grund af den betingede Forudsætnings Realitetsstridighed fra Virkeliggjørelse udelukket Eventualitet i Nutiden;

en reen og ublandet Præsensforestilling have vi heller ikke paa dette Punct fundet. Af de Steder, hvor der overhovedet kunde være Tale om en saadan, staaer endnu en lille Rest paa i det Høieste tre tilbage, som jeg af særegne Grunde har gjemt tilsidst; ogsaa den vil man ved nærmere Betragtning see forsvinde i Fortidens Region, om ikke overhovedet fra hele den heromhandlede Sphære. Det første er X 431 ff., hvor Hekabe efter Hektors Fald klager saaledes: τέκνον, ἐγὼ δειλή· τί νυ βείομαι αἰνὰ παθοῦσα σεῦ ἀποτεθνηῶτος; ὅ μοι νύκτας τε καὶ ἦμαρ εὐχωλὴ κατὰ ἄστυ πελέσκεο πᾶσί τ' ὄνειαρ Τρωσί τε καὶ Τρῳῇσι κατὰ πτόλιν, οἵ σε θεὸν ὣς δειδέχατ'· ἦ γάρ κέ σφι μάλα μέγα κῦδος ἔησθα ζωὸς ἐών· νῦν αὖ θάνατος καὶ μοῖρα κιχάνει. Saaledes have de fleste Haandskrifter og Udgaver. Er Læsemaaden rigtig, da hører ialtfald den antagne Forudsætning, om end udtrykt i Præsensform (κιχάνει), dog i Virkeligheden Fortiden til, og selve det betingede Udsagn kan altsaa, om end tilhørende ogsaa Nutiden og Fremtiden, antages at have været seet som tilhørende Fortiden; men adskillige Haandskrifter have καί istedenfor κε, og dette er ikke uden Grund foretrukket af Adskillige (som Heyne og Bothe, Voss og Wilster, senest ogsaa La Roche), og i den begrundende Function i Forhold til det Foregaaende, hvori Sætningen staaer, forekommer det reent fortidige, ubetingede Udsagn ogsaa mig at fortjene Fortrinet (καί betegner da, ligesom i καὶ γάρ, ἐπειδὴ καί o. lign., Overeensstemmelsen mellem Grunden og det Begrundede). — Det andet Sted er β 182 ff., hvor Eurymachos i sit Svar til den gamle Alitherses siger: αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ὤλετο τῆλ', ὡς καὶ σὺ καταφθίσθαι σὺν ἐκείνῳ ὤφελες· οὐκ ἂν τόσσα θεοπροπέων ἀγόρευες, οὐδέ κε Τηλέμαχον κεχολωμένον ὧδ' ἀνιείης σῷ οἴκῳ δῶρον ποτιδέγμενος, αἴ κε πόρῃσιν. Forudsætningen hører her, som man seer, Fortiden til. At det imidlertid er dette Forhold, der har foranlediget Opfattelsen af det første Led i det hypothetisk-betingede Udsagn (ἀγόρευες) som ligeledes tilhørende Fortiden, synes den Omstændighed at tale imod, at der i det andet Led staaer Optativ (ἀνιείης), en Optativ, der ikke kan rettes. Begge Ledene i det hypothetisk-betingede Udsagn synes at være aldeles eensartede, da Ophidselsen jo netop finder Sted ved selve Talen; de

kunne begge i og for sig baade henregnes til Fortiden og til Nutiden, til hiin, forsaavidt Alitherses' Tale jo er holdt og sluttet, til denne, forsaavidt den dog først lige netop er endt og er en Deel af en endnu vedvarende Forhandling. Imidlertid er det ogsaa egentlig kun dette, der kan være Tvivl om, hvorvidt Forudsætningens Fortidighed har afficeret Opfattelsen af det første Led, men ikke af det andet („da vilde du ikke have talt — som du nu gjør — og vilde ikke ophidse T.“), eller det første Led i og for sig er opfattet som fortidigt („da vilde du ikke have talt — som du nu har gjort — o. s. v.“), det andet derimod som nutidigt, enten fordi der her mere tænktes paa Talens fortsatte Virkning, eller af hvad Grund det nu ellers kan være; at derimod virkelig *ἀγόρευες* er Udtryk for det Fortidige og *ἀνιείης* for det Nutidige, derom synes der netop paa Grund af den forskjellige Modusform ingen Tvivl at kunne være; thi hvis begge Leddene vare opfattede eens, hvorfor i al Verden skulde saa Digteren ikke ogsaa i det første have sat *ἀγορεύοις*, hvad der for Versets Skyld ligesaa godt kunde staae som *ἀγόρευες*? — Endelig komme vi til det sidste Sted, *ν* 333 ff., hvor Athene siger til Odysseus: *ἀσπασίως γάρ κ' ἄλλος ἀνὴρ ἀλαλήμενος ἐλθὼν ἵετ' ἐνὶ μεγάροις ἰδέειν παῖδάς τ' ἄλοχόν τε· σοὶ δ' οὔ πω φίλον ἐστὶ δαήμεναι οὐδὲ πυθέσθαι, πρίν γ' ἔτι σῆς ἀλόχου πειρήσεαι* o. s. v. Stedet hører til dem, der staae ialtfald lige paa Grændsen af det potentiale Udsagn, idet det Uvirkelige egentlig nærmest ligger blot i det tænkte Subject; skal der angives en bestemt Forudsætning, da ligger den i *ἀλαλήμενος ἐλθών* og hører altsaa Fortiden til, men det er vel sikkrest at holde dette udenfor Betragtningen. I og for sig kan Udsagnet lige godt regnes til den nærværende og til den forbigangne Tid; Præsensformen *ἐστί* i den tilføiede Modsætning kunde synes at tale for det Første, men i *οὔπω* ligger der igjen et vist Hensyn til Fortiden (sml. Fäsi: „denn allerdings hat Odysseus noch nicht das Mindeste gethan, um das Wiedersehen der Seinigen zu beschleunigen“). Frugtbarere end alle disse Overveielser vil det da maaskee være at undersøge, hvorledes Homer ellers betegner det, som en Anden i det givne Tilfælde nu vilde gjøre, og dette Spørgsmaal vil man let kunne besvare ved

Hjælp af følgende Steder: *H* 456 *ἄλλος κέν τις τοῦτο θεῶν δείσειε νόημα*; *δ* 649 *τί κεν ῥέξειε καὶ ἄλλος;* og navnlig *ψ* 168 ff. *οὐ μέν κ' ἄλλη γ' ὧδε γυνὴ τετληότι θυμῷ ἀνδρὸς ἀφεσταίη, ὅς οἱ κακὰ πολλὰ μογήσας ἔλθοι ἐεικοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν* (sml. *ϑ* 239 f. *ὡς ἄν σὴν ἀρετὴν βροτὸς οὔ τις ὄνοιτο, ὅς τις ἐπίσταιτο ᾗσι φρεσὶν ἄρτια βάζειν*; *κ* 383 ff. *ὦ Κίρκη, τίς γάρ κεν ἀνήρ, ὃς ἐναίσιμος εἴη, πρὶν τλαίη πάσσασθαι ἐδητύος ἠδὲ ποτῆτος, πρὶν λύσασθ' ἑτάρους καὶ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι;*), hvormed endvidere kan sammenlignes Udtrykket for det, en omtalt Person selv i det givne Tilfælde vilde gjøre ved en Anden, *Z* 329 f. *σὺ δ' ἂν μαχέσαιο καὶ ἄλλῳ, ὅν τινά που μεθιέντα ἴδοις στυγεροῦ πολέμοιο*; *Ξ* 244 f. *ἄλλον μέν κεν ἐγώ γε θεῶν αἰειγενετάων ῥεῖα κατευνήσαιμι* (sml. *N* 117 ff. *οὐδ' ἂν ἐγώ γε ἀνδρὶ μαχησαίμην, ὅς τις πολέμοιο μεθείη λυγρὸς ἐών· ὑμῖν δὲ νεμεσσῶμαι περὶ κῆρι*; *P* 149 *πῶς κε σὺ χείρονα φῶτα σαώσειας μεθ' ὅμιλον;*). Vi have her overalt Optativ. For Indicativ veed jeg kun eet Sted at anføre, nemlig *Ψ* 606 *οὐ γάρ κέν με τάχ' ἄλλος ἀνὴρ παρέπεισεν Ἀχαιῶν*, hvor der jo aldeles utvivlsomt er Tale om Fortiden, og det vil da vel heller ikke kunne kaldes for dristigt, naar vi i det foreliggende Sted af Odysseen oversætte *ἵετό κεν* ved „vilde have higet efter".

Resultatet bliver da ogsaa for den hypothetisk-betingede Hovedsætnings Vedkommende, at Indicativen hos Homer udelukkende hører hjemme i Fortidens Sphære og om det Nutidige eller Fremtidige kun bruges, forsaavidt som dette enten fremtræder som Fortsættelse af det allerede i Fortiden Indtraadte eller paa Grund af Forudsætningens Fortidighed selv opfattes som fortidigt.

At gjøre Rede for alle de enkelte Steder, hvor i Modsætning hertil Optativ forekommer enten som Betegnelse for en i Modstrid med den nærværende Virkelighed antagen Forudsætning eller for en af en saadan Forudsætning betinget nutidig eller fremtidig Eventualitet, tør jeg efter dette Resultat ansee for at ligge udenfor min Opgave, saa meget mere, som her, navnlig forsaavidt der er Tale om en fremtidig Eventualitet, Grændsen imellem det blot udenfor Virkeligheden Liggende og det direct mod Virkeligheden Stridende i de fleste Tilfælde er mere eller mindre usikker, og som

jo vitterligen ogsaa attiske Forfattere her jævnlig bruge Optativ uden synderlig Forskjel fra Indicativ (s. Madv. gr. Ordf. § 135). Jeg indskrænker mig til at anføre det meest slaaende fuldstændige Udsagn af denne Art, jeg veed, til simpel Paaviisning af Forholdet, nemlig *I* 515 ff., hvor den gamle Phønix, der tilligemed Ajas Telamons Søn og Odysseus har overbragt Agamemnons Forsoningstilbud og Anmodning om Bistand til den vrede Achilleus, i sin Tale til denne siger: *εἰ μὲν γὰρ μὴ δῶρα φέροι, τὰ δ' ὄπισθ' ὀνομάζοι Ἀτρείδης, ἀλλ' αἰὲν ἐπιζαφελῶς χαλεπαίνοι, οὐκ ἂν ἐγώ γέ σε μῆνιν ἀπορρίψαντα κελοίμην Ἀργείοισιν ἀμυνέμεναι χατέουσί περ ἔμπης· νῦν δ' ἅμα τ' αὐτίκα πολλὰ διδοῖ, τὰ δ' ὄπισθεν ὑπέστη, ἄνδρας δὲ λίσσεσθαι ἐπιπροέηκεν ἀρίστους κρινάμενος κατὰ λαὸν Ἀχαιικόν, οἵ τε σοὶ αὐτῷ φίλτατοι Ἀργείων.* Ikke blot Forudsætningen er her antagen i Modstrid med en given nærværende Virkelighed — Agamemnons Tilbud er allerede V. 260—299 fremsat af Odysseus —, men ogsaa om den betingede Eventualitet gjælder det Samme — Phønix har allerede V. 496—514 indtrængende opfordret Achilleus til at lade Vreden fare —. Endvidere skal jeg til yderligere Indskærpelse af Modusformens Betydning her samle de — tildeels allerede omtalte — Steder, paa hvilke Forudsætningen tilhører Fortiden, den betingede Eventualitet derimod Nutiden, uden at Forudsætningens Fortidighed har øvet nogen assimilerende Indflydelse paa selve det betingede Udsagns Form. Disse Steder ere: *B* 80 *εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον*; *Ω* 220 *εἰ μὲν γάρ τίς μ' ἄλλος ἐπιχθονίων ἐκέλευεν, ἢ οἳ μάντιές εἰσι θυοσκόοι ἢ ἱερῆες, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον*; *α* 236 *ἐπεὶ οὔ κε θανόντι περ ὧδ' ἀκαχοίμην, εἰ μετὰ οἷς ἑτάροισι δάμη Τρώων ἐνὶ δήμῳ, ἠὲ φίλων ἐν χερσίν, ἐπεὶ πόλεμον τολύπευσε*; *β* 182 *αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ὤλετο τῆλ', ὡς καὶ σὺ καταφθίσθαι σὺν ἐκείνῳ ὤφελες· οὐκ ἂν τόσσα θεοπροπέων ἀγόρευες, οὐδέ κε Τηλέμαχον κεχολωμένον ὧδ' ἀνιείης σῷ οἴκῳ δῶρον ποτιδέγμενος, αἴ κε πόρῃσιν.*

Derimod staaer der endnu tilbage at gjøre Rede for, i hvilket Omfang der hos Homer ogsaa i det hypothetisk-betingede Udsagn findes Spor af Optativens oprindelige Eneherredømme ogsaa i Fortidens Sphære. I denne Henseende

viser det sig da, deels at saadanne Spor her, i Modsætning til hvad der var Tilfældet i det reent potentiale Udsagn, i og for sig ere forholdsviis sjeldne, deels at de, forsaavidt som den antagne Forudsætning er i bestemt Modstrid med Virkeligheden, væsentlig ere indskrænkede til det ældre af de to Digte, Iliaden, og endelig, at der — bortseet fra hypothetiske Sammenligningssætninger — ikke forekommer Optativ i nogen ligefrem mod Virkeligheden antagen Betingelsessætning, men kun i betingede Hovedsætninger.

For det Første finde vi to Steder i Iliaden og to Steder i Odysseen i formelagtige Vers Aorist Optativ om Fortiden seet fra Nutidens — eller rettere Fremtidens — Standpunct, betinget ved en — indirecte udtrykt — Forudsætning, der i de to Steder af Iliaden tilhører en almindelig Nutid, i de to Steder af Odysseen endogsaa Fremtiden. I dette sidste Tilfælde er altsaa allerede ved den antagne Forudsætnings Fremtidighed hele Forholdet bestemt som et endnu muligt (ligesom i det tidligere omtalte Sted Arist. Eqv. 413 f.), og selv i Stederne af Iliaden kan der, fordi selve den betingede Eventualitet egentlig er en fremtidig Eventualitet med Hensyn til den fortidige Handling, ikke være Tale om nogen Modsætning til en bestemt given Virkelighed. Stederne ere følgende: *A* 231 *δημοβόρος βασιλεύς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις· ἦ γὰρ ἂν Ἀτρείδη νῦν ὕστατα λωβήσαιο*; *B* 241 *ἀλλὰ μάλ' οὐκ Ἀχιλῆι χόλος φρεσίν, ἀλλὰ μεθήμων· ἦ γὰρ ἂν Ἀτρείδη νῦν ὕστατα λωβήσαιο*; *χ* 74 *φάσγανά τε σπάσσασθε καὶ ἀντίσχεσθε τραπέζας ἰῶν ὠκυμόρων, ἐπὶ δ' αὐτῷ πάντες ἔχωμεν ἀθρόοι, εἴ κέ μιν οὐδοῦ ἀπώσομεν ἠδὲ θυράων, ἔλθωμεν δ' ἀνὰ ἄστυ, βοὴ δ' ὤκιστα γένοιτο· τῷ κε τάχ' οὗτος ἀνὴρ νῦν ὕστατα τοξάσσαιτο*; *χ* 132 *ὦ φίλοι, οὐκ ἂν δή τις ἀν' ὀρσοθύρην ἀναβαίη καὶ εἴποι λαοῖσι, βοὴ δ' ὤκιστα γένοιτο· τῷ κε τάχ' οὗτος ἀνὴρ νῦν ὕστατα τοξάσσαιτο.* Man vil see, at ikke blot i Stederne af Odysseen Fremtidigheden ogsaa for den betingede Sætnings Vedkommende udtrykkelig er betegnet ved det tilføiede *τάχα*, men at ogsaa i Stederne af Iliaden Meningen nærmest maa siges at være „ellers skulde du snart (ved Døden) blive hindret i en Gjentagelse af din nu udviste Adfærd“ — hvad der jo nærmere beseet ogsaa var meget muligt uden Realisation af den antagne Forudsætning. Man

kunde maaskee endog falde paa at paastaae, at nogen Fortidsforestilling paa disse Steder slet ikke bør antages at have været tilstede i den Talendes Anskuelse af Forholdet, og for en saadan Paastand gjøre gjældende, at der i visse Forbindelser ogsaa, hvor der er Tale om de fremtidige Følger af en forbigangen Handling, om selve denne kan findes brugt simpelt Futurum, medens man kunde vente den betegnet som præteritum in futuro. Jeg tænker her paa de bekjendte Talemaader *οὔ τι χαίρων* — eller *κλάων* — *τὸ καὶ τὸ ποιήσεις* = „det skal du ikke have gjort ustraffet“ [1]), hvortil vi forresten hos Homer ikke have noget rigtig Tilsvarende [2]); men ikke at tale om, at Fortidsforestillingen her dog lettere

[1]) S. Soph. Oed. R. 363; Ant. 754; Arist. Ach. 563. 822; Ran. 843. Hvorledes forøvrigt Futurumsformen her nærmest bliver at forklare, kan der være Tvivl om. At antage en ligefrem Ombytning af Participium og Hovedverbum i Henseende til Anbringelsen af Fremtidsbetegnelsen, hvorved Fortidsforestillingen skulde være gaaet med i Løbet (*οὐ χαίρων ἐρεῖς* istedenfor *οὐ χαιρήσεις εἰπών* — *οὐ χαιρήσων εἶπες* vil man vel ikke let tænke paa; Arist. Vesp. 186 betyder i den Henseende ikke meget, da Participiet her kan forbindes med det prædikative *Οὖτις* —), er ikke synderlig tiltalende. Snarere maa vel, ialtfald hvad *οὔ τι χαίρων* angaaer, Hovedverbum og Participium antages at have forbundet sig til een samlet Forestilling, Forestillingen om den straffrie Handling, i hvilken Forestilling selve Handlingens Tid blev ligegyldig („det skal du ikke komme til at gjøre ustraffet“); Formelen med *κλάων* er maaskee at opfatte som en paa en Sarkasme beroende Henførelse af Handlingen til Fremtiden, i Lighed med at vi f. Ex. kunne sige: „ja bi du, jeg skal lære dig at lyve“ (uden Sarkasme „jeg skal lære dig at tale Sandhed“; sml. med de ovenanførte Steder Soph. Oed R. 1152.)

[2]) Thi φ 369 *τάχ' οὐκ εὖ πᾶσι πιθήσεις* er nærmest at opfatte som Trusel i Tilfælde af fremtidig Forseelse; sml. Soph. Oed. R. 401 f.; Phil. 1299; Eur. Herc. fur. 258. Slet ikke herhen høre andre Steder, hvor man i Futurum har villet see Betydning af Futurum exactum, saaledes δ 667 *ἄρξει καὶ προτέρω κακὸν ἔμμεναι*. Der ligger her, selv om man som Subject tager ikke *Τηλέμαχος*, men *ὁδὸς ἥδε*, i selve Verbet *ἄρξει* („vil blive Begyndelsen“) aldeles ikke Noget om denne forbigangne Handling, men det er udelukkende de fremtidige Følger, der tænkes paa; sml. Herod. VI, 67; Thuc. II, 12. Hvor urigtigt det er her at tale om Betydning af Futurum exactum, vil man see ved at kaste et uhildet Blik paa ο 198, for hvilket Sted Fäsi gjør den samme Opfattelse gjældende, men hvor der aabenbart ikke er nogetsomhelst andet Fortidigt end Subjectet *ἥδε ὁδός*.

kan tænkes at være trængt til Side ved den overveiende Vægt, der i den ligefremme ubetingede Trusel ligger paa det Fremtidige („det skal ikke blive ustraffet“, „det skal du faae betalt“), vil man ogsaa i disse Formler forgjæves søge en saadan direct Betegnelse af Handlingen som forbigangen, som vi i alle de homeriske Steder have i det tilføiede νῦν ὕστατα. Hvor vi hos attiske Forfattere maatte finde Truselsformler af denne Art i hypothetisk-betingede Udsagn, ville vi upaatvivleligt om den forbigangne Handling finde Aorist Indicativ; ialtfald er dette Tilfældet Eur. Suppl. 458 κλαίων γ' ἂν ἦλθες, εἴ σε μὴ 'πεμψεν πόλις, hvor jo rigtignok ogsaa Forudsætningen hører Fortiden til og saaledes hele Udsagnet staaer i direct Modstrid med den givne Virkelighed.

Optativ om Fortiden, men uden Modsætning til en given Virkelighed, have vi fremdeles *N* 343 μάλα κε θρασυκάρδιος εἴη, ὃς τότε γηθήσειεν ἰδὼν πόνον οὐδ' ἀκάχοιτο. Relativsætningen fungerer her som Betingelsessætning, men den indeholder aldeles intet Realitetsstridigt (ligesaa lidt som den concessive Betingelsessætning ved det potentiale Udsagn *P* 398 f.), og der kan her maaskee endog reises Tvivl om, hvorvidt selve Hovedsætningen nødvendigviis indeholder Forestillingen om det Fortidige, eller kan opfattes som gjældende for alle Tider; hvis det tænkte Subject f. Ex. var en Gud, var der jo Intet til Hinder for denne Opfattelse.

I Modstrid med en given Virkelighed have vi derimod Optativ om Fortiden vistnok for det Første paa et enkelt Sted i Odysseen, nemlig *ν* 147, hvor Poseidon, efterat Zeus har givet ham frie Hænder i den omhandlede Sag med de Ord (V. 145) ἔρξον ὅπως ἐθέλεις καί τοι φίλον ἔπλετο θυμῷ, siger: αἶψά κ' ἐγὼν ἔρξαιμι, κελαινεφές, ὡς ἀγορεύεις· ἀλλὰ σὸν αἰεὶ θυμὸν ὀπίζομαι ἠδ' ἀλεείνω. Forudsætningen tilhører, som man seer, ikke nogen bestemt Tid, og det er vel tænkeligt, at Poseidon, selv efter at have faaet den almindelige Tilladelse til at handle efter eget Godtbefindende, dog af Forsigtighed endnu vil forelægge Zeus sin specielle Plan til Antagelse (sml. V. 153—158), saa at det ikke er ganske sikkert, at Ordene αἶψά κ' ἐγὼν ἔρξαιμι ikke ere at forstaae om Fremtiden; dog forekommer det mig, at den stærke Fremhævelse af hans

nuværende Hensigt ved νῦν αὖ V. 149 taler mere for at forstaae dem om Fortiden.

Fuldkommen sikker er Opfattelsen af det hypothetisk-betingede Udsagn i Optativ som Udsagn fra Fortidens Standpunct i tre Steder af Iliaden, nemlig *E* 311 καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν Αἰνείας, εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη; *E* 388 καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο Ἄρης ἆτος πολέμοιο, εἰ μὴ μητρυιή, περικαλλὴς Ἠερίβοια, Ἑρμέᾳ ἐξήγγειλεν; *P* 70 ἔνθα κε ῥεῖα φέροι κλυτὰ τεύχεα Πανθοίδαο Ἀτρείδης, εἰ μή οἱ ἀγάσσατο Φοῖβος Ἀπόλλων. Disse tre Steder ere af overordentlig Betydning for hele det foreliggende Spørgsmaal, fordi de aldeles klart og tydeligt aflægge Vidnesbyrd om to hver for sig betydningsfulde Kjendsgjerninger, nemlig paa den ene Side den mod Virkeligheden antagne fortidige Forudsætnings indicativiske Form, paa den anden Side den ligeledes fortidige Eventualitets Betegnelse ved Optativ. Om de paagjældende Verbalformers Rigtighed kan der allerede af metriske Grunde gjennemgaaende ikke være nogen Tvivl; paa det eneste Sted, hvor en afvigende Form var tænkelig, nemlig *P* 70, findes der i hele La Roches Apparat intet Spor af en saadan undtagen i Vrat. A. (φέρεν).

Ligesom der i disse tre Steder viser sig en bestemt Forskjel mellem Hovedsætningens og Bisætningens Form i samme Udsagn, saaledes ere overhovedet alle de anførte Optativer om det Forbigangne, forsaavidt som de tillige ere Udtryk for Noget, der staaer i ligefrem Modstrid med den givne Virkelighed, indskrænkede til selve den betingede Hovedsætning, og nogen Betingelsessætning af tilsvarende Art existerer der ikke. Det eneste Sted, hvor der kunde være Tale om en saadan, nemlig *Γ* 453, bør utvivlsomt forklares paa anden Maade. Der er der fortalt, hvorledes Paris af Aphrodite er bortrykket fra Tvekampen med Menelaos og ført til Troja, hvor han nu hviler i Helenas Arme, og der fortsættes saa (V. 449): Ἀτρείδης δ' ἀν' ὅμιλον ἐφοίτα θηρὶ ἐοικώς, εἴ που ἐσαθρήσειεν Ἀλέξανδρον θεοειδέα. ἀλλ' οὔ τις δύνατο Τρώων κλειτῶν τ' ἐπικούρων δεῖξαι Ἀλέξανδρον τότ' ἀρηιφίλῳ Μενελάῳ. οὐ μὲν γὰρ φιλότητί γ' ἐκεύθανον, εἴ τις ἴδοιτο· ἶσον γάρ σφιν πᾶσιν ἀπήχθετο κηρὶ μελαίνῃ. Der er i Overleveringen intet Spor af

κε i Hovedsætningen, og *γε* passer saa ypperligt, at der ikke er den fjerneste Anledning til Tvivl om dens Rigtighed[1]). Hvorledes skal da Optativen *εἴ τις ἴδοιτο* forklares? Ja, hvis den af Krüger (gr. Spr. II § 65, 5 A. 1) udtalte Tvivl om Forekomsten af den iterative Optativ med *εἰ* hos Homer var grundet, da vare vi vel endda nødte til at opfatte den som Betegnelse for en Antagelse imod Virkeligheden — „om de (ogsaa) havde seet ham“ —; men denne Tvivl kan ikke vel fastholdes ligeoverfor *Ω* 768 ff. *ἀλλ' εἴ τίς με καὶ ἄλλος ἐνὶ μεγάροισιν ἐ ν ί π τ ο ι δαέρων ἢ γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων ἢ ἑκυρή, ἑκυρὸς δὲ πατὴρ ὣς ἤπιος αἰεί, ἀλλὰ σὺ τόν γ' ἐπέεσσι παραιφάμενος κατέρυκες σῇ τ' ἀγανοφροσύνῃ καὶ σοῖς ἀγανοῖς ἐπέεσσι.* Nu er det jo vistnok saa, at den saakaldte iterative Optativ egentlig kun betegner det tænkte, mulige Tilfælde og ikke i sig selv indeholder nogen Antydning enten af Virkelighed eller af Gjentagelse, saa at den altsaa i og for sig nok kan tjene til Vidnesbyrd for Optativens Hjemstedsret i Fortidens Sphære ogsaa udenfor oratio obliqva, men at betegne en Antagelse imod Virkeligheden er den dog saa langt fra som vel muligt. Een Mærkelighed er der rigtignok her ved Brugen af den iterative Optativ ved benegtet Hovedsætning; medens den nemlig ellers ikke er medindbefattet under Hovedsætningens Negtelse, men denne betegner Hovedhandlingens Undladelse i et vist gjentaget Tilfælde, der altsaa b e r e t t e s et n e g a t i v t Factum, saa hører Negtelsen her ikke alene til Hovedsætningen, men til hele Forbindelsen, og betegner Uvirkeligheden af hele Forholdet, n e g e r e r et p o s i t i v t Factum. Noget Exempel paa en saadan Sprogbrug veed jeg ellers ikke at anføre, undtagen hvor den iterative Optativ særskilt

---

[1]) Det skulde da være paa Grund af selve Formen *ἐκεύθανον*. Deels paa Grund af denne, deels paa Grund af det negligerede Digamma i *ἴδοιτο* foreslaaer van Herwerden (Quæst. ep. et eleg. 1876) *οὐ μὲν γὰρ φιλότητί γ' ἔκευθον ἄν, εἴ ϝε ϝίδοντο*, hvorved Udsagnet vilde blive et regelmæssigt hypothetisk-betinget Udsagn med Imperfectum om Fortiden i Hovedsætningen. Den første Deel af denne Rettelse kan dog neppe kaldes ubetinget tiltalende (med Hensyn til *ἐκεύθανον* minder v. H. desuden selv om *ληθάνει η* 221), og en eventuel Anbringelse af Digamma behøver ikke at afficere Modusformen i Bisætningen.

er benegtet ved εἰ μή „uden at" (Xen. Cyrop. I, 4, 6 οὐ γὰρ προσῄει, εἰ μὴ ἴδοι, εἰ καιρὸς εἴη); men noget egentlig Anomalt er der ikke deri, og det bliver vel altsaa dog denne Opfattelse, vi komme til at slaae os til Ro ved („ikke var det saa, at de skjulte ham af Velvillie, naar Nogen saae ham").

En særegen Stilling indtage de hypothetiske Sammenligningssætninger, idet disse, selv hvor deres Indhold staaer i ligefrem Modsætning til Virkeligheden, dog paa Grund af at de ikke fremtræde som betingende et andet Forhold, ikke saaledes som de egentlige Betingelsessætninger ligefrem provocere Forestillingen om den modsatte Virkelighed. I dem har da ogsaa, som allerede tidligere bemærket, overalt i den homeriske Sprogbrug Optativen holdt sig uanfægtet ogsaa i Fortidens Sphære. De ere forøvrigt ikke meget hyppige, hvad der bl. A. finder sin Forklaring i, at det homeriske Sprog til Betegnelse af en hypothetisk Sammenligning har en anden Form til sin Raadighed i ὡς εἰ med Participium. Vi have hos Homer hypothetiske Sammenligningssætninger i Optativ deels ved et Hovedverbum af Nutid om et præteritum in præsenti (Λ 389 οὐκ ἀλέγω, ὡς εἴ με γυνὴ βάλοι ἢ πάις ἄφρων), deels ved et Hovedverbum af Fortid om en samtidig Fortid (Β 780 οἱ δ' ἄρ' ἴσαν ὡς εἴ τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο; Χ 410 f. τῷ δὲ μάλιστ' ἄρ' ἔην ἐναλίγκιον, ὡς εἰ ἅπασα Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης; ι 312 ff. δειπνήσας δ' ἄντρου ἐξήλασε πίονα μῆλα, ῥηιδίως ἀφελὼν θυρεὸν μέγαν· αὐτὰρ ἔπειτα ἂψ ἐπέθηχ', ὡς εἴ τε φαρέτρῃ πῶμ' ἐπιθείη), deels ved et Hovedverbum af Fortid om et præteritum in præterito (κ 415 ff. δόκησε δ' ἄρα σφίσι θυμὸς ὡς ἔμεν, ὡς εἰ πατρίδ' ἱκοίατο καὶ πόλιν αὐτὴν τρηχείης Ἰθάκης, ἵνα τ' ἔτραφεν ἠδ' ἐγένοντο; κ 419 f. σοὶ μὲν νοστήσαντι, διοτρεφές, ὡς ἐχάρημεν, ὡς εἴ τ' εἰς Ἰθάκην ἀφικοίμεθα πατρίδα γαῖαν; ρ 365 f. βῆ δ' ἴμεν αἰτήσων ἐνδέξια φῶτα ἕκαστον πάντοσε χεῖρ' ὀρέγων, ὡς εἰ πτωχὸς πάλαι εἴη), deels endelig ved et præteritum in præsenti om Nutiden (Λ 466 ff. ἀμφί μ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἵκετ' ἀυτὴ τῷ ἰκέλη, ὡς εἴ ἑ βιῷατο μοῦνον ἐόντα Τρῶες ἀποτμήξαντες ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ). Tidsforholdet paa de enkelte Steder kan maaskee tildeels opfattes noget anderledes end her angivet, men Forholdet i det Hele kan, som man let vil see, ikke derved blive altereret, nemlig at Homer i den hypothetiske Sammen-

ligningssætning overalt bruger Optativ baade om Nutiden og om Fortiden.

Men see vi bort fra denne Art Sætninger og overhovedet fra alle dem, hvor en direct Modsætning til den givne Virkelighed ikke aldeles haandgribeligt træder for Dagen, da bliver Resultatet for det hypothetisk-betingede Udsagn i Fortidens Sphære, at Indicativen her i Bisætningen er fuldstændig eneherskende og i Hovedsætningen aldeles overveiende, i Odysseen ogsaa her eneherskende paa en enkelt, maaskee endda ikke fuldkommen uomtvistelig Undtagelse nær.

Ville vi endelig samle Resultatet af vore Iagttagelser paa hele det her undersøgte Omraade i een Hovedsum, da bliver det at betegne paa det Nærmeste saaledes: Overalt, hvor Modsætningen til den givne Virkelighed ikke gjør sig følelig gjældende, spiller hos Homer Optativen endnu Hovedrollen ogsaa i Fortidens Sphære; i den hypothetiske Sammenligningssætning er der intet Spor af Indicativ, i det potentiale Udsagn forekommer Indicativ om Fortiden i Iliaden endnu kun enkeltviis, i Odysseen omtrent i samme Udstrækning som Optativ. Hvor Modsætningen til den givne Virkelighed træder bestemt frem, er i Fortidens Sphære Indicativ i Bisætningen absolut eneherskende, i Hovedsætningen aldeles overveiende, i Nutidens Sphære derimod optræder den i Hovedsætningen kun ganske enkeltviis og endda ikke uden et vist Præg af Fortidighed, i Bisætningen aldeles ikke.

Tør vi nu af de her udviklede Kjendsgjerninger uddrage Slutninger med Hensyn til den historiske Gang i Kampen mellem Indicativen og Optativen paa dette Omraade — og jeg seer ikke, hvilke andre Midler vi skulde have til at vinde Kundskab derom —, da maa det for det Første indrømmes, at to Stadier i denne Kamp ere unddragne vor umiddelbare Iagttagelse, Begyndelsen paa Grund af den fuldstændige Mangel paa sproglige Vidnesbyrd før den homeriske Tid, og Slutningen paa Grund af den fragmentariske Tilstand, hvori de sproglige Vidnesbyrd foreligge, forsaavidt de tilhøre Tiden mellem de homeriske Digte og den senere sammenhængende græske Litteratur; thi i denne fremtræder Bevægelsen fra først af som i alt Væsentligt afsluttet, forsaavidt den over-

hovedet er kommen til en bestemt Afslutning. Men see vi bort fra disse to Puncter, maa det dernæst antages, at Indicativen først har bemægtiget sig Betegnelsen for den mod Virkeligheden antagne Forudsætning i Fortiden, og det allerede rum Tid før de homeriske Digtes Tilblivelsestid, derefter Betegnelsen for den betingede Eventualitet i Fortiden; som ligefrem Følge af sin seirrige Fremgang paa dette Punct har den saa gjort sig gjældende ogsaa i Betegnelsen for den betingede Eventualitet i Nutiden, forsaavidt som denne saaes i umiddelbar Continuitet med Fortiden, men i den egentlige rene Nutids Sphære har den først efter de homeriske Digtes Tilblivelsestid faaet Indpas, baade i Betegnelsen for den mod Virkeligheden antagne Forudsætning og for den betingede Eventualitet. I det forudsætningsløse potentiale Udsagn om Fortiden er Indicativen først begyndt at trænge ind, efterat den i det hypothetisk-betingede Udsagn havde bemægtiget sig næsten hele Fortidens Sphære, og i det tilsvarende Udsagn om Nutiden viser den sig ligesom i det hypothetisk-betingede Udsagn først i den efterhomeriske Tid; i den hypothetiske Sammenligningssætning har den ogsaa i Fortidens Sphære først vundet Terrain i denne forholdsviis sildige Tid, om end paa et tidligt Punct af den.

At tænke paa, endog blot tilnærmelsesviis, med nogenlunde Sikkerhed at ville bestemme det Tidspunct efter Homer, paa hvilket Indicativen er trængt ind paa de Puncter af det heromhandlede Omraade, hvor den hos Homer endnu ikke kan paavises, vilde naturligviis efter de foreliggende Vidnesbyrds mangelfulde Beskaffenhed være formasteligt. Hvad jeg nu staaer i Begreb med at meddele om Forholdet i Tiden mellem de homeriske Digte og den senere sammenhængende Litteratur, gjør derfor heller ikke Fordring paa at gjælde for Andet eller Mere end en ligefrem Beretning om Iagttagelser, der ikke i og for sig kunne være af afgjørende Betydning. I de saakaldte homeriske Hymner, de hesiodeiske Digte og Fragmenterne af det gamle Epos har jeg ikke fundet Nogetsomhelst, der afviger fra den homeriske Sprogbrug, med Undtagelse af Hes. Theog. 700 ff., hvor det om de kolossale

Virkninger af Zeus' vældige Optræden paa det afgjørende Punct af Titankampen hedder: *εἴσατο δ' ἄντα ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν καὶ οὔασιν ὄσσαν ἀκοῦσαι αὔτως ὡς ὅτε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν πίλνατο· τοῖος γάρ κε μέγιστος δοῦπος ὀρώρει τῆς μὲν ἐρειπομένης, τοῦ δ' ὑψόθεν ἐξεριπόντος· τόσσος δοῦπος ἔγεντο θεῶν ἔριδι ξυνιόντων.* Den ved *ὡς ὅτε* indledede Sætning fungerer her som hypothetisk Sammenligningssætning, og vi have da her det ældste Exempel paa Indicativ i en saadan. Men dette er vistnok ogsaa det eneste fra den homeriske Sprogbrug Afvigende, som dette Sted frembyder; thi det ligger dog vel nærmest at opfatte det saaledes til Sammenligning Antagne som tænkt samtididigt med det, hvorom der fortælles, altsaa som fortidigt, og deraf følger saa atter, at ogsaa det følgende hypothetisk-betingede Udsagn bliver at opfatte som Udsagn om Fortiden. Heller ikke hos de ældste Lyrikere veed jeg at have fundet noget Sted, hvor Opfattelsen af et hypothetisk-betinget Udsagn i Indicativ som Udsagn om Nutiden kunde siges at være absolut nødvendig. Det Athen. XV, 688 C citerede Vers af Archilochos (fr. 30 Bergk.) *οὐκ ἂν μύροισι γραῦς ἐοῦσ' ἠλείφετο* er os i sin Sammenhæng aldeles ubekjendt, og den Omstændighed, at Perikles (Plut. Per. 28) i sin Anvendelse deraf paa Kimons Søster Elpinike benytter det som Udsagn om Nutiden, kan ikke alene være afgjørende; den Arist. Rhet. I, 9 citerede Strophe af Sappho (fr. 29 Bergk.) *αἰ δ' ἦχες ἔσλων ἴμερον ἢ κάλων καὶ μή τι ϝείπην γλῶσσ' ἐκύκα κάκον, αἴδως κέ σ' οὐ κίχανεν ὄππατ', ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῶ δικαίως* (jeg anfører Stedet i den Form, hvori det foreligger hos Bergk) refererer sig til en tidligere Udtalelse af Alkæos (fr. 55 Bergk.) og kan saaledes meget godt opfattes som Udsagn om Fortiden; de Anth. Pal. VI, 352 opbevarede Vers af Erinna (fr. 4 Bergk.) *ταύταν γοῦν ἐτύμως τὰν παρθένον ὅστις ἔγραψεν, αἰ καὐδὰν ποτέθηκ', ἦς κ' Ἀγαθαρχὶς ὅλα* have endog Betingelsessætningen i Fortiden. Imidlertid er allerede her Opfattelsen af Udsagnet som Udsagn om Nutiden mulig; nærmest synes denne Opfattelse at ligge i et Fragment af Xenophanes (fr. 6. Karsten: *ἀλλ' εἴ τοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες, καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν τοιαῦθ', οἷόν περ καὐτοὶ δέμας*

εἶχον ἕκαστον), og hos Theognis, Simonides og Pindar foreligger Sprogbrugen i uomtvistelige Exempler; s. Theogn. 435 f. εἰ δ' ἦν ποιητόν τε καὶ ἔνθετον ἀνδρὶ νόημα, οὔ ποτ' ἂν ἐξ ἀγαθοῦ πατρὸς ἔγεντο κακός; 905 ff. εἰ μὲν γὰρ κατιδεῖν βιότου τέλος ἦν, ὁπόσον τις ἤμελλ' ἐκτελέσας εἰς Ἀίδαο περᾶν, εἰκὸς ἂν ἦν, ὃς μὲν πλείω χρόνον αἶσαν ἔμιμνεν, φείδεσθαι μᾶλλον τοῦτον ὃν εἶχε βίον· νῦν δ' οὐκ ἔστιν; Simon. fr. 37, 13 f. Bergk: εἰ δέ τοι δεινὸν τό γε δεινὸν ἦν, καί κεν ἐμῶν ῥημάτων λεπτὸν ὑπεῖχες οὖας; Pind. Pyth. III, 63 ff. εἰ δὲ σώφρων ἄντρον ἔναι' ἔτι Χείρων, καί τί οἱ φίλτρον ἐν θυμῷ μελιγάρυες ὕμνοι ἁμέτεροι τίθεν, ἰατῆρά τοί κέν νιν πίθον καί νυν ἐσλοῖσι παρασχεῖν ἀνδράσιν θερμῶν νόσων; Nem. IV, 13 ff. εἰ δ' ἔτι ζαμενεῖ Τιμόκριτος ἁλίῳ σὸς πατὴρ ἐθάλπετο, ποικίλον κιθαρίζων θαμά κε τῷδε μέλει κλιθεὶς ὕμνον κελάδησε καλλίνικον; VII, 24 ff. εἰ γὰρ ἦν ἒ τὰν ἀλάθειαν ἰδέμεν, οὔ κεν ὅπλων χολωθεὶς ὁ καρτερὸς Αἴας ἔπαξε διὰ φρενῶν λευρὸν ξίφος; dog forekommer der naturligviis ogsaa Optativer, som Theogn. 667 f. ἔχοιμι og ἀνιῴμην, Pind. Nem. X, 39 ἀξιωθείην. Hos Pindar finde vi ogsaa i det potentiale Udsagn Indicativ om Nutiden, nemlig Pyth. III, 1 ff. ἤθελον Χείρωνά κε Φιλυρίδαν, εἰ χρεὼν τοῦθ' ἁμετέρας ἀπὸ γλώσσας κοινὸν εὔξασθαι ἔπος, ζώειν τὸν ἀποιχόμενον, saavidt jeg veed, det ældste Exempel paa denne Sprogbrug.

Eet Spørgsmaal staaer endnu tilbage at besvare, førend denne Undersøgelse kan betragtes som afsluttet, nemlig hvorvidt de Slutninger med Hensyn til den indicativiske Sætningsforms første Udgangspunct og senere Udbredelsesgang paa det hypothetisk-betingede og potentiale Udsagns Omraade, hvortil vi her ad Iagttagelsens Vei ere komne, ogsaa theoretisk lade sig bringe i Samklang paa den ene Side med det tilstedeværende Betegnelseskravs særegne Beskaffenhed, paa den anden Side med det valgte Betegnelsesmiddels Natur og Væsen. Jeg troer, at det er Tilfældet i den allerønskeligste Grad. Den Forestilling, der her skulde betegnes, var jo Forestillingen om en modsat hindrende Virkelighed. Men det lader sig ikke negte, at denne Forestilling i sig selv ingenlunde paatrænger sig saa stærkt og bestemt i Nutidens Sphære som i Fortidens, da det Nærværende jo efter sin Natur er flygtigt og foranderligt, det Forbigangne derimod har Charakteren af det een Gang for

alle Afgjorte. Spørge vi fremdeles, ligeoverfor hvilken af det hypothetisk-betingede Udsagns to Dele Forestillingen om den modsatte Virkelighed fortrinsviis fremtræder med Charakteer af Hindring, da maa det blive ligeoverfor den antagne Forudsætning, altsaa Bisætningen; thi var dens Indhold først givet, da fulgte den betingede Eventualitets Tænkelighed af sig selv. Vi komme altsaa ogsaa ad denne Vei til Bisætningen i Fortidens Sphære som det Punct, hvor der maa ventes at have været den første og stærkeste Impuls til Anvendelse af et særeget Betegnelsesmiddel for det imod Virkeligheden Tænkte. Men hvorledes kom nu Grækerne til, som Betegnelsesmiddel for det imod Virkeligheden Tænkte at anvende netop det, der maa erkjendes som oprindeligt Betegnelsesmiddel for det diametralt Modsatte, Virkelighedens Modus, Indicativ? Ved første Øiekast tager Sagen sig unegtelig meget besynderligt ud, og Forklaringen kunde synes at maatte være overordentlig vanskelig, naar den endog har krævet saa mærkværdige Theorier, som A. F. Akens („die Grundzüge der Lehre von Tempus und Modus im Griechischen“ 1861; s. navnlig § 13 og § 64), der tillægger de historiske Tiders Indicativ først og fremmest Betydningen af Ikke-Virkelighed og saa af denne igjen afleder Præteritumsbetydningen. Upaatvivlelig vilde det ogsaa have store Vanskeligheder at forklare denne Brug af Indicativen, hvis Forklaringen skulde omfatte Phænomenet i hele sin Udstrækning under Eet, eller hvis man skulde gaae ud fra det hypothetisk-betingede Udsagn i Nutidens Sphære, hvor man paa een Gang vilde have Modusformen og Tempusformen (Imperfectum om det Nærværende) at gjøre Rede for. Men ligesom denne sidste, naar først Modusformen er given, ikke i og for sig volder nogen videre Vanskelighed, saaledes bliver ogsaa selve Anvendelsen af Virkelighedens Modus til Betegnelse netop af det Ikke-Virkelige egentlig ganske simpel og let, naar det nærmest er i Fortidens Sphære, altsaa uden Tilsætning af temporal Eiendommelighed, og her atter nærmest kun for den antagne Forudsætnings Vedkommende, at den gjør Krav paa Forklaring. Hvad kan egentlig være naturligere, end at her netop den stærkt sig paatrængende

Forestilling om den modstridende Virkelighed fremkaldte en Reaction imod sig i den meest energiske Form, der kunde findes, nemlig saaledes, at man netop satte som virkeligt det, der egentlig stred imod Virkeligheden. Tør vi gaae ud fra, hvad der efter det fuldstændige Herredømme, Indicativen om Fortiden paa Bisætningens Omraade allerede hos Homer har opnaaet, vel ikke kan kaldes saa overvættes dristigt, at Indicativen her allerede kan være kommen ind paa det Stadium af Sprogets Udvikling, hvor Bisætningen endnu ikke ret havde antaget Charakteer af Bisætning, men til en vis Grad endnu var gjennemsigtig i sin oprindelige Egenskab af selvstændig Sætning[1]), da mangler denne Forklaring jo ikke engang i det fuldt udviklede Sprog sin tydelige Analogi i den Sprogbrug, hvorved man istedenfor en Betingelsessætning benytter en selvstændig Hovedsætning til Angivelse af det antagne Forhold, altsaa netop ogsaa sætter som virkeligt, hvad man egentlig blot tænker sig, (s. Krüger gr. Spr. § 54, 1 A. 1; Madv. gr. Ordf. § 194 a Anm. 3). At man, hvor det Antagne havde negtende Form, bibeholdt μή som Negtelsespartikel ogsaa i Sætningens indicativiske Form, finder sin Forklaring netop i den Energi, hvormed det Antagne ved en Slags Villiesact udtrykkeligt sattes som Po-

[1]) Hvad Betingelsesconjunctionen εἰ egentlig er, tør jeg ikke have nogen Mening om. Reent abstract taget synes blandt dette Ords forskjellige Functioner — bortseet fra dets Brug som Ønskepartikel, hvis Forhold til den øvrige Brug ikke er umiddelbart klart — den ældste at maatte være Functionen som Tidsconjunction, mere secundair Functionen som Betingelsesconjunction, og allermeest afledet Brugen i afhængige Spørgesætninger, der jo, navnlig hos Homer, ofte slet ikke skarpt og bestemt lade sig adskille fra Betingelsessætninger (saalidt som, i anden Form, fra relative Sætninger og prohibitive Gjenstandssætninger). Hvad Ordets Etymologi angaaer, da synes blandt comparative Sproggranskere den Mening ifærd med at vinde Overhaand, at det hører til Pronominalstammen „*sva*“ („3 Persons Pron.“), og en Betydning som „da“ eller „saa“ vilde jo unegtelig være ganske passende; men Nogle ansee det for en Locativform, Andre for en Instrumentalis med ι demonstrativum. Derom tør jeg som sagt ikke dømme; men at Betingelsessætningen, ligesom overhovedet enhver Slags Bisætning, i sin Oprindelse ikke er Andet end en degraderet Hovedsætning, derom kan der vel i vore Dage ikke let være deelte Meninger.

stulat ligeoverfor den modstridende Virkelighed, og det har ikke blot en vis Analogi i Brugen af μή med Indicativ i edelige Forsikkringer (K 330; O 41 f.), men endog i selve Forudsætningens parataktiske Form i det senere Sprog er Anvendelsen af μή ikke ganske uden Exempel (s. Plat. Theæt. p. 193 A). Efter at saaledes Indicativen var kommen ind i Bisætningen, kunde, naar først denne Form af Bisætningen var bleven regelmæssig og sædvanlig, allerede dens blotte Tilstedeværelse paa dette Punct være tilstrækkelig til alene ved Analogiens Magt at drage dens Overførelse ogsaa til den betingede Hovedsætning efter sig, uden at der i den Henseende behøvedes nogen særlig ny Impuls. I det potentiale Udsagn kunde Optativen holde sig adskilligt længere, fordi den her ikke paavirkedes af nogen Bisætning i indicativisk Form, men Analogien først kunde komme til at virke middelbart igjennem den hypothetisk-betingede Hovedsætning; endnu længere kunde den holde sig i den hypothetiske Sammenligningssætning, fordi der her fra første Færd ikke havde været tilstrækkelig Anledning til særlig Reaction imod Forestillingen om en modstridende Virkelighed, og fordi Analogien, naar den ikke virkede strax fra Begyndelsen af, siden maatte komme til at ligge fjernere. Hvad endelig Indicativens Indtrængen i Nutidens Sphære angaaer, da synes denne saavel efter den særegne Beskaffenhed af de første svage Spor af denne Sprogbrug hos Homer som efter de talrige Analogier i andre Sprog at finde sin naturligste Forklaring i en oprindelig formel Henførelse af Forholdet til Fortiden som den Tid, i hvilken ogsaa Modsætningen til den nu givne Virkelighed var tilstede som Mulighed, ved hvilken Henførelse saa Præsens Optativ af sig selv maatte gaae over netop til Imperfectum Indicativ ligesaa vel her som i Udsagn om den egentlige Fortid. Med denne sidste Udvidelse af Indicativens Raaderum i det hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn var nu paa den ene Side den indirecte Tidsbetegnelse, der til en vis Grad maa siges midlertidig at have været tilveiebragt ved den hos Homer regelmæssige Benyttelse af forskjellig Modusform om Fortiden og om Nutiden, igjen opgiven, og Sproget atter vendt tilbage til sin oprinde-

lige temporale Ubestemthed paa hele dette Omraade (thi hos attiske Forfattere have vi i Virkeligheden intet andet Middel end Sammenhængen til at afgjøre, om et hypothetisk-betinget eller potentialt Udsagn skal forstaaes om Nutiden eller om Fortiden), men paa den anden Side var der vundet et nyt almindeligt Betegnelsesmiddel, som gjorde det muligt, overalt hvor der føltes Trang dertil, at gjennemføre forskjellig Betegnelse for saadanne Antagelser og Eventualiteter, der saaes som modvirkede af en given Virkelighed, og for saadanne, hvor dette ikke var Tilfældet.

Om Charonmythen i Nygrækernes Folketro.*)

Af Jean Pio.

Ligesom vi i det nygræske Sprog have en virkelig Affødning af Oldgræsken, som viser os, hvor stor en Livskraft der har været i de gamle Helleners Tungemaal trods alle de forfærdelige Ødelæggelser ved Indfald af barbariske Horder, hvoraf hine Egne have været hjemsøgte lige fra den tidligste Middelalder i den Grad, at man jo endog har villet frakjende deres nuværende Beboere det fysiske Slægtskab med Oldtidens berömte Kulturfolk, saaledes er allerede ofte baade af Fremmede og Indfødte Opmærksomheden bleven henledet paa, hvor mange Spor vi i det nuværende Folks Skikke og Forestillinger finde af en sejlivet Tradition fra de Gamles huslige Liv, særlig da deres Höjtidsceremonier og deres Overtro. Kristendommen har hos Grækerne ligesom hos andre Nationer ikke formaaet at udslette Sporene af Hedenskabet, men har — maaske mere end hos noget andet Folk — saa at sige optaget i sig og saaledes bevaret en Mængde Levninger deraf, hvortil vel ogsaa den Omstændighed har bidraget ikke

*) Et Foredrag, holdt den 6. April 1876 i „filol.-hist. Samfund“.

lidet, at Grækerne ved den langvarige Underkuelse af og Samlivet med et i Sprog og Religion helt forskelligt Folk ere komne til at leve i en större Afsondring fra andre, beslægtede og höjere staaende Kulturfolk. Ved den Frihed, der med Oprettelsen af det helleniske Kongerige skjænkedes en betydelig Del af Nationen, og ved den Adgang, der siden Frihedskrigen er aabnet for den almindelige evropæiske Dannelse, maa nu selvfølgelig Sporene af det under de nævnte Forhold udviklede Folkeliv mere og mere svinde bort, og hvad der ikke allerede foreligger af saadanne Minder optegnet af Samlere i Sagn, Æventyr, Folkesange og Ordsprog, vil man bestandig have större og större Vanskelighed ved at finde hos Folket selv, idet den yngre Generation bortkaster og glemmer det Gamle, og de Ældre, der jo stadig blive færre og færre, her som andensteds undse sig ved at holde paa det eller i al Fald ved at komme frem med det, dels for ikke at profanere det, dels for ikke ved at bringe de gamle overtroiske Forestillinger og Skikke for Lyset ligesom at tilstaa deres eget lavere Kulturstandpunkt. Jeg kan imidlertid her ikke undlade at gjöre opmærksom paa, at det Stof, som er samlet og endnu samles saavel af Grækerne selv som af fremmede Lærde for ogsaa i denne nævnte Retning „i det nye Grækenland at finde det gamle“, maa benyttes med en vis Varsomhed. Den græske Litteratur har, jeg tör vel sige i et Par Tusind Aar, haft det Uheld, væsenlig ved Trykket af den storartede litterære Fortid med sin rige Produktivitet, at benytte et Sprog, der ikke fulgte det talte Sprogs naturlige Udvikling og altsaa mere og mere fjernede sig fra Folkets virkelige Meddelelsesmiddel i det daglige Samkvem, hvad der jo allerede har mærket de sidste Aarhundreder af Oldtiden og den byzantinske Tidsalder med et vist Stempel af Sterilitet og Aandløshed, og heller ikke har den i den nyeste Tid tildels kunstig vakte Nationalitetsfølelse ydet nogen Hjælp i saa Henseende, men stræbt af al Ævne gjennem et sørgeligt Maalstræv end ydermere at skrue Skole- og Litteratursproget, ja endog Forretningssproget tilbage til Oldtidens Fællesgræsk (ἡ κοινή). Herved trænges ogsaa i daglig Tale med den gjennem Skoleundervisningen stigende Dannelse

det egenlige Folke- eller Vulgærsprog tilbage, og dette i lingvistisk Henseende saa interessante Fænomen bliver bestandig mere og mere befængt med archaistiske Ord og Former. Studiet af Folkesproget har for Grækerne selv kun Betydning, for saa vidt de deri kunne finde oldgræske Glosser og gamle Endelser, og den ved Bibeholdelsen af det oldgræske Alfabet og den etymologiske Retskrivning nærede Fristelse til at søge större Lighed mellem Oldgræsken og Nygræsken, end der i Virkeligheden er, besværliggjör eller ligefrem hindrer en videnskabelig Fremstilling af Sprogets sande historiske Udvikling. Ligedan gaar det nu med det kulturhistoriske og ethnografiske Stof; ogsaa Indsamlingen af dette er ofte tendentiøs: man vil finde Mere, end der egenlig er, og vil gjöre til gammelgræske Levninger, hvad der mulig er indkommet helt andensteds fra eller endog er noget almindeligt Menneskeligt, som kan træffes ensartet hos de mest forskellige og fra hinanden fjærnt staaende Folk, og der er selvfølgelig rig Lejlighed for en mere eller mindre bevidst Forfalskning. Ja man maa tillige vogte sig for Sagn og Forestillinger, der kunne have dannet sig hos de nuværende Beboere af Landet af hvad de have forstaaet eller misforstaaet af antikvariske Meddelelser fra rejsende Lærde, navnlig Archæologer, som opholde sig blandt dem og færdes med dem for Udgravningers Skyld, eller fra deres Skolelæreres og andre mere eller mindre historisk dannede Landsmænds Fortællinger. At fremføre Exempler paa slige frivillige eller ufrivillige Falsifikationer er ikke vanskeligt, men ligger udenfor dette lille Foredrags Plan, hvis Æmne netop er hentet fra det ægte Stof, der foreligger i stor Rigelighed til Paavisning af det aandelige Slægtskab mellem Oldtid og Nutid.

Det er hos Nygrækerne, som hos saa mange andre moderne Nationer, navnlig i Forestillingerne om Mørkets Aander, de dunkle, onde Kræfter i Naturen, at det gamle Hedenskab har bevaret sig, og selv det Lidet, der holdt sig af Forestillinger om höjere, ædlere Magter, maatte ogsaa, her som andensteds, ved Kristendommens Indførelse iklæde sig en lavere dæmonisk Skikkelse. Og Minderne fra Heden-

old af denne Art ere de sejeste og mest udbredte af alle, da de henhøre under Overtroens Rige. Ved at omgaas Menigmand hører man endnu den Dag idag idelig Tale om Spøgelser, Gjenfærd, Naturaander o. desl.; men Troen paa saadanne *Lámies*, *Strígles*, *Nerájdes* og *Dráki* minder baade ved disses Navne og Væsen aldeles tydelig om Oldtidens λάμιαι, στρίγγες, Νηρεΐδες og δράκοντες. Forholdet til Døden og de Afdødes Aander spiller selvfølgelig en stor Rolle, og ligesom der paa dette Gebet er bevaret mange Ceremonier og Forestillinger fra Oldtiden[1]), saaledes fremtræder her i Folkets Overtro navnlig én dæmonisk Skikkelse, der atter baade ved Navn og Karakter tydeligere end nogen anden bevaret mythisk Figur gjenkalder hos os Billedet af en fra den oldgræske Eschatologi velbekjendt overnaturlig Personlighed, og denne Figur er Charos. Hvad Navnet angaar, maa det ikke støde os, at det fører en anden Endelse nu end i Oldsproget; den gamle tredje Deklination, den konsonantiske, er nemlig i det moderne Folkesprog tildels forsvunden; Ord paa -ων -οντος ere hyppig blevne til Ord paa -ος -ου: δράκων til δράκος, γέρων til γέρος, ligesom Χάρων til Χάρος. Almindeligere er ganske vist en anden Omdannelse af den Slags Ord med Bibeholdelse af hele Ordstammen, som om man havde taget Akkusativformen og dertil föjet Nominativ-Hankjönsmærket ς: altsaa Former som γίγαντας, ἄρχοντας, γέροντας; og mærkeligt nok findes da ogsaa af og til Formen Χάροντας[2]) i Folkesangene, jævnsides endog i samme Digt med det almindelige Navn Χάρος.[3])

---

1) Jeg kan om dette Punkt henvise til en god lille Afhandling af en nygræsk Filolog, Joh. Protódikos, Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς. Athen. 1860.

2) Aldrig derimod Χάρωνας, uagtet Χάρων,-ωνος er den langt hyppigere Deklination i Oldgræsk. Vi finde imidlertid, som bekjendt, ogsaa Χάρων,-οντος (Arist. Ran. arg. 3 og Suidas II, p. 1242 Bernh.), og til denne Form støtter sig da den latinske Böjning *Charon,-ontis*, der forekommer meget almindeligere end *Charon, -onis*.

3) Καλῶς ἦρθες, κὺρ Χάροντα, καλῶς ἦρθες, κὺρ Χάρο i Passow's Carmina popularia Græciæ recent. 1860. Nr. 413 v. 6; og: Χάρε, σὰν εἶσαι Χάροντας, σὰν εἶσαι παλλικάρι, i A. Jeannaraki's Kretas Volkslieder. 1876. Nr. 146 v. 10.

Oldtidens Charon er os alle bekjendt fra vor Börnelærdom, men underligt nok synes hverken Homer eller Hesiod at have kjendt ham: baade ved Odyssevs's Fart til Hades (Odyss. XI) og dér, hvor Hermes som Psychopompos fører de døde Bejleres Sjæle samme Steds hen (Odyss. XXIV), var der dog god Lejlighed til at omtale ham, men han nævnes slet ikke.[1]) Og hvor nær laa det ikke for Hesiod i sin Beskrivelse af Underverdenen og særlig af Styx (Theog. 775 ff.) ogsaa at omtale Charon, hvis Sagnet havde været kjendt af Digteren. Derimod nævnes Charon første Gang i den os bekjendte Litteratur i et Fragment hos Pavsanias (X, 28, 1) af et efterhomerisk episk Digt, en „Minyas" af Fokæeren Prodikos (7de Aarh.?). I de faa Vers, Pavsanias[2]) citerer, synes

---

¹) Hos Homer have vi kun ἡ κήρ (Dødsgudinden), der paa Skæbnens eller de udødelige Guders Bud bevirker Død, Hermes, der fører Sjælene ned til Underverdenen, og Hades med Persefone, som herske over de Døde, naar de ere ankomne her; den hele Hærskare af Plageaander, de mange Pinemidler for de Onde og hele det store Tilbehør til Udstyrelsen af den anden Verden, som vi finde hos de Sildigere, forekommer ikke i de homeriske Digte. Man troede ganske vist ogsaa paa den Tid og i de Egne, hvorfra disse Digte skrive sig, at skændige Misgjærninger som Fadermord, Mened og Forbrydelser mod Guderne afsonedes i Underverdenen med svære Straffe, og at Furierne vare til for baade her og dér at plage slige Misdædere, ligesom paa den anden Side et Elysion tænkes som et Lysets og Glædens Hjem for særlige Udvalgte, der da slet ikke lide Døden, men blot ombytte dette Liv med et andet, saligt Liv. Derimod troede man ikke paa en Adskillelse mellem den store Flerhed af Underverdenens Døde eller en Forskel i Behandlingen af dem med Hensyn til deres Handlinger og Liv her oppe; alle disse *ἀμενηνὰ κάρηνα* tænktes at leve det samme tomme, glædeløse Skyggeliv. Homer nævner saaledes heller ikke Kerberos; kun „Hunden fra den grulige Underverden" (Iliad. VIII, 368: *κύνα στυγεροῦ Ἀΐδαο*, og Odyss. XI, 623: *καὶ ποτέ μ' ἐνθάδ' ἔπεμψε κύν' ἄξοντ'*) berøres, hvor Talen er om Herakles's Arbejder; den er ikke Dörvogter ved Indgangen til Underverdenen, ligesom den overhoved ikke beskrives; Navnet Kerberos have vi først hos Hesiod (Theogon. 311).

²) *ἔστι γὰρ δὴ ἐν τῇ Μινυάδι ἐς Θησέα ἔχοντα καὶ Πειρίθουν*
ἔνθ' ἤτοι νέα μὲν νεκυάμβατον, ἣν ὁ γεραιὸς
πορθμεὺς ἦγε Χάρων, οὐκ ἔλλαβον ἔνδοθεν ὅρμου.

P. mener, at Sujettet er taget herfra til et Maleri af Sokrates's Samtidige Polygnotos i Leschen i Delfoj.

Charon, „den gamle Færgemand“, og „hans Skib, hvorpaa Dødningene sejle“, omtalt saa kort og saa forbigaaende, at Sagnet maa være ældre og forudsættes bekjendt. Men Diodor[1]) bringer ham ogsaa i Forbindelse med den orfiske Poesi; han mener, at den gamle Orfevs, som han ansætter til en langt tidligere Tid end Homer, ligefrem har indført ham fra Ægypten. Det er nu ogsaa nyere Lærdes og navnlig da Lobeck's Anskuelse, at Sagnet om „Baadføreren“ Charon ikke er græsk, men indkommet med megen anden Overtro og Mystik fra Ægypten, efter at dette Land var bleven aabnet for Grækerne. Herom tör jeg ikke afgive nogen bestemt Dom; det kan være, men mig forekommer det at ligge nær, at, var blot Charon som en dæmonisk Skikkelse fra Underverdenen tilstede i Folketroen, om end kun lokalt, i Egne, hvor paa Grund af Naturforholdene Sagnene om Underverdenen og dens Rædsler vare fyldigere, og havde man Forestillingerne om underjordiske Floder og Søer ved de Dødes Rige, saa var Overgangen let til at forlene et sligt hypochthonisk Væsen med Færgeforretningen. Og Navnet *Χάρων* er, i al Fald tilsyneladende, saa græsk, som det vel er muligt[2]); det forekommer som Tillægsord til

---

[1]) I, 92: *ὁ πορθμεύς, ὃν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἰδίαν διάλεκτον ὀνομάζουσι Χάρωνα,* og 96: *τὸ μὲν γὰρ διακομίζον τὰ σώματα πλοῖον βᾶριν καλεῖσθαι, τὸ δ' ἐπίβαθρον νόμισμα τὸν ὀβολὸν τῷ πορθμεῖ δίδοσθαι καλουμένῳ κατὰ τὴν ἐγχώριον διάλεκτον Χάρωνι.* Smlgn. Servius til Vergils Æneide VI, 392 og Lobecks Aglaoph. II, p. 812.

[2]) [Hr. Stud. E. Slomann har venligst gjort mig opmærksom paa en Artikel af Dr. Lauth i Zeitschr. f. ägypt. Sprache, 1863, p. 46 f., hvori *Χάρων* deriveres af et ægyptisk Ord *karo*, som skal kunne betyde „Færgemand“. Hvis Læsningen og Forklaringen er rigtig, er det interessant at tænke sig, at Diodors ovennævnte Bemærkning kan grunde sig paa en lignende Iagttagelse, men Etymologiens Rigtighed er dermed ingenlunde givet. At der hos Ægypterne virkelig har existeret en Art Charonmythe, se vi af „de Dødes Bog“ Kap. 93 ff., hvor Talen er om Sjælens Vandring i Underverdenen, hvorledes den dér efterstræbes af en træsk Færgemand, men gjennemskuer hans Ondskab og endelig træffer den rette, og hvorledes den da faar Plads i Solguden Ra's Baad og kommer over et Vand til Aalu's Mark. V. Schmidt (i Assyriens og Ægyptens gamle Hist. II, p. 1095 ff.), efter hvem dette er gjengivet, bemærker, at „Aalu“ mulig er Grækernes Elysion, og at

λέων, og ikke sjælden som Person-Egennavn[1]); det betyder rimeligvis „med skarpt eller barsk Syn". Roden χαρ- med denne Betegnelse synes vi at have i κάρχαρος[2]) og i χαράσσω. Folketroen har da naturlig forbundet denne Forestilling om Barskhed og strængt Udseende med Billedet af ham som af alle andre Dæmoner, der stode i Forhold til den forhadte Død. Imidlertid er ganske vist endnu hos de græske Dramatikere ligesom i Fragmentet af Prodikos Hovedvægten lagt paa Færgen. Æschylos[3]) taler saaledes — endog uden at nævne Charon — om „Færgen paa Acheron med de sorte Sejl og fyldt med Klage, Færgen, som farer til det solforladte, altopslugende, ukjendte Land"; hos Evripides høre vi om „Charons Aare"[4]) „de Dødes Færgemand med den toaarede Baad", „de Dødes eller Sjælenes gamle Fører"[5]), uden nogen nærmere Beskrivelse af hans Udseende. Aristofanes kalder ham „den gamle Sømand" og fører ham som

det overhoved „ikke er usandsynligt, at disse i en tidlig Tid have faaet Oplysninger om den ægyptiske Religion", og at de have optaget forskellige Forestillinger herfra. Da imidlertid Sejlads i de Dødes Rige er en Tanke, som ogsaa findes andensteds, hvor en Forbindelse med den græske Charonmythe ligger temmelig fjærnt, og da Berøringspunkterne mellem den ægyptiske og den græske Form kun synes saare ringe, foreligger heller ikke i Indholdet nogen absolut Grund til at antage denne sidste for deriveret af hin. — Der er selvfølgelig större Rimelighed for at søge Oprindelsen til Charonmythen indenfor det fællesjafetiske Sagnstof; men E. Burnouf gaar vistnok i dette, som i meget Andet, vel vidt, naar han (i: La science des religions p. 186 f.) hidleder Nygrækernes Χάρος direkte fra Indernes *Kâla* og tillægger ham, baade hvad Navn og Væsen angaar, en Ælde, der rækker langt hinsides den helleniske Oldtid.]

1) s. Pape's Wörterb. der griech. Eigennamen, 3te Ausg. v. Benseler, pag. 1676.

2) κάρχαροι ὀδόντες, skarpe Tænder. Mon ikke χαροπός hos Homer som Tillægsord til λέων (Od. XI, 611) betyder „skarpt ell. barsk seende"? Hos Hyginus (181) hedder en af Aktæons Hunde *Charops*.

3) Sept. c. Theb. v. 856 ff.: πίτυλον, ὃς αἰὲν δι' Ἀχέροντ' ἀμείβεται τὰν ἄστονον, μελάγκροκον ναύστολον θεωρίδα, τὰν ἀστιβῆ 'πόλλωνι, τὰν ἀνάλιον, πάνδοκον, εἰς ἀφανῆ τε χέρσον.

4) Herc. fur. 431 ff: τὰν δ' ἀνόστιμον τέκνων Χάρωνος ἐπιμένει πλάτα βίου κέλευθον, ἄθεον, ἄδικον.

5) Alcest. 252: ὁρῶ, δίκωπον ὁρῶ σκάφος, νεκύων δὲ πορθμεὺς ἔχων χέρ' ἐπὶ κοντῷ Χάρων μ' ἤδη καλεῖ. 361: οὐπὶ κώπῃ ψυχοπομπος Χάρων.

„Færgemand“ frem paa Scenen[1]); og det er da denne, ikke særlig onde eller barske, men kun med sædvanlig *senilis morositas* udstyrede Figur, som vi gjenfinde langt nede i Tiden hos Lukian, benyttet af ham dels til at latterliggjöre de gængse Forestillinger om Underverdenen, dels til Satire over de Daarskaber, Menneskene lide af her i Verden, og som de kunde være tilböjelige til at føre med sig over i det andet Liv, hvis det tillodes dem. Til denne poetiske Charonfigur slutter sig da væsenlig Fremstillingen i den græske og romerske Kunst[2]); og jeg vil her tillige minde om den Skik at lægge en Obol som „Færgelön“ (*ναῦλον* eller *πορθμεῖον*) i den Dødes Mund[3]), en Skik, der maa have været meget udbredt, siden Strabon[4]) finder det mærkeligt, at Hermionenserne ikke have den. — Men naar vi i Citater af tabte Skrifter hos Athenæos og Stobæos[5]) se Charon af senere Dramatikere indført paa Scenen som et Væsen, der ogsaa kommer op i Oververdenen og barsk „trækker de Modstræbende ved Benene bort med sig og fører dem ned til Baaden“, naar han hos Vergil[6]) hedder „den gyselige Færgemand med det vilde, graa Skjæg og de flammende Öjne“, naar han hos Seneca beskrives paa lignende Maade[7]), og naar

---

[1]) Ran. 139: *γέρων ναύτης.* Smlgn. v. 183 ff.

[2]) S. Krüger, Charon u. Thanatos. 1866. p. 8 ff. Stackelbergs Gräber t. 47. 48.

[3]) *μισθὸς τῷ πορθμεῖ τῆς ναυτιλίας γενησόμενος*, Lukian *περὶ πένθ.* cap. 10. S. C. F. Hermann's griech. Privatalterth. § 39, 19.

[4]) *παρ' Ἑρμιονεῦσι δὲ τεθρύληται τὴν εἰς Ἅιδου κατάβασιν σύντομον εἶναι· διόπερ οὐκ ἐντιθέασιν ἐνταῦθα τοῖς νεκροῖς ναῦλον.* Strab. ed. Meineke. II p. 529.

[5]) Florileg. (ed. Meineke 1857) IV p. 113: *τοὺς γλιχομένους δὲ ζῆν κατασπᾷ τοῦ σκέλους ἄκοντας ὁ Χάρων* (Fragm. af Antifanes).

[6]) Æneid. VI, 298 ff.: *portitor horrendus — cui plurima mento canities inculta jacet, stant lumina flamma.*

[7]) Herc. fur. 768 ff.:

hunc servat amnem cultu et adspectu horridus,
pavidosque manes squalidus gestat senex;
impexa pendet barba, deformem sinum
nodus coërcet, concavæ lurent genæ;

og 775: *dirus Charon;* smlgn. Stat. Theb. XI, 587 ff.:

qualis si puppe relicta
exosus pigri manes sulcator Averni
exeat ad superos etc.

vi hos Apulejus[1]) høre om hans „grulige Aasyn“ og „grumme Sind“, saa kommer dette vist den folkelige Forestilling nærmere om Charon som „Mørkets Dæmon“. Hermed staar da ogsaa den Omstændighed i Forbindelse, at vi i den etruskiske Kunst (paa Urner, Vaser og i Grave) finde en Charon afbildet med vildt Skjæg, skaldet Hoved, ofte med Slanger om Panden, med stor, kroget Næse, spidse Dyreøren, med barske, opspilede Öjne og et aabent Gab, hvori frygtelige Tænder komme til Syne, undertiden bevinget, og førende en Kølle eller et Sværd som Vaaben[2]). Han optræder her som en Dæmon, der ikke blot har en Art Bøddelforretning i Underverdenen, men tillige kommer op og færdes blandt Menneskene, fælder sine Ofre og fører dem ned til Orcus[3]).

Til Forstaaelse af Charonmythens senere Udvikling hos Nygrækerne er det af Vigtighed at gjöre opmærksom paa den allerede indenfor Oldtiden stedfindende Forblandelse af Dødens forskellige Dæmoner — navnlig Pluton, Hermes Psychopompos, Thanatos og Charon — og disses Forretninger og Karakteristika, saaledes hos Evripides[4]), hvor „Døden“, som om det var Pluton selv, kaldes „de Dødes Konge“ og „Dæmonernes Herre“; hos Vergil[5]) er Underverdenen „Dødens Hus“, og Pindar[6]) beklæder selve Hades med den Forretning, der i Slutningen af Odysseen udføres af Hermes: han holder her en „Stav, hvormed han fører Menneskene ned paa de Dødes hule Vej“. *Χάρων* noteres af

---

[1]) de mag. p. 27 (Bip.): *tibi .. ob istam teterrimam faciem Charon nomen est*; og p. 62: *igitur agnomenta ei duo indita: Charon ob oris et animi diritatem* etc.

[2]) At det er en Charon, vide vi fra to Mindesmærker (en Urne fra Volaterræ og en Vase fra en volcentinsk Grav), hvor Navnet *(Charun)* er tilföjet; s. Ambrosch, de Charonte Etrusco. 1837.

[3]) Om Sporene af Charonmythens Vandring gjennem den latinske Kristendom ind i Middelalderen s. Politis, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων* I, p. 265 f.

[4]) Alc. v. 843: *ἄνακτα τὸν μελάμπεπλον νεκρῶν Θάνατον*, og v. 1140: *δαιμόνων τῷ κοιράνῳ*. Smlgn. den æsopiske Fabel om Oldingen, som paakaldte „Døden“ (*τὸν Θάνατον*), Æsop. fab. ed. Halm, nr. 90.

[5]) Georg IV, 481: *ipsæ domus atque intima Leti Tartara* istf. *Ditis*.

[6]) Olymp. IX, 35: *ῥάβδος βρότεα σώμαθ' ᾇ κατάγει κοίλαν πρὸς ἀγυιὰν θνασκόντων.*

Svidas[1]) som brugt ligefrem med Betydning af *ὁ θάνατος*; og mange Exempler paa en saadan Brug finde vi i den græske Anthologi[2]), hvor Charon er ligesom en Dødens Engel, der „umættelig“ „bortriver de Unge“. Endnu senere byzantinske Digtere tale om ham som „den Værste af de Onde“, „den ulykkebringende“, „ildesindede“ „Manddraber“, og „Charons Forhalle“ er de Dødes Bolig[3]). Det er ligeledes meget almindeligt, at Tillægsordet charonisk (*χαρώνειος*) anvendes om hvad der hører Underverdenen til: vi have *χαρώνειοι κλίμακες*, den charoniske Trappe paa Theatret, ad hvilken Underverdenens Væsner stege op paa Scenen[4]), og *χαρώνειος θύρα* som Benævnelse for den Port i Fængslet, ad hvilken de Dömte førtes ud til Retterstedet[5]); endvidere kaldtes *Χαρώνεια*, ligesom *Πλουτώνεια*, forskellige Huler, hvorfra farlige Dunster opstege, og som ansaas for Nedgange til Underverdenen.[6]) Det kan saaledes ikke undre os, naar vi i det nuværende Folks Forestilling om Charon kun finde ubetydelige Spor af „Baaden“, men derimod, som vi i det Følgende skulle se, Træk hentede fra Oldtidens Mythner om de andre underjordiske eller Døds-Dæmoner, saaledes at han nu er Repræsentant for Døden og Underverdenen overhoved.

---

[1]) Suid. s. v. *Χάρων*. Isidor (Orig. VIII, 11 § 42): *Pluton græce, latine Diespiter vel Ditis pater, quem alii Orcum vocant quasi receptorem mortuorum; ipse et græce Charon.* Saaledes kunne vi da ogsaa forstaa Stedet hos Apulejus i Fortællingen om Amor og Psyche (VI, 18): *ergo et inter mortuos avaritia vivit nec Charon ille Ditis pater, tantus deus, quicquam gratuito facit . . . ; huic squalido seni dabis* etc.; Charon kaldes altsaa her *Ditis pater* og ovenikjøbet *tantus deus* til Trods for Cicero de nat. deor. III, 43, hvor det netop anvendes i en Bevisførelse, at „Ingen dog vilde falde paa at anse Kerberos eller Charon for Guder“.

[2]) VII, 603: *ἀγριός ἐστι Χάρων . . . ἥρπασεν ἤδη τὸν νέον*. 671: *Χάρων ἄπληστε, τί τὸν νέον ἥρπασας αὔτως;* og XI, 133: *νῦν ὑμῖν ὁ Χάρων ἐπελήλυθε.*

[3]) Niket. Evgen. II, 173: *ὦ χαρᾶς ἄμοιρε, δυσμενὴς Χάρων.* 181: *δύσμορος Χάρων.* 183: *αἰαῖ, κακῶν κάκιστε, τί δράσεις, Χάρων;* VIII, 224: *χεῖρας; . . . . . Χάρωνος ἀνθρωποκτόνου.* Theod. Prodr. IX, 43: *καὶ τῶν Χάρωνος ἀπολαύσει παστάδων.*

[4]) Poll. On. 4, 132.

[5]) Diogen. Laërt. V, 3, 91.

[6]) Strab. ed. Meineke II p. 813.

Det fyldigste Billede af Nutidens Charos faa vi gjennem de berømte nygræske Folkesange. En stor Del af disse handle alene om ham og hans Bedrifter (de i Passows Samling saakaldte *carmina Charonea*), og selvfølgelig nævnes han idelig i „Myrologierne“ eller Klagesangene over de Døde; dog ogsaa fra de andre, Kleft- eller Heltesangene, Höjtids- og Kjærligheds-Sangene, saavel som fra Æventyr og Sagn, Ordsprog og Mundheld kunne vi hente Bidrag til Oplysning om, hvorledes Folkets Fantasi nu udmaler sig ham.

Charos bærer Dødens og Rædslens Farver: han er luerød[1]) eller sort[2]); „hans Haar lue som Solens Brand, som Lynet funkle hans Öjne“, hedder det i Sangene[3]); Klæderne ere sorte, og naar han fremstilles til Hest, saa er ligeledes Gangeren sort[4]); et enkelt Sted se vi ham fulgt af sorte Hunde[5]). Vældig er hans Skikkelse[6]): „som to Bjærge ere hans Skuldre, som en Klippeborg hans Hoved“. Hans Dødningefart beskrives i en af de skjönneste Charos-Sange: „Hvorfor ere Bjærgene sorte og staa i Taage? mon Vinden slaar dem? mon Regnen pisker dem? nej, hverken slaar Vinden dem, eller Regnen pisker dem, men det er Charos, der farer forbi med de Døde: de Unge driver han foran sig, de Gamle slæber han efter sig, og de spæde Smaa fører han paa Rad ved Sadlen; de Gamle bede, Ungersvendene bönfalde paa Knæ: Charos min! stands i Landsbyen, stands ved den kolde Kilde, at de Gamle kunne læske deres Tørst, de Unge kaste med Diskos og de smaa Börn sanke Blom-

---

1) *'σὰν τὴ φωτιὰ ἡ βαφή του.* Passow, carm. 428, 4.

2) „Sort som Charos“ er Udtrykket for ravnesort: *μαῦρ' εἶνε σὰν τὸ Χάρο*, Pass. 452, 17; ligesom *ὁ Θάνατος* hos Evripides (Troad. 1315) og *ἡ κήρ* i de homer. Digte.

3) *φορεῖ τοῦ ἥλιου τὰ μαλλιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ 'μάτια*, Pass 430, 10 (smlgn. Vergils ***stant lumina flamma***).

4) *Ὁ Χάρος μαυροφόρησε, μαῦρα καβαλλικέβκει* hedder det i en kyprisk Sang (hos Sakellarios, *Κυπριακά*, III, p. 46); det minder om Thanatos *ὁ ἄναξ ὁ μελάμπεπλος νεκρῶν* hos Evripides og om Plutons *κυανότριχες ἵπποι* i Orfevs's Argon. 1192.

5) S. Kind's Anthologie p. 70.

6) *σὰν δυὸ βουνά 'ν' οἱ νῶμοί του, σὰν κάστρ' ἡ κεφαλή του*, Pass. 428, 5. Ogsaa hos Homer er Hades *ἴφθιμος, κρατερός* og *πελώριος*.

ster! — Nej hverken beder jeg i Landsby eller ved kolde Kilde; thi da komme Mødrene efter Vand, de kjende deres Börn, Mand og Hustru kjende hinanden, og da ere de ikke til at skille ad!“ [1])

Undertiden er Charos, som Etruskernes *Charun* [2]), væbnet med et Sværd, hyppigere skyder han Menneskene med sine Pile: „Han skød, og ramte med sin Pil den unge Mø i Hjærtet“, hedder det i en Sang om en ung Piges Død [3]); og „mod hans Saar nytte ingen Urter, hverken Læger kunne helbrede eller Helgene hjælpe“ [4]). Overhoved forekommer ofte Billedet af ham som Jæger [5]). Men han er ogsaa ligesom hos os og andre af Vestens Folkeslag Døden, der

---

1) Fauriel, Chants popul. de la Grèce, II, 228. Pass. 409:

Γιατί 'νε μαῦρα τὰ βουνὰ καὶ στέκουν βουρκωμένα;
μήν' ἄνεμος τὰ πολεμᾷ; μήνα βροχὴ τὰ δέρνει; —
Κι' οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾷ κι' οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει,
μόνε διαβαίν' ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀπεθαμμένους·
σέρνει τοὺς νειοὺς ἀπὸ μπροστά, τοὺς γέροντες κατόπι,
τὰ τρυφερὰ παιδόπουλα σ'τὴ σέλλα 'ραδιασμένα·
Παρακαλοῦν οἱ γέροντες, τἀγώρια γονατίζουν·
Χάρε μου, κόνεψε σ'χωριό, κόνεψε σ'κρύα βρύσι,
νὰ πιοῦν οἱ γέροντες νερὸ κ' οἱ νειοὶ νὰ λιθαρισουν,
καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα νὰ μάσουν λουλουδάκια. —
Κι' οὐδὲ σ'χωριὸ κονεύω 'γὼ κι' οὐδὲ σὲ κρύα βρύσι·
ἔρχουντ' ἡ μάνες γιὰ νερό, γνωρίζουν τὰ παιδιά τους·
γνωρίζουνται τἀνδρόγυνα, καὶ χωρισμὸ δὲν ἔχουν!

Goethe (Ueber Kunst u. Alterth. IV, 2, p. 165 ff. og V, 3, p. 7 ff.) beundrede særlig denne Folkesang og anbefalede dens drastiske Skildring som Æmne for Kunstnere. — *Χάρος* minder os her som *ψυχοπομπός* om Hermes, der hos Homer fører Bejlernes Sjæle „ad de dunkle Veje“ (*κατ' εὐρώεντα κέλευθα*), om Hades hos Pindar og Thanatos hos Evripides.

2) eller Thanatos i Evrip. Alc. 74, der med sit Sværd skærer en Lok af sit Offers Hoved.

3) *'Επέταξε καὶ σ'τὴν καρδιὰ σαΐττεψε τὴν κόρη*, hos Pass. 417, 5.

4) Pass. Distich. 1155:
Σ'τοῦ Χάρου ταὶς λαβωματιαὶς βοτάνια δὲ χωροῦνε, μήτε ἰατροὶ ἰατρεύουνε, μήτ' ἅγιοι βοηθοῦνε. Grunden hertil tilföjes i et lakonisk Myrologion (Rhazelu, *Προοίμια μυρολογιῶν Λακωνικῶν* p. 7): „fordi hans Trappe er stejl og hans Gaard et Hav; hvis Lægen gaar derhen, vil han drukne, og Præsten vil falde ned“, *κι' ἂν πάῃ ἰατρός, θὲ νὰ πνιγῇ, παπᾶς θὰ πέσῃ κάτου.*

5) Pass. 408, 3, Smlgn. Schmidt's Volksleben der Neugriechen. I, p. 227.

meier, Høstmanden; i en gammel Sang fra det 15de Aarhundrede[1]) nævnes endog Leen (*δρεπάνι*); dog er „Manden med Leen“ saa vel som de enkelte Spor, vi have fra de ioniske Øer og Kreta[2]), af Charos som „Benrad“ vistnok af fremmed Oprindelse, fra det vestlige Evropa, hvor denne Forestilling lader sig paavise allerede fra det 12te Aarhundrede. At Charos derimod poetisk og billedlig er brugt for „Død“ og „Fordærvelse“ uden nogen egenlig Tanke om en personlig Skikkelse, derpaa have vi Exempler i alle Slags Folkedigte og Ordsprog; Billedet „som Charos er mit Sværd“ træffe vi allerede i en Ridderroman fra Middelalderen[3]). En almindelig Farsot, der bortriver mange Mennesker, er en Höjtid og Fest for Charos, og hermed staar da den Forestilling i nær Forbindelse, at han nærer sig af de Dødes Kjød: „i Underverdenen bliver Fryd, bliver Fest; de tage de Unge som Lam og de kraftige Mænd som Væddere; men de toge ogsaa en Ungersvend til Morgenbid for Charos“, fortæller en Folkesang[4]); i en anden[5]) siger den Døde: „naar Charos hungrer efter Æde, æder han af min Krop, og naar han tørster efter Drikke, drikker han ud af mine to Öjne“;

---

[1]) *θερίζει ὁ Χάρος*, Schmidt's Volksl. l. c. Georgillas, *Θανατικὸν τῆς Ῥόδου* (ed. Wagn.) 192: *νὰ τοὺς θερίσῃ τὸ σπαθὶν τοῦ Χάρου*, og 209: *'μβαίνεις κ'εἰς τὰ σπίτια των καὶ παίρνεις καὶ θερίζεις*, og 217: *καὶ μὲ τὰ δρέπανά σου.* Smlgn. Ordsproget: *Ἕναν, ἕνα παίρν' ὁ Χάρος κ'ἔπειτα τοὺς δεματιάζει* („binder i Neg“), Venizelos's *Παροιμίαι* p. 78 nr. 191. — „Hele Verden er et Træ og vi dets Frugter“, *οὖλος ὁ κόσμος εἶν' δενδρὶ κ'ἐμεῖς τὸ 'πωρικό του*, hedder det i et Distichon hos Pass. 1154.

[2]) se Schmidt I, p. 228; Kretenseren Chortatsis's *Ἐρωφίλη* (fra 16de Aarh.) i Bursians Udg. p. 9. I et af Klostrene paa Athosbjærget findes (if. Didron, Manuel d'iconogr. chrét. p. 223) et gammelt Maleri med Paaskrift: *ὁ Χάρος*, hvor han fremstilles som Skelet med en Le i den höjre Haand og en lille Segl i venstre.

[3]) *Περὶ τῆς ἀγάπης Λυβίστρου καὶ Ῥοδάμνης* (Mavrofr. Udg.) v. 79: *ὡς Χάρος τὸ σπαθίν μου.* Smlgn. Kornaros's *Ἐρωτόκρ.* (Venet. 1856) p. 21: *ζάχαρ' εἶν' τὸ τραγούδι του καὶ τὸ σπαθί του Χάρος.*

[4]) Lelekos, *Δημοτ. ἀνθολογ.* 1868 p. 151:

σ'τὸν Ἅιδη γίνεται χαρά, γίνεται πανηγύρι,
παίρνουνε νειοὺς γιὰ πρόβατα, λεβέντες γιὰ κριάρια,
μὰ 'πῆραν κ'ἕνα νειὸ καλὸ γιὰ πρόγευμα τοῦ Χάρου.

[5]) Pass. 411: *κι' ἂν τὸν πεινάσῃ γιὰ φαγί, τρώγει ἀπ' τὸ κορμί μου,*
κι' ἂν τὸν διψάσῃ γιὰ νερό, πίν' ὀχ τὰ δυό μου 'μάτια.

og Udtrykket „han slap bort fra Charos's Gab“ eller „fra hans Tænder“ betyder: han undslap fra Dødsfare[1]).

Charos optræder som en stærk Mand og yngre, end vi ere vante til at finde ham i Oldtidens Fremstilling; uden Vaaben griber han ofte med kraftige Hænder sit Bytte og slider Sjælen ud af Legemet[2]). Den Døendes Agoni betragtes derfor som en Kamp med Charos; er Ofret en ung og kraftig Mand eller en vældig Kriger, maa Charos ofte brydes længe med ham, og Kampen er haard[3]); det ender da gjerne med, at Charos griber ham ved Haarene[4]), og saa formaar selv den Stærkeste ingen Modstand længer at gjöre. Folkedigtet har ofte benyttet dette Motiv. En bekjendt Sang, hvoraf mange Varianter findes, beskriver saaledes en ung Hyrdes Død paa følgende Maade:

„Ser Du hint Bjærg, som er saa höjt og stort, som har Storm om sin Tinde og Taage ved sin Fod? Derned ad steg en kjæk ung Hyrde; han bærer sin Fes paa Snur og sin Kappe slaaet tilbage. Og Charos vogted paa ham fra det höje Fjæld; frem gik han og mødte ham paa en snever

---

1) ἐγλύτωσεν ἀπὸ τοῦ Χάρου τὸ στόμα eller τα 'δόντια Politis p. 301.

2) Sjælen sidder ifølge Folketroen i Maven under venstre Bryst; μὲ πονεῖ ἡ ψυχή μου siger man i Smyrna om Mavesmerter, og andensteds hedder et „Maveplaster“ ἀντίψυχο, s. Schmidt I, p. 229. Naar Sjælen er skilt fra Legemet, tænkes den som en Skygge eller et svagt Billede af det fordums virkelige Menneske (det homeriske εἴδωλον), af og til ogsaa som bevinget Barn (derfor: „hans Sjæl flöj bort“, ἐπέταξε ἡ ψυχή του, istedetfor ἀπέθανε; smlgn. ψυχὴ στόματος δ' ἐξέπτη, Batrachomyom. 208 og Afbildninger af Sjælen som en lille bevinget Menneskefigur paa antike Monumenter, s. K. O. Müller's Archäol. § 397, 1 og 3).

3) I et Æventyr fra Ἁγία Ἄννα paa Evbøa (i Hahn's griech. u. alban. Mährchen, nr. 60) fortælles, hvorledes en Kone, i hvis Nabolav en ung Mand laa for Døden, blev Öjenvidne til en saadan Kamp mellem Charos og Sjælen, der af yderste Ævne satte sig til Modværge.

4) Folketroen maa tillægge dette Middels Anvendelse en særlig Kraft. I et Æventyr, meddelt af Churmuzis i hans Κρητικά (p. 69), er en Bonde ved sit henrivende Spil bleven vel set af Nerájderne; han forelsker sig i en af disse og vil have hende til Hustru, men faar først Magt over hende ved paa en gammel Kones Raad at gribe hende ved Haarene og holde hende fast til Hanegal.

Sti. God Dag, Charos min! — Hil Dig, unge Svend! Svend, hvorfra kommer Du, hvorhen vandrer Du? — Jeg? fra Faarene kommer jeg, til mit Hus gaar jeg. Jeg gaar for at tage Brød, og saa vil jeg vende tilbage. — Ungersvend, mig sendte Gud for at tage Din Sjæl. — Uden Sot og uden Svaghed overgiver jeg ikke min Sjæl! velan! gaa frem, at vi kunne brydes paa den marmorne Tærskeplads, og hvis Du da besejrer mig, Charos min, saa tag min Sjæl, men hvis jeg vinder Sejr over Dig, lad mig da vinde min Sjæl! — De greb fat i hinanden og brødes to Nætter og tre Dage, og den tredje Dag om Morgenen, nær hen ved Middagstide, da slaar Ungersvenden et Slag, det tyktes Charos ilde; ved Haarene greb han ham og slog ham med Brag mod Jorden. Da hører man den Unge, han klager og stønner tungt: Slip mig, Charos min, slip mig tre Dage og tre Nætter, de to for at jeg kan æde og drikke, den ene for at jeg kan forlyste mig, for at jeg kan gaa hen at se til mine Venner og ogsaa se mine Kjære, jeg, som har en ganske ung Hustru — og Enke maa hun ikke være! — jeg, som ogsaa har to ganske Smaa — og faderløse maa de ikke være! — jeg, som har Lam, der ikke ere klippede, og Ost, der staar paa Fadet. — Dine Lam blive nok klippede, og Din Ost nok vejet, de Faderløse komme nok frem, og Enkerne finde nok Beskyttelse! Og saa — nær ved Vesperkosttid — fører Charos ham ned med sig.“ [1])

---

[1]) **Pass.** 426 (smlgn. 427, 431 og 432):

Τὸ βλέπεις κεῖνο τὸ βουνὸ ποῦνε 'ψηλὸ καὶ μέγα,
πῶχ' ἀνταροῦλα σ'τὴν κορφὴ καὶ καταχνιὰ σ'τὴ ῥίζα;
ἀπέκεινα κατέβαινε ἕνας ντελῆ λεβέντης·
φέρνει τὸ φέσι του στραβα καὶ το γαμπᾶ στριμμένο·
κι' ὁ Χάρος τὸν ἐβίγλισεν ἀπὸ 'ψηλὴ ῥαχοῦλα,
'βγῆκε καὶ τὸν ἀπάντησε σ' ἕνα στενὸ σοκάκι.
Καλη 'μέρα σου, Χάρο μου! — Καλῶς τον, τὸ λεβέντη!
λεβέντη, ποῦθεν ἔρχεσαι, λεβέντη ποῦ παγαίνεις; —
'Γώ; 'πὸ τὰ πρόβατ' ἔρχουμαι, σ'τὸ σπίτι μου παγαίνω,
'πάγω νὰ πάρω τὸ ψωμὶ καὶ 'πίσω νὰ γυρίσω. —
Λεβέντη, μ' ἔστειλ' ὁ Θειὸς νὰ πάρω τὴ ψυχή σου! —
Δίχως ἀσθένεια κι' ἀρρωστιὰ ψυχὴ δὲν παραδίνω.
γιά! ἔβγα νὰ παλέψουμε σὲ μαρμαρένι' ἀλῶνι,

I en anden, vistnok meget gammel, kyprisk Sang beskrives Charos's Kamp med Helten Digenis[1]). Charos ser oppe fra Bjærgets Tinde en stor Forsamling af Helte, som holder Maaltid i en Have; de indbyde ham til at spise af deres Mad og drikke af deres Vin, men Charos svarer: „Jeg, Charos, er ikke kommen for at drikke og spise med Eder; jeg, Charos, er kommen for at tage den bedste blandt Eder“[2]); og da Charos nærmere har betegnet Digenis som den, han søger, bliver denne vred, farer op og tiltaler Charos: „Hvis jeg bliver besejret, saa tag min Sjæl, men hvis jeg sejrer, saa skjænk mig Livet. De tage da hinanden ved Haand og stige ned paa Kamppladsen; og Charos mælede og siger til ham: Tag let paa mig, Digenis, da skal jeg også tage let paa Dig! Og Digenis tager let paa ham, men Charos tager fat i ham med al Kraft. Dér, hvor Charos greb, fløđ Blodströmme; dér, hvor Digenis greb, knustes Knoglerne. De kæmped og brødes tre Dage og tre Nætter:

κι᾿ ἂν μὲ νικήσῃς, Χάρο μου, νὰ πάρῃς τὴ ψυχή μου,
κι᾿ ἂν σὲ νικήσω, Χάρο μου, νὰ πάρω τὴ ψυχή μου!
Πιαστῆκαν καὶ παλέψανε δυὸ νύχτες καὶ τρεῖς ᾿μέραις,
κι᾿ αὐτοῦ τὴν τρίτη τὴν αὐγὴ κοντὰ σ᾿τὸ γιῶμα, γιῶμα,
φέρν᾿ ὁ λεβέντες μιὰ βολά, τοῦ Χάρου κακοφάνη.
ἀπ᾿ τὰ μαλλιὰ τὸν ἄδραξε, σ᾿τὴ γῆς τὸν ἀβροντάει·
ἀκοῦν τὸ νειὸ καὶ βόγγιζε καὶ βαρυναστενάζει·
Ἄφ᾿σε με, Χάρο μ᾿, ἀφ᾿σε με τρεῖς ᾿μέραις καὶ τρεῖς νύχτες·
ταὶς δυὸ νὰ φάγω καὶ νὰ πιῶ, τὴ μιὰ νὰ σεργιανίσω,
νὰ πάω νὰ ᾿διῶ τοὺς φίλους μου, νὰ ᾿διῶ καὶ τοὺς ᾿δικούς μου,
πὤχω γυναῖκα παρανειά, καὶ χήρα δὲν τῆς πρέπει,
πὤχω καὶ δυὸ μικρούτσικα, κι᾿ ὀρφάνια δὲν τοὺς πρέπει,
πὤχω τὰ πρόβατ᾿ ἄκουρα καὶ τὸ τυρὶ σ᾿τὸ κάδι. —
Τὰ πρόβατα κουρεύουνται καὶ τὸ τυρὶ ζυγιάζ᾿ται,
καὶ τὀρφανὰ πορεύουνται κ᾿ ἡ χήραις κυβερνιοῦνται.
Κι᾿ αὐτοῦ κοντὰ σ᾿τὸ δειλινὸ τὸν καταβάν᾿ ὁ Χάρος.

[1]) Om Digénis Akritas, en middelalderlig Helt, hvis Bedrifter særlig besynges i et nylig udgivet stort Heltedigt, s. Indledningen til K. Sathas's og E. Legrand's Udgave (Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzant. du Xme siècle. 1875.) og K. Sathas's Fortale til 2den Del af *Bibliotheca græca medii ævi.*

[2]) Sakellarios, *Κυπριακά* III, p. 46; Legrand, Chansons populaires grecques. 1874. p. 192:

Ἐν ἦρτα ᾿γιῶ, ὁ Χάροντας, νὰ φᾶ᾿, νὰ πιῶ μητά σας,
παρά ᾿ρτα ᾿γιῶ, ὁ Χάροντας, τὸν κάλλιο σας νὰ πάρω.

ved det tredje Døgn sejrer Digenis over ham, og aabned sin Favn og priser Gud: Jeg priser Dig, gode Gud, som er i det Höje, og som kjender det Skjulte og det Aabenbare. Da kom en Stemme fra Gud og fra Ærkeenglene: Jeg sendte Dig ikke, Charos, for at udføre Brydekampe, men jeg sendte Dig, Charos, for at Du skulde tage Sjæle til mig! — Og Charos blev til en gylden Örn og satte sig paa hans Hoved og grov med sin Klo for at udrive hans Sjæl" [1]).

Af denne Sang se vi tillige, at Charos, naar det tykkes ham gavnligt, kan forvandle sig; andre Steder bliver han til en „Flue" [2]), til en „Øgle", der bider en ung Pige i Haand og Fod [3]), eller „ligesom en sort Svale", der oppe fra Luften skyder sit Offer en Pil i Hjærtet [4]).

Charos er ikke alene grusom og ubönhørlig, men — som i ovenstaaende Sang om Digenis — troløs og bedragerisk: „Verden en Løgner, Charos en Tyv", hedder

---

[1]) Sakell. l. c. Legrand, Chansons l. c. og p. 194:

κι' ἂν μὲ νικήσῃς, Χάροντα, ἔβκαλε τὴ ψυχή μου,
κι' ἂν σὲ νικήσω, Χάροντα, χάρισ' μου τὴ ψυχή μου.
Χεριαῖς χεριαῖς ἐπιάσασι καὶ πῆαν σ'τὴν παταίστρα,
κι' ἀπολοήθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ του·
Κι' ἀλαβροπιάσ' μέ, Διεννῆ, γιὰ νὰ σ'ἀλαβροπιάσω! —
Κι' ἀλαβροπιάνν' ὁ Διεννής, καὶ σφιχτοπιάνν' ὁ Χάρος.
'Κεῖ ποῦ πίαννεν ὁ Χάροντας, τὰ γαίματα πετοῦσαν,
'κεῖ ποῦ πίαννεν ὁ Διεννής, τὰ κόκκαλα ἐλυοῦσαν·
κ' ἔδωκαν καὶ παληόνασι τρεῖς νύχτες, τρεῖς ἡμέραις,
σ'τὰ τρία τὰ 'μερόνυχτα ὁ Διεννης νικᾷ τον,
κι' ἄνοιξεν ταὶς ἀγκάλαις του καὶ τὸ Θεὸ δοξάζει·
Δοξάζω σε, καλὲ Θεέ, ποῦσαι σ'τὰ 'ψηλωμένα,
κι' ὁποὺ γινώσκεις τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερωμένα.
Ἦρτε φωνὴ 'ποὺ τὸ Θεό, κι' ἀπὸ τοὺς ἀρχαγγέλους·
Καὶ δὲ σέ 'πεμψα, Χάροντα, παληώματα νὰ κάμῃς,
παρά 'στειλά σε, Χάροντα, ψυχαὶς γιὰ νὰ μοῦ πάρῃς.
Χρυσὸς ἀτὸς ἐγίνηκεν ἀπάνω σ'τὴν κεφαλήν του,
καί 'σγαφτε μὲ τὸ 'νύχιν του νὰ 'βκάλλῃ τὴ ψυχήν του.

[2]) Jeannaraki, Kretas Volkslieder, nr. 146.

[3]) Pass. 416, 4 og Chasiotis, *Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημοτ. ᾀσμάτων.* 1866. P. 169.

[4]) Pass. 417, 4: *Κι' ὁ Χάρος ἔγεινε πουλὶ σὰν μαῦρο χελιδόνι, ἐπέταξε καὶ σ'τὴν καρδιὰ σαΐττευσε τὴν κόρη.*

Ordsproget[1]), og i en Sang kaldes han ligefrem „en snedig, dygtig Mestertyv, som kjender Tyvekunst og Kvindetræskhed“[2]). En kretisk Folkevise lader ham „sætte sig höjt paa Bjærget og synge med dejlig Stemme“ en „Frydesang“, hvori han roser sig af al den Ødelæggelse, han bringer over Menneskene[3]). Det er kun yderst sjældent, at hans haarde Hjærte blødgjöres; fordum — siger et Sagn — var han mildere og rørtes ved Menneskenes Taarer, men en Gang, da han af Medlidenhed med en ung, dejlig Pige, hvis Sjæl han skulde hente, skjænkede hende Livet, slog Gud ham til Straf med Døvhed, Blindhed og Lamhed[4]). En blidere Skikkelse er Charos's Moder, som undertiden gaar i Forbön for de stakkels Mennesker, navnlig Kvinder og Börn; i Indledningen til den kypriske Sang om Digenis hedder det[5]): „Charos iførte sig sin sorte Dragt, og rider sin sorte Ganger, han omgjordede sig med sit gyldne Sværd og gaar til Festen for dér at finde sin Moder, at hun kan give ham Raad: Min Sön, Du maa ikke tage de skjönne Møer, Du maa ikke tage de gamle Kvinder, og Du maa ikke tage de smaa Börn, som Mødrene begræde! — Og Charos mælede og siger til hende: Hvis jeg ikke tager de skjönne Møer, hvis jeg ikke tager de gamle Kvinder, og hvis jeg ikke tager de smaa Börn, hvorfor hedder jeg da Charos?“

Ligesom Pluton er gift med Persefone, saaledes optræder Charos undertiden ogsaa som Ægtemand. Hans Hustru

---

1) *Κόσμος ψεύτης, Χάρος κλέφτης*, Venizelos, *Παροιμ.* p. 144.

2) Pass. 424, 16 f.:

> *Ὁ Χάρος εἶνε πονηρός, 'πιτήδειος πρωτοκλέφτης,*
> *'ξέρει κλεφτοπατήματα, πονήριαις γυναικῶνε.*

Smlgn. Rhazelu, *Προοίμ. μυρολογ.* p. 7.

3) S. Jeannaraki nr. 150.

4) Et lesbisk Sagn, omtalt af Schmidt I, p. 235.

5) Sakell. III, p. 46; Legrand, Chansons p. 190:

> *Ὁ Χάρος μαυροφόρησε, μαῦρα καβαλλικέβκει,*
> *χρυσὸ σπαθὶν ἐζώστηκεν καὶ 'πᾷ σ'τὸ παναῦριν,*
> *γιὰ νἄυρῃ καὶ τὴ μάναν του γιὰ νὰ τοῦ παραγγείλῃ.*
> *— Υἱέ μου, μὲν παίρνῃς ὤμορφαις, μὲν παίρνῃς ταῖς γρηάδαις*
> *μὲν παίρνῃς τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ κλαῖσιν ἡ μανάδες!*
> *Κι' ἀπολοήθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ της.*
> *— Ἂν ἔν παίρνω ταῖς ὤμορφαις, ἂν ἔν παίρνω γρηάδαις,*
> *ἂν ἐν παίρνω μικρὰ παιδιά, τί Χάροντας λοοῦμαι;*

er Charontissa[1]) eller Charissa; hun har den möjsommelige Forretning at berolige de Døde og vænne dem til det nye, uhyggelige Opholdssted. En zantiotisk Klagesang fortæller om En, der ved Aftentide gik over Kirkegaarden og nede under Gravene hørte en Klagestemme: „Jeg drikker Hades's Vand, og det er den bitre Gift: det drikke Ungersvende og sørge, det drikke de unge Møer og klage, men jeg er en Kongesön og Kongers Ætling“. Kort efter, „ved Kirkens Port“, hørtes det, hvorledes Charos „kivedes med sin Mage: Alle de Unge, siger hun, som Du bragte mig, alle dem kan jeg holde i Ave, men denne Ungersvend — mod ham hjælper ingen Ave: uden Vand vil han Intet nyde, uden Vin vil han Intet æde“[2]). Og i en lakonisk Klagesang hedder det: „og jeg hørte Charissa, som kivedes med Charos: Charos, hvorfor bragte Du mig det ynkelig syge Væsen, der trænger til sin Moders Skjød og til sin Søsters Arme, der trænger til tykke Tæpper og til den höje Seng, der trænger til det fine (eg. syv Gange sigtede) Brød og til den søde Sekt?“[3])

---

[1]) S. Politis I, p. 291 f.

[2]) Fragment af et ikke trykt Myrologion, som meddeltes mig paa Zante:

Πίνω τοῦ Ἅιδη το νερό, εἶνε πικρο φαρμάκι·
τὸ πίνουν νέοι, θλίβουνται, καὶ νέαις κι' ἀναστενάζουν,
μὰ ἐγὼ εἶμαι βασιλειᾶ παιδὶ κ' εἶμαι καὶ ῥηγαγγόνι.
Καὶ πάλι ματαπέρασα 'ς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα·
κι' ἀκούω τὸ Χάρο καὶ μάλονε μὲ τὴ Χαρόντισσάν του·
ὅλους τοὺς νειούς, ποὺ μ' ἔφερες, ὅλους τοὺς ἡμερόνω,
μὰ τούτονε τὸν νειούτσικο — ἡμερωμοὺς δὲν ἔχει·
χωρὶς νερὸ δὲ γεύεται, χωρὶς κρασὶ δὲν τρώει.

Smlgn. Schmidt's Volksleben I, p. 241.

[3]) Rhazelu, *Προοίμ.* p. 7:

καὶ ἄκουσα τὴ Χάρισσα κ' ἐμάλονε τὸ Χάρο·
Χάρε, καὶ τί μοῦ τοὔφερες τὸ βαρυαῤῥωστημένο,
ποὺ θέλει μάνας γόνατα, θέλ' ἀδερφῆς ἀγκάλαις,
θέλει παπλώματα παχειά, θέλει 'ψηλὰ κρεββάτια,
θέλ' ἐφτακρήσαρο ψωμί, θέλει κρασὶ μοσχάτο.

I et mærkeligt Fragment af en kretisk Sang i Jeannaraki's Samling (nr. 148) synes hun at spille samme Rolle som den barmhjærtige Kone i Æventyrene, der skjuler den Fremmede for Uhyret: Charos kommer hjem om Natten og taler til Charontissa: „Jeg fornemmer Lugt af Menneske, det forekommer mig

Der nævnes ogsaa en Sön af Charos[1]; i en epirotisk Sang „gjör Charos Fest i Hades, han bortgifter sin Sön, han slagter Smaabörn istedetfor Lam, unge Kvinder istedetfor Beder“[2]. Hans Bolig hedder nemlig endnu den Dag idag Hades[3]; her, „hvor Dagen aldrig gryer, hvor Hanen ikke galer og Nattergalen ikke synger“[4], i „det forfærdelige, bitre Mørke“[5] har han sit „Telt“; det er gruligt at skue: „naar Du kommer — siger han selv i en Folkesang[6] — og ser mit Telt, vil Du skjælve“, „udvendig er det rødt (eller grönt), indvendig sort, de Tapres Arme ere Teltstænger og de unge Pigers Haarfletninger Snore“. Der er koldt og smudsigt i Hades[7]. de Døde fryse og lide Sult og Tørst, og det er derfor intet Under, at man meget almindelig har for Skik at give en Død Gaver, som et Æble eller en anden Frugt, med til en anden kjær Afdød[8], og Folkesangene udtrykke ofte paa en rørende Maade Ønsket om at kunne stige ned i Underverdenen for at bringe Hjælp og Husvalelse til dens ulykkelige Beboere[9].

---

ialfald saa“ (ἀθρώπου μυρωδιὰ 'γροικῶ, γὴ πούρι φαίνεταί μου), hvorpaa hun svarer, at den Lugt maa komme fra Slagterhuset (ἀπού τὸ μακελειό).

1) Forskelligt herfra er Udtrykket παιδὶ τοῦ Χάρου (et „Dødens Barn“) om den, der rives bort af ham.

2) Chasiotis, συλλ. δημ. ᾀσμ. p. 169:

Ὁ Χάρος κάνει τὴ χαρά, 'πανδρεύει τὸν υἱό του,
σφάζει παιδιὰ ἀντὶς γι' ἀρνιά, νυφάδες γιὰ κριάρια.

3) Ἅιδης; Underverdenen hedder ogsaa τὰ Τάρταρα τῆς γῆς, ὁ κάτω κόσμος, ἡ κάτω γῆς, eller τόπος ἄγυρτος (Pass. 433, 9), „det Sted, hvorfra man ikke vender tilbage“, ligesom Bortgangen fra Livet er en „Rejse, hvorfra man ikke kommer hjem“ (τ'ἀγύριστο ταξείδι, ποὺ πάνουν καὶ δὲν ἔρχουνται καὶ 'πίσω δὲ γυρίζουν, Chasiotis p. 18).

4) δὲ 'ξημερώνει, δὲν κράζει πετεινός, δὲν κελαδεῖ τ'ἀηδόνι, i Νεοελλην. ἀνάλεκτα I, p. 123.

5) τὸ φοβερὸ πικρὸ σκοτάδι, Chasiotis, δημοτικὰ ᾄσματα p. 39.

6) σὰν 'πᾶς κ'ἰδῇς τὴν τέντα μου, θέλεις νὰ συντρομάξῃς, Pass. 432, 19; smlgn. 433, 20 ff.

7) τὰ Τάρταρα τῆς γῆς, τὰ κρύα, παγωμένα i et zantiotisk Myrologion; ὁ μαυρισμένος Ἅιδης i Rhazelu, προοίμ. p. 32. En enkelt Sang hos Pass. 434 røber en mildere Forestilling om Dødens Land som en Have; s. Schmidt I, p. 241 f.

8) s. Schmidt l. c.

9) s. Pass. 434, 4 ff.

Charos er, som vi alt have set, væsenlig „Dødsgud“, altsaa snarere Oldtidens Pluton end Charon, hvis vi for denne lægge Eftertrykket paa hans Færgemandsgjærning. Dog er heller ikke herom Mindet ganske svundet. Vel tale de fleste Sange og Sagn om en Trappe[1]), der fører ned fra Oververdenen til Hades, men enkelte Steder nævnes udtrykkelig en Flod, man skal sætte over, og som tillige synes at være en „Lethes Ström“; de Døde „sætte over Floden og drikke dens Vand og glemme deres Hjem og deres faderløse Smaa“, siger en Klagesang[2]). I en anden Klagesang tilraabes der en Afdød: „Hør, sig mig nu, sig mig, min Ven! hvor skal Du hen at lande?“[3]), og en tysk Lærd[4]) forsikrer, at et i en Landsby paa Zante hyppig anvendt Myrologion ligefrem nævner „Charos's Baad“ (*τὸ καΐκι τοῦ Χάρου*). Hermed kunde man da ogsaa tro at maatte forbinde den baade i det evropæiske og det asiatiske Grækenland tidligere vidt udbredte, men nu mere og mere aftagende eller vel endog sjældne Skik, at lægge den Døde en Mønt i Munden.[5]) I Oldtiden betragtedes jo den Obol, der lagdes i den Dødes Mund som „Lön til Færgemanden for Farten“; men paa de enkelte Steder, hvor denne Skik er naaet ned imod eller ind i vor Tid, synes den i Almindelighed at være nedarvet uden Bevidsthed òm Møntens Bestemmelse[6]). Tydelig Omtale af Charos som Skipper eller Færgemand har jeg derimod fundet i et først nylig udgivet Myrologion[7]):

---

1) *σκαλί*; saaledes om Zachos, der red ned til de Dødes Rige: *σκαλὶ σκαλὶ κατέβαινε*, Pass. 433, 3

2) Pass. 471, 9:

περνοῦν τὸν ποταμὸ καὶ πίνουν τὸ νερόν του
καὶ λησμονοῦν τὰ σπίτια τους καὶ τὄρφανα παιδιά τους.

3) *Νεοελλ. ἀνάλ.* I. p. 125: *γιὰ 'πές, καλέ μου, 'πές μου το, ποῦ θὲ νὰ 'πᾷς ν' ἀράξῃς;*

4) Schmidt's Volksl. I, p. 237.

5) s. Politis I, p. 266 ff.

6) Dog kaldes i Egnen om Smyrna denne Mønt ligefrem *περατίκι*, „Færgelön“, og i Pandora f. 1860 XI, p. 449 beretter V. Skordélis, at den i det thrakiske Stenimachos „indtil for kort siden“ medgaves den Døde udtrykkelig „til Charos“.

7) i E. Legrand's Samling (1874) nr. 125, meddelt ham af afdøde Brunet de Presle som hidrørende fra Epirus [senere er jeg

„Et Skib var i Syne, ladet med unge, tapre Mænd; i Bagstavnen har det de Syge, i Forstavnen de Saarede og neden under Sejlene dem, der drukned i Havet; Skibet søger en Havn at komme i, en Plads til at kaste Anker; endelig bandt det Ankertovet i en god Havn. Saa spredtes Rygtet til Landsbyerne, og bekjendt blev det i Verden: Enker, nu ere Eders Mænd tilfals, Mødre, Eders Börn, og I, stakkels Søstre, nu ere Eders Brødre tilfals! Da løb Mødrene til med Guldmønter og Søstrene med Gaver og Enkerne, de sørgende Enker, med Nøglerne i Haand og de, som Intet havde, med foldede Hænder. Men Charos fik et andet Sind, han kapper Ankertovene; og Mødrene vandrede til Bjærgene, Søstrene til Bakkernes Skraaninger og Enkerne, de sørgende Enker, til de ensomme Dale“.

Indpasset i Kristendommen bliver Charos Guds Sendebud, en **Dødens Engel**; naar den, han hjemsøger, beder ham om Skaansel eller Udsættelse, svarer han gjerne: „nej, Gud har sendt mig for at tage Din Sjæl!“ [1]) Og Gud befaler ham altid at ihjelslaa dem, hvis „Dage ere udløbne“ [2]) eller hvis „Navne ere skrevne blandt de Døde“ [3]).

---

bleven opmærksom paa, at et lignende allerede findes i **Rhazelu's** *προοίμ.* p. 6]:

Ἕνα καράβ' ἀνάντεψε λεβένταις φορτωμένο,
σ'τὴν πρύμ' ἔχει τοὺς ἄῤῥωστους, σ'τὴν πλώρη λαβωμένους,
καὶ ἀποκάτω σ'τὰ πανια τοὺς θαλασσοπνιμμένους·
γυρεύει πόρτο γιὰ νὰ 'μβῇ, λιμάνι γιὰ ν'ἀράξῃ,
τὸ παλαμάρι τὄδεσε σὲ ἀγαθὸ λιμνιῶνα.
'Εδόθ' ὁ λόγος σ'τὰ χωριὰ καὶ διαλαλιὰ σ'τὸν κόσμο·
„Χήραις, πουλιοῦντ' οἱ ἄνδρες σας· μανάδες, τὰ παιδιά σας·
καὶ σεῖς, καϋμέναις ἀδερφαίς, πουλιοῦντ' οἱ ἀδερφοί σας.“
Δράμαν ἡ μάναις μὲ φλωριά, κ' ἡ ἀδερφαὶς μὲ δόσια,
κ' ἡ χήραις ἡ μαυρόχηραις μὲ τὰ κλειδιὰ σ'τὰ χέρια,
κι' ὅσαις δὲν εἶχαν τίποτε, τὰ χέρια σταυρωμένα.
Κι' ὁ Χάρος ἐμετάνοιωσε, τὰ παλαμάρια κόβει.
Πῆραν ἡ μάναις τὰ βουνὰ κ' ἡ ἀδερφαὶς τὰ πλάγια,
κ' ἡ χήραις ἡ μαυρόχηραις τὰ ἔρημα λαγκάδια.

1) *'Εμένα μ'ἔστειλ' ὁ Θεὸς νὰ πάρω τὴ ψυχή σου*, s. **Politis** I, p. 239 (og ovnfr. S. 225, [1]).

2) *ἐσώθηκαν ἡ ἡμέραις*, **Politis** I, p. 239.

3) *τὸν ἔγραψαν μὲ τοὺς ἀποθαμμένους*, **Pass.** 17, 2 og **Chasiotis**, *δημ. ᾄσμ.* p. 139.

Da, som oven omtalt, Ingen maa komme tilbage fra Hades[1]), tænkes det aflaaset; ligesom Pluton i Oldtiden lukker Hades med sin Nøgle, saaledes har Charos nu Nøglerne til Underverdenen[2]). De sørgende Efterladte opfordres i et Myrologion til at lægge Baghold for Charos og fratage ham disse: „Op da! lad os drage hen at sætte os ved Korsvejen, hvor Charos skal ride forbi; En skal da tage hans Hest, en Anden hans Töjle og Bidsel, og en Anden røve hans Nøgler og aabne for Hades, for at vi kunne se, hvorledes det staar til med de unge Mænd, og hvad de unge Møer maa döje, og for at jeg ogsaa kan se til de spæde Smaabörn, hvad der times dem, nu da de ere skilte fra deres Mødre“ [3]). Og det er meget almindeligt i Sangene, at de Døde ville „stjæle Charos's Nøgler“ for at flygte bort fra det forhadte Hades[4]). Et saadant Flugtforsøg skildres i en Sang, hvoraf vi have talrige Versjoner: Tre modige unge Mænd vilde fly bort fra Hades; en yndig, ung Kvinde „beder dem med foldede Hænder: Ungersvende, tager mig med op i Oververdenen, for at jeg kan give mit Barn Die, saa skal jeg igjen vende tilbage. — Vi kunne ikke, Du væne, vi formaa det ikke, Du unge Viv; Dine Klæder larme, Dit Haar lyser, og Dine Guld- og Sølvsmykker give Lyd — da hører Charos os! — Mine Klæder, dem tager jeg af, mit

---

1) Ἀΐδης πυλάρτης i Iliad. VIII, 367, forklaret af Schol. ved ἰσχυρῶς συναρμόζων καὶ κλείων τὰς πύλας. — Pausan. V, 20, 3: ἐπὶ δὲ κλειδί, ἔχει γὰρ δὴ ὁ Πλούτων κλεῖν, λέγουσιν ἐπ' αὐτῇ τὸν καλούμενον Ἅιδην κεκλεῖσθαί τε ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος καὶ ὡς ἐπάνεισιν οὐδεὶς αὖθις ἐξ αὐτοῦ.

2) τὰ κλειδιά, s. Politis I, p. 329. Undertiden kaldes de ved en underlig Forblanding „Paradisets Nøgler“, s. Schmidt's Volksl. I, p. 249.

3) Νεοελλ. ἀνάλ. I, p. 128:

Ἄϊντε νὰ πᾶ νὰ κάτσωμε μέσα σ'τὸ σταυροδρόμι,
ποῦ θὰ περάσῃ ὁ Χάροντας σ'τὸ ἄλογο ἀπάνω,
ἄλλος νάρπάξῃ τἄλογο, κι' ἄλλος τὸ σαλιβάρι
κι' ἄλλος νάρπάξῃ τὰ κλειδιὰ τὴν κάτω γῆ νάνοίξῃ,
νὰ 'δοῦμ' οἱ υἱοὶ τί κάνουνε, ἡ νειαὶς τί πολεμοῦνε,
να 'δῶ καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ πῶς κάνουν δίχως μάναις.

4) s. Pass. 422, 2; 423, 2. Smlgn. Politis I, p. 350 f. Schmidt I, p. 242.

Haar trykker jeg ned paa Hovedet, og mine Smykker binder jeg i mit Törklæde". Men strax møder Charos dem paa Gaden og griber dem: „Slip mit Haar", raaber da den unge Kvinde, „og tag mig ved Haanden, og dersom Du blot vil give mit Barn Mælk, skal jeg ikke mere forsøge at flygte fra Dig" [1]). Livet er for Grækerne nu som i Oldtiden det störste blandt Goderne: „selv med de mange Prøvelser er Livet dog saa godt, og den, der ønsker Døden, maa være en Daare", hedder det derfor i et bekjendt Distichon [2]). Døden er Berøvelse af Livets Goder, og Folket raader gjennem sine Sange til at fryde sig ved denne Verdens Glæder: „Lad os spise og lad os drikke, för Charos kommer og finder os og lægger os øde!" [3]) og: „Glæder Jer, I Ungersvende, fryder Jer, I unge Mødre, Dagen helder helt mod Aften, thi Charos tæller, en for en, vort Livs Dage!" [4]) Det minder om Oldtidens Hades, saaledes som Achillevs beskriver det for

---

[1]) Pass. 424 og 422:

Τρεῖς ἀνδρειωμένοι βούλονται νὰ φύγουν ὄχ τὸν Ἅιδη·
μιὰ κόρη κοσμαγάπητη καὶ κοσμαγαπημένη,
μιὰ κόρη τοὺς παρακαλεῖ μὲ σταυρωμένα χέρια·
Πάρτε μ', ἀνδρειωμένοι μου, κ' ἐμὲ σ'τὸν 'πάνω κόσμο,
γιὰ νὰ βυζάξω τὸ παιδὶ κι' ἀπαὶ ματαγυρίσω. —
Δὲν ἠμποροῦμε, λυγερή, δὲν ἠμποροῦμε, κόρη·
βροντομαχοῦν τὰ ῥοῦχα σου καὶ λάμπουν τὰ μαλλιά σου,
χτυποῦν τ'ἀσημοχρύσαφα καὶ μὰς ἀκούει ὁ Χάρος. —
'Εγὼ τά ῥοῦχα 'βγάνω τα καὶ τὰ μαλλιὰ πλακῶ τα
κι' αὐτὰ τἀσημοχρύσαφα τὰ δένω σ'τὸ μαντύλι.
Κι' ὁ Χάρος, ποὖταν' πονηρός, σ'τὴ στράτα τσ' ἀπανταίνει,
πιάνει τὴν κόρη ἀπ' τὰ μαλλιά, τσ' ἀγούρους ἀπ'τὴ μέση·
Ἄσε με, Χάρ', ἀπ' τὰ μαλλιὰ καὶ πιάσε μ' ἀπ' τὸ χέρι,
κι' ἂν δώκῃς γάλα τοῦ παιδιοῦ, πλειὰ δὲ σοῦ ματαφεύγω.

[2]) Pass. Dist. 436:

Καὶ μὲ τὰ τόσα βάσανα πάλ' ἡ ζωὴ καλ' εἶνε,
κι' ὅποιος τὸ θάνατο ζητᾷ κἄποιος κουζούλης εἶνε.

[3]) Jeannaraki's Kretas Volkslieder. 143 og 184:

ἂς φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε,
πρὶν νἄρθ' ὁ Χάρος νὰ μὰς 'βρῇ νὰ μάσε διαγουμίσῃ.

[4]) Zambelios, *Πόθεν ἡ λέξις τραγουδῶ* p. 48:

Χαρῆτε, νειοί, χαρῆτε νειαίς,
κ' ἡ 'μέρ' ὁλογραδειάζει·
κι' ὁ Χάρος ταὶς ἡμέραις μας
μιὰ μιὰ ταὶς λογαριάζει.

Odyssevs, ligesom overhoved Nygrækernes uklare og selvfølgelig ofte selvmodsigende Forestillinger om den anden Verden vise os, at dette Folks Opfattelse af Tilværelsen hisset som et virkeligt Liv, en Fortsættelse af Livet her, men kun langt kummerligere og glædeløsere, ikke har undergaaet stor Forandring i de Aartusinder, der ligge mellem de ældste os overleverede græske Mindesmærker og vor egen Samtid.

Løsninger af de konjekturalkritiske opgaver s. 143 ff.

Redaktionen har fra sex indsendere, hr. F. Gustafsson i Helsingfors, og dhrr. candd. philol. J. L. Heiberg og Alfred Bruun samt studd. philol. M. J. Goldschmidt, H. Hansen og K. Kinch i København, modtaget bidrag til løsningen af de i forrige hæfte af hr. konferensråd Madvig meddelte konjekturalkritiske opgaver. Dhrr. Goldschmidt og Kinch have behandlet alle opgaverne, og den förste har udførlig motiveret sine rettelsesforslag; de øvrige indsendere have fremsat løsninger til flere eller færre af opgaverne, de fleste uden nærmere motivering.

a. **Sophokles's Aias** 1290 vil Madvig skrive

Δύστηνε, ποῖ βλέπων τοιαῦτα καὶ θροεῖς;

Samme rettelse er fremsat af alle indsenderne, af hvilke dog Goldschmidt bemærker, at den er ham bekendt fra Madvigs øvelser i 1875. Angående forkortelsen af difthongen *οι* i *τοιαῦτα* henvise både Gustafsson og Heiberg til Soph. Philokt. 1049. Gustafsson tilföjer disse ord: „Hoc tamen loco, quem tractamus, vereor, ne *ποτ'* servari possit verbumque inveniri, quod et aptius sit atque *τραγικώτερον* quam *τοιαῦτα* et magis augeat corruptelae suspicionem. Illud igitur verum est aut fortasse verisimilius hoc:

Δύστηνε, ποῖ βλέπων ποτ' αὐϑάδη ϑροεῖς;

Herom bemærker Madvig: „Det fuldkommen rigtige og i slige forundrende spörsmål sædvanlige *καί* kan ikke mistænkeliggöres. Spörsmålet: Hvor kan du tale sligt (som du taler)? er også langt udtryksfuldere end spörsmålet: Hvor kan du tale dristige ord?“

b. **Demosthenes** XXIII, 142 retter Madvig således: *Θερσαγόρας ὄνομ' αὐτῶν* (*ϑατέρῳ*), *ϑατέρῳ δ' Ἐξήκεστος*. Samme rettelse foreslås af Goldschmidt, Heiberg og Kinch.

c. **Athenaios** IV, p. 146 f. vil Madvig rette ved omstilling af nogle ord og tilföjelse af ét ord: *Φιλόξενος δὲ ὁ Κυϑήριος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ, εἴπερ τούτου καὶ μὴ τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου,* (*οὗ*) *καὶ ὁ κωμῳδιοποιὸς Πλάτων κ.τ.λ.* Goldschmidt og Kinch, der alene af indsenderne have behandlet denne opgave, ville bevare den overleverede ordfølge og blot tilföje det relative pronomen *οὗ* efter *εἴπερ τούτου.* Efter Madvig opnås herved ikke den rette mening: „Efterat have påberåbt sig Philoxenos fra Kythera og et værk under hans navn, antyder Athenaios en tvivl, om dette værk ellers er af denne Philoxenos og ikke af en anden, hvis litterære existens også er bevidnet af komikeren Platon“. (At det virkelig er Leukadieren Philoxenos, som Platon havde omtalt, ses af Athen. I, p. 5 b: *τοῦ Φιλοξένου δὲ τοῦ Λευκαδίου Δείπνου Πλάτων ὁ κωμῳδιοποιὸς μέμνηται,* hvorefter der anføres en række vers, som Meineke, Fragm. Comic. Graec. II, p. 672 f., antager for at være af Platons Phaon.)

d. **Cicero in Verrem** III, c. 76, § 176. Til dette sted bemærker Goldschmidt: „Cicero siger her, at det er uheldigt eller rettere umuligt at bruge noget til sit forsvar, hvorved man åbenlyst må tilstå sine forbrydelser; han siger altså, at Verres's defensio ligger i, er forbunden med eller består i en confessio peccatorum. Dette forhold mellem defensio og confessio har Cicero udtrykt ved præpositionen in, som meget let kan være udfalden foran ordet maximorum.“ Også Gustafsson og Bruun ville tilføje in; Heiberg og Kinch derimod foreslå e (ex) og stemme heri med Madvig, efter hvem „defensio in confessione er ulatinsk; det rigtige er e confessione, et forsvar som hentes fra tilståelsen.“

e. **Senecae epist.** 95 § 48 skal efter Madvigs mening det tredie parallele led tilvejebringes ved at skrive beneficum gratis. Til det samme resultat komme Bruun, Goldschmidt, Hansen, Heiberg og Kinch. (Denne rettelse er for resten allerede for længere tid siden foreslået af L. v. Jan i Neue Jahrb. vol. 37 [1843], p. 24.)

f. **Plinii Panegyricus** cap. 36 extr. skriver Madvig: Liberum est autem **discrimini suo locum** eligere. Bruun, Goldschmidt, Heiberg og Kinch have ganske det samme; Hansen foreslår: discrimini **suum** locum eligere.

g. **Demosthenes** XXXVI, 47 skriver Madvig: *καὶ ἃ ἰδίᾳ τῆς τούτων φιλανθρωπίας ἀπολαύσας εὕρετο ὁ σὸς πατήρ.* Hermed stemmer Hansen; Goldschmidt havde fundet rettelsen, men er derefter kommen ind på et urigtigt spor. Bruun og Kinch ville i stedet for *ἃ διὰ* skrive *ἅττα*; herom bemærker Madvig: „Det ubestemte *ἅττα* passer ikke og fjerner sig fra det skrevne. Apollodor beskæmmer den særlige velgerning, som hans fader og siden Phormion havde nydt af Athenæernes humanitet og liberalitet ved at blive athenæiske borgere."

h. **Plinii Panegyricus** cap. 37 foreslå Goldschmidt, Hansen, Heiberg og Kinch den samme løsning, som også Madvig havde tænkt sig: Onera imperii pleraque vectigalia institui ut pro utilitate communi ita (**sine**) singulorum iniuriis coëgerunt. Goldschmidt og Heiberg henvise til Madvigs forud (s. 141 f.) fremsatte rettelse af stedet hos Herodot II, 25: *καὶ (ἄνευ) ἀνέμων ψυχρῶν.*

Anmeldelser.

Lessing's Hamburgische Dramaturgie. Für die oberste Klasse höherer Lehranstalten und den weiteren Kreis der Gebildeten erläutert von Dr. **Friedrich Schröter** und Dr. **Richard Thiele**. Erster Band. Halle. Buchh. des Waisenhauses. 1877. (VI) + 304 s. 8.

I Efteraaret 1766 blev Lessing kaldet til Dramaturg (omtrent svarende til Theatercensor) ved det nyoprettede faste Theater i Hamborg,

som var blevet skabt ved frivillige Sammenskud af 12 Borgere og Kjøbmænd i denne By, og som støttede sig til det bedste af Tysklands dengang omrejsende Skuespillerselskaber, det Ackermann'ske, og med det den berømte Skuespiller Eckhof.

Med Glæde overtog Lessing efter en kort Undersøgelse af Forholdene denne Stilling, i hvilken han haabede at kunne virke for et af sine store Formaal, at frigjøre det tyske Theater for den fordærvede franske Smagsretning, opdrage Publikum i dramatisk Henseende ved virkelig kunstneriske Præstationer og efterhaanden skabe en tysk National-Skueplads. Det er tilstrækkelig bekjendt, at Lessings store Forventninger led et fuldstændigt Nederlag i den rige Kræmmerby, saa at dette Theater, der var blevet stiftet og aabnet under sjælden gunstige Auspicier, kun holdt sig omtrent halvandet Aar (22. April 1767—25. November 1768), da det maatte lukkes af Mangel paa Deltagelse.

I sin Stilling som Dramaturg ved Hamborger Theatret skrev Lessing sin berømte „Hamburgische Dramaturgie“, hvori han ved mere eller mindre udførlige Anmeldelser og kritiske Behandlinger af de til Opførelse bestemte Stykker og af selve Opførelsen (hvorved han iøvrigt ofte mod sin Villie kom til at støde de irritable Thalias Sønner og Døtre for Hovedet) agtede at virke opdragende og vejledende ikke alene paa det theaterbesøgende, men paa hele det dannede tyske Publikum; og det kan næppe nægtes, at skjøndt Lessings Theater ikke kunde bestaa, vistnok væsenlig paa Grund af Stedet, hvor det oprettedes, saa har han dog ved sin Dramaturgi opnaaet en stor Del af sit Formaal, at rense Smagen og udbrede Forstaaelsen af scenisk Kunst, paa en Tid, da det ideelle Liv spillede en langt større Rolle end i vore mere realistiske og paa det Udvortes og Praktiske henvendte Samfundsforhold, og da Kundskaben til den klassiske Oldtid og til de samtidige store Kulturfolks aandelige Liv og aandelige Frembringelser trængte langt dybere ned i de dannede Samfundslag og nød en mere almindelig Forstaaelse end i vore Dage.

I Erkjendelse af den store Betydning dette væsenlig kritiske, men dog alt andet end negative Værk af den store Banebryder har haft og endnu kunde have paa den dannede Del af Publikum, ikke mindst paa den opvoxende Ungdom, der forbereder sig til Universitetet, have to tyske Videnskabsmænd, Doktorerne Fr. Schröter og R. Thiele, foranstaltet en ny Udgave af „Hamburgische Dramaturgie“ ledsaget af oplysende Noter og Anmærkninger, af hvilken 1ste Del, omfattende de første 52 Stykker, altsaa Halvdelen, er udkommen paa Vajsenhusets Forlag i Halle. Texten i denne Udgave er konform med den Lachmann'ske; dog have Udgiverne fundet sig berettigede til, da Bogen ogsaa er beregnet paa den studerende Ungdom, at give Retskrivningen et noget mere moderne Tilsnit og at oversætte de mange Citater i fremmede Sprog paa Tysk, da et saa udstrakt Kjendskab til disse ikke kunne forudsættes (der forekommer større og mindre Citater paa Latin, Græsk, Fransk, Engelsk, Italiensk, Spansk og Hollandsk).

Udgivernes væsenlige Arbejde har altsaa bestaaet i at give Noter og Anmærkninger til den Lessing'ske Text, hvorved denne kunde blive forstaaelig for enhver Dannet, og der er særdeles mange Ting i denne Text, der forudsætte langt større Kjendskab til forrige Aarhundredes og i det Hele taget til Oldtidens og det nyere Europas Literatur, langt mere omfattende Viden om Personer og Detailler, der vedrøre det aandelige Liv, end der tør forudsættes hos Pluraliteten af vor Tids Dannede. Stoffet og Underlaget for disse Noter er derfor et meget alsidigt, og det er behandlet med Flid, Omhu og Nøjagtighed. I disse Noter er der givet kortfattede men tilstrækkelige Oplysninger om literære og historiske Personligheder fra Oldtiden indtil Lessings Samtid, om Digte, Digtarter, Skuespil og Skuespilkunst i forskjellige Perioder, om vanskelige eller sjældne Fremmedord med etymologiske Forklaringer, sjældne eller for Lessing ejendommelige Gloser, Udtryk, Vendinger eller grammatikalske Former, synonymiske Bemærkninger, samt mangehaande andre Personalia og Realia. Som Exempel skal her kun anføres, at der i Noterne gives Oplysning om over 120 historiske eller literære Personer, Kunstnere og Skuespillere.

Det Samlerarbejde, her er udført, vidner om megen Dygtighed og Flid og vil uden Tvivl lønne Arbejderne med Opfyldelsen af deres Ønske, at redde denne literære Skat fra Forglemmelse og gjøre den tilgængelig for det store Publikum. Hvorvidt imidlertid deres andet Formaal, herigjennem at bidrage til den opvoxende Slægts Belæring og Dannelse, vil blive opnaaet, derom maa nærværende Anmelder som Udlænding indskrænke sig til at udtale en beskeden Tvivl, støttet væsenlig paa følgende to Hovedpunkter: det næsten Umulige i at holde Ungdommens Interesse fængslet ved en Række æsthetiske Afhandlinger, naar disses Gjenstande — her de omhandlede Skuespil — for det meste er dem aldeles ubekjendte, og fremdeles: da selve Afhandlingernes Text til sin rette Forstaaelse gjør Krav paa en Modenhed og en Kundskabsfylde, som aldeles ikke kan forudsættes hos Skoleungdommen i noget Gymnasium, saa maatte den idelige Rekurs til Anmærkningerne og vel lige saa meget til Lærerens vejledende Foredrag sluge dels saa megen Tid, dels saa megen Opmærksomhed, at der var Fare for, at den vilde sluge Texten med, og Anmærkningerne og de ved dem foranledigede Diskurser maaske turde blive Kjærnen i den ved Bogens Brug tilsigtede Lærdom; og en saadan aldeles løs og fragmentarisk Kundskab om en Mængde Personer og Begreber, som lige saa godt kan erhverves ved at studere et godt Konversationslexikon, vil — naar det forbindende Underlag ikke er fyldigt og solidt eller maaske helt mangler — vel næppe af nogen sand Skolemand blive anset for et godt Dannelsesmiddel.

Forsaavidt Udgiverne have tænkt sig at anvende Bogen som Dannelsesmiddel for Ungdommen ved at lade denne benytte den til kursorisk eller fri Hjemmelæsning, da tror Anm., at de endnu mindre ville naa deres Hensigt; thi de Faa, der virkelig kunne magte Texten ved Hjælp af Noterne alene og som kunne holde Interessen vedlige uden en Lærers samtidige levende Vejledning, ville vistnok

let blive for meget abstraherede fra nødvendigere Arbejder, og for de Mange, som paa Grund af manglende Modenhed og speciel Interesse ikke kunne magte Texten, er Bogen jo ikke saa meget værd som et almindeligt Konversationslexikon.

Da nu imidlertid de tyske højere Dannelsesanstalter maaske føre deres Elever videre, og deres Undervisningsplan hviler paa en noget bredere Basis, end det er Tilfældet her i Danmark, saa drister Anmelderen sig ikke til at have nogen bestemt Mening om Bogens Anvendelighed i tyske Dannelsesanstalter, men nærer paa den anden Side den Overbevisning, at man ved at gjøre Forsøg med den hos os, hvor desuden Vanskeligheden ved selve det fremmede Sprog kommer til, vilde komme stærkt ind paa Dekorationsmaleriet i Undervisningen.

Kjøbenhavn i December 1876.

C. A. N.

El Mágico prodigioso, comedia famosa de Don Pedro Calderon de la Barca, publiée d'après le manuscrit original de la bibliothèque du duc d'Osuna, avec deux fac-simile, une introduction, des variantes et des notes par **Alfred Morel-Fatio**. Heilbronn. Gebrüder Henninger, 1877. LXXVI + 256 s. 8.

Denne Udgave er at betragte som et Forsøg i en ny Retning eller maaskee endog som et Paradigma for fremtidige Udgivere af spanske Dramer fra Litteraturens klassiske Periode. Den adskiller sig nemlig fra alle tidligere Udgaver af Calderons Stykker, ikke alene fra de slette og feilfulde ældre Optryk, men tillige fra dem, som ere fremkomne i dette Aarhundrede, og hidtil have været ansete for de bedste, ɔ: J. G. Keils og J. E. Hartzenbuschs. Medens M.-F anerkjender disses Betydning, idet de saa at sige have kaldet Digteren tillive igjen, efterat han i lange Tider havde været forglemt blandt sine Landsmænd, dadler han dem for deres lidet filologiske Karakteer. Saavel Keil som Hartzenbusch have nemlig glattet og pudset altfor meget, men tillige altfor overfladisk, for at præsentere Calderons Theater i en pyntelig og let læselig Skikkelse, de have øvet Konjekturalkritik efter en uforsvarlig stor Maalestok uden at gaa til Haandskrifterne som den bedste Kilde, moderniseret Orthografien og indført vilkaarlig Sceneinddeling. Paa den anden Side have de undladt at give forklarende Anmærkninger, hvilke ere i høi Grad nødvendige ved en Forfatter, der har saamange Hentydninger til Forhold, som nu ere forsvundne; og denne Dadel rammer især Hartzenbusch, der paa Grund af sin store Belæsthed og langvarige Syslen med dramatisk Digtekunst maatte være i Stand til at kommentere Calderon bedre end nogen Anden. Disse Bemærkninger fremsætter M.-F. i sin udførlige Indledning efter først at have givet en kortfattet Udsigt over det spanske National-Dramas Tilblivelse og en æsthetisk Vurdering af dets Form. Her finder man imidlertid ikke

noget synderligt Nyt: det er det saa ofte citerede Sted af Lope de Vega's „Arte nuevo de hacer comedias" om Reglerne for Skuespillet, der danner Grundlaget for hans Betragtning af det spanske Drama, og denne vil snarere synes lidt vel tør og ensidig, især naar man erindrer sig den Beundring, A. F. v. Schack og vor Heiberg udtale*). Naar M.-F. S. IX ff. med Henblik paa „fransk Respekt for Love" fremhæver Formens ringere Betydning hos de spanske Dramatikere, gjælder dette vel navnlig om Lope de Vega med hans uhyre Produktion; thi hos Calderon, Alarcon og Moreto kan Formen dog vel i Almindelighed siges at være ligesaa omhyggelig som i Datidens Lyrik, og at Versene ere saa lette og flydende, har vistnok sin Grund i Sprogets Natur. Det lader ogsaa til, at han selv er en Smule ængstelig ved sin Dom og finder, at den maaskee seer temmelig dristig ud.

Men hvor Udgiveren ganske viser sig som den grundige og dygtige romanske Filolog, er i den ovenfor berørte Kritik af de ældre Behandlinger, i den bibliografiske Oversigt over Udgaverne og Oversættelserne og i Bemærkningerne om Sproget og Versebygningen. Manuskriptet til „El Mágico prodigioso" existerer i Hertugen af Osuna's værdifulde Bibliothek i Madrid tilligemed mange andre Originalmanuskripter af spanske Dramer. Det var nemlig hyppigt i det 17de Aarhundrede, at de dramatiske Digtere forærede deres fornemme og rige Beskyttere Haandskrifterne til deres Comedias, og da Familien Osuna ved Giftermaal efterhaanden er kommen i Besiddelse af mange andre Adelsslægters Bibliotheker, er det intet Under, at den eier en Mængde af slige Skatte. En anseet spansk Bogven, D. José Sancho Rayon i Madrid, henledede M.-F.'s Opmærksomhed paa Manuskriptet, som ikke er omtalt af La Barrera i hans store „Catálogo del antiguo Teatro español", og der er ingen Tvivl om, at de hidrøre fra Calderons egen Haand, hvilket ogsaa tydelig sees af de to Facsimiler, Udgiveren meddeler til Sammenligning. Mellem hele den Skikkelse, hvori Stykket foreligger i denne Udgave, og den hvori det tidligere er kjendt og findes trykt i editio princeps 1663 og i Vera Tasis' Udgave 1682, er der en ikke ringe Forskjel. Digteren angiver selv paa Haandskriftets første Side, at Stykket er forfattet til „la fiesta del santisimo Sacramento" 1637 i Byen Yepes (5—6 Mil Ø. for Toledo); men efterat det har været opført i Yepes, har Calderon strøget flere Scener og tilføiet Adskilligt. Selve Haandskriftet indeholder mange Rettelser af Digteren. Om just denne ældre Form af Stykket er bedre, d. v. s. værdifuldere i poetisk Henseende end den nyere, derom kunde der være delte Meninger; men Udgiverens Hensigt har ogsaa efter hans eget Sigende været den at give en kritisk Udgave af et Calderonsk Drama, — i Grunden ligegyldigt hvilket (slg. XXVI—XXVII).

Som ovenfor sagt har han bibeholdt den gamle Orthografi, i Modsætning til alle andre Udgivere af spanske Comedias, endog de nyeste, f. Ex. Sancho Rayon og Marquien af La Fuensanta del Valle i Udgaven

*) Ved at omtale det Metriske i Calderons Stykke, henviser M.-F. netop til J. L. Heibergs Doktordisputats som „et Arbeide, man endnu kan have god Nytte af, uagtet det er udkommet allerede 1817" (ti Aar før det første Bind af Keils Udgave).

af Lope de Vega's „Comedias inéditas" (der hører til den større Samling „Coleccion de libros españoles raros ó curiosos"). De vigtigste Afvigelser hos Calderon fra den af det spanske Akademi fastslaaede Retskrivning ere (foruden i Anvendelsen af Accenter) den usikkre Brug af g (aspireret), j og x (máxico, prodijioso), fremdeles Vaklen i Brugen af b og v (vaña for baña, vien for bien, sobervia for soberbia, vello for bello, men paa den anden Side: bolcan for volcan, ba for va, — som dog findes f. Ex. i V. 655 —, ber for ver, — dog verlas i V. 149 —, bolber for volver), af i og y (ynjenio, ynfernal) og af h (oy, e, men hedad). Fremdeles kan mærkes: oriçonte for horizonte, vellissimo for bellísimo (med eet s), quatro for cuatro, embiar for enviar, sienpre for siempre, tienpo for tiempo, mesmo for mismo, guebo for huevo, guelgo for huelgo*), mill for mil. Ret mærkelige Former ere ynoclencia (V. 2041), som M.-F. har ladet blive staaende og som jo i og for sig godt kan existere, men som han ikke paaviser andetsteds, ligeledes plubiera for det alm. pluguiera (V. 580), hvis det ikke er en Skrivfeil. Baustismo i V. 2312 synes at være en Trykfeil; idethele kan Trykfeilslisten forøges noget. Forøvrigt er Bogens Udstyrelse meget nitid og Calderon værdig. Enhver Ynder og Dyrker af den spanske Litteratur kan overhovedet kun samstemme i det Ønske, M.-F. udtaler, at hans Forsøg maa blive godt modtaget og faae mange Efterligninger. Thi det er aabenbart, at der er Meget at udrette paa den Vei, som den franske Lærde har anvist; der henligger talrige Manuskripter som det nys udgivne i de adelige Bibliotheker i Spanien, som maaskee i en ikke fjern Fremtid ville gaae tabte, hvis de ikke itide reddes for Videnskaben ved at komme i gode Hænder. Vel have Spanierne selv i den sidste Tid begyndt at tage sig lidt ivrigere af deres litterære Skatte end hidtil; men Landets ulykkelige politiske og sociale Forhold bevirke dog, at det skorter paa den behørige almindelige Deltagelse, og at det navnlig er de udenlandske Dyrkere af spansk Litteratur, man maa sætte sin Lid til. Og eftersom Franskmændene jo ere Calderons Fædreland nærmest og Studiet af de romanske Sprog og Litteraturer i den seneste Tid har taget et saa betydeligt Opsving i Frankrig, er det ikke til at undre sig over, at den første filologiske Behandling af et klassisk spansk Drama er udgaaet derfra.

E. G.

---

*) I den nuværende, dannede kastilianske Udtale er h'et, med hvilke disse Ord begynde, ikke saa stærkt aspireret, at det kan forvexles med g.

Ljudförsvagning i accentlösa ord.

Af **Axel Kock**.

Fornsvenskt begynnande *þ* motsvaras i nysv. vanligen af *t*, t. ex. fsv. *þing* — nysv. *ting*, forsv. *þighia* — nysv. *tiga*, fsv. *þistil* — nysv. *tistel*, fsv. *þola* — nysv. *tåla*. Några få ord göra undantag, i det att fsv. begynnande *þ* motsvaras af nysv. *d*:

fsv. *þu* — nysv. *du*	fsv. *þænni* — nysv. *denne*
fsv. *þik* — nysv. *dig*	fsv. *þætta* — nysv. *detta*
fsv. *þin* — nysv. *din*	fsv. *þessir* — nysv. *desse*
fsv. *þan*, *þæn* — nysv. *den*	fsv. *þa* — nysv. *då*
fsv. *þat*, *þæt* — nysv. *det*	fsv. *þar*, *þær* — nysv. *där*
fsv. *þer* — nysv. *de*	fsv. *þit* — nysv. *dit*
fsv. *þem* — nysv. *dem*	fsv. *þæþan* — nysv. *dädan*
fsv. *þerra* — nysv. *deras*	[fsv. *æn þo* — nysv. *ändå*[1])]

Danskan öfverensstämmer häri fullkomligt med svenskan: fornd. begynnande *þ* motsvaras i allmänhet af nydanskt *t*, t. ex. *ting*, *tie*, *tidsel*, *taale*, med undantag af några få ord med begynnande *d*: *du*, *dig*, *din*, *den*, *det*, *de*, *dem*, *deres*, *denne*, *dette*, *disse*, *da*, *der*, *did*, *deden*, *fordi*.

I norskan är förhållandet detsamma, men man möter här ännu ett par andra pronom.-former i hvilka äldre *þ* motsvaras af yngre *d*:

fnorska *þér* (dat. sg.) — nynorska *der*
fnorska *þit* (nom. dual.) — nynorska *did*
fnorska *þér* (nom. pl. I) — nynorska *de*.

D har inträngt äfven i *dykk*, *dykker*, *dykkar* (fnorska *ykkr*, *ykkar*) från formerna *du*, *der*, *deg*, *did*.

Nyisl. öfverensstämmer icke med de nämnda nordiska dialekterna i detta afseende. De afhandlade orden med

---

[1]) Rydqvist identifierar (IV, 68; V, 176) dessa ord. Jag tänker mig dock förhållandet så, att om också fsv. *æn þo* (isl. *en þó*) ligger til grund för nysv. *ändå*, har dock det tempor. *þa*, *tha*, *då* inverkat vid bildandet af det nysv. ordet, eftersom isl. *ó* enl. regeln skulle motsvarats af nysv. *o*-ljud. — Jmf. danska *endda*.

begynnande *d*-ljud i svenskan, danskan och norskan hafva här den icke-sångbara interdentala frikativan (*þ*) liksom öfriga ord med äldre begynnande *þ*.

Att dock en sporadisk öfvergång till den interdentala sångbara frikativan i isl. förekommit i sådana ord som de ofvan anförda med begynnande *d* i andra nord. dialekter, erfares af Gíslasons Um frum-parta ísl. túngu s. 98, där ur isl. hdskr. följande ord med begynnande *ð* för *þ* anföras: *ðv* = *þú*, *ðina* = *þína* (tuos), *ðat* = *þat*, *ðvi* = *því* (ei), *ðær* = *þær* (eas), *ða* = *þá* (eos), *ða* = *þá* (tum), *ðanga* f. *ðangat* = *þangat*.

I färöiskan har isl. *þ* öfvergått till *t*. Så äfven i pronom.:

isl. *þú* — färö. *tú*	isl. *þín* (gen.) — färö. *tín*
isl. *þik* — färö. *teg*	isl. *þit* (dual.) — färö. *tit*
isl. *þér* — färö. *tær*	isl. *þér* (pl.) — färö. *tær*

(dessutom genom analogi-bildning *tykkur*, *tykkum*, *tykkara*)

isl. *þann* — färö. *tann*	isl. *þeirrar* — färö. *teirrar*
isl. *þeim* — färö. *teim*	isl. *þat* — färö. *tað*
isl. *því* — färö. *tí*	isl. *þeir* — färö. *teir*
isl. *þess* — färö. *tess*	isl. *þær* — färö. *tær*
isl. *þá* (ack.) — färö. *tá*	isl. *þau* — färö. *tey*
isl. *þeirri* — färö. *teirri*	isl. *þeirra* — färö. *teirra*

I en svensk dialekt, estsvenskan, har fsv. *þ*- öfvergått till *t*- äfven i de ord, som i riksspråket hafva *d*:

fsv. *þu* — estsv. *tu*	fsv. *þin* — estsv. *tinn*
fsv. *þik* — estsv. *té*	fsv. *þa* — estsv. *to*
fsv. *þem* — estsv. *tom* (de, dem)	

fsv. *þessi*, *þessi*, *þetta* motsvaras af *täsn*, *täsa*, *tätta* (Freudenthal: Rågö- och Wichterpalmålet i Estland, i Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk XXIV, 192).

Engelskan öfverensstämmer i viss mån med svenskan, danskan och norskan. Ags. begynnande *þ* motsvaras vanl. i eng. af icke-sångbar interdental frikativa, t. ex. ags. *þûsend* — eng. *thousand*, ags. *þencean* — eng. *to think*. Men i några ord är i det nuvarande språket den interdentala frikativan sångbar:

ags. *þû* — eng. *thou*	ags. *þîn* — eng. *thine, thy*
ags. *þēc*, *þē* — eng. *thee*	nyags. *þaie* — eng. *they*

ags. *þâm*, *þæm* — eng. *them*
ags. *þâra*, *þæra* — eng. *their*
ags. *þæt* — eng. *that*

nyags *þo* — eng. *those*
ags. *þê* (instr.) — eng. *the* (framför kompar.).

Dessutom best. art. *the*, utvecklad ur samma pron.

Af ags. pron. *þës* äro uppkomna eng. *this*, *these*.

ags. *þâ* — eng. föråldr. *tho*[1])
ags. *þan* — eng. *then*
ags. *þær* — eng. *there*
ags. *þider* — eng. *thither*
ags. *þus* — eng. *thus*

ags. *þanne* — eng. *than*
ags. *þeâh* — eng. *though*
ags. *þanan*, me. *thennes* — eng. *thence*.

Såsom vi se, öfverensstämma svenskan, danskan, norskan och engelskan däri, att fastän äldre begynnande *þ* i dessa språk vanligen motsvaras af icke-sångbar konsonant, i några ord (hufvudsakligen desamma i alla språken) begynnande *þ* mot regeln motsvaras af sångbar konsonant. Nyisl., färöiskan och estsvenskan bilda däremot i detta afseende en grupp för sig: de i fråga varande orden börja i dessa dialekter med icke-sångbar konsonant liksom andra ord med *þ* i fornisl.

Jessen är (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IV, 81) af den mening, att forndanskt *þ* (*th*) „i forlyd i stedord og biord" skulle hafva uttalats såsom i eng. *that*, *there*. Så äfven Wimmer (Fn. forml. 1874, s. 86) beträffande uttalet af *þ* i fornisl. *þú*, *þinn*, och förf. till Icel.-Engl. Dict. är s. 729 böjd att sluta sig til samma åsigt. Att dömma af detta ställe hyllas den äfven af Sweet i hans uppsats „On the Old English *Ð*" (Appendix I. till Gregory's Pastoral Care s. 496 ff.), om hvilken jag dock icke haft tillfälle taga närmare kännedom.[2])

Men denna åsigt om olika uttal i äldre språket af begynnande *þ* (*th*) är säkerligen endast föranledd däraf, att man icke på annat sätt kunnat förklara differentieringen i

---

1) I det föråldrade *forthy* är *th*-ljudet däremot icke sångbart; jmf. sv. *ty*, *för ty*.

2) Då detta redan är färdigt till tryckning, har en annan uppsats af Sweet öfver samma ämne: The History of the TH in English (Transactions of the Philol. Society 1868—9, s. 272 ff.) blifvit mig bekant. Här är förf. af den meningen, att eng. *thou* bevarat det ursprungligare ljudet, hvilket däremot i *to think* blifvit icke-sångbart.

det yngre; och löses denna på ett tillfredsställande sätt, är också stödet för denna åsigt borta.

Att åtminstone på den gemensamt germ. ståndpunkten t. ex. *du* haft begynnande icke-sångbar interdental frikativa, är väl fullt säkert. Ty då indoeur. *t* motsvaras af germ. *þ* icke mindre i *þu* (indoeur. *tu*, sskr. *tvam*) än i germ. *þanja* (indoeur. *tan*), så måste båda dessa ord haft samma ljud (*þ*-ljud), hvilket för öfrigt äfven bestyrkes af högt. *du*, *dehnen*. Att således äfven svenskt-danskt-norskt *du* och eng. *thou* en gång haft *þ*-ljud, är säkert.

En annan fråga är, huru tidigt detta ljud förändrades, och allt talar för att det skett i en jämförelsevis sen tid.

Då nyisl., färöiskan och estsvenskan ännu hafva icke-sångbar konsonant, inses häraf, att detta ljud ännu var kvar på den gemensamt nordiska ståndpunkten. Vigfússon upplyser Eyrbyggja Saga, Vorrede s. XXXVIII, noten 2: In- oder auslaut. *þ* findet sich nie in norwegischen Hdss., die stets *ð* in In- und Auslaut aufweisen. Det är således fullt säkert, att i fornnorska handskrifter *þ* är tecken för den icke-sångbara, *ð* för den sångbara interdentala frikativan. Men då *þ* enligt regeln användes såsom begynnelsebokstaf i *þú*, *þá* o. s. v. lika väl som i ord om hvilka man vet att de uttalades med den icke-sångbara interdentala frikativan, kan man äfven vara viss på att *þú*, *þá* o. s. v. enligt regeln i fornnorskan uttalades med samma ljud. De estsvenska *tu*, *to* o. s. v. visa, att vid tiden för denna dialekts afsöndrande såsom ett eget mål svenskan i dylika ord ännu hade ett icke-sångbart ljud. De nysv. *ty*, *tocken* (fsv. *thol-kin*, *þoliker*, *þyliker*) vittna äfven för icke-sångbart ljud också i de andra fsv. orden, som nu hafva begynnande *d*, eftersom de då alla skrefvos med *þ*-; danska *thi* talar för samma förhållande i forndanskan.

Under språkjäsningen i Sverge vid slutet af unionstiden förblandas ofta *th*, *dh*, *t*, men i Gustaf I.s bibel stadgas bruket åter; dock så, att man skrifver *the*, *then*, *thet*, *thenna*, *thetta*, *ther*, men *tå* (då), *tijt* (dit), *tu* (du), *tigh* (dig), *tin* (din) (Rydqv. IV, 295). Då nu vid denna tid en reform. genomfördes i stafsättet af *tå*, *tijt* o. s. v., och man icke

åter införde ett under en äldre period allmänt användt tecken (*þ, th*) utan ett nytt, är det väl all rimlighet för att detta nya tecken återgaf ljudet, att således dessa med *t* skrifna ord hade *t*-ljud. Icke synnerligen länge därefter hade dock i alla händelser åtskilliga dylika ord sångbar konsonant, hvilket inses af den under förra hälften af 1600-talet början de skrifningen med *d*.

Utvecklingen från *þ*- till *d*-ljud kan hafva försiggått på två sätt: antingen *þ* — *ð* — *d* eller *þ* — *t* — *d*. Återgifva, såsom sannolikt är, *tå*, *tijt* o. s. v. i Gustaf I.s bibel ljudet, hafva dessa ord i sv. liksom andra med begynnande *þ*-ljud förändrat detta till *t*-ljud, hvilket därefter öfvergått till *d*-ljud. I danskan tycks utvecklingen hafva varit densamma. Ty om öfvergången varit *þu* — *ðu* — *du*, skulle *ð* hafva blifvit *d*, en förändring som annars, så vidt jag vet, icke är bruklig i detta språk. Men har utvecklingen varit *þ* — *t* — *d*, så kan ej heller i danskan *d*-ljudet vara gammalt, då säkerligen en tid framåt under fd. språkperioden *þ*-ljudet bibehöll sig.

Att *þu* o. s. v. åtminstone i den äldre ags. hade *þ*-ljud bevisas af alliterationer: *þîne* (thine) allitererar med *geþeahtunge* (thinking), *þæne* (that) med *þurstige* (thursty), *þonan* (thence) med *Thrâcia* (March: Anglo-saxon and Early English pronunciation, i Transactions of the American Phil. Association 1871, aftryck i Kölbings Engl. Studien I., s. 316). För icke-sångbar konsonant i äldre språket tala dessutom eng. *forthy* (föråldr., *th* ej sångbart) och *tother* (af *the other*).

Det frågas nu: hvad har orsaken varit till öfvergången från icke-sångbar till sångbar konsonant i dessa svenska, danska, norska och engelska ord med äldre *þ*-, då icke-sångbarheten bibehållits i andra med ursprungligen samma begynnelsekonsonant?

De i fråga varande orden äro pron. och partiklar; det måste vara en omständighet, som är gemensam för dessa ordklasser, hvilken förklarar förhållandet. En karakteristisk likhet för dem är, att de ofta eller oftast användas utan akcent. Man akcentuerar icke *dén store* utan *den stóre*,

icke *då' han kom* utan *då han kóm*, icke *dä'r borta* utan *där bórta*. Äfven om man i vår moderna skrift utsatte akcenttecken, skulle således dylika ord oftast sakna sådant, på samma sätt som i grekiskan μου, σοι, μιν o. s. v. sakna akcenttecken. Härmed bestrides icke att dylika ord undantagsvis användas med akcent. Men då de oftast förekomma akcentlösa, är det klart att de måste vara underkastade samma förändring som akcentlösa stafvelser (tillhörande ord med akcent på en annan stafvelse), och det är naturligt att en dylik förändring bibehålles, äfven då ordet undantagsvis får akcent.

Men den förändring som ett *þ*-ljud och ett *t*-ljud undergå i oakcentuerad stafvelse, är just att de ersättas af sångbara ljud. Exempel på sporadisk öfvergång *þ* — *ð* i isl. i oakcentuerad stafvelse af akcentuerade ord lemnar Icel.- Engl. Dict. s. 729: *Hallðór* = *Hallþór*, *Steinðórr* = *Steinþórr*, *Sviðióð*, *alðingi*, *alðýða*. För denna fråga ännu mera upplysande äro sådana föreningar som *far-ðu*, *gör-ðu*, *sjá-ðu* = *far þú* (imperat.) o. s. v.; *kalla-ðu*, *tala-ðu* = *kalla þú*, *tala þú*; *síðan-ðú* = *síðan þú* (Icel.-Engl. Dict. s. 93). Öfvergång af *t* i oakcentuerad stafvelse till sångbart ljud (*ð*) visar nyisl., jämförd med äldre isl., i ord sådana som *talat* — *talað*, *landit* — *landið*.[1])

Ljudfysiologiskt är denna förändring i akcentlösa stafvelser och (oftast) akcentlösa ord lätt förklarlig. En akcentlös stafvelse uttalas med mindre exspiratoriskt tryck än en akcentuerad, och således uttalas i den oakcentuerade stafvelsen äfven hvarje ljud med mindre exspiratoriskt tryck än samma ljud i den akcentuerade. Hvad åsigt man än har med afseende på den karakteristiska ljudfysiologiska skillnaden mellan tenues och mediæ, så torde det allmänt medgifvas, att under normala förhållanden den luftström, som vid frambringandet af en tenuis bryter ljudspärret, är starkare än den som bryter det vid utsägandet af motsvarande media. Sievers anser (Lautphysiologie s. 63 ff.) denna skillnad i

---

[1]) Jmf. det akcentlösa engelska *with*, med sångbar, *therewith*, *wherewith*, *forthwith* med icke-sångbar interdental frikativa.

exspirationstryck vara karakteristisk för skiljandet mellan tenues och mediæ. Men äfven om man med Brücke finner den karakteristiska olikheten ligga i stämbandens vibrering eller icke-vibrering, åstadkommer dock stämbandens närmande till hvarandra den — låt vara sekundära — verkan, att ljudspärret vid frambringandet af media brytes med mindre styrka än vid frambringandet af motsvarande tenuis. Luftströmmen har nämligen, innan den hinner fram till det bildade ljudspärret, genom sammandragning af ljudspringan redan delvis blifvit hämmad, då däremot, när stämbanden ej äro närmade för vibrering, ett dylikt hämmande inflytande på luftströmmen icke utöfvats. Samma skillnad i exspiratoriskt tryck fins äfven mellem *þ* och *ð* och mellan icke-sångbart och sångbart *s* (*s* och *z*).

Men frambringas de sångbara ljuden vanligen med mindre exspiratoriskt tryck än de icke-sångbara, så är det också naturligt, att språket har tendens att i akcentlösa stafvelser och (oftast) akcentlösa ord utbyta icke-sångbara ljud mot sångbara.

Öfvergången af begynnande *þ* (*t*) til *d* i svenska, danska och norska pronom. och partiklar och af *þ* till *ð* i motsvarande engelska ord förklaras således däraf, att dessa oftast sakna akcent.[1])

[1]) Anmärkningsvärdt är att, då nysv. *ty* har icke-sångbar explosiva, de på första stafvelsen akcentuerade *dylik* (fsv. *þyliker*) och *dymedels* hafva sångbar explosiva. Jag förklarar detta genom en i äldre språket herskande, från nu vanliga uttal afvikande lag för sammansatta ords akcentuering. I Westes Dictionnaire françois et suédois (tryckt år 1807) akcentueras *dymédels*, och därmed är försvagningen till *d*-ljud i detta ord utredd. Att i äldre svenskan hufvudakcenten i sammansatta ord ofta låg på senare sammansättningsleden framgår ur en anmärkning i Andreas Arvidi Thet Swenske Poeterij (tryckt år 1651) kap. IV, momentet 3, hvilken uppgift, så vidt jag vet, icke blifvit påaktad af nutidens vetenskapsmän. Det heter: „Alle the Ord, som äre kompne tilsamman af twenne *Monosyllabis*, hafwa samma arten som *Monosyllaba*, aff hwilka the sättias tilsamman, så at the kunne antingen sättias långe eller kårte til bägge[s] Stafwelserne, eller och til een thera vphöyas, och til then andre sänckias, såsom till Exempel Hwsgudh, Bergtråll, Snoorsleeff, Träfaat, Skinnbrook, Ööltook, Halmhatt, Blecktratt

Men är denna förklaring af öfvergången af germ. *þ* till *ð* och *d* i dessa ord riktig, har man skäl att vänta liknande förändring af andra konsonanter (från icke-sångbart till sångbart ljud) i ord som merendels sakna akcent.

Isl. *-t* bevaras i nyisl., t. ex. *rit, hvít* (fem.). I några få, oftast akcentlösa ord öfvergår det till *-ð*:

isl. *at* — nyisl. *að* isl. *vit* (pron. pers.) — nyisl. *við*
isl. *þat* — nyisl. *það* isl. *þit* (pron. pers.) — nyisl. *þið*.
isl. *hvat* — nyisl. *hvað*

En liknande öfvergång från *-t* till *-d* möter i norskan:

fnorska *mit* (pron. pers.) — nyn. *mid*
fnorska *þit* (pron. pers.) — nyn. *did*.

I svenskan förklaras härigenom förändringen från fsv. *hvat* till nysv. *hvad*. Aurivillius upplyser (Cogitationes de Lingvæ Svionicæ - - recta scriptura & pronunciatione - - 1693, s. 121), att på hans tid ordet *thet* merendels uttalades med slutande *d*-ljud. Orsaken till förändringen *t—d* är densamma som i *hvad*. I nuvarande språket säges oftast „*de*" med afnött slutkonsonant.

I danskan har fornspråkets *-t* genomgående blifvit sångbar interdental frikativa, så att de akcentlösa orden göra här intet undantag från regeln.

Fick upptager Vergl. Wörterb.[3] under germ. *tô* endast ags. *tô*, fht. *za, ze, zi, zuo*, mht. *ze, zuo*; icke got. *du*. Han underlåter det, naturligtvis emedan begynnelse-konsonanten i got. icke öfverensstämmer med det germ. *t* i detta ord, hvilket *t*-ljud bestyrkes såväl af ags. *tô* som af fht. *za*.

---

etc." Häraf framgår att, då vid midten af 1600-talet två enstafviga ord (åtminstone enstafviga subst.) sammansattes till ett ord, hufvudakcenten kunde falla antingen på första eller på andra sammansättningsleden. Såsom bekräftelse härpå kan anföras att, då i Skånemålet (Skytts härad) ett enstafvigt subst. utan genitivt *s* sammansättes med ett annat subst., får senare sammansättningsleden akcent, t. ex. *solskínn* (solsken), *sjömánn* (sjöman), *smörmád* (smörgås). I några danska landskapsmål användes en liknande akcentuering, företrädesvis på Fyen och Ärö (Dyrlund, Udsigt over de danske Sprogarter s. 36). Jag hoppas få tillfälle att framdeles undersöka denna akcentlags utbredning i germ. språk på ett äldre stadium.

Men då ordet liksom andra prepositioner oftast måste hafva saknat akcent, förklaras därigenom öfvergången från germ. *tô* till got. *du*. I betydelsen öfverensstämmer got. *du* med ags. *tô*, fht. *za*, och man är således berättigad att påstå dessa ord vara identiska.

Men icke blott för *t*-ljud, äfven för *k*-ljud gäller samma lag.

Isl. *-k* är i allmänhet oförändradt i nyisl., t. ex. *sök*, *þak*. I några akcentlösa ord öfvergår det dock till *-g*:

isl. *ek* — nyisl. *eg* | isl. *þik* — nyisl. *þig*
isl. *mik* — nyisl. *mig* | isl. *sik* — nyisl. *sig*
isl. *ok* — nyisl. *og* | isl. *mjök* — nyisl. *mjög*.

Liknande former af dessa pers. pron. finnas i färöiskan: *eg*, *meg*, *teg*, *seg*.

I norskan är förhållandet äfven detsamma:

fnorska *ek* — nyn. *eg* | fnorska *sik* — nyn. *seg*
fnorska *mik* — nyn. *meg* | fnorska *ok* — nyn. *og*.
fnorska *þik* — nyn. *deg*

I svenskan ser man samma utveckling i

fsv. *jak* — nysv. *jag* | fsv. *nokon* — nysv. *någon*
fsv. *mik* — nysv. *mig* | fsv. *ok* — nysv. landskapsmål *åg*[1])
fsv. *þik* — nysv. *dig*
fsv. *sik* — nysv. *sig*

äfven i utvecklingen fsv. *taka* — nysv. *taga* kan man misstänka samma verkande kraft, då man besinnar huru ofta detta verb förekommer utan akcent i föreningar sådana som *taga fràm*, *taga fátt*, *taga våra på*, *taga fásta på*.

Exempel från germ. språk på öfvergången *p*—*b* i akcentlösa ord kan jag icke anföra. I latinet finnas däremot några dylika, hittills, så vidt jag vet, oförklarade företeelser:

sskr. *upa* — gr. *ὑπό* — lat. *sub*
sskr. *api* — gr. *ἐπί* — lat. *ob* (och *op*)
sskr. *apa* — gr. *ἀπό* — lat. *ab*.

Öfvergången af ags. *of*, *äf* till eng. *of* (uttal. *ov*) förklaras på samma sätt; *off*, *thereóf*, *whereóf* hafva bibehållit *f*-ljudet.

---

[1]) Särskildt i Norrland (Rydqv. IV, 421).

Utvecklingen *s—z* (sångbart *s*), hvilket sedermera blifvit *r*, är af samma slag som de ofvan afhandlade förändringarne: öfvergång från icke-sångbart till sångbart ljud.

Den möter i isl. och fsv. ord, som oftast sakna akcent:
got. *mis* — isl. *mér*, fsv. *mær*
got. *þus* — isl. *þér*, fsv. *þær*
got. *sis* — isl. *sér*, fsv. *sær*
got. *veis* — isl. *vér*, fsv. *vir*
got. *jus* — isl. *ér*, fsv. *ir*
got. *us* — isl. *ór*, fsv. *ur*
got. *hvas* — fsv. *hvar*
äldre isl. *es* (relat. part.) — yngre isl. *er*, fsv. *ær*
äldre isl. *es* (3 sg. pres. af *vesa*) — yngre isl. *er*, fsv. *ær*
äldre isl. *vesa*, *vas* — yngre isl. *vera*, *var* — fsv. *væra*, *vara*, *var*
och andra former af samma verb. Vexlingen mellan *s* och *r* i impf. (*vas-vórum*) är i detta liksom i andra verb, såsom Verner i sin afhandling: Eine ausnahme der ersten lautverschiebung (K. Z. XXIII, 97 ff.) visat, beroende på en i germ. språk på ett äldre stadium herskande akcentlag, enligt hvilken i pl. af dylika impf. ändelsen akcentuerades. I stamstafvelsen, som således hade ett minimum af exspiratoriskt tryck, öfvergick därför icke-sångbart konsonantljud till sångbart. Samma orsak — akcentlöshet — vållade således här konsonantförsvagning i oakcentuerad stafvelse som i de här afhandlade oakcentuerade orden.

Ursprungligen icke-sångbart *s* kan i eng. i akcentlösa ord blifva sångbart:

ags. *is* — eng. *is* (*s* = *z*)
ags. *vas* — eng. *was* (*s* = *z*)
ags. *his*, the Ormulum *hiss* — eng. *his* (*s* = *z*)
ags. *ealsvâ* — feng. *alse*, *als*, *as* — nyeng. *as* (*s* =*z*).

En utveckling föranledd af samma orsak möter i

fht. *mir* jämfördt med got. *mis*
fht. *dir* — — got. *þus*
fht. *wir* — — got. *veis*
fht. *ir* — — got. *jus*
fht. *er* — — got. *is*

fht. *ar*, *er*, *ir*, *ur* (prepos.) — got. *us*
fht. *hwer* — got. *hvas*.

Dessa ord göra undantag från den germ. slutljudslagen, att germ. *-s* försvinner i de vestgerm. språken (Scherer: Zur Gesch. d. d. Spr. 97 f.). Deras afvikande från denna lag står säkerligen i sammanhang med öfvergången från *-s* till *-r*. Tänker man sig nämligen att på grund af ordens akcentlöshet *s* blef *r* (eller *z*) redan före tillämpandet af slutljudslagen, är det förklaradt hvarför det ursprungliga *-s* i dessa ord bevarades, ty såsom *-r* kunde det enligt denna lag kvarstå, då *-r* äfven annars möter i fht. (*fatar*, *pruodar*, *swëstar*). Jmf. Scherer anf. arb. s. 103.

Om de fsax. formerna, *wi*, *gi*, de ags. *ve*, *ge*, de ffris. *wi*, *i*, *gi* o. s. v. utvecklats omedelbart ur äldre former på *-s*, d. v. s. om den germ. slutljudslagen här tillämpats, eller om mellanliggande utvecklingsformer på *-r* funnits, är ovisst (jmf. Scherer anf. arb. s. 98). Att ett ur *-s* utveckladt *r* lätt försvinner i oakcentuerade ord, visar svenskan: fsv. *vir* — nysv. *vi*, fsv. *ir* — nysv. *I*, fsv. *hvar* — nysv. *ho*, fsv. *ur* och *u*, fsv. *ær* och (redan i fsv.) *æ*.[1]

Isl. begynnande *þ* har i några akcentlösa ord i färöiskan mot regeln öfvergått icke till *t* utan till *h*:

isl. *þessi*, *þetta* — färö. *hesin*, *henda*, *hetta* o. s. v.

---

[1] Att konsonantljud ofta utstötas ur ord som sakna akcent, torde vara allmänt erkändt. Härigenom förklaras äfven formerna utan *k* af germ. *skolan*. Got. endast *skulan*, men fht. både *scolan* och *suln*, mht. både *scolen* och *soln*; nht. blott *sollen*. Fsax. *sculan* men ffris. både *skila* och *sela*, nyfris. *schillen* och *sillen*. Ags. *sculan*, men Beowulf har vanligen i presens endast *s-*, hvilket äfven träffas i feng. (Koch: Hist. Gramm. I, 354). Isl. har *skulu*, fsv. *skula*, men i elfdalskan förekomma i inf. både *skoula*, *skou* och *su*, *sö*, i pres. både *skall* och *sa*, i impf. både *skulle* och *sulle*, *sölle* (Rietz s. 606), och i norska bygdemål i impf. konj. *skilde* och *sille* (Aasen: Ordb. s. 691). — I Gottlandslagen finnas på flera ställen *al*, *all* (skall), *ulu* (skola) (Rydqv. I, 271); i Mora (enligt Rietz s. 606) inf. *ula*, pres. *al*, impf. *uld'*. Bortkastandet af båda begynnelsekonsonanterna bör säkerligen förklaras på samma sätt som bortkastandet af *k*: ordet användes ofta utan akcent.

isl. *þar* — färö. *har* isl. *þagat* — färö. *hagar*
isl. *þaðan* — färö. *haðan* isl. *þó at* — färö. *hóast*
(jmf. Hammershaimb: Færøisk Sprogl. i Annaler f. nord. Oldk. 1854, s. 253).

På svenska runstenar finnas af pron. *þessi* former med begynnande *h*: *hinna* (ack. sg. mask.), *hisan*, *hissan* (samma form) (jmf. Dieterich: Runen-sprach-schatz s. 169 f., Rydqv. II, 497 f.), och i svenska landskapsmål möter samma ljudöfvergång: i Kalix *hissin*, f. *hissar*, n. *hittä* (Widmark: Vesterbottens landskapsmål s. 17), i Kalmar län, Finland, Estland och på Gottland *hissen* eller *hessen* (Rydqv. IV, 299, Rietz s. 294), i Kalmar län *hissen-hjern* (den här), i Blekinge *hessenhjerna* (Rietz s. 294), i Uppland, Vesterbotten, Finland, Dalarne, Estland *hä* (fsv. *þæt*) (Rydqv. IV, 299, Rietz 278, Freudenthal: anf. arb. s. 192). I Indherred i Norge säges *paa hæn sia* = på denna sidan (Aasen: Gr. s. 185).

Jag har här påpekat utvecklingen *þ* — *h* i akcentlösa nordiska ord, emedan med tillhjälp af denna ljudlag ett hittills, så vidt jag vet, oförklaradt pronominelt ord torde finna sin lösning.

Sv. Spr. L. II, 480 f. gör Rydqvist ett par försök att tyda orden *han*, *hon* utan att dock själf godkänna något af dem. Äfventyrligt finner han att härleda *han* från *hani*, och „föga mer sannolik“ finner han tydningen af *han*, *hon* såsom biformer till *hin*. Helst vill han sammanställa dem med ags. *he*, *heó*, *hit*, ffris. *hi*, *hiu*, *hit*, men såsom han själf invänder, „återstår det dock att belysa det thematiska *n* i det Skandiska ordet“. Och än mer: vokalljuden *a* och *o* blifva jämväl oförklarade. Oaktadt denna förklaring torde vara den oftast antagna (jmf. Lottner: K. Z. V, 396; VII, 38 f.), kan den alltså säkerligen anses endast såsom en nödfallsutväg. Icke heller tyckes Grimms tydningsförslag (Geschichte der d. Spr. s. 756) tillfredsställande, enligt hvilket isl. *hann*, *hón* skulle hafva uppstått af got. *his jains*, *hi jaina* (jmf. äfven Scherer: Zur Geschichte d. d. Sprache s. 371 f.).

Jag ser i isl. *hann*, *hón* samma ord som i isl. *þann* (ack. sg. mask. af *sá*), *þá* (ack. sg. fem. af *sá*).

Isl. *þann* motsvaras af got. *þana*, sskr. *tam*; isl. *þá* af got. *þô*, sskr. *tâm*. Got. *sa*, *sô*, *þata* betydde så väl „den (han)“ som „denne“, och före uppkomsten af ordet *þessi* hade äfven det nordiska *sá*, *sú*, *þat* båda dessa betydelser (Bugge: Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, 112 f.). Då *þann* användes i betydelsen „denne“, hade det akcent, i betydelsen „den, honom“ var det akcentlöst, och häri låg orsaken till ordets differentiering: i den senare ställningen öfvergick *þ* till *h* liksom i de ofvan anförda orden från färöiskan, runspråket och svenska landskapsmål. *Hann*, som således ursprungligen är ack., användes sedan äfven för nom., liksom i samma ord under en senare språkperiod fsv. ack. *þan*, *þæn* utträngde nom. *sa*. Af samma orsak utvecklades i fem. af *þá* formen *há*, och analogien med mask. vållade inträngande af *-n*, alltså *hán*, och just denna form möter i Gottlandslagen. Där skrifves nämligen mask. *hann*, fem. *han*, stundom *haan*, hvilket, såsom Schlyter anmärker (Ordbok s. 260, Gottlandsl. s. 263), visar att vokalljudet i mask. var kort, i fem. långt. I nuvarande gottländskan användes ännu någon gång *ha* (hon) med afnött *n* liksom i andra dialekter *ho* för *hon* (Rydqv. II, 479, Schlyter: Glossar till Gottlandsl.) Att antaga *n* i fem. såsom ursprungligt (sskr. *tâm*) och bibehållet genom analogien med mask. torde vara mindre riktigt. Liksom ack. mask. *hann* öfvergick till nom., användes äfven fem. *hán* såsom nom., men i denna användning, och sedan *hann* antagit adjektivböjning, fordrade *hán* omljud, och liksom fem. till *knár* är *knó*, utvecklades af *hán* formen *hón*. Detta är den i isl. manuskript vanligaste formen. Då vid sidan däraf äfven användes *hún*, är denna utan tvifvel att uppfatta såsom uppkommen genom vokalförsvagning i akcentlöst ord, på samma sätt som i oakcentuerad stafvelse äldre isl. *o* motsvaras af yngre isl. *u*, t. ex. *tóko*—*tóku*.

Utvecklingen af fsv. *han*, *hon* har varit densamma som af isl. *hann*, *hón*. Fsv. *hon* visar *u*-omljud af *â*, något som annars enligt Edzardi (Brechung u. Umlaut im nordischen

i Pauls och Braunes Beiträge IV, 150) ej fins „im Ostnordischen“. Den vid sidan om *hon* uppträdande fsv. formen *hun* är tvifvelsutan att tyda liksom isl. *hún*. *Hon* har numera kort vokalljud i nysv., men den ursprungliga kvantiteten är bevarad i sammansättningar sådana som *honkön*, *honblomma* samt i det af *hon* härledda subst. *hona*. Det af *han* härledda motsvarande mask. *hanne* upptages ej i Ihres Glossarium sviogoth., som i stället har det nu föråldrade subst. *hann*. I danskan användas *han*, *hun* oföıändrade såsom subst. i betydelsen *mas*, *femina*. De i svenska landskapsmål använda *ho*, *hu* böra säkerligen icke uppfattas såsom kvarstående från den tid, då ordet ännu icke i analogi med mask. antagit *n*, utan -*n* har afnötts i detta liksom i andra akcentlösa ord med ursprungligt -*n*: fem. *mi* (men mask. *min*), fem. *di* (men mask. *din*), fem. *si* (men mask. *sin*).

Han, *hon* slöto sig i böjning närmast till adj. Af den ursprungliga ack., isl. *hann*, fsv. *han*, utvecklades en gen. *hans* liksom i svenskan af ursprungliga ack. *den* — *dens*. Isl. *hánum*, fsv. *hanum* håfva den vanliga adjektiva dat.-ändelsen, som stundom verkar omljud: isl. *hónum*, fsv. *honum*. Anmärkningsvärdt vid denna form är stamstafvelsens långa vokalljud (i nysv. så väl lång som kort vokal). Att stamstafvelsen förlängdes är mindre underligt, ty i de öfriga kasus i mask. (nom. och ack. *hann*, gen. *hans*) var den lång genom position, och förlängningen kunde då lätt öfverföras äfven till dat.; men man hade då väntat att *n*-ljudet, icke att *a*- (*o*-)ljudet skulle blifvit långt. Någon fullt tillfredsställande förklaring häraf kan jag icke gifva, men omöjligt är väl icke, att vokallängden ursprungligen öfverflyttades från fem. *hón* til dat. **hŏnum* (med omljud). Visserligen har i allmänhet fem. föga inflytande på mask.-formens utveckling, men det ofta använda ordet *hón* kunde lätt göra undantag härifrån. Likheten hos formerna var den, att de båda, och endast dessa två, hade omljud (i fsv. äfven den sällsynta ack. *hona*, också säkerligen med långt *o*-ljud). Sedan härigenom *hónum* fått lång stamvokal, förlängdes den äfven i **hănum* (utan omljud): *hánum*.

I ack. fem. har den ursprungliga formen med lång stamstafvelse undanträngts af en ny, bildad af mask.: isl. och fsv. *hana*, och återfinnes blott i nom., på samma sätt som *han*, ursprungligen en ack., i nysv. endast är nom. och såsom ack. ersatts af *honom*. Stundom användes i fsv. ack. *hona*, som bildats af nom. fem.; i norska bygdemål träffas äfven ack. *hona* (Aasen: Gr. s. 181). Äfven de andra oblikva kasus i fem. bildades ursprungligen regelbundet af mask. *hann*: dat. i runor *hani*, fsv. *hanni*; gen. i runor *hanar*[1]) (Munch: Den ældste nord. Runeskrift s. 30, Rydqvist II, 479.). Vanligare än *hanni* är dock i fsv. *hænni*, den isl. dat. är *henni*; den fsv. gen. är *hænnar*, den isl. *hennar*. Dubbelskrifningen af *n* i dessa former är fullt regelbunden: liksom isl. *heiðinn* i gen. och dat. hade *heiðinnar*, *heiðinni* och fsv. *heþin* hade *heþinnar*, *heþinni*, så fingo isl. *hann*, fsv. *han nn* i dessa former (jmf. Wimmer Fn. Forml. s. 86). Vokalförsvagningen från *a* till *æ* (*e*) i stamstafvelsen är däremot anmärkningsvärd. Men en dylik försvagning fins äfven i andra gamla pronominalformer, t. ex. äldre *þannsi*, yngre *þensi*; äldre *þatsi*, yngre *þetta*; så äfven i *þennug* = *þannug*, *þengat* = *þangat* (jmf. Bugge: Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, 115 f.). Att i isl. dat. *henni*, fsv. *hænni* se *i*-omljud, som sedan öfverförts äfven till gen., torde svårligen vara möjligt, då annars ord med adjektivböjning sakna omljud i dat. sg. fem. Jag lemnar därför ett annat förslag till förklaring. Äfven i andra former af tredje personens personliga pron. än i dat. och gen. fem. möter försvagning af stamvokalen: i äldre Vestgötalagens Retl. B. 5 fins *hæn* (= fsv. *han*) och Mandr. 8 *æn* (= fsv. *han*); i norskan finnas ack. fem. *hena* och nom. mask. '*en* (Aasen: Gr. s. 181); i estsvenskan nom. och ack. mask. *in* (Freudenthal: anf. arb. s. 192); i nysv. talspråket ack. mask. '*en* (af fsv. ack. *han*), hvilken form redan möter i fsv. (Rydqvist II, 534 f.). Dessa försvagningar af *a* till *æ* (*e*, *i*) i pron. *han* kunna alla uppfattas på samma sätt. Det är ofvan visadt, att i åtskilliga akcentlösa ord konsonanter

---

[1]) I Namdalen i Norge användes gen.-formen *hanna* (Aasen: Gr. s. 181).

försvagats; det är då att vänta, att vokalerna i dylika ord äfven skola vara underkastade försvagning. Men ett *a*-ljud i oakcentuerad stafvelse öfvergår just till *æ* (*e*, *i*); det är därför naturligt, att *a*-ljud i ett akcentlöst ord äfven kan försvagas till något af dessa ljud. Pron. *han* saknar oftast akcent, och detta har vållat vokalförsvagning i några af dess former: dat. *hænni*, *henni* är försvagning af *hanni*, gen. *hænnar*, *hennar* af *hanar*, liksom norska ack. *hena* af *hana* och Vestgötalagens *hæn*, *æn* af *han*.

De fsv. ack.-formerna *han*, *hana* äro i nysv. utträngda af dat.-formerna *honom*, *henne*. På samma sätt har dat. *dem* ersatt ack. mask. *þa* och ack. fem. *þær*, liksom *hvem* ack. *hvan*. Engelskan visar, jämförd med ags., samma utveckling i pron.: ags. ack. *hine* har vikit för dat. *him*; i fem. ack. *hi*, *heo* för dat. *hire* (eng. *her*); dat. *them* (ags. *þâm*, *þæm*) användes i stället för den gamla ack. *þa*, dat. *whom* (ags. *hvam*) för ags. ack. *hvone*. I franskan brukas den ursprungliga dat. *moi* (lat. *mihi*—*mî*), vid imperativ såsom ack. (*louez-moi*) och dessutom såsom nom. (*moi qui*). På samma sätt har dat. *illi-huic* gifvit upphof åt *lui*. Det är anmärkningsvärdt att i pron. dat.-formen ofta segrar öfver ack.-formen, då annars ofta ett motsatt förhållande eger rum; i sg. af fsv. subst. och adj. t. ex. uttränges dat.-formen af ack.- formen. Orsaken till den motsatta utvecklingen i åtskilliga pron. bör sökas däri, att dessa, som ofta beteckna personer, oftare än subst. och adj. användas såsom indirekt objekt.

Öfvergång från *a* till *æ* eller *e* liksom i *hanni* — *hænni*, *henni* spåras i flera andra oftast eller ofta akcentlösa ord. Isl. *a* motsvaras vanligen i stamstafvelsen af fsv. *a*, t. ex. *fara* — fsv. *fara*, men af *æ* i några ofta oakcentuerade ord:
isl. *þann* (ack.) — fsv. *þæn* (och *þan*), nysv. *den*
isl. *þat* (nom. och ack. neutr.) — fsv. *þæt* (och *þat*), nysv. *det*
isl. *þar* — fsv. *þær* (och *þar*), nysv. *där*
isl. *þaðan* — fsv. *þæþan*, nysv. *dädan*.

Förhållandet är detsamma i fdanskan. Isl. *a* motsvaras oftast i stamstafvelsen af fd. *a*, t. ex. isl. *fara* — fd. *faræ*, men af *æ* i *þæn*, nyd. *den*; *þæt*, nyd. *det*; *þær*, nyd.

der; *þæþæn*, nyd. *deden*. Äfven så har fd. *iak* (och *iæk*) gifvit nyd. *jeg*.

Got. *ă* i stamstafvelsen motsvaras i fht. och fsax. af *a*, t. ex. got. *namo* — fht. *namo*, fsax. *namo* och äfven i ags. och ffris. framför *m* och *n* af *a* (eller *o*): ags. *nama* (och *noma*), ffris. *nama* (och *noma*).

Dock motsvaras got. *hvan* af fht. *hwenne* (och *hwanne*), nht. *wenn* (och *wann*); af ags. *hvenne* (och *hvanne*), eng. *when*; af ffris. *hwenne*.

Got. *þan* motsvaras af fht. *denne* (och *danna*), mht. *denne* (och *danne*), nht. *denn* (och *dann*); af ags. *þenne* (och *þanne*), eng. *then*; af ffris. *thenne* (och *thanna*).

Got. *hvas*, *hvana*, *hvamma*, motsvaras af fht. *hwer*, *hwenan*, *hwen*, *hwemu*, af fsax. *hwe*, *hwena*, *hwemu*.

Got. *sa* motsvaras af fsax. *se*; got. *þana* af fht. *den*, af ffris. *thene*; got. *þamma* af fht. *demu*, fsax. *themu*. Ags. *þæm* (dat. pl.) vid sidan om *þâm*, fastän annars *â* bibehålles framför *m*.

Got. *hvaþar* motsvaras af fht. *hwedarêr*, af fsax. *hweðar*.

Fht. *gagan* motsvaras af mht., nht. *gegen*.

Akcentueradt lat. *ŏ* och *ō* blir i franskan *eu*, t. ex. *prŏba* — *preuve*, *mŏla* — *meule*; *mōbilis* — *meuble*, *sōlus* — *seul*; lat. *o*, efterföljdt af två konsonanter, blir *o* i franskan, t. ex. *córpus* — *corps*, *fortis* — *fort*. Däremot öfvergår i följande akcentlösa ord *o* til *e*: lat. *quod* — fr. *que*; lat. *non* — ffr. *nen* — nyfr. *ne*; ffr. *ço* — nyfr. *ce*; ffr. *jo* — nyfr. *je*. På liknande sätt har lat. (*il*)*lum* gifvit fr. *le*, lat. (*il*)*los* fr. *les*, lat. (*il*)*las* fr. *les*.

Såsom resultat af denna uppsats kan framhållas:

1) i (ofta) akcentlösa ord i nordiska språk och engelska öfvergår icke-sångbart konsonantljud ofta till sångbart, och samma utveckling möter sporadiskt äfven i andra språk.

2) i (ofta) akcentlösa ord öfvergår i flera germ. språk stamstafvelsens *a* stundom till *æ* eller *e*.

3) pron. *han* har utvecklats ur ack. *þan*, pron. *hon* ur ack. *þa*.

Lund, 4. dec. 1877.

Sproglige Oplysninger om Ord i gamle nordiske Love.

Af Sophus Bugge.

I.

Svenske Ord.

Forkortninger: Chr. = Christoffers Landslag.
G. eller Gutal. = Gutalag eller Gotlandslagen.
H. = Helsingelagen.
ME. = Magnus Erikssons Landslag.
SM. = Södermannalagen.
Sm. eller Smål. = Smålandslagens Kyrkbalk.
St. = Magnus Erikssons Stadslag.
U. = Uplandslagen..
VG. = Västgötalagen.
VM. = Västmannalagen.
ÖG. = Östgötalagen.

Jeg medtager Ord af Gutasaga (Gotlands historia).

arþa, fem. SM. Bygn. 2 pr.: *stiæla arþo af sila.* Schlyter forklarer: „något till seltyg hörande ting, tilläfventyrs selpinne l. sölja". Ordets Betydning oplyses af de nulevende Bygdemaal, hvori Ordet er bevaret. Det betegner der Sælestroppe, Løkke, hvorved Skaglerne fæstes til Hestesælen. Rietz opfører fra Vestergötland og Östergötland *åla* (med „tykt" supradentalt eller cerebralt *l*) f. „sammanvriden hank af björk eller af en hopvriden vidja i st. f. selpinne m. m."; fra Södermanland og Upland opgiver han Formen *åldra*, men har dog ogsaa fra Södermanland Formen *åla* (tykt *l*) i Sammensætningen *vedje-åla* „vidjehank, hvarmed man leder kreatur till marknaden" (S. 839). *Arþa* bør da forstaaes i den Betydning, det usammensatte Ord endnu har i Södermanland. Det heder efter Rietz i Helsingland *åla*, i Verml. og Dalsland *ala*; ligesaa i Dalarne; i Norrbotten, Vesterbotten, Medelpad er det Hankjønsord; i Ångermanland *alder* pl. (Rietz S. 9). I Norge *ora, ore* eller *ole* (med tykt *l*) fem.;

i Telemarken *orde*; Sogn *orra*; Smaalenene *uldra*; Senjen. *ara*. Kjendes det i Dansk? I. Aasen har af Formerne *ara* og *orde* sluttet en gammel Form *arða*, *ǫrðu*. At dette er rigtigt, viser *arþo* i SM.; medens det bliver klart, at Rietz og Noreen (Ordbok öfver Fryksdalsmålet) har Uret i at henføre det her omhandlede nu i Almuemaalene brugelige Ord til det gamle *ál*, Rem. Herimod taler allerede Vokalen *a* i Rodstavelsen ved den vermlandske og dalslandske Form. Jeg formoder, at *arþa* er afledet af Roden *ar* i den Betydning, som fremtræder i sanskr. *ar-pajâ-mi*, stikker ind, befæster, jfr. gr. ἀραρίσκω, føier sammen. Ordet er dannet paa samme Maade som oldn. *varða*, der er beslægtet med *verja*, got. *varjan*.

bleko. U. Kp. 2 pr. VM. II Kp. 2 pr.: *Kiöpir man wax ællr salt ær þæt bleko blandæt. ællr sand blandæt.* Schlyter forklarer: „förfalskad genom inblandning af främmande ämnen" af isl. *blekkja* „bedraga". Imod denne Forklaring taler for det første Ordets Form *bleko*, ikke *blækkio*, jfr. f. Ex. *stækkia*. For det andet maa man, da *bleko blandæt* ved *ællr* er forbundet med *sand blandæt*, vente, at *bleko* ligesom *sand* betegner et bestemt Stof, som indblandes. For det tredje er et tilsvarende Substantiv *blekkja* ikke paavist i Islandsk. Efter min Mening er *bleko* Dativ af Subst. *bleka* fem., der er det samme som *bleka* fem. Kalkjord, der endnu bruges i Jemtland; *blajkå* fem. paa Gotland, Rietz S. 40; i Vendsyssel *Bleg* (for *Blege*), Kalkjord, Molbech; oldn. *bleikja* fem. „Hvidfarve, hvidagtig Lerjord, Kridt" Fritzner.

bono. VG. IV, 16, 12: *han lot göræ bokinæ bono.* Ordet er efter min Mening Accus. sing. fem. i bestemt Form af Participiet *boen* Rydq. I, 122, af Verbet *boæ*, *bo*, der forekommer flere Gange i samme Afsnit, jfr. *tronom* af *troen* Rydq. II, 405; *bono* = oldnorsk *búnu*. Adjectivet er stillet efter Substantivet, der har den bestemmende Artikel, som straks foran *handinæ hælhu*. Ordet har her væsentlig samme Betydning som i oldnorsk ved *búinn bolli*, *búit horn*, *búit belti* o. s. v. Altsaa: den prægtig udstyrede Bog. Til det prægtige Udstyr har vel blandt andet hørt Indbindingen med Metalbeslag.

bruttu mø ÖG. „qvinna som vid bröllopp kläder bruden, och sitter närmast henne.“ Ordet kan ikke, som Schlyter mener, være opstaaet af *bruþu mø*; ti *þ* kan ikke mellem to Vokaler gaa over til *tt*, og *bruþa, brúða* bruges aldrig i samme Betydning som *bruþ*, oldn. *brúðr*, selv ikke i Islandsk, se Vigfussons Ordbog. Rietz S. 57 opfører vistnok feilagtig *bruþu mø* som et gammelsvensk Ord. I ÖG. Gipt. 8, 2 staaer Accus. *bruttu mø* (Var. *bryttumø*). Dette er en Sammendragning for *bruþtughu mø*, hvilket efter Oprindelsen betyder „en Mø som leder Bruden“. Lignende Sammendragning er *donde man* for *doghande man*. Rietz S. 57, som fremsætter et eget uheldigt Forslag til Forklaring af Ordets Oprindelse, opfører mange Former, som nu er brugelige i svenske Almuemaal. Af disse skal jeg anføre *brudtämma; brottmâ* Östergötl.; *bruttur* Upl. Her maa man vel gaa ud fra en gammel Nominativform *bruþtugha mar*. Dette er endnu tydeligere ved den danske Form *Brudetæmmer*, se Molbech Dialect-Lex. og Glossarium. Colding forklarer *Brudtæmme* „pronuba, quæ sponsam nubentem instruit, deducit & in lectum mariti collocat“, andre lignende. I Udtrykket „quæ deducit“ er den oprindelige Betydning af *tugha* udtalt. *bruþtugha* forekommer VM. II Æ. 2 pr., *bryttugha* G. 24 pr. Sidste Led er afledet af et til got. *tiuhan*, føre, lede, svarende Verbum, hvoraf i oldn. Pcp. *toginn* er bevaret og hvoraf sidste Led i oldn. *leiðtogi*, Fører, Veiviser, er afledet. Der er ingen Grund til her at finde Laan fra Tydsk. Et tilsvarende Hankjønsord er det gotlandske *bruttebonde* „brudgummens ledare“, af *bruþtughe bonde*.

eluiscr. Guta saga 1 pr.: *þa war gutland so eluist at þet daghum sanc oc natum war uppj.* Allerede i den gamle tydske Oversættelse er *eluist* ikke forstaaet, da det der er gjengivet ved *eliuch*. Schlyter og Säve har ikke kunnet oplyse Ordet. Efter en af Lyngby (i Antiqv. Tidsskrift 1858—60, S. 269) given Forklaring skulde *eluist* staa for *eluisct* Intetkjøn af *eluiscr*, egentlig hjemsøgt af Alverne, deraf hjemsøgt af Spøgeri, forhekset. Det vilde da formelt være samme Ord som tydsk *elbisch*, engelsk *elvish* (det til eng. *elvish* i Betydning svarende skotske *elphrish*, *elrische* kan betegne

„wild, frightful, respecting place“: elphrish places full of panike terrour, Jamieson Scottish Dictionary). Lyngby sammenligner med *eluist* det i den danske Dialekt i Angel brugelige *ellst* (Adj. neutr.) „led, afskylig, rædsom at høre eller se, ogsaa om et slemt Veir, om en ubehagelig Røg eller Lugt“ (Hagerup). Dette Ord synes at forudsætte en gammel Form *elfskr*. Denne Lyngbys Forklaring, som Schlyter kalder „föga lycklig“, er fra Betydningens Side tiltalende, men den kan vistnok ikke være den rette, fordi *i* i Suffixet *iska* efter Bemærkning af Candidat Söderberg fra Lund falder bort, undtagen hvor der ved dets Bortfald efter *n* med en Konsonant foran vilde fremkomme et utaaleligt Konsonantsammenstød (*gutniskr*). Efter min Formodning er *eluist* for *elvitskt*, Intetkjønsform til **elviskr* for **elvitskr*. Ordet betyder egentlig hjemsøgt af fremmede Væsener, d. e. hjemsøgt af Troldskab. Det er afledet af **elvitr*, Gen. Flert. **elvita*, Dat. Fl. **elvitum*. **elvita* er ganske det samme som oldeng. *ælwihta* Beowulf 1500 (Grein), der er brugt om Trolde, som bo i Søens Dyb. Samme specielle Anvendelse forudsættes i Gutasaga, hvor der er Tale om, at Øen om Dagene var sunken, men om Nætterne var oven Vande. **elvitr* er sammensat med *vitr*, Dat. Fl. *vitum*, Væsen Gut. I, 17, 4, = oldn. *vættr*. Første Led *el-* er det samme som i *ellar*, ellers, og er af et tabt **elr* = dalsk *äller*, got. *aljis*, lat. *alius*.

giefas. Guta saga 6 S. 104. *Engin gief nemda aiþir .j. gutlandi vtan kunungs aiþir*. Rydqvist I, 509 mener, at *gief* her er Imperativ, men Schlyter finder det med rette utroligt, at Verbet kan staa i 2den Person Imperativ, naar Subjectet er „ingen“. Schlyter tror, at *gief* er Skrivfeil for *giefi* eller snarere for *gieri*; men om man antager dette, saa er dermed ikke alle Vanskeligheder løste. Enten man beholder *gief* som Imperativ eller læser *giefi*, *gieri*, maa man for *aiþir* vente *aiþi*, der er den regelrette Accusativform. Dette bemærkes ogsaa af Säve Gutn. Urk. S. XXXII; men jeg skjønner ikke, hvorledes Säve i sin Redaction kan beholde *aiþir* paa andet Sted, naar han paa første forandrer det til *aiþi*. Fremdeles finder jeg ingen Grund til her at bruge Flertal (*aiþir*). Den gamle tydske Oversættelse (S. 168) har: „Keyn

genömet eyt sal czu gotlande gegebin werden sunder des köninges eyt." Dette peger paa det rette. *aiþir* er ikke Accus. plur., men Nomin. sing. (jfr. *laiþingir* i samme Kapitel), og *Engin* maa forbindes med *nemda aiþir*. Men i Stedet for *gief* kræves et passivt Udtryk, der er blevet oversat ved „sal gegebin werden." Jeg tror, at *gief* er Feil for *giefs*; jfr. *sings* Gut. 24 pr., *liautz* 20, 7. Forandringen er yderst ringe. *f* og *ſ* var af Træk meget lige: i Gutasaga I er skrevet feilagtig *haſþa* for *hafþa*; *gieſſ* kunde da feilagtig læses som *gieff*, hvilket blev forandret til *gief*.

handar mair. G. 23, 4: *Tacr þu vfan knj byt .V. ertaugar Tacr þu en handar mair. þa ir þet gripr hinn o haiþ verþi.* I den gamle tydske Oversættelse (II, 26 § 3) gjengives det: „Tastu noch eyner hand breit vörder." Ligeledes oversætter Schlyter: „Tager du en hand mera (d. ä. längre upp)." Men jeg kjender ikke Bevis for, at man har kunnet sige „mere" for „høiere op." Efter min Mening er *handar mair* Comparativ af et Adverbium og betyder „videre", „længere bort". Det maa sammenstilles med de af Rydqvist II, 443 og 450 nævnte Comparativer *fiarmeer*, *ytarmer*, *frammarmer*, *niþærmer* o. s. v. *handar mair* svarer ganske til det gammeldanske *hander meræ* Eriks Sjællandske Lov III, 30 (Molbech citerer *handærmer*), i Sjællandske Kirkeret og i Oversætt. af Erik Glippings Stadsret, i Formen *hendermere* endnu i et Brev af 1514; se Molbech Dansk Glossarium; jfr. ogsaa Lunds Ordbog. Det betyder „længere hen, videre." Nær beslægtet er Adv. *handærlæ* Eriks Sjæll. Lov 1, 42, langt henne, langt ude, fjærnt (om Slægtskab). *handærlæ* forholder sig til *handærmer*, gut. *handar mair* som f. Eks. oldn. *útarla* til *útar meir*. Dette Adverbium kan, da det er comparativisk, slet ikke, saaledes som Lund tror, have noget med Substantivet *hand* at gjøre. Tværtimod forholder *handar* sig til oldn. *handan* som *aptar* til *aptan*, *útar* til *utan*, *ofar* til *ofan* o. s. v. *handan* betyder fra hin Side, hist henne fra; *fyrir handan* hinsides. *handan* maa vel være samme Ord som oldeng. *geondan* hinsides, midnedtydsk *genten* hist. Altsaa er *handan* og gut. *handar*, gl. dansk *handær* dannet af samme Stamme som got. *jains* (d. e. *jens* eller *jæns* med kort *æ*), tydsk

jener, oldn. *enn, inn, hinn.* I Fremlyden er *h* skudt foran ligesom ved *hinn og* som ved eng. *he* = got. *is.* Mulig tør vi tænke os Lydudviklingen saa, at **jendana*, der maa sættes som Grundform, blev til **endan*, **eandan*, **jandan*, *handan*. *handan* er dannet ligesom tydsk *hinten* og som got. *aftana*, old. *aptan*, og *handar* er dannet som oldn. *aptar*, længere bag.

haweskæ VG. IV, 14, 11 i Udtrykket *hyarttæ haweskæ.* Schlyter oversætter „höghet“ og udleder Ordet af *haur*, høi. Denne Forklaring tiltrædes af Rydqvist II, 220. 377, paa andet Sted med Tilføielse af „möjligen“. Ordet omtales ogsaa af Rydqvist V, 10 f. Efter at have bemærket, at Gottl. L:s *haur* og isl. *hár*, høi, har mistet et radicalt *g* [rettere *h*], fortsætter han: „Och detta kunde väl ock vara fallet med det blott en gång råkade F. Sv. *haweskæ*.., hvilket till formen är utan likställighet, om ej med Isl. *hauveski*; af ER. JONSSON dock fört till *hæverski*, som är vårt *höviska* (i Cod. Bur. s. 24 och i andra skrifter, nu *höfviskhet*), till bemärkelsen skiljaktigt från *haweskæ* (höghet).“ Jeg tror, at *haweskæ* slet intet har med *haur*, høi, at gjøre. En saadan Afledning ved Suffixet *-eska* af et Adjectiv har ikke tilstrækkelig Analogi i gl. svensk *fyliskia* ved Siden af *fylskia* Rydq. II, 408; Afledninger som oldn. *forneskja* findes kun, hvor *n* gaar foran *eskja.* Jfr. *eluiscr.* Desuden er Formen *haw-* med Betydning „höi“ i VG. høist paafaldende; i samme Linje staar *högðhe.* Jeg antager *haweskæ* for samme Ord som *höviska.* Formen forklares derved, at der i Middelnedertydsk kan skrives *havesch, haeffsch* for „hövisk“. *hyarttæ haweskæ* svarer i Betydning vistnok omtrent til vort Humanitet; jfr. oldn. *þat er hæveska at vera blíðr ok léttlátr:* Vigfussons Ordbog. Forbindelsen *hyarttæ haweskæ* er ligesaa naturlig som vort Udtryk „Hjertets Dannelse“. Ogsaa det til „hövisk“ svarende høitydske Adjectiv kan anvendes ikke blot om de ydre Sæder, men ogsaa om det Indre; se Deutsches Wörterb. von Grimm-Heyne IV, 1852.

hetning. Guta saga 5 S. 102: *Cunnu hetningar eþa dailu mal warþa.* Ordet *hetningar* er hidtil uforklaret. At det blot skulde være en Skrivfeil, som er bleven rettet ved det tilføiede *eþa dailu mal*, forekommer mig lidet sandsynligt; ti

da de to Ord ingen ydre Lighed har, vilde Anledningen til en saadan Skrivfeil blive uforklaret. Ved *eþa* sammenknyttes oftere Ord af beslægtet Betydning: *suigin eþa rimnin* G. 19, 7 o. s. v. Saaledes tror jeg, at *hetningar* betegner et med *dailu mal* beslægtet Begreb. *hetning*, der i Oldnorsk vilde hede **atning*, er afledet af et til oldn. *etja* svarende Verbum. *etja við—* betyder „stride imod", *etjask* „stride indbyrdes". Ordet er dannet ligesom oldn. *samning* af *semja*, *kvaðning* af *kveðja* o. s. v.; glsv. *væþning*, *væþsætning* o. s. v. *h* i *hetning* er da parasitisk, ligesom i *hen* Gut. 2, 2 for *en*, jfr. Rydqvist IV, 439. *hetning* har i Rodstavelsen *e*, medens Ordet i Oldnorsk vilde have havt *a*; saaledes svarer gut. *legþi*, *segþi* til oldn. *lagði*, *sagði*. *hetningar* synes altsaa at betyde heftige Stridigheder.

hortuta. VG. I Retl. 5,5: *þæt ær. vkuaþins ord. kallær kono hortutu.* Rietz S. 770 bemærker om dette Ord: „det förekommer såsom oqvädinsord äfven i Småland." I en telemarksk Kjæmpevise har jeg hørt som Tiltale til en Kvinde: *di arge leie tute*, hvor andre sagde *pute*; se mine gamle norske Folkeviser S. 47. *hortuta* er da vel en Ændring af *horputa* af *puta*, Skjøge, hvilket Ord forekommer i Sm. Formen *hortughu* VG. II Retl. 9 synes at være feilagtig.

höta. ØG. B. 16: *stafrum höta ok gærþa* „nedslå gärdsgårdsstörar." Endnu bruges *höta* i Östergötland om „med järnstång göra hål i jorden för störar till gärdesgårdar"; *hot* neutr. betyder der „stör-par, ett par af de i jorden nedstötta gärdslestakarne", Rietz S. 264. Verelius anfører *höta nålen* „acum panno cuidam impingere". Hertil føier jeg, at *höta* er samme Ord som norsk Dial. „*kvæta* v. act. (*er*, *te*), stikke, nedstøde, f. Ex. en Pæl i Jorden. Telemarken", I. Aasen. Den gamle Form har været *hvæta*. Dette er blevet til *höta*, som t. Ex. *svæfa* til *söva*, Rydq. VI, 101. *hvæta* er afledet af et stærkt Verbum **hváta*, **hvét*, *hvátinn*; heraf er Præt. Partic. bevaret i et Vers i Hálfs saga Kap. 6: *Ek sé Hera hvátinn* (ikke *hvatinn*) *spjóti*, jeg sér Here gjennemstungen med Spyd. Et vistnok beslægtet Ord udenfor de germanske Sprog er græsk κύνδαλος, Træpæl. Dette Ord

turde vise, at den nordiske Rodform *hvát* er opstaaet af en førgermansk Form *kvand*.

iamrift. VG. I Retl. 5, 5: *Iac sa at þu reett a quiggrindu lösharæþ. ok i trols ham þa alt var iamrift nat ok daghér.* Ihre og Schlyter har sikkerlig Ret i, at herved maa betegnes „i Skumringen". Herfor taler navnlig oldn. *kveldriða;* Helg. Hjörv. 35 er Tale om en Troldkvinde, som red paa en Ulv *er rekvit var*. Men Ordet *iamrift* er hidtil, saavidt jeg tror, ikke rigtig forklaret. *rift* kan ikke være af *repa*, der regelret i Participium vil danne *repæt*. VG. II R. 9 heder det: *þa ær alt var æmrikt nat och dagher.* Dette forklarer Schlyter rigtig „lika rikt eller mägtigt, ɔ: då natt och dag likasom stridde med hvarandra, men ingendera rådde." *iamrift* er efter min Mening et med *æmrikt* synonymt, tidlig forældet udtryk. *rift* er Neutrum af *rifr*, *riwær*, som forekommer i forskjellig Anvendelse VGL. IV, 15, 2: *riwar i ræfstum*, ikke sparsom. I Midnedertydsk har *rive* ligeledes Betydningen „verschwenderisch, freigebig"; men det forklares ogsaa *„rive vel stark, vigorosus"*, som Adverbium „sehr, stark" (Schiller u. Lübben, Wtb.). Angelsaks. *rîf*, eng. *rife*, herskende, hyppig; gleng. *ryyf*, manifestus, publicatus. Herefter vil da *iamrift* kunne betyde „ligestærkt fremtrædende" omtrent d. s. s. *æmrikt*. Men eng. *evening*, Aften, kan ikke, som Schlyter tror, være afledet af *even*, jævn.

launs. I Gutalag forekomme Formerne *laun* og *launs* i følgende aabenbart analoge Steder. 40: *Cumbr omerct sma fileþi til manz þa hafi til kirchiur. oc til ains þings. kiennjs þet ai atr. þa latj wirþa. oc taki þing laun (*B *tings laun) af.* Sidste Sætning forekommer i B ogsaa i 41, hvor Talen er om Svin. 42: *Cuma bo lamb til manz þa hafi til tyggia þinga oc þriþia þriþiungs þings oc haiti vpp vm þry ar oc taki laun eptir þi sum þriþiungr hafr fyr wana hapt.* 43: *Cumbr fastr weþur o cliptr til manz þa taki ertaug firi heptalauns* (B *hepta laun) kennjs hann ai atr þa taki so launs* (B *laun*) *sum firi annur lamb.* Schlyter formoder i Glossariet til Loven, at *launs* paa disse to Steder er Skrivfeil for *laun*. I Fortalen til sin Udgave S. IV bemærker han: „Såsom en grammatikalisk egenhet må anmärkas, att genitivus stundom före-

kommer i stället för accusativus eller nominativus“ og nævner blandt Exempler derpaa *launs*. Säve (Gutniska Urkunder XVII f.) betvivler med rette den nævnte grammatiske Eiendommelighed i Haandskriftet af Gutalag og, medens han ikke kan fjærne Exemplet *launs*, paaviser han, at Anførselen af de øvrige Exempler grunder sig paa Misforstaaelse. Jeg antager det samme om *launs*. Det kan saameget mindre være Genitiv, som Ordet for Løn i det gamle Sprog, hvor det er af Intetkjøn, er Flertalsord. I det anførte Sted *þa taki ertaug firj heptalauns* betegner *heptalauns* det, som Eieren for at faa sin Væder igjen maa betale den, til hvem Væderen er kommen, som Erstatning for at denne har passet den. Men i de gammelsvenske Love er *lösn*, og ikke *lön*, det faste Udtryk om det, Eieren af et Husdyr maa, for at faa det igjen, betale til den, som har taget det ind; ligesom ogsaa Gutal. 44. 45 *loysa* bruges om at løse indtaget Husdyr. Og i det bevarede Haandskrift af Hels. skrives overalt *löns* eller *lööns* for *lösn*. Jeg tror da, at *launs*, der er skrevet to Gange i Gutal. 43, er rigtig Form for *lausn* (ikke for *laun*), og at *laun* 40. 41. 42 er Feil for *launs*. Denne Feil opstod naturlig derved, at man, som allerede den gamle tyske Oversætter, i *launs* fandt Ordet for „Løn.“ Derimod i *funder laun* Addit. 5,1, har vi Ordet for „Løn“. I Gutasaga 5 er skrevet *lausn*, ikke *launs*; dette slutter sig til de Forskjelligheder i begge Skrifters Sprog, som Säve Gutn. Urk. S. IX f. har paapeget.

legwita (B *legutta*) G. 20, 14. Ordet bruges endnu paa Gotland: „På sänghalmen lägges först underklädet, derefter kommer ett ylle- eller vadmalstäcke, som kallas *lägita* eller *legta* f., och öfverst läggas lakanen“. Säve Gutniska Urkunder S. XXVIII. Det sidste Led i *legwita* staar vistnok i Forbindelse med oldn. *hvitill* „uldent (hvidt, ufarvet) Sængetæppe at ligge paa“ (Fritzner), endnu i Norge *kvitel*. Vigfusson skriver med urette *hvítill*; Ordet har kort Vokal i Rodstavelsen, som dets Udtale nu i Norge og som engelsk *whittle* viser. Jeg tror, at gut. *legwita* er for **leg-hwita*, og at oldn. *hvitill* er Diminutiv af **hvita*, som *kistill* af *kista*. Med Hensyn til Rodvokal forholder *hvítr* sig til **hvita* som

oldn. (*kvern-*)*bítr* til *biti*, *rjóðr* til *roði*. Første Led i *legwita* er *leg* n. det at ligge (saaledes f. Ex. i oldn. *legró*, Rolighed til at kunne ligge) eller Leie (saaledes endnu i Telemarken). *legwita* betegner altsaa efter sin Sammensætning egentlig: et hvidt Tæppe at ligge paa. Rietz S. 402 sætter *legwita* i Forbindelse med „*vat*, *vet*, pannus", men et saadant Ord er mig i Nordisk ubekjendt.

likvari. Gut. 19, 33: *likvara callar serc. oc scyrtu. broc. oc hatt manz.* Ordet betegner efter sin Sammensætning lige-til „Krop-Klæder", d. e. Klæder, som er nærmest Kroppen. Ordets sidste Led er det samme som i oldnorsk *gangveri* eller *gangvari* (ogsaa *gangverja*), Sæt af Klæder. Stamme-ordet er det *verja*, som svarer til got. *vasjan*, at klæde.

osoyþan. G. 26, 2: *þa en mandr a osoyþan.* Schlyter bemærker herom, at det „är troligen skriffel, då det ej synes kunna vara adj." Säve indsætter uden Bemærkning *osoyþ*. Men *osoyþan* er ganske rigtigt. Det er Substantiv af Intet-kjøn, dannet som oldnorsk *óáran*, *óátan*, *óbergan*, *ódaunan*, *óhljóðan*, *ókynjan*, *ólíkan*, *ólyfjan*, *ómakan*, *ómannan*, *óorðan*, *óráðan*, *óþefjan* eller *óþefan*, *óþoran*, *óveðran*; glsvensk *oaran*. Ligesom *osoyþan* bruges *ókynjan* og *ómannan* om levende Væsener. G. 17 rubr. er skrevet *Af osoyþum;* ligesaa Add. 3 *osoyder*. Denne Form forholder sig til *osoyþan* som old-norsk *óþefr* til *óþefjan*, *ódaunn* til *ódaunan* o. s. v.

ovormaghi, nysvensk *öfvermage*. Første Sammensætnings-led trænger til Forklaring. Schlyter siger, „af *over*, en nekande partikel" „jfr.... *Overhørig*". Men *overhørig* er et dansk efter Tydsken dannet Ord og tilhører ikke det gammel-svenske Lovsprog. Første Led i *overhørig* er samme Ord som Præpos. *over*. Den er i *overhøre*, tydsk *überhören*, brugt ganske som i *übergehen*, forbigaa. Men denne Opfatning lader sig umulig overføre paa *ovormaghi* af *magha*, oldn. *mega*, formaa. Ordet skrives *oformagi* G., *ovormaghi* VG. I og III, U., *oghormaghi* VG. II, *ughurmaghi* ÖG., Kon. Styr., *uvermaghi* Cod. Bur. (se Rydqvist III, 146); men „over" har i Gammelsvensk aldrig disse Former *ofor*, *ovor*, *oghor*, *ughur*, *uver*. Hos Rydqvist har jeg ikke fundet nogen Ytring om det første Leds Oprindelse. Fritzner opfører *ofrmagi* fra

Dipl. Norv. IV, 696 (udfærdiget 1399 i Oslo-Egnen). Han synes da at betragte Ordet som sammensat med *ofr*, der betegner noget overdrevent, men dette lader sig ikke forlige med Ordets Betydning. Brevet har *owurmage*, hvilken Form vistnok skyldes Indflydelse fra Svensk. Den rette Vei til Ordets Forklaring er given ved den Bemærkning, som jeg skylder Candidat Söderberg fra Lund, at første *o* i Gutalags *oformagi* maa være langt, fordi oprindeligt kort *o* overalt, undtagen foran et af en Konsonant fulgt *r*, i Gutalag er gaaet over til *u* (*tolf*, *ok* og *ol* stride ikke imod denne Regel). Der maa da deles *ó-formagi*, saa at Ordet, ligesom det i Betydning tilsvarende oldnorske *ómagi*, som første Led indeholder det negtende *o*, *ú*. Ordet kan da kun komme af et til tydsk *vermögen* svarende Verbum. Jeg fremhæver navnlig et Udtryk som midhøitydsk *als lang unz daz sich meineu chint vermugen* „bis sie mündig werden", og Sammensætningerne *unvermügelîcheit*, „kraftlosigkeit, altersswäche", *unvermügenlîch*. Rigtignok er der den Vanskelighed, at et til *vermögen* svarende Ord i Norden ikke forekommer uden som Laan fra Tydsken; thi saaledes maa *formagha, forma* i yngre Haandskrifter af Uplandslagen og Södermannalagen og i de senere svenske Love betegnes. Og *oformagi* tør visselig ikke opfattes som Laanord. Men det strider næppe mod den nordiske Anvendelse af Præfixet *for-* at antage et oprindelig svensk, siden tabt Ord *formaga*, svarende til *vermögen*. Sammenlign glsv. *formæli*, n. pl., Mæle, Evne til at tale; gut. *forschiel*, „sansning och talförmåga"; oldn. *forverk*, Arbeidshjælp, jfr. got. *fairvaurkjan*, vinde ved Arbeide. Af *oformagi*, der er den oprindeligste Form, er *ovormaghi* opstaaet, idet man ikke fastholdt Bevidstheden om de Led, hvoraf Ordet var sammensat, saa at *f* som staaende i Indlyd, ikke i Fremlyd, kunde gaa over til *v*; ellers kan der i Nordisk ogsaa undertiden paavises Exempler paa, at et *f*, der egentlig begynder andet Sammensætningsled, gaar over til *v*. Saaledes i Navne paa *-fastr*, f. Ex. i det af Rydqvist IV, 248 af svenske Runeindskrifter anførte *Sihuastr* for *Sigfastr*; *Þorwastson* Dipl. Norv. III, Nr. 361; *Veuest*, et paa Bornholm tidligere sædvanligt Mandnavn, = glsv. *Vífastr*.

Fremdeles oldn. *tvevallda*, Norges gl. Love I, S. 23, for *tvefallda, tvevaldan*, Barlaams og Josaphats Saga S. 51, i to Haandskr.; *þrevold* Eluc. 11², o. fl. St. *ovormaghi* gik videre over til *oghor-*, *ughur-*, ligesom *stova*, *stuva* blev til *stugha*. Sandsynlig var tilligemed første Konsonant ogsaa første Vokal i Ordet blevet forandret, saa at den i Udtalen fulgte de Forandringer, et oprindelig kort *o* undergik. Endelig er den nysv. Form *öfvermage* fremkommen derved, at man har sat Ordet i Forbindelse med *öfver*, hvormed det fra først af intet har at gjøre. Ogsaa i Hels. findes *owormaghi*; dog har denne Lov Manh. ind. 28 *omaghi*, hvori altsaa en ny Overensstemmelse med norsk Sprogbrug viser sig og hvori vi tør sé Lovens oprindelige Udtryk, som andensteds er blevet forandret til den i Svensk sædvanlige Form.

sciauþa. G. 20 pr.: *Siþan taki hann viþr sciauþu oc scalum*. Ordets Betydning synes tidlig at være bleven glemt, da det i det yngre Haandskrift er forvansket til *schiauti*. Nyere Forfattere har med urette formodet, at det er feilskrevet. Det maa være samme Ord som oldnorsk *skjóða* fem., en Skindpose. Fra Nordisk er Ordet gaaet over i svensk Lappisk: *skeudo*, perula, sacculus, se Thomsen: Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, S. 148. Ved *sciauþu* skal i Gutalag vel forstaaes: Pose til at forvare Eiendele i.

staþ. Gut. 36, 3: *mandr tacr manz bat. at staþum*. I Schlyters Glossarium opføres sidstnævnte Ordform under Hankjønsordet *staþr* (*steþr*), „ställe". Stedet, hvor en Baad drages paa Land, kaldes i Oldnorsk aldrig *staðir* eller *staðr*, men *stǫð* fem., især i Flertal *stǫðvar*; nu i Norge *stö* fem. Hunkjønsordet *stö* betegner i Østerdalen Elvebred (I. Aasen). Dette er samme Ord som *stad* fem., der i Finland betegner „kant vid sjö, vatten; strand" (Rietz, S. 668). Ordet forekommer i svenske Bygdemaal brugt om Kant af Ager eller Eng og om Vævkant ogsaa som Intetkjønsord. Dette nordiske Ord i en gammel Form er blevet til norsk og svensk lappisk *staðfo*, Landingssted; se Thomsen: Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. Efter dette tør vi antage, at *staþum*, Gut. 36, ikke er af Hankjønsordet *steþr*, *staþr*, der

betegner Sted, men af et derfra forskjelligt Hunkjønsord *staþ*, som har betegnet Landingssted.

stralfiski. H. Viþ. 14, pr. not. 79, „fiskande utom fisklek“, Schlyter. Modsættes *kulfiski*, „fiske på sådana ställen, där fisken under lektiden er samlad“. *stralfiski* findes i den gamle Udgave af 1609 (der ofte alene har holdt de rette Læsemaader), medens det bevarede Haandskrift af Hels. har *fia fiski*. Jeg holder det for utvivlsomt, at *stralfiski* er den rette Form. Ordet oplyses ved følgende Sammenligninger. I norske Bygdemaal „*Straal* n. en liden Fiskestiim, udgaaet fra en større. Søndfjord, Søndmøre og fl.“; *straala*, „sprede sig i smaa Stimer“; *Straalsild*, „Sild, som gaar i smaa eller adspredte Stimer“; I. Aasen, norsk Ordbog. Oldnorsk *strælt*, „scattered, dispersed; *allr herrinn fór strælt*, Bærings-saga“; nyisl. *strjál* n. „a scattering abroad; *vera á strjáli*: also as adj., *fara strjált*, to go one by one“; *strjála, að*, „to disperse, be scattered abroad, *sauðirnir strjálast*“; „*a strjálingi*, scattered abroad“, Vigfussons Ordbog. Her er altsaa et af de mange Ord i Helsingelagen, som særlig stemme overens med norsk Sprog; se min Afhandling om Runeindskriften paa Ringen i Forsa Kirke.

tenlunger, telnunger, tenunger. Heraf sammensat *sumar tenlunger* U.; *somartelnungær* ÖG.; *sumar tenlunger* ÖG. i Udgaven af 1607; *sumar tenunger* VM. I; *somartenonger* VM. II: „gris, lamm eller kidling, som blifvit född samma sommar eller år“. Stammeordet er oldn. *teinn*, svensk *ten*. Dette betyder opspirende Skud baade i Oldnorsk (f. Ex. Guðr. 2, 40) og endnu i Bygdemaalene. Deraf er ved et almindeligt Suffix dannet *teinungr*, f. Ex. Stjórn S. 74, 200, Barl. S. 100, hvilket Ord har samme Betydning som svensk *telning*; endnu i Bygdemaal i det sydlige Norge *teinung*; i Dalarne (Mora) *tening*, Rietz S. 734 b. I *sumartenunger* er samme Ord figurlig anvendt om Ungen af et Dyr, ligesom *teinar*, Spirer, i Guðr. 2, 40 i en Drøm gjælder unge Drenge. Jfr. dansk Dial. i Angel *Sommerténne*, ungt lige Skud af en Hassel (Hagerup). Formen *tenlunger*, af *teinlungr*, er ikke afledet umiddelbart af *ten*, oldn. *teinn*, men af en Diminutivform med *l*, der i glsvensk sandsynlig har

hedt **tenil*, i oldn. **teinill*; jfr. oldn. *kistill*, *knýfill*; i Vermlands Elfdal *ceppæl* for *kippel*, Dimin. af *keppr* (Noreen). Af *tenlunger* er *telnunger*, *telninger*, Legend. S. 92. 93, nysv. *telning* kun en Omsætning. Det samme diminutive *l* og den samme Omsætning fremtræder ogsaa i Subst. *teln*, pl. „telningar“, Jemtland, og i Verbet *telna*, „slå ut rotskott, telningar“, Östergötland (Ydre). I den gamle Form *telonger* er *n* trængt ud foran eller efter *l*. Allerede Schlyter og Rydqvist (III, 211) har sammenstillet *tenlonger* med nysv. *telning*, Rydqv. har ogsaa jævnført oldn. *teinungr*. Men med urette henføre baade Schlyter, Rydqvist og Rietz, S. 727, de nævnte svenske Ord til holl. *telen*, føde, frembringe, der hører sammen med oldsaks. *tilian*, nyhøitydsk *zielen* (for Betydningen jfr. *erzielen*). Med holl. *telen* staar det af Rydqvist og Rietz nævnte holl. *telg*, Skud, ikke i nærmere Forbindelse. Omsætningen af *nl* til *ln* (*telning* for *tenling*) fremtræder ogsaa i andre svenske Ord. Saaledes i *teln*, „kanttåg på not och nät“, i Dialekterne *telne*, i norske Bygdemaal *telna* for *tenle*, jfr. norsk Dial. *tenel*, oldn. *þinull*; *kuildna* ÖG. af *kuindla* ÖG., *kyndla*; *haldna* U. for *handla*. Jfr. Rydqv. IV, 454.

pistel. SM. bygn. 8, 5: *Stiel þistlar af wagni, böte III. öræ.* I Tidskrift for Philol. og Pædag., VI, 99, har jeg paavist, at Ordet i Gammelsvensk bør opfattes som Hunkjønsord, saa at Endelsen i *þistlar* er regelret, da Ordet ikke alene i de germanske Sprog udenfor Norden er Hunkjønsord, men da der ogsaa i Oldnorsk forekommer et tilsvarende Hunkjønsord *þísl* i Genitiven *sárþíslar*, Saarstangens d. e. Sværdets, i et Vers i Isl. Ss. II, 389. Jeg kan nu paavise det oldnorske Ord ogsaa i Morkinskinna Ungers Udgave S. 227 i et Vers om en Gjøgler, som faar Stryg. Ryggen kaldes der *skip þíslar*, Stangens Skib. Ordet er ogsaa dansk. I Angel kaldes en Vognstang baade Stjert og *Tissel*, se Ordsamlingen hos Hagerup, Det danske Sprog i Angel, anden Udgave ved Lyngby; der anføres Jon Turson, Vocabularius rerum, 1561, S. 111: Temo *tissle, skagel.* Det angelske Ord kan, som Lyngby bemærker, ikke være i senere Tid optaget fra Tydsk, da det begynder med *t*.

þræggi masc. „skjul“. *koma, føra, bæra undir þak ok þræggia.* U. og SM.; *gælder ater undan þak ok þræggia* SM. „sedan det kommit under tak“. Ordets Oprindelse er hidtil ikke oplyst, thi Formen gjør det umuligt at forbinde det med oldn. *tryggr* eller med tydsk *triegen.* Sammenligning af de formelt ensartede Ord viser os Grundformen. Glsv. *dæggia,* nysv. *dägga* er = got. *daddjan* af *dajjan,* Causativ til skr. *dhajati* han dier. Oldn. *tveggja* = got. *tvaddje* for *tvajjā,* vel af Grundform *dvajām.* Oldn. *veggr* = got. *vaddjus* for *vajju-s.* Oldn. *egg,* neutr., stamme *eggja,* Tydsk *ei,* for *ajja.* Got. *iddja* for *ijja* = skr. *ijāja.* Glsv. *þræggi* maa derfor være udgaaet fra en urgermansk Stammeform *þrajjan.* Dette hjælper os til at finde Ordets Oprindelse. Jeg holder det for en Afledning af Roden *trā,* beskjærme, beskytte, der i Sanskr. danner Præs. *trājate* og hvoraf f. Ex. Subst. *trāman,* Beskyttelse, Beskjærmelse, er dannet. Samme Rod findes i Oldbaktrisk (Zend) i Formen *thrā.* Jeg finder ogsaa en anden Afledning af denne Rod i Nordisk. I. Aasen opfører i sin norske Ordbog: „*tregg* adj. 1) fast, tæt, stærk; f. Ex. om Læder og Skindtøi. Nordre Bergens Stift. Nordland. 2) uvillig, utilbøielig, som man maa nøde. Bergens Stift og fl. Sjældnere *treg.* Glnorsk *tregr*“. Men jeg holder det for lidet sandsynligt, at den anden Betydning skulde have udviklet sig af den første, især naar jeg betænker, at oldn. *tregr* aabenbart er beslægtet med got. *trigo,* Sorg. Jeg tror, at de to Betydninger tilhøre to aldeles forskjellige Ord. *tregg,* fast, tæt, stærk, er efter min Mening udgaaet fra et gammelt **þreggr,* beslægtet med glsv. *þræggi.* Ligesom det norske Adjektiv betegner tæt, stærk, om Læder og Skindtøi, saaledes bruges i Indisk *trāṇa* (af *trā*) om Hjælm, Harnisk o. lgn., som beskytter Legemet. Uvis er jeg derimod om det af Rietz S. 759 opførte *trägg* (pl. *-är*) m. „kafle, flätad af vidjor (att dermed binda boskap i bås), Dalarne (Elfdalen)“ hører hid.

wagniclar masc. pl. G. „de som, vid bröllopp, på vagnar förde brudens hemgift till hennes nya hem.“ *wagnjclum* 63, 3; *wagnjcla ferþir* 24 pr. Schlyter siger, at det er ubekjendt, hvad Ordets sidste Del egentlig betyder, og at den ikke

synes at kunne afledes af *aka*. Dette forekommer dog mig at være fuldkommen sikkert. *wagniclar* betyder efter sin Oprindelse „de som age paa Vogn". For denne Oprindelse af Ordet taler tydelig Udtrykket 24 pr.: *Vm wagnjcla ferþir þa schulu ai flairin a c a þan tueir a huarum w a g n j.* *iclar* er afledet af *aka*, ligesom *biþil*, Beiler, oldnorsk *biðill*, Flertal *biðlar*, af *biðja*, oldnorsk *vegferill* og *vegferli*, Reisende, samt *Rómferlar*, Personer, som reise til Rom, af *fara*. Formen *iclar* er for *æk(i)lar*: det af *a* ved *i*- Omlyd opstaaede *æ* er under Indflydelse af et ved *k* udviklet *j* blevet indknebet til *i*. Saaledes *þigia* i Gutalag for *þægia*, *tyggia* i Gutal. af **tviggia* = oldnorsk *tveggja*; i andre gammelsvenske Skrifter *asikia* for *asækia*. Jfr. Leffler, Bidrag till läran om i-omljudet, i Nord. Tidskr. for Philol., Ny Række, II, S. 290 f.

uren. ÖG. Bygd. 25 pr.: *Nu bitær uren gælding gialde atær fullum gialdum. nu bitær uren urenan gialdi halfgildi.* Schlyter forklarer *uren* som *runi*, „fargalt", og *gældingær* som „galt". Denne Forklaring tiltrædes af Rydqvist IV, 453. Jeg skal her begrunde en afvigende Forklaring. I Götaland bruges vistnok nu den af *runi* omsatte Form *orne*, men denne forekommer ikke i det gammelsvenske Lovsprog. I ÖG. Vaþ. 2 pr. staar *runi*; ligesaa i VG., SM., ME., St., Chr. Skrivemaaden *uren* for *runi*, som ellers ingensteds kan paavises, vilde i ethvert Fald være uregelret og unøiagtig. Den nævnte Forklaring møder andre Vanskeligheder. I ÖG. Vaþ. 2 pr. heder det: *Nu bitær hundær man til bana ælla slar hæstær. stangar uxe. huggær runi.* Hvis der Bygd. 25 pr., som Vaþ. 2 pr., var Tale om Ornen, skulde man vente, at paa hint Sted, ligesom paa dette, Verbet *huggær*, og ikke *bitær*, var brugt. Jeg forklarer *uren*, „Hingst", „ugildet Hest" og *gældingær*, „gildet Hest". *uren*, Accus. *urenan* skal læses med *vr* i Fremlyden; jfr. *urangær* ÖG. 21 pr., o. s. v. Vi har her et gammelsvensk Ord, der er beslægtet med oldnorsk *reini*, Hingst, hvilket forekommer i et Vers i Kormaks saga, S. 194, se Gislason i Ann. f. nord. Oldk. 1863, S. 400, og i Helg. Hjörv. 20, 21, se min Udgave af Sæmundar Edda, S. 407. Samme Ord som *reini*

er oldhøitydsk *reineo*, midnedl. *wrêne*, glnedtydsk *wrênio*, mlat. *waranio*, ital. *guaragno* o. s. v. *uren*, Accus. *urenan*, er egentlig et Adjektiv med Betydning geil, brunstig, avledygtig (norsk grad), der er identisk med oldeng. *wræne*, libidinosus. Man sagde først *uren hæstær*, men siden elliptisk *uren* substantivisk i samme Betydning. Paa samme Maade bruges nu i svenske Almuemaal det beslægtede Adjektiv *vrensk*, brunstig, tillige substantivisk for Hingst, Rietz, S. 819. Ordet *gældingær* betegner i forskjellige Egne og til forskjellige Tider forskjellige gildede Dyr, men jeg finder det ikke brugt særlig om en Galt. Betydningen „gildet Hest“, som jeg tillægger det i ÖG., har samme Ord i Engelsk (*gelding*) og i Fransk (*guilledin*). At min Forklaring passer til Sammenhængen, derom vil man let overbevise sig; thi umiddelbart efter *nu bitær uren urenan gialdi halfgildi* følger: *Nu bitær hæstær skiut* o. s. v. Bestemmelserne faa med Hensyn til Heste først ved min Forklaring sin rette Fuldstændighed.

ykil dagher ÖG. Kr. 20, 1. Modsættes *þöm dagh sum forhælgþ ær firi*. Ogsaa i et Brev af 1312 (Dipl. Sv. Nr. 1828). Under Henvisning til *enstöþings dagher*, der i VM. betyder det samme, udleder Schlyter Ordet skarpsindig og træffende af „*enka*, ensam, hvilket nu vanligen uttalas *ynka*“. Jeg føier hertil, at *ykil* formelt er identisk med glsvensk *enkil*, Enkemand (Rydqvist III, S. 40), isl. *ekkill*. Formen *ykil* giver os Ret til med Ihre at forklare *ykiæ*, sige nei, Smål. 15 som Afledning af *ækki*, *ikki*, der i VG. findes skrevet med ett *k* (*eki*, *iki*).

öker, i Gutalag *oykr*. Ordets Herkomst og oprindelige Betydning oplyses ved Ordet *oöker*, adj., „oförmögen att draga plog l. vagn“, H. Manh. I, 4 not. 56. *oykr* er oprindelig et Adjektiv, som har betydet „som kan spændes for“. Det er udgaaet fra en germansk Grundstamme *jaukja* og er dannet af Roden *juk*, spænde for, hvoraf ogsaa got. *juk*, oldn. *ok*, Aag, kommer. Man tør formode, at man engang har brugt Verbet **jeukan*, Præter. *jauk*. *oykr* er samme Ord som sanskr. *jogja*, adj., „zum Zug tauglich“; masc. „Zugthier“ i Vedasproget. Ligesom glsv. *öker*, *oykr* betyder „ett par

dragare“ „ett par oxar“, saaledes har latinsk *jugum*, græsk ζεῦγος, der er dannet af samme Rod, ogsaa denne Betydning. Den gamle Brug af Ordet gjenfindes i Afledningen *öka*, „spänna för (ett par hästar eller oxar)“ i Småland, Rietz, S. 115.

Om nogle nye Fragmenter af et Justinushaandskrift.

Af **J. L. Heiberg**.

Som bekjendt kan, hvad der her i Norden findes af Haandskrifter til græske og latinske Forfattere, kun sjældent gjøre Fordring paa kritisk Værd, men det beholder dog altid nogen Interesse som Vidnesbyrd om, hvad man i Middelalderen læste heroppe. De Fragmenter, hvorom her skal meddeles Oplysning, ere allerede ved deres ringe Omfang udelukkede fra væsenlig kritisk Betydning, men de faa en særlig Interesse ved deres forholdsvis høje Ælde og ved deres Forhold til et andet, bekjendt Justinushaandskrift, som findes her i Kjøbenhavn.

Det er tre Fragmenter paa Pergament, hvoraf de to høre sammen til 1 Blad, som er overskaaret i Midten, og hvis inderste Rand er bortskaaren. De ere fundne i Kongerigets Archiv omkring Skanderborg Lensregnskab for 1608 og 1610, og stamme altsaa maaske fra Øm Kloster. De to sammenhørende Stykker omfatte Justinus' hist. Philipp. II, 3, 12 ultroque — 4, 30 receptaculum; det tredie Stykke indeholder XLII, 4, 16 statueretur — 5, 6 qui og 5, 12 [recolle]cti signaque — XLIII, 1, 2 urbis.

Haandskriftet, hvortil Fragmenterne have hørt, har været i Quart, meget smukt og tydeligt skrevet; det er linieret ved Ridsning med en skarp Naal, ikke med Blyant, hvilket dog ikke er noget positivt Bevis for høj Ælde, da Wattenbach (Schriftwesen p. 135 not.) har paavist det helt ned i 15 Aarh. Skriften er Minuskelbogstaver med faa Forkortninger (f. Ex. gła = gloria); Overskriften over lib. XLIII er skreven med Uncialbogstaver, og Initialet (p) er sirligt malet.

Et sikkert Udgangspunct for Dateringen af det foreliggende Haandskrift er, at der ét Sted i Enden af et Ord forekommer Forbindelsen NT = nt, som Wattenbach (Anleitg. z. lat. Palæogr. p. 16) ikke har fundet ud over Aaret 1106; et andet Sted findes NT, hvor Tverstregen i N er bleven overordenligt lang for at fylde en Linie ud. Haandskriftet har altsaa ikke været yngre end den første Begyndelse af det 12te Aarh.; sandsynligvis henhører det til 11te Aarh. eller maaske endog til 10ende. Der findes nemlig i Arndts Schrifttafeln (Berlin 1874) tab. 17 et Facsimile af et Haandskrift fra 10ende Aarh., som meget ligner vore Fragmenter; navnlig ligne Uncialbogstaverne paa den omtalte Tavle lin. 10 fn. nøjagtigt dem, der i Fragmenterne ere anvendte i Overskriften over lib. XLIII.

Minuskelbogstaverne have gjennemgaaende de ældre Former; c er endnu afrundet, ikke kantet; d har Formen d, ikke ∂; Forbindelsen & forekommer ofte, ogsaa inde i Ord (= et); æ skrives som e med en Krølle under; f staar endnu paa Linien uden den fremspringende Hage forneden, som kommer til i 12te Aarh.; i h er den bageste Streg endnu ikke forlænget nedenfor Linien; der findes ikke Puncter eller Streger over i eller ii; stort N har endnu den skraa Tværstreg, ikke den mere horizontale, der bruges i 12te Aarh.; s skrives oftest ſ, dog forekommer ogsaa s; t gaar endnu ikke over Linien men nærmer sig mere det græske τ, osv.

Som bekjendt findes der paa det kongelige Bibliothek (gl. kgl. Saml. Nr. 450 fol.) et Justinushaandskrift, som sandsynligvis er skjænket til Sorø Kloster af Biskop Absalon (se Bruun i Beretning om det philolog. hist. Samfunds Virksomh. 1856—57); det stammer vistnok fra Tiden mellem 1150 og 1175. Det er ret interessant, at dette Haandskrift stemmer saa nøje med vore Fragmenter, at der nødvendigvis maa være en Forbindelse mellem dem, enten saaledes, at Absalonshaandskriftet er en Copi af vort, eller saaledes at begge ere afskrevne efter samme Original. I hvert Fald fremgaar det heraf, at Absalonshaandskriftet er skrevet her i Norden, ikke indført fra Udlandet. Derimod vise Fragmenterne ingen særlig Overensstemmelse med de

tre andre Justinushaandskrifter paa Kongens Bibliothek (451, 452, 453 fol.). Hvad angaar den Plads, som vore Fragmenter indtage blandt Haandskrifterne til Justinus, fremgaar det af en Sammenligning af Læsemaaderne, at de vel ikke kunne henregnes til de bedste Haandskrifter (A og B hos Jeep), men dog til den bedre (ikke interpolerede) Classe (G M C); særligt nær synes de at staa Wolfenbüttler Haandskriftet C (var. til II, 4, 1 og II, 4, 21).

Til Bevis for disse Paastande hidsættes her en Fortegnelse over Fragmenternes Afvigelser fra Jeeps Text (i hans større Udgave, Leipzig 1859), og til Sammenligning er angivet Læsemaaderne paa de paagjældende Steder saavel i de 4 codices paa Kongens Bibliothek (særligt Absalonshaandskriftet 450) som i de af Jeep benyttede Haandskrifter.

	Jeep	Fragmenterne
II, 3, 13:	didicisset]	addidicisset (saaledes 450 m. pr.; C G M).
„ „ 16:	immorati]	morati (saal. 450, 451, 452; A C G M).
„ 4, 1:	Scolopitus]	Scolopicus (450; C).
„ „ 6:	rempublicam augere]	semper auge[re bortskaaret] (semper augere 450; rempublicam augere A G M, semper agere B; semper vivere C).
„ „ 12:	Marpessa]	martesię (marthaesię 450; Martesiae A; Martesie B G, Martesia C etc.).
„ „ „	Lampedo]	Lampeto (450, 452; A C G M).
„ „ „	soli]	solae (sole 450, 452, 453; solae B alii, solo G M, sedula C).
„ „ „	alternis]	alterno (450, 452; C M).
„ „ 16:	Marpessa]	martesia (marpesia 450; martesia A).
„ „ 20:	Antiope]	Antiopen (Antyopem 450 m. eras.).
„ „ „	Orithya (bis)]	Orithyia (bis) (Orithia, Orithya 450).
„ „ 21:	Antiopa regina]	p (omtr. 5 Bogstaver bortskaaret) og derefter en Lacune (paregina 450

m. pr.; parata regina C, Antiopa regina AM, cum Antiopa regina cett.).

II, 4, 23: Hippolyte] yppolite (yppolitę A).

XLII, 5: I Marginen: de sceleribus phrahatis (de sceleribus à à (sic!) Phrahate patratis 450). I C mangler denne Bog.

„ 5, 3: a Parthia] ad partiam (ad parthiā 450 eras., ad partiam 452; ad parthia A, ad partia G).

„ „ 5: maximo] maxime (450; F).

„ „ 6: Tiridatem] tyridatem (G B F).

„ „ 12: alius imperator potuisset] alii imperatores potuissent (450).

XLIII, 1, 1: omnium gentium] omnium (450).

tantum] tum (450 m. pr., tm̄ ɔ: tantum 451, 453).

„ „ 2: perstringit] pręstringit (ꝑstringit 450, 451, 452; praestringit A G M),

„ „ „ utique] antiquę (men der har først staaet noget andet i Stedet for anti-; antiq [med e over q] 450).

Af tvivlsomme Steder, hvor Fragmenterne have den af Jeep optagne Læsemaade, skal jeg anføre:

II, 3, 13: regnum trepidus D E F; trepidus om. Jeep, fragm., 450, 452.

„ 4, 6: se tuentur D F L; se om. Jeep, fragm., 450.

„ „ 9: concubitum D L; concubitus Jeep, fragm., 450, 452.

„ „ 11: impediretur D F; impediatur Jeep, fragm., 450, 451, 452.

„ „ „ Amazones dictæ sunt F, 452; dictæ Am. sunt D L; dictæ Amazones Jeep, fragm., 450, 451, 453.

„ „ 26: comites in ultionem D E F L; in ult. om. Jeep, fragm.

„ „ 27: genus se D F L; se om. Jeep, fragm., 450, 451.

„ „ 29: sed ante D E L, sed et ante F; et ante Jeep, fragm., 450, 451.

XLIII, 1, 1: velut D L, veluti Jeep, fragm., 450, 451, 453.

Nekrolog.

Richard Christensen.

Den 2den August 1876, faa Uger efter at det første nordiske Filologmøde var afholdt, bortreves ved en pludselig Død Dr. phil. R. Christensen. Den klassiske Filologi i Danmark mistede i ham en af sine nidkjæreste og dygtigste Dyrkere, dette Tidskrift en af sine flittigste Medarbejdere, hans store Vennekreds en opofrende og trofast Kammerat.

Richard Christensen fødtes i Kjøbenhavn den 26de Januar 1843 og var Søn af Husejer M. Christensen og Anne Kirstine Wissing. Hans allerede tidlig fremtrædende Videbegjærlighed og Læselyst bestemte hans Forældre til at lade ham gaa den studerende Vej, og han blev sat i Borgerdydskolen paa Kristianshavn, der dengang bestyredes af Professor M. Hammerich. Her gjorde han sig snart bemærket ved sine fortrinlige Anlæg, navnlig en hurtig Opfattelsesevne og en ualmindelig sikker Hukommelse. Skjønt han behandlede alle sine Skolefag, de mathematiske saavel som de sproglig-historiske, med samme Samvittighedsfuldhed, viste han dog allerede her en afgjort Særinteresse for den klassiske, navnlig den græske Oldtid og beskjæftigede sig ved Siden af sit Skolearbejde tillige med videnskabelige Studier i denne Retning; til et Foredrag, som han i sit sidste Skoleaar holdt over „Parthenon", angav han saaledes Arbejder af Brøndsted, Overbeck og Ussing som sine Kilder. Da han derfor i Aaret 1861 blev Student, var han intet Øjeblik i Tvivl om, hvilket Studium han skulde vælge; med den ham egne Energi tog han øjeblikkelig fat paa Filologien: allerede i sit første Studenteraar, der af mange benyttes som Rekreationstid efter de to sidste Aars anstrængende Skolearbejde, hørte han flittig filologiske Forelæsninger, samtidig med at han med ikke mindre Interesse og Energi forberedte sig til den filosofiske Prøve, som han aflagde Aaret efter. Han havde ikke studeret længe, før det blev ham klart, at det væsentlig var den reale, historiske Side af Filologien, der vakte hans Interesse; ved Siden af sine Examensstudier var han da mest optaget af Undersøgelser paa det romerske og græske Statslivs Omraade. Resultater af disse forelagde han jævnlig for en snævrere Kreds af Medstuderende i „Philologicum", en mindre Forening, af hvilken han var Medstifter. Iøvrigt var hans Tid i Studenteraarene optaget endel af Skoleundervisningen, som han ofrede en særlig levende Interesse; han blev nemlig i Begyndelsen af 1863 antaget som Lærer i Latin og Græsk ved Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, der dengang bestyredes af Professor Rovsing; denne, til hvem Christensen snart kom til at staa i et nøje Venskabsforhold, der først blev afbrudt ved hans Død, øvede ved sin fine Dialektik og sin alsidige Dannelse en overordentlig Indflydelse paa hans

hele aandelige Udvikling; Christensen tillagde selv denne Indflydelse en meget stor Betydning, forsaavidt den havde bidraget til at skjærpe hans kritiske Sands og tillige aabnet hans Blik for mange nye Sider, vakt hans Interesse for Spørgsmaal, der laa udenfor Filologiens Omraade og derved givet hans Tanker et friere Sving og en videre Synskreds. I Sommeren 1868 tog han sin Embedsexamen, og de nærmest paafølgende Aar var han optaget dels af Undervisningen, som han efterhaanden omfattede med større og større Interesse, dels af Studier over den græske Litteraturs og Kulturs Historie; blandt de Punkter i denne, som allerede tidlig havde beskjæftiget og interesseret ham i en særlig Grad, var Sofisternes Stilling og Betydning indenfor den græske Aandsudvikling; paa dette koncentrerede han nu snart hele sin Flid, og Resultaterne af sine Undersøgelser nedlagde han i en omfangsrig Afhandling for den filosofiske Doktorgrad, som han forsvarede den 25de Sept. 1871. Faa Dage efter ægtede han Blomstermalerinden Anthonore Tscherning, Datter af Oberst Tsch., og paa sin Bryllupsdag tiltraadte han, ledsaget af hende, en Udenlandsrejse til Sydevropa. Gjennem Tyskland og Norditalien rejste han til Rom, hvor han forblev et halvt Aar, ivrig beskjæftiget med videnskabelige Studier. Disse havde, snart efter at han var kommet til Italien, taget en tildels ny Retning, idet han fra nu af med stedse større Forkjærlighed vendte sig til Arkæologien, — en naturlig Følge af, at det nu først, i den gamle Verdensstad, blev ham muligt at see Oldtidslevningerne med egne Øjne. Han hørte da her Forelæsninger over Arkæologi, fulgte med levende Interesse Udgravningerne paa Palatinerbjerget og var desuden ivrig optaget af selv at foretage Opmaalinger og tegne Planer. Fra Rom rejste han over Neapel til Sicilien, hvor han atter dvælede i nogen Tid; derfra tilbage til Neapel og Pompeji, hvor han tilbragte Sommermaanederne 1872, stadig fuldt optaget af sine ærkæologiske Studier. Endelig, i Efteraaret samme Aar, naaede han til det Land, som fra hans tidligste Ungdom havde været hans Længslers Maal, det Land, hvis Historie havde beskjæftiget ham mere end noget andet, til Grækenland og Athen. Det er en Selvfølge, at Opholdet her ikke lidet bidrog til at vende al hans Interesse og Flid mod Studiet af de materielle Oldtidsminder. I Athen opslog han sit Vinterkvarter, og her, paa selve Stedet, søgte han ved Pausanias's Hjælp og under minutiøse Opmaalinger og Undersøgelser at danne sig en klar Forestilling om det gamle Athens Topografi. Han indskrænkede sig dog ikke til Staden alene, men gjorde hyppige Strejftog omkring i Attika og desuden en længere Fodtur omkring paa Morea, ledsaget af Nordmanden, Adjunkt Stenersen. Det næste Foraar forlod han atter Grækenland, besøgte Neapel og Rom paany, rejste, efter et mindre Ophold i München, til Leipzig, hvor han havde bestemt at forblive i nogle Maaneder for at høre G. Curtius's Forelæsninger. Efter saaledes at have

tilbragt næsten to Aar i Udlandet og stadig beriget sig med nyt videnskabeligt Stof, vendte han tilbage til Danmark i Eftersommeren 1873. I de tre Aar, i hvilke det endnu var forundt Christensen at leve, fortsatte han med Iver sine i Udlandet paabegyndte arkæologiske Studier; Resultater af disse ere forelagte Tidskriftets Læsere i en Række Afhandlinger (Athens Pnyx; det gamle Torv i Athen; Afroditetemplet paa Akropolis); samtidig med at han udarbejdede disse, holdt han Forelæsninger paa Universitetet, navnlig over Athens Topografi. Hvor stærkt han imidlertid end havde koncentreret sin Interesse i Retning af Arkæologien, havde han dog ingenlunde vendt sin gamle Kjærlighed, den klassiske Oldtids politiske Historie, Ryggen; derom vidne blandt andet to Foredrag, han holdt i filologisk Samfund allerede det første Aar efter sin Hjemkomst, om „Decemvirinstitutionen“ og om „Kronologien for Tidsrummet mellem Slaget ved Platææ og den peloponnesiske Krig“; han var i det hele i Vinteren 1873—74 stærkt optaget af Undersøgelser over Tidsregningen i den græske Historie. I sit sidste Aar syslede han ivrig med en Grækenlands Historie, der skulde omfatte ikke alene Landets politiske, men ogsaa dets Kulturs og Litteraturs Historie; fra dette Arbejde var det, han saa pludselig blev bortrevet ved sin Død.

Richard Christensen hørte ikke til de stærkt udprægede Individualiteter, hvis Natur strax gjør Iagttageren opmærksom og hurtig fængsler den, der kommer i Berøring med dem; der var tværtimod ofte udbredt en Ro over hans Væsen, han udtrykte sig ikke sjælden med en Langsomhed og Bredde, der paa den, som første Gang talte med ham, let kunde gjøre Indtryk af en vis Tørhed. Dette Indtryk maatte imidlertid øjeblikkelig forsvinde, saasnart han kom ind paa en Sag, der vakte hans Interesse: der kom da et Liv og en Bevægethed over hele hans Person, som kunde virke i høj Grad smittende paa den, han meddelte sig til. Men traadte man derefter i et nærmere Forhold til ham, da saa man snart, at man i ham havde lært at kjende en ingenlunde almindelig Personlighed. Hovedtrækkene i hans Karakter var en udpræget Retsindighed og en usædvanlig Energi; men hertil kom, hvad man ikke strax mærkede, fordi han ikke holdt af at bære det tilskue, et blødt Gemyt og et sjælden varmtfølende Hjærte; hvor ivrig han derfor f. Ex. kunde deltage i en Disput, og han kunde tale sig meget varm, naar det angik en Sag, der virkelig laa ham paa Sinde, udtrykte han sig dog aldrig skarpt eller haanende, tværtimod kunde han ofte virke forsonende og dæmpende paa andres Følelser; hans varme Hjærte viste sig især ved en høj Grad af Tjenstvillighed, hvor han kunde hjælpe nogen paa den ene eller anden Maade: han havde den sjældne Evne at kunne gjøre en andens Sag ganske til sin egen. Den mest fremtrædende Side i hans Karakter var dog hans ganske overordentlige Energi, en Side, der mere end

nogen anden gav hele hans Personlighed dens Særpræg; den var at læse i hans sikre og dog saa livfulde Blik, i hans simple, resolute Gestikulation; den traadte frem i hans hele Følelsesliv, navnlig ved den sjældne Trofasthed, hvormed han holdt paa ethvert engang indgaaet Venskabsforhold; det var endelig ogsaa væsentlig netop denne Evne, der gav hans videnskabelige Studier og Produktion deres Ejendommelighed. Til at blive en Videnskabsmand af første Rang manglede Christensen flere væsentlige Betingelser; dertil var hans hele Begavelse for lidt primitiv, hans Evne til at skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt for lidt fremtrædende; men han hørte til den Klasse flittige Arbejdere, hvis mere beskedne Forsken betinger ethvert videnskabeligt Fremskridt. Blandt disse vilde Christensen altid, ved en sjælden Ihærdighed i sine Studier og ved sin fortrinlige Hukommelse, have indtaget en fremragende Plads. Hans videnskabelige Undersøgelser bar dernæst stedse Præget af en redelig Stræben efter at naa Sandheden uden smaalig Jagen efter Originalitet, ligesom i det hele en høj Grad af Ærlighed var et af de væsentligste Træk i hans Karakter. Dette i Forbindelse med hans sjældne Grundighed og Samvittighedsfuldhed er det, som giver hans forskjellige større og mindre Arbejder deres Værd. Hans Grundighed kunde dog ofte friste ham til at fordybe sig vel meget i Enkeltheder, ligesom hans Fremstilling, navnlig i hans tidligere Arbejder, ikke sjælden bliver noget trættende ved sin Bredde. Dette var imidlertid en Mangel, som Christensen rimeligvis med Tiden vilde være kommen ud over; i hvert Fald vidner hans sidste Arbejde, „Grækenland i de ældste Tider“, om et ikke ringe Fremskridt i denne Henseende. — Christensen var ikke alene meget flittig i sine Studier, men ogsaa meget produktiv som Forfatter; foruden de Arbejder, han lod trykke, og nogle mindre Afhandlinger fra Studenteraarene, som det dog næppe har været hans Hensigt at udgive, efterlod han et Par større Arbejder i Manuskript, „Athens Topografi“ og „Athen under Kimon og Perikles“, hvilket sidste vilde være blevet et meget omfangsrigt Værk, men ikke er fuldendt. Han var overhovedet begavet med en høj Grad af Meddelelsestrang, hvilket i Forbindelse med hans andre Evner gjorde ham til en fortrinlig Lærer. Hans sikre Viden i Forbindelse med den Iver og Alvor, hvormed han tog paa Sagen, aftvang meget snart hans Elever en høj Grad af Respekt, saa at Disciplinen aldrig voldte ham Vanskeligheder. Det var ham dernæst ingenlunde nok at faa gjennemgaaet det foreskrevne Pensum; han lagde en særlig Vægt paa at vække sine Disciples Interesse for Oldtidslivet i dets forskjellige Former, og det faldt ham aldrig vanskeligt: hvad enten han talte om de Gamles Huse og deres Klædedragt, om den græske Filosofi, eller han endog gav sig til at meddele dem noget af den komparative Filologis Resultater, gjorde han det altid med et Liv og en Varme, der ikke kunde andet end virke

elektriserende paa hans Elever. Det var i det hele tydeligt, at han befandt sig særlig vel i Skolestuen, og det ikke alene fordi det morede ham at meddele af sit rige Kundskabsforraad og iagttage den Interesse, han kunde vække hos de Unge, men ogsaa væsentlig fordi han omfattede disse selv med en levende Kjærlighed; derfor ophørte hans Interesse for Undervisningen ingenlunde med hans Interesse for Gjenstanden: den samme ivrige Glæde var altid udbredt over hans Fremstilling, hvad enten han gjennemgik latinske Stile eller han holdt sine smaa Foredrag over Emner fra den antike Kulturs eller Litteraturs Historie; og derfor ophørte hans Interesse for sine Elever heller ikke med den Tid, de fulgte hans Undervisning: ogsaa senere kunde de være sikre paa at finde en kjærlig og hjælpsom Vejleder i ham, og det er ikke saa faa, der skylde ham endel i denne Henseende, selvfølgelig navnlig blandt dem, hvis Studium gik i samme Retning som hans. Han lagde i det hele megen Vægt paa den gjensidige Paavirkning mellem de Studerende, og han arbejdede derfor stedse ivrig paa at fremme Samlivet blandt Filologerne, hvorfor han ogsaa viste en særlig levende Interesse for det filologisk-historiske Samfund, hvis Formand han var i flere Aar. Ligeledes hørte det til hans kjæreste Tanker at søge fremmet en nøjere Sammenslutning mellem de nordiske Filologer i det hele, ligesom han ogsaa allerede i sine første Studenteraar havde været en begejstret Tilhænger af den skandinaviske Enhedstanke, der paa den Tid satte Gemytterne i en saa levende Bevægelse. Han opnaaede da ogsaa, endnu før sin Død, at deltage i det første nordiske Filologmøde i Kjøbenhavn 1876. Enhver af Deltagerne erindrer vistnok den Iver og Interesse, hvormed han, som Medlem af Komiteen, røgtede sit besværlige Hverv, og der er næppe nogen, som havde set ham der, og som havde fulgt hans litterære Virksomhed, der ikke ved Efterretningen om hans Død fik det Indtryk, at her var et rigt og arbejdsomt Liv blevet standset midt i dets frodigste Væxt.

S. L. T.

Anmeldelser.

Det ældste danske skriftsprogs ordforråd. Af G. F. V. Lund. Kbhv. 1877. VI + 176 sider.

Et af de störste savn for dem, der sysle med dansk sprogvidenskab, er savnet af en historisk ordbog over det danske sprog, indeholdende så vidt muligt det hele ordforråd, som er opbevaret i skrift fra de ælste tider af, med angivelse af, hvor ordet förste gang findes, hvilke forandringer det i tidens løb har undergået i henseende til form og betydning, og hvor det siste gang forekommer, for så vidt det atter er gået af brug. Desværre er der for tiden kun ringe udsigt til, at vor litteratur vil blive beriget med et sådant værk. Ti et så omfattende arbejde vil naturligvis ingen begynde på, uden han har udsigt til i en række af år at kunne ofre det hele sin tid og kraft, da han ellers ikke kan håbe at få det fuldført; men under de nuværende forhold er der — af grunde, som det er tilstrækkeligt blot at hentyde til — ingen rimelighed for, at nogen vil kunne opnå en så betydelig offentlig understøttelse, som et sådant arbejde vilde kræve. Men at der skulde findes nogen iblandt os, som er i besiddelse både af de ydre og indre betingelser for på egen hånd at kunne udføre et sådant arbejde, er ikke sandsynligt. Under disse omstændigheder må vi indtil videre lade os nöje med mindre ordsamlinger til enkelte afsnit af litteraturen. Særlig ønskeligt er det at have en ordbog til vor ælste litteratur, og en sådan er det, Hr. Professor Lund har villet give os i ovennævnte arbejde, hvorfor han fortjæner vor tak. Desværre lider bogen — for her straks at sige det — i sproglig henseende af så store svagheder, at denne tak fra sproggranskernes side bliver meget indskrænket, ja næsten blot kan komme til at gælde den gode hensigt.

Angående den begrænsning, forf. har valgt for sit stof, kunne vi ikke være enige med ham. Navnlig forekommer det os at være en absolut mangel ved bogen, at Harpestræng er forbigået (også A. M. 187 og nogle mindre stykker burde efter vor mening helst være medtagne), da vi her i en form, som endnu tilhører ældre Dansk, have en hel del ord opbevarede, som ikke findes i lovene. At forf. på den anden side har medtaget skrifter som Haderslev bylov, der kun foreligge i en yngre sprogform, ville vi ikke gå så strængt i rette med ham for, skönt ordbogen rigtignok derved har fået et noget broget udseende, som let kan forvirre den ukyndige i opfattelsen af vort ælste håndskriftsprogs karakter.

Ifølge forordet (s. III) har forf. lagt hovedvægten på det rent sproglige. Dog er dette efter vor mening just bogens svageste side; vor hovedindvending mod den er, at den gennemgående lider af mangel på opmærksomhed for ordformen. Ganske vist findes der også urigtige ordforklaringer, men for så vidt anmelderen uden at være lovkyndig tör dömme derom, forekommer det ham dog, at denne side af arbejdet i det hele taget er ulige mere vellykket end

förstnævnte. Forf. havde jo også her adskillige gode hjælpemidler at støtte sig til, först og fremmest Schlyters glossar til „Skånelagen“. Billighed krævede, forekommer det os, at forf. i forordet lidt bestemtere havde anerkendt sin gæld til Schlyter. Nu nævnes denne kun ganske i almindelighed sammen med flere andre, og dog er det åbenbart, at forf. skylder ham minst ligeså meget som alle de andre tilsammen.

Gå vi nærmere ind på bogens svagheder, kan det her först omtales, at dens angivelser ofte ere ufuldstændige. Således anføres aldrig navneordenes kön. Ved enkelte artikler fattes sitat (f. eks. *almænt*, *slabrand*); ved mange, hvor man ønskede at kende alle de steder, ordet forekommer på, ere sitaterne ufuldstændige. *Mude* angives kun fra en i Rosenvinges udg. af Eriks lov omtalt „oversættelse“ fra 1619, men Åbenrå skrå 43 har *bool mutæ* og sk. arveb. 53 *muta iorth*. Særlig må det påtales, at böjningsformerne ofte ere ufuldstændig anførte, og det endog i tilfælde, hvor forf. kunde komme meget næmt til sine angivelser, idet han havde Wimmers og Lyngbys udførlige og nöjagtige fremstillinger henholdsvis af navneordenes böjning i ældre Dansk og af udsagnsordenes böjning i jyske lov (med stadigt henblik til skånske) at holde sig til. Man sammenligne t. eks. artiklen *man* med Wimmers fremstilling s. 85 flg. (Ved enkelte vidtløftige artikler kunde forf. jo også have ladet sig nöje med en henvisning til disse afhandlinger). — Den interessante hensynsform *mæþ hærskildi* (S. 14,5) er forbigået og dermed hele ordet (hærskiold). Af *annær* anføres kun enkelte former, skönt den gamle böjning er næsten fuldstændig bevaret i S. *Annur* anføres som intetkön flertal men ikke som hunkön ental; ikke engang denne interessante form, hvorom Lyngby og Rydqvist have udtalt sig i forskællig retning, har forf. altså ret haft öje for. Ligeså lidt omtales intetk. flert. *andræ* fra de øvrige love. Under *hin* anføres tilfældig intetk. *hint* J. 2,42, uden at det bemærkes, at samme intetkönsform findes i alle lovene i modsætning til Oldn. Af *dø* angives kun fortid *do*, ej *døthæ*, af *gøræ* kun *gørthæ*, ej *giorthæ*, af *kumæ* kun *kam*, ej *kum*, *kom*, af *latæ* ej *læt* J. 2,110 o. a. m. Omlydsformerne af de stærke udsagnsord, som dog have så megen interesse, angives heller ikke fuldstændig, f. eks. ikke *lætær* Fl. bylov 125 eller *fællær* Er. 2,37 eller *fær* (ɔ: får) Vald. 2, 13 og 46. Ligeså lidt anføres nutiden *hæuær* i de jyske love.

Af unöjagtigheder har bogen mange, men vi indskrænke os til at omtale et par. En bog, der lægger hovedvægten på det sproglige, burde naturligvis göre rede for de enkelte loves ejendommeligheder i henseende til ord og ordformer. Men sådanne bemærkninger, som at *hos* ej findes i S., *ofnæ* ej i J., ere rene undtagelser; i almindelighed anføres formerne i flæng (jvf. f. eks. artiklerne *iak* og *takæ*). Og dog ere de fleste af disse karakteristiske former allerede omtalte, dels af Lyngby, dels i en afhandling af anmelderen i Årb. f. n. Oldk. 1872. — En anden unöjagtighed, som stundum er vildledende, består i, at forf. flere steder uden at göre nogen bemærkning derom anfører ord eller former, som ikke findes i de udgaver, hvorefter han ellers siterer (jvf. f. eks. artik.

dvalsæ (J. 2,72 skal være 2,106), *fylsvitnæ*, *lyttinæ*). — Når ifølge forf. *thrætæn* (og ligeså *attæn* og *fæmtæn* ved siden af *attan* og *fæmtan*) skal findes i lovene, så er dette kun tilfældet i yngre hskr. (Er. 2,68 findes f. eks. hos Rosenvinge *thrættæn*); dog har forf. her næppe siteret sådanne men som så ofte overset formen; han har ment, at ligesom ellers *a* i endelser blev *æ*, således også her, idet han har overset, hvad Lyngby har bemærket, Udso. s. 9. — Om forf. har taget *arvæ* (verbet) fra et yngre hskr, tör anmeld. ikke afgöre men er mest tilböjelig til at tro, at han her urigtig er gået ud fra den nydanske form. På de anf. steder af J. have både Petersen og Rosenvinge *ærvæ*; formen *arve* har anmeld. först optegnet fra 15de årh.

At omtale alle de ligefremme urigtigheder, anmeld. har truffet på ved at gennemgå ordbogen, vilde blive altfor vidtløftigt; en del eksempler må være tilstrækkelige.

Stathæligh skra i overskr. til Fl. bylov er ikke = bylov, men betyder: fast, skreven lov („bescreuen recht“, „leges civiles scripturæ commendatas“). *Løpstigh* siges at betyde fugitivus, men det er naturligvis den som er ofnæ løpstighum, der er fugitivus. *Thak* Vald. 3,13 er hverken isl. þak eller tak men þökk og betyder her: samtykke, tilladelse. — Behandlingen af *æn* som betingelsesord er meget uheldig. Forf. siger, at *æn* derved, at *um* udelades, får betydn. om end, og henviser til Thorsens noter i sk. kirkelov. Men for det förste er Thorsens mening den, at *æn* som ellers betyder *men*, og at *um* ligefrem er glemt i håndskriftet. Dernæst betyder *æn* på de anf. st. ikke om end (indrömmende) men er simpelt betingende. Endelig grunder den betingende betydning af *æn* sig ikke på dets forbindelse med *um*, der er rent tilfældig. Denne forbindelse finder nemlig kun sted, når et betinget udsagn knyttes til det foregående ved det modsættende bindeord på den måde, at bisætningen indskydes mellem dette og hovedsætningen. Når derimod bisætningen enten indskydes i hovedsætningen eller sættes efter denne (som Vald. 3,1) eller endelig sammenhængen forbyder en tilknytning til det foregående ved *men* (som sk. kirkelov s. 80[10]), da er denne forbindelse umulig. — Når en forf., der er så fortrolig med ordföjningslære som Prof. Lund, anfører J. 3,5: *æn del han thet vt* som eks. på *æn* i betingende betydning, kan dette næppe være andet end en tilfældig uagtsomhed; det betingede i udsagnet antydes jo her ved ordstillingen, der netop udelukker et foregående betingelsesord. Hverken i J. eller S. (den verdslige) forekommer *æn* som betingende og kun to steder i V. (ti *æn tho at* hører ikke herhen). Om det oprindelig har haft hjemme i Er. i denne betydning, forekommer mig tvivlsomt. — Under *of* opstiller forf. den lære, at det ellers nægtende *u-* undertiden har forstærkende betydning; men det *u-*, vi finde i *vmikil* (Skånel. I. 146 n. 9), *vmikit*, *v frelssir* (sk. arveb. 60) og *v harth* (sk. kirkelov, overskr. i cod Rantz. o. fl.), er sikkert ikke dette *u-* men stammer fra *of*. Egilsson angiver rigtignok i sin ordbog, at *ó-* kan forekomme med intensiv betydning, og anfører som eks. *óhljóð*, og når dette ord kan oversættes ved sonus ingens, clamor, strepitus, ser det jo vel således ud, men nærmere beset, viser det sig dog, at *ó-*

her som sædvanlig er nægtende eller forringende. Ordet må sammenstilles med dansk *umenneske*, *udyr*, *ukrudt* o. lign., hvor *u-* betegner, at personen eller genstanden er så slet, så afvigende fra det normale, at den næsten ikke fortjæner sit navn (ved óhljóð tænktes som modsætning den velklingende lyd).

Når beslægtede ord ofte anføres under én artikkel, så ville vi vel i almindelighed antage, at dette kun er sket for pladsens skyld, og at forf. ikke virkelig identifiserer disse ord; ligeså når det f. eks. hedder „eghær isl. eigandi", „tholik isl. þolinn" o. lign., så ville vi vel i almindelighed heri kun se en formel unöjagtighed. Dog må det på flere steder være tvivlsomt, om forf., der går så let hen over ordenes form, virkelig har betragtet sådanne ord som forskællige; saaledes siges f. eks. *kunnægher* at være „en anden skrivemåde" for *kundær* (men altså dog samme ord). Vist er det i alt fald, at han flere steder ganske eller til dels sammenblander forskællige ord. Således identifiseres mærkelig nok *forsakæ(r)* J. 2,76 og *forsighæ*, *forsæghæ*, og for större ligheds skyld göres *forsakæ* til *forsaghæ*; endvidere *haft* (isl. hapt) og *hæfth* (isl. hefð) og udsagnsordene *hæftæ* (isl. hepta) og *hæfthæ* (hefða) (findes ellers sistnævnte i lovene? J. 2,73 findes det ikke); fremdeles *løn* (isl. laun = got. laun ɔ: præmium) og *lønd* (isl. leynd); *nimæ* (isl. nema) og *næmæ* (udøve nam, isl. næma); *tuttæ**) (jvf. isl. navneord tuttan), *tuhæ* (sk. orbodem. *tugha*, isl. toga) og *tothæ(r)* J. 2,76 (jvf. Hagerup, artik. Tode); *witæ* = isl. vita og *witæ* = isl. víta. Tillægsform af sistnævnte er *wit* J. 3,25, som forklares urigtigt under artik. *wit*. Til förstnævnte *witæ* hører *wet* Vald. 1,20 (gælder, betyder), som omtales under *wetæ* (isl. veita) og erklæres for en fejlskreven form, og *wæt*. S. 3,20 (*ællær wæt thæt alsiki*, A. M. 41), hvilket forf. mærkværdigt nok henfører til navneordet *wæt* (vætr), skönt sætningen derved kommer til at mangle udsagnsord. Ikke til *wæriæ* men til *wæræ* hører *wæræ with logh* J. 2, 98, *wæræ with mæth withnæ* V. 1, 1, § 7 i A. M. 24 (A. M. 455: *waræ w. m. witæ*), *wæræ i logh* V. 3,8 og vist også *wæræ for sinæ børn* V. 2,43. — Når forf. henfører *alstæ* (*a. mykæt* Er. 1,43) til isl. *helzti* i stedet for til *alls til* eller *bothæ* til *bæta* i stedet for til *búða* eller *fol* til *full* i stedet for til *fól*, *fóli* eller — dog med tvivl — *irdh* til *yrkja* i st. f. til *erðr* (Fritzner i tillæg'et) eller — med Rosenvinge — *lithstra* til *lítill* i st. f. til *liðr* (?) eller — dog tvivlende — *mislekin* til *mislaga* i st. f. til *leikinn* (tillægsf. af leika) eller *sæt* Er. 3,45 til *siðr* eller *tyundæ* til *tjá* i st. f. t. *tyu* Er. 2,55 (jvf. om dette Wimmer 42 flg., Minder om Lyngby 102) — da afgive disse og andre lignende etymologier ny eksempler på, hvor let forf. tager sig det med formen. *Sæt* Er. 3,45 er vist isl. sætt. Samme ord have vi måske Er. 1,48. (the eghin... ær han gitær nokær sæt a giort meræ um arit æn føzl oc clæthæ børnum); rigtignok har Thorsen her *nokæt sæt* men skönt *r*'et ikke på dette sted er så tydeligt som på de fleste andre steder i håndskriftet, synes det mig dog utvivlsomt. Rosenvinge har også *nokær*.

*) Sitaterne ere i denne artikkel helt forvirrede. Er. l. har tyttær.

Ikke sjælden har forf. dannet falske former, undertiden på en så påfaldende måde, at man uvilkårlig kommer til at tænke på Molbech. — Således er han f. eks. nogle steder kommen galt afsted med omlyden. Af hensynsf. *wændi* Er. 2,43 dannes nævnef. *wænd*. Denne stygge fejl kunde forf. have undgået ved at efterse § 39 hos Wimmer (sammesteds kunde han have set, at *a withæ wællæ* J. 3,40 er hensynsf. ental). Af fremsæt. nutid *afællær* dannes navnemåde *afællæ*. Ganske vist findes der i lovene enkelte eks. på slige navnemåder med uorganisk omlyd, dog ikke af dette ord. Under artik. *tam* hedder det: „jvf. tæmæ ell. *tamæ*, hvoraf fortid tamdæ". Af flertal *nytær* (nuces) er forf. uberettiget til at danne ental *nyt*, da endnu Harpestræng har *nut*. — Af fremsæt. nutid *nimbær* dannes navnemåden *nimbæ* (under *næmæ*), af *skiældær* V. 2,17 endnu galere (måske foranlediget ved *skaldrar* i orbodem.) navnem. *skiældræ* (rettet for *skialdræ*, jvf. bogstavfølgen). Denne slemme fejl kunde forf. have undgået, når han havde erindret Lyngbys afh. i 1ste b. af T. f. Phil. om indskud af b og d. — Artiklen *awg (a. skiold* Er. 2,27) fattes, men ordet omtales under *avend*, hvoraf forf. synes at betragte det som fordrejelse. Åbenbart har forf. ikke rigtig forstået formen på grund af den urigtige skrivemåde (avg), hvormed han har optaget det af Thorsens udgave. Det er nemlig undgået denne ellers så påpassende og omhyggelige udgiver, at *w* nogle steder er = *uu* = *vu* og at det altså allerede af denne grund ikke går an at forandre det til *v**); saaledes er her *awg* = *avug* (isl. öfugr). — Menes med *qvindi* isl. kvendi, og er det taget fra Thorsens udg. af S. side 247 ned. (Skånel. V. 2,4)? Hvad har det så at göre i en artikkel, der handler om *kvinna*? Eller skal det være den formentlige grundform til sistnævnte? — Til tillægsf. *nøct* J. 1,51 opføres navnem. *nøtæ*, hvilket naturligvis er urigtigt. Sikkert er *nøct* samme ord som *nøkæs* Fl. bylov 3 og som isl. *hneykja*, ikke, som Lyngby mente, *hnykkja*. — Til *biærghæ* anføres som fortid *biarg*, til *sætiæ*, *sad*, *sade*. Det siste eks. er meget karakteristisk. Forf. fandt i Schlyters glossar angivet imperf. pl. *sade* I. add. F. 2 (efter hskr. fra 15 årh.); Schlyter noterede det formodenlig på grund af den ejendommelige skrivemåde. Hvad gör nu vor forf.? Han danner af dette *sade* ental *sad*, som om *sættæ* havde stærk böjning!**)

Nogle steder have afskriverfejl forledt forf. til at opstille falske former. Således *doth* ɔ: døth, *botæ* ɔ: bøtæ (næppe andet end afskriverfejl, skönt det findes temmelig ofte), *thrægæ* V. 2,8 ɔ: thrægæ = thrængæ. Til *mughu* henføres *man* Er. 1,31 som nutid (!!). Naturligvis er det navneordet *man*, og *callær* (eller callæ) er glemt. Andet

*) Da udgiveren ikke har bemærket dette, har han nogle steder (Er. side 13, 19, 30 og 87, sæl. kirkelov s. 68) måttet forandre *arwngæ* til *arvingæ*, da *arvngæ* var en umulig form. Ligeså er Er. s. 57 *sialwm* gjort til *sialfvm*. At *w* virkelig kan være = *vu*, ses især tydeligt S. 5,17 i det hadorfske hskr., hvor der står: *j lergrauum ællær ræfgrawm*. I jyske lov og Vald. lov synes denne brug ej at findes).

**) Ligeså gör forf. *syniæ* til et stærkt udsagnsord, når han opfatter *sun* som fortid. Det er naturligvis nutid, rimeligvis med stregen gjennem *u* glemt.

end skrivfejl tor *æn* (qvam) er vel heller ikke *thæn* J. 2,1 og V. 2,23. Falsk er sikkert også *wenelas*, som forf. har optaget efter cod. Had., skönt runehåndskriftet har *uefælas* og det gamle hskr. A. M. 37 *weuelas*, ligesom der på det tilsvarende sted i sæl. kirkelov samt Er. 2,78 læses *weuælas*. Det forekommer også anmeld., at *weuælas* (el. *weuiælas*, som nogle hskr. have) naturligt kan forklares af vefja, at omvikle, således at det betegner et læs af den beskaffenhed, at man måtte vikle reb om det for at føre det hjem (altså vel et rislæs). Jvf. ordet *høvewel* hos Pontop. gram. p. 249, der angives at være ensbetydende med Svøbereb: rete, qvo vehes foeni constringitur. — Ligeså er *wæniæ* Er. 2,51 kun skrivfejl for *wæuiæ*. — Når forf. giver *thylmærki* fortrinnet for *thrylmærki*, begår han vist samme fejl. Rigtignok siger han, at der ingen rimelig etymologi gives for dette ord, men anmeld. skal dog fremsætte en gisning, som i alt fald ikke kan kaldes urimelig, nemlig, at der ved siden af *halfmark* (isl. halfmörk) har været et ord *halfmærki* med samme betydn. (jvf. halfhlyti og halfhlutr, halfleypi = halfr laupr m. m.), og at *thrylmærki* er opstået ved sammensmeltning af *thry halfmærki*. Ordet forklares jo just i lovene som halvanden mark.

Dog, vi stanse og bemærke endnu kun, at bogen har mange trykfejl, så at man ikke tör sitere efter den. I det hele vil en sproggransker næsten ikke kunne have anden nytte af denne ordbog, end at den kan oplyse ham om, hvorvidt et vist ord findes i lovene eller ikke. For sådanne derimod, som ønske at göre sig bekendte med lovenes indhold uden at interessere sig for det sproglige, tro vi, at den vil være en velkommen og i de fleste tilfælde brugbar vejledning, skönt den ikke kan måle sig med den ordbog, hvormed nylig Schlyter har lagt slutstenen på sin mangeårige, fortjænstfulde virksomhed som udgiver af Sveriges gamla lagar.

V. Såby.

L. F. A. Wimmer: Oldnordisk læsebog med anmærkninger og ordsamling. Anden omarbejdede udgave. Kbhvn. 1877. XXXI + 324 ss.

Med den for nogen tid siden udsendte fortale og navneliste er den ny udgave af ovennævnte fortræffelige bog fuldstændiggjort. Den indeholder ganske samme læsestof som foregående udgave — et udvalg, der, som dr. Wimmer selv fremhæver, ikke tilsigter at give et overblik over hele oldliteraturen, men hvori dog en stor del af de mest karakteristiske frembringelser have fundet plads. De fleste lærere ville vistnok erkende det nævnte udvalg for at være i alle væsentlige henseender hensigtsmæssigt og tiltalende for eleverne, om end måske flere end anm. kunde have ønsket et par af de optagne stykker (nl. det af Völsungesaga optagne afsnit og kvadet om Helge Hundingsbane) ombyttede med andre. Det nævnte afsnit af Völsungesaga er ganske

vist som helhed betragtet karakteristisk nok til at hævde sin plads i et udvalg af oldliteraturen, men det skæmmes af den på flere punkter af Völsungesagaens forfatter (eller compilator) misforståede og fordrejede samtale mellem Sigurd og Fåvner (læsebogens s. 23—24), hvis indhold næppe kan göres eleverne fuldt begribeligt uden at henvise til og gå nöjere ind på det her til grund liggende Fáfnismál. Helgakviða Hundingsbana hin fyrri er ganske vist et både smukt og og helstøbt kvad, men det forekommer anmelderen mindre heldigt til skolebrug, dels fordi det er temmelig vanskeligt, dels fordi det i höjere grad end de fleste andre eddiske digte er udsmykket med kenninger, hvoraf flere vistnok ville forekomme nutidens læsere temmelig usmagelige og derfor — ialfald tildels — forstyrre indtrykket af digtet for den, som ikke er vant til slige omskrivninger (således f. eks. *rakka hjörtr* v. 51 = mast; *stjórnmarr* v. 30 = skib, *móðakarn* v. 55 = hjærte o. fl.). Men på den anden side må anm. indrömme, at det turde være vanskeligt blandt den ældre eddas øvrige heltesange at udpege nogen, som fuldtud vilde være passende til skolebrug (således som Þrymskviða blandt gudekvadene); snarest kunde man måske tænke på Völundarkviða eller Grottasöngr.

Medens, som bemærket, udvalget af læsestykkerne er ganske det samme som i forrige udgave, er til gengæld glossaret (selv om man ser bort fra den nytilkomne navneliste) vokset til et dobbelt så stort omfang som i første udgave — en udvidelse, som hovedsagelig er fremkommen ved bestræbelsen for at forklare og oversætte ethvert i teksten forekommende sted, der kunde volde nogen vanskelighed, ligesom også mange oplysninger om ords oprindelse og brug, hvilke tildels fattes i andre ordbøger, ere tilkomne[1]. I det hele vil man, på grund

---

[1]) Eksempelvis skal jeg henvise til bemærkningen s. 240, om at „*mega*“ i oldn. også kan have betydningen „kunne udholde, kunne bringe det over sit sind“ (omtr. = nenna); en betydning, hvorpå der i læsebogen forekommer ikke mindre end 3 eksempler, hvoriblandt det undertiden misforståede sted i Völsungesaga (læseb. s. 17): „*Otr át blundandi ok einn saman, því at hann mátti eigi sjá* (ɔ: kunde ikke holde ud [ikke lide] at se), *at þyrri*“. På lignende måde anvendes undertiden på dansk verbet „kunne“, se Holberg, Polit. Kandestøber, slutningsreplikken i 5te akts sidste scene: „Du skal brænde mig op alle mine politiske Bøger, *thi jeg kand ikke see det for mine Øyen meer*, som har bragt mig i slige Griller“. (Liebenbergs folkeudgave, s. 21.) Ligeledes tillader jeg mig at henvise til den s. 240 givne oversættelse af det meget omtvistede sted i slutningen af Vegtamskviða: *svá komir manna meirr aptr á vit*, hvilket dr. Wimmer oversætter: „således komme du så atter tilbage til menneskene“, idet han henfører *manna* til *á vit* — en forklaring, der i höj grad synes mig at støttes ved det ligeartede udtryk i Ghv. 8 (Bugges udgave s. 312, sml. s. 437):

Sva (mun) comaz meirr aptr
moþvr at vitia
geirniorþr hniginn
á Goðþioþo.

På samme måde kunde måske et andet vanskeligt sted, Gkv. II, 9, forklares. Stedet lyder i Bugges udgave (s. 267):

af den nöjagtighed og grundighed, hvormed alle slige spörsmål her ere behandlede, vistnok i fremtiden ofte i tvivlsomme tilfælde (som f. eks. hvor det gælder den korrekte gengivelse af præpositioner og med præpositioner forbundne verber, eller hvor det gælder om fastsættelsen af substantivers böjning o. m. l.) foretrække at ty til nærværende glossar, fremfor at rådspörge de större ordbøger, hvor man så ofte søger slige oplysninger forgæves. Angående et par småting tillader jeg mig følgende bemærkninger.

1°. Til s. 132 (cfr. s. 305, a, l. 16 f. n. ff.). Hm. v. 7 lyder, som bekendt:

Enn vari gestr,
es til verðar kømr,
þunnu hljóði þegir,
eyrum hlýðir,
en augum skoðar;
svá nýsisk fróðra hverr fyrir.

Det her forekommende udtryk ‚*þunt hljóð*' oversættes s. 305 ved „lydløs, opmærksom tavshed (egl. en tavshed, gennem hvilken enhver lyd let kan trænge, idet egenskaben er overført fra luften til tavsheden); þegja þunnu hljóði, tie med lydløs tavshed, tie bomstille.“ Ligger en sådan forklaring ikke lidt fjærnt? Og vilde det ikke være naturligere at opfatte ‚*þunt hljóð*' som ‚skør tavshed' ɔ: en

---

Hvi þv mer, Havgni!
harma slica
vilialavssi
vill vm segia?
þit scyli hiarta
hrafnar slita
viþ lond yfir
enn þv vitir manna.

Bugge forklarer her (vistnok med rette) *enn* som *heldr en* (s. 423) og opfatter *vitir* som 2. pers. sg. præs. conj. af *vita*, idet han med udtrykket „*vitir manna*“ sammenligner Breta sögur c. 7: „*Imnógen féll svá nær brottferðin, at hon vissi nálega ekki til manna*“; og Flat. I, 219: „*Norr ... var lengi úti, ok svá, at þeir vissu ekki til manna*“; s. 423 betegner han ‚*(þú) vitir manna*' som 'et fyldigt udtryk for „du skal leve“'; men angiver ikke, hvorledes han når til denne betydning. Bugges opfatning forekommer mig næppe at være holdbar, dels fordi det påberåbte udtryk ‚*vita til manna*' næppe kan afgöre noget med hensyn til — (og allermindst da være identisk med) — det her supponerede *vita manna**), dels fordi den her sandsynlige betydning ‚leve' meget lettere synes at kunne udledes af et ‚*vitja manna*' eg. ‚færdes blandt mennesker' (sml. de nysciterede Vegtamskv. 14 og Ghv. 8) end af et ‚*vita manna*'. Fra formens side er der jo intetsomhelst i vejen for at opfatte ‚*vitir*' som 2 pers. sg. pr. conj. af *vitja*.

---

*) Nærmere havde det, som det forekommer anm., ligget at jævnføre udtrykket i Am. 84: *Barna veiztv þinna* (hvor man, som bekendt, plejer at underforstå ‚*hlut*' eller ‚*kost*').

tavshed, som let kan brydes (sml. ‚tynd is')? Meningen af verset vilde altså blive: ‚den forsigtige gæst, som kommer til gilde, tier, hvor der skal ties og taler, hvor der skal tales; han lytter med ørene og spejder med öjnene: sådan ser en vis sig for'; at tie bomstille synes mig heller ikke at være et så godt bevis på klog forsigtighed, som det at tale til sin tid, men at tie, når tavshed er fornøden.

2°. Til s. 47 l. 13 ff. (cfr. s. 242 a, l. 12 f. n. ff.) Det fortælles her i skildringen af Svolderslaget, hvorledes Olav Tryggvesöns skibe ét for ét sejle forbi de forenede hövdinger, som have lejret sig på en holm og som (med undtagelse af Erik jarl) holde ethvert forbisejlende skib for ‚ormen lange'. Der siges da: „*Lítlu síðar sá þeir, hvar annat skip sigldi miklu meira en hit fyrra. Þá mælti Sveinn konungr: „hræddr er Óláfr Tryggvason nú, eigi þorir hann at sigla með höfuðin á skipi sínu.“ Þá segir Eiríkr jarl: „ekki er þetta konungs skip, kenni ek þetta skip ok seglit, því at stafat er seglit, þat á Erlingr Skjálgsson; látum sigla þá, betra er oss skarð ok missa í flota Óláfs konungs en þetta skip þar svá búit.*““ Denne sidste passus ‚*betra er oss*... etc.' oversættes i Københavnerudgaven af Snorre s. 334 — og omtrent ligedan hos Munch Norges Konge-Sagaer s. 144 — således: „Lader dennem seile sin Vei, thi at disse safnes i Kong Olafs Flode, er bedre for os, end at dette Skib er der, som det er udrustet.“ Denne oversættelse vover jeg, da der ingen tvingende grund synes at være til ved ordene ‚*skarð ok missa*' at underforstå ‚*þessa skipa*', ikke at holde for den rette; langt bedre synes det mig med dr. Wimmer at oversætte ganske nöje efter teksten: „det er bedre for os, at noget mangler og savnes (at der er et hul) i flåden...“ Derimod nærer anmelderen nogen tvivl om, hvorvidt dr. W. har gjort ret i at oversætte den derpå følgende part af sætningen ved „end at dette så vel udrustede skib findes der.“ Vilde det ikke komme både tekstens ord og mening nærmere, når man simpelthen opfattede ‚*þetta skip*' som parallelt med udtrykket ‚*skarð ok missa*', så at stedet altså måtte oversættes: ‚den omstændighed, at der er et hul i kong Olavs flåde, er for os værdifuldere end dette så veludrustede skib dèr' (d. v. s. end besiddelsen af dette så veludrustede skib vilde være for os)? Med det samme tillader jeg mig at bemærke, at det næppe havde været overflødigt i glossaret at göre opmærksom på, at udtrykket ‚*látum sigla þá*' betyder ‚lad os lade dem sejle', ikke ‚lad dem sejle' således som Københavnerudgaven og Munch oversætte.

3°. Til s. 75 (cfr. s. 225 a, l. 9. f. n. f.). Det fortælles, at „*(örn) fló hingat ok settisk hjá álptinni ok klakaði við hana blíðliga.*“ Verbet ‚*klaka*' angives i glossaret at betyde „kvidre, skrige (om fugle)“, men ingen af disse betydninger passer rigtig her. Kunde det ikke gengives ved: „(örnen) lokkede på en indsmigrende måde for den (svanen)“?

Endnu skal kun bemærkes, at en på ét sted samlet, fuldstændig oversættelse til s. 86 l. 5—6 vistnok vilde have været velkommen, da dette sted så hyppig misforstås (eller slet ikke forstås af eleverne). For fuldstændighedens skyld tilföjer jeg, at det s. 93 l. 35 forekommende '*vika*' er udeglemt både i noterne og i glossaret.

Medens bogen således allerede paa grund af ordsamlingens righoldighed vil være af betydning også for viderekomne, vil den for den nordiske sprogforskning i det hele endnu få forøget værd ved den meget udførlige fortale, hvis formål væsentlig går ud på at motivere de ændringer i ortografien, som ere foretagne i denne udgave, men som ved siden heraf biløbig indeholder en stor mængde ny og værdifulde bidrag til den oldn. grammatik og da særlig til den oldn. lydlære. Idet jeg her må indskrænke mig til i al korthed fortrinsvis at henlede opmærksomheden på afsnittet om de svage verbers præteritumsformer s. VI og på det også for den danske og svenske sproghistorie så betydningsfulde stykke om aksentens forhold til kvantiteten (s. XIII), skal jeg til slutning tillade mig at fremhæve nogle få punkter, angående hvilke jeg helt eller tildels må erklære mig uenig med min höjtærede lærer.

1⁰. I de svage verbers præteritumsformer har dr. W. gennemført den regel at skrive *ð* ikke alene efter *l* og *n* med foregående kort rodstavelse, samt altid efter *m* og *mb*, men også efter *k* og *p*, altså: *talða, vanða, dæmða, kembða* og ligeledes *fylkða, hleypða* — en regel, som for de førstnævnte consonanters vedkommende er uomtvistelig rigtig, og som ligeledes for *k*'s og *p*'s vedkommende fuldstændig lader sig forsvare fra det ortografiske standpunkt, idet flere gode håndskrifter mere eller mindre gennemgående anvende denne skrivebrug, således foruden det af dr. W. selv anførte håndskrift af den större Olavs saga f. eks. Alexanders saga og tildels A. M. 677 (hvor tegnet *ð* i nogle afsnit anvendes som identisk med *ð*) m. fl. Men så korrekt nu end skrivemåden *fylkða, hleypða* må kaldes, når den bedömmes fra det grafiske standpunkt, medfører den dog den ikke ringe ulempe, at den let fremkalder den forestilling, at endelsen i *talða, vanða, dæmða, kembða* også i akustisk henseende var identisk med endelsen i *fylkða, hleypða,* hvilket dog næppe kan have været tilfældet, da det i så fald bliver ganske ufatteligt, at man senere får formerne *talda, vanda, dæmda, kembda* ligeoverfor *fylkta, hleypta* — en forskel som bestemt synes at tyde på, at udtalen oprindeligt har haft *ð* i *talða, vanða, dæmða, kembða*, men derimod *þ* i *fylkða, hleypða, (fylkþa, hleypþa).* At man i disse sidste former nogensinde har haft udtalen *ð*, forekommer anm. ganske ubevisligt[1]).

---

[1]) Det turde overhovedet vistnok være en fordom, at man i oldn. slet ikke skulde have haft lyden *þ* i efterlyd; hvorledes vil man f. eks. kunne forsvare lydværdien *ð* i ord som *bliðka, viðka*, når man samtidig antager, at man i ord som *rifka* har haft virkeligt (tonløst) *f* og ikke *v*, hvad jo dog vel nu turde være almindelig anerkendt (cfr. Gíslason, Oldn. Forml. s. 30)? *bliðka, viðka* forholde sig jo til *bliðr, viðr* ganske som *rifka* til *rifr*.

Grunden til, at man hidtil almindelig har antaget, at lyden *þ* ikke kunde forekomme i efterlyd, er åbenbart den, at de fleste håndskrifter, ligesom jo også alle ,normaliserede' udgaver, bruge tegnet *þ* overalt i forlyd men *ð* i ind- og udlyd; men denne skrivebrug hviler, hvad jeg nys har søgt at vise, for indlydens vedkommende ikke på fonetisk grund. At den heller ikke for forlydens vedkom-

Medens dr. Wimmer således i overensstemmelse med de bedste hdskrr. skriver *talða*, *vanða* etc., skriver han derimod *d*, hvor lydforbindelsen *ld*, *nd* er oprindelig og hvor der i hdskrr. aldrig skrives *þ* eller *ð*, som f. eks. *valda* (volde) — men *valða* (valgte) —, *vandi* (vanskelighed) — men *vanði* (vane) — (s. VII). Anm. kunde have ønsket, at dr. W. på dette sted udtrykkelig havde gjort opmærksom på (— hvad ganske vist ordsamlingen giver oplysning om —), at de såkaldte verba præteritopræsentia (med undtagelse af *muna*) høre herhid, idet de i præteritum have *d*, aldrig *ð*: *munda*, *skylda*, *vilda*[1]).

---

mende hviler på fonetisk grund — idet man her, som bekendt, i de fleste hdskrr. skriver *þ* i *þat*, *þessi*, *þú* o. l. o., skönt lyden efter al sandsynlighed har været *ð* (Wimmer, fornnord. formlära s. 88, anm. 3) — har længe været anerkendt. Men er det så, at i den gammelislandske ortografi tegnet *ð* hyppig betegner lyden *þ*, medens omvendt tegnet *þ* hyppig betegner lyden *ð*, så må man, som det forekommer mig, opgive den anskuelse, at bogstavet *ð* med bevidsthed er blevet anvendt til at udtrykke en fra *þ* forskellig lyd, ti vi have da ikke det mindste bevis for, at oldtidens islændere overhovedet have kunnet høre forskel på lydene *þ* og *ð* (eller, fysiologisk udtrykt, på den tonløse og den tonende interdentale fricativlyd, på s^4 og z^4 [efter Brücke's betegnelse]); tværtimod synes alt at tyde hen på, at s^4 og z^4 for deres øre kun har været *én* lyd, hvilken de af rént grafiske opportunitetshensyn snart betegnede med *þ* snart med *ð* — ganske på samme måde, som man snart betegnede den (tonløse) gutturale ,eksplosiv'-lyd med *k* snart med *c*. Denne opfattelse finder jeg end yderligere bestyrket derved, at et af de ældste islandske håndskrifter, som anvender tegnet *ð*, nl. A. M. 645 4to (slutningen), *bruger ð og þ både i forlyd og efterlyd som ganske énstydige*. Her kan altså på den ene side tegnet *ð* både i forlyd og i efterlyd dels betegne lyden *þ* (d. e. s^4): *ðorp* (Postola sögur ved Unger s. 217[35]), *ðys* (ib. 227[12]), *ðavcoþo* (ib. 224[25]), *drepðu* (ib. 228[21]), dels lyden *ð* (d. e. z^4): *ðeim* (ib. 217[24]), *ða* (ib. 218[1]), *ðaþan*, (ib. 218[17]), *hafði* (Frumpart. LXVI[5]), *gørðo* (ib. LXV[9]), *grøðerans* (ib. LXV[12]) — medens omvendt tegnet *þ* både i forlyd og efterlyd dels betegner lyden *ð* (z^4): *þa*, *þeir*, *þar* (Post. sög. 218[1]), *fylgþo*, *stoþo*, *hørþu* (ib. 216[21]), dels lyden *þ* (s^4): *þinghusom* (Post. sög. 217[36]), *þreta* (ib. 223[29]), *þvatdag* (219[16]), *styrcþiz* (ib. 217[9]) osv. Med denne min opfatning af *ð* som en rént grafisk variant for *þ* stemmer også ganske den anden ortografiske afhandling i Sn. E. (— den ældste nordiske autoritét, som kender bogstavet *ð* —), idet forfatteren, for dog at benytte bægge de foreliggende tegn *þ* og *ð*, anviser det første plads i forlyd, det sidste i efterlyd (ligesom han også vil anvende *k* udelukkende i forlyd, *c* i ind- og udlyd), men iøvrigt sålidt har nogen anelse om en fonetisk forskjel mellem *þ* og *ð*, at han finder det sidste ligeså overflødigt som tegnet *c* („þeirra (ɔ: tegnene *ð* og *c*) má missa í váru máli, ef vill" Sn. E. II, ed. AM., s. 54). Endelig tillader jeg mig endnu at minde om, at tegnet *ð* også i ags. ikke sjældent har lydværdien *þ*, cfr. H. Sweet, an anglo-saxon reader, Oxford 1876, s. XV f., XXIX.

[1]) Man må naturligvis ikke lade sig forvilde af, at bogstavet *d* i håndskrifterne ikke sjældent har formen *ꝺ*, så at man altså kan finde skrevet *munꝺa*, *skylꝺa*, *vilꝺa* ved siden af *munda*, *skylda*, *vilda*. Dette er f. eks. tilfældet i det ældgamle håndskriftbrudstykke af Grágás, A. M. 315 fol. litr. D., hvor man finder skrevet: *scylꝺe* (Grágás II, ed. Finsen, s. 222) men kort ovenfor *skvldir*, *halꝺe* (ib. 223) men *halda*, (s. 225), *lanꝺe* (s. 233) men *lande* (s. 225) o. m. fl.;

2°. S. XX ytrer forfatteren: „I den hyppig forekommende hf. ent. ik. af *mikill* bruger jeg med håndskr. ikke blot det ældre *miklu*...... men også *myklu* (i *St. h.* veksler *miklo* med *myklo*, medens de andre former kun har *i*); *y* i *myklu*, *myklum* må være fremkaldt af endelsens *u*, medens tidligere kun *v* havde denne virkning på det foreg. *i* (sml. fornn. forml. § 11, d og § 13 slut.); fra formerne med *u* i end. kunde *y* også senere overføres til de øvrige former af ordet (tidlig i norske håndskr., sål. meget ofte i den gl. norske homiliebog)." Ny og utvivlsomt rigtig er her den iagttagelse, at *y* i den ældste tid i dette ord kun forekommer i de former, hvor endelsen frembyder *u*, og at det

---

i alle disse tilfælde skriver udgiveren med urette *ð* (hvilket bogstav slet ikke forekommer i håndskriftet). En undskyldning for sin fejllæsning har han imidlertid både i det factum, at *e* her ofte er sammenslynget med et foregående *ꝺ* på en sådan måde, at dette bliver *ð* meget ligt (— denne ligatur findes gengiven hos Gíslason Frp. s. XCIX passim —) og i den omstændighed, at også f. eks. skriveren af håndskriftet A. M. 623, 4to undertiden — vistnok ved fejllæsning af sin original — anvender *ð* for *ꝺ* (ɔ: *d*) f. eks. *henði* (for *henꝺi* = *hendi*), *gøranði* (for *gøranꝺi* = *gørandi*), *Ørenði* (for *Ørenꝺi* = *Ørendi*), se Gíslason, Frump. s. 95. Denne fejltagelse kunde såmeget des lettere opstå, som *ꝺ* virkelig i enkelte andre gamle hdskrr. udelukkende bruges i betydningen *ð* (ikke *d*); dette gælder f. eks. tildels om håndskriftet A. M. 677 4to, som sædvanlig anses for ældre end 623, 4to. Et lærerigt eksempel på den forvirring, som bogstavet *ꝺ* kan anrette, har man i de to i det 17de årh. på biskop Brynjolv Sveinssons foranledning ved præsten Jon Erlendsson tagne afskrifter af en gammel membran af Íslendingabók. Her skriver nemlig den ene afskrift (som i Ísl. sög. betegnes B) gjennemgående *þ* efter *l* og *n*: *scyllþi* (Ísl. sög. I, 364), *mynþi* (367), *villþu* (369), *gegnþi* (369), *þangbranþr* (370), *riþanþi* (372), *frænþr* (372), *Goþmunþr* (379), *senþi* (380), *allþa* (381) osv. osv., medens den med A betegnede afskrift ligeså gennemgående skriver *d*. Der synes kun at være én forklaring af denne besynderlighed mulig: nemlig at originalen på alle disse steder har haft *ꝺ*, hvilket Jon Erlendsson åbenbart har antaget for at betyde *ð*, og da han — som var fuldt overbevist om, at den ham foreliggende membran var skreven med Ares egen hånd (sml. Ísl. sög. s. 383) — formodentlig har syntes, at et forholdsvis moderat bogstav som *ð* ikke var på sin plads i et så ældgammelt skrift, så ændrede han det overalt til det mere alderdommelige *þ*. Det tör måske antages, at det i alt fald for en del er denne egenmægtige ‚forbedring' (— hvilken tildels gav håndskriftet et ganske andet udseende —), som har bevæget biskop Brynjolv Sveinsson til at lade Jon Erlendsson afskrive bogen endnu engang. I denne afskrift ere da (på få undtagelser nær) de urigtige *þ*'er blevne rettede. Det må beklages, at den lærde udgiver af Íslendingasögur i den normaliserede tekst af Íslendingabók i dette punkt væsentlig har holdt sig til B og derfor har optaget former som *scylþi* (17), *Norþlenþingar* (16), *munþi* (12), *veganþi* (13) o. fl. Han er derved kommen til at påtvinge sproget former, som aldrig have eksisteret, ja som ikke kunne have eksisteret (— ti en overgang fra opr. *ld*, *nd* til *lð*, *nð* eller *lþ*, *nþ* turde være en fysiologisk umulighed —) og hvorfor der, afsét fra nogle let forklarlige skrivfejl, som f. eks. de ovfr. af 623 4to nævnte) næppe findes tilstrækkelig støtte i nogen islandsk oldtidsmembran, som overhovedet gör forskel på lydene *ð* og *d*.

derfra er overført til de andre former (vel først til de andre sammentrukne former: *myklar, myklir* etc. (sml. fornn. forml. s. 75 anm. 2; Oxforderordbogen s. v.), senere til de usammentrukne *mykill, mykit* osv.). Men når forf. vil søge årsagen til *y*'ets opståen udelukkende i endelsens *u*, så forekommer dette mig ikke hævet over enhver tvivl. Snarere forekommer det mig rimeligt, at grunden til *y*'ets fremkomst må søges i en samvirken af endelsens *u(o)* med den vokalen umiddelbart foregående labiallyd, ti i de (iøvrigt ikke talrige) tilfælde, hvor et *u(o)* i endelsen synes at omlyde et foregående *i* til *y*, går der stedse en labial foran; sål. foruden i *myklu* også i det i ældre tid så hyppige *byskup* = *biskup*, *myskun* = *miskunn* Fms. XI,444. At det netop er endelsens *u*'s samvirken med den foregående labial, der bevirker omlyden, ses tydeligt af det i St. hom., Mork. o. fl. forekommende ord *forvista*, som i acc. dat. gen. hyppigt har formen *forystu* St. hom. 15[26] Mork. 137 d. e. **forvystu* (idet *v* jo må falde bort foran *y*), medens nom. i den ældste tid altid heder *forvista*. Således også *syllu-stokkr* (allerede i A. M. 237) d. e. **svyllustokkr* af et ikke forekommende **svilla* = ty. *schwelle*. Anm. skulde være tilböjelig til på samme måde at forklare *y*'et i *systir*, idet dette ord kunde tænkes oprindelig at have været böjet:

n. *svistir*	ganske ligesom	n. *forvista*
a. d. g. *systur* (d. e. **svystur*)		a. d. g. *forystu* (d. e. **forvystu*).

Fra a. d. g. sg. kunde da let allerede i gammel tid — (især i et så hyppigt brugt ord som *systir*) — *y* være trængt ind i de andre former. Hvis denne udvikling holder stik, ville vi således få en naturlig forklaring på flere former, hvor man hidtil har antaget spontan overgang af *vi* til *y*, og herved vilde denne — iforvejen mistænkelige — lydovergangs område end yderligere blive indskrænket.

3⁰. I modsætning til Bugge forklarer dr. Wimmer meget overtydende formen *nakkvat* som et slags ligedannelse for det ældre *nekkvat* (idet den sidste stavelses *a* påvirkede *e*'et i første stavelse på samme måde som *hvetvetna* opstod af ældre *hvatvetna*, idet omvendt her *e* virkede på *a*'et (s. s. XVII og s. XXIX), medens Bugges forklaring forudsætter, at flere mindre sandsynlige lydovergange have været virksomme (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, s. 127). Derimod formår jeg ikke at være enig med forf., når han s. 246 i overenstemmelse med Bugge (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, s. 124) vil udlede hankönsformen *nekkverr* af *ne veit hverr*, da denne forklaring synes at være forbunden med altfor store fonetiske vanskeligheder. Det er jo nemlig, såvidt anm. bekendt, ganske uden eksempel, at lydforbindelsen *thv* i oldn. skulde kunne blive til *kkv*, tværtimod se vi f. eks. *þó at hvǫru* blive til *þóþóru* (ɔ: **þóþvóru*), ikke til **þókkóru* ell. **þokkóru*. Noget sådant synes også Bugge at have følt; ti for at forklare *h*'ets fremkomst minder han om, at „indlydende fællesgerm. *h* i nordisk ofte går over til *g*“, hvilket *g* i nærværende tilfælde (da der går et *t* i forvejen) atter måtte blive til *k* (se anf. st. 125), d. v. s. han antager, at udviklingen har været: *ne veit hverr* > *neithverr* > *neitgverr* > *neitkverr* > *netkverr* > *nekkverr*. Denne udviklingsrække — som allerede på grund af sin længde er

mindre tillidvækkende — bliver, som det forekommer mig, endnu mere usandsynlig derved, at den med nødvendighed involverer, at en tonløs lyd (*h*), som umiddelbart berørte en anden tonløs lyd (*t*), desuagtet skulde kunne være blevet tonende (*g*) — men en sådan overgang savner, såvidt anm. bekendt, enhver analogi indenfor det nordiske sprogområde[1]. Men imedens jeg således må anse Bugges forklaring for fonetisk uholdbar, må jeg på den anden side indrömme, at den nævnte etymologi fra betydningens side er yderst tiltalende, og at de grunde, som Bugge anf. st. fremsætter, göre det höjst sandsynligt, at ordet *nekkverr* opr. har haft betydningen *nescio quis;* det gælder da om at finde en forklaring, som både udgår fra denne grundbetydning og som tillige lader sig forene med det oldnordiske sprogs love. Det forekommer mig, at man vilde have en sådan forklaring, når man antog, at den opr. form ikke har været **ne veit hverr* men **ne veit ek hverr* eller, med apocoperet *e: *ne veitk hverr*. Fra **ne veitk hverr* er kun et skridt til **neitkverr*, idet *h* udfaldt som så hyppig i indlyd (om *v*'ets udfald se Bugge anf. st. s. 124); **neitkverr* måtte da, som Bugge overtydende har vist, blive til **netkverr* (ligesom *veitkat* til *vetkat*, Am. 32, sml. St. h. s. 157[30], **eit(t)ki* til *etki*), og *netkverr* blev atter til *nekkverr* som *etki* til *ekki*.

4°. Dr. Wimmer bemærker med rette (s. IX) om det possessive pron. *várr*, at det „i formerne med enkelt *r* (i udlyd eller efterfulgt af selvlyd) lyder *ór-* eller sjældnere *vár-* (meget sj. med omlyd *vór-*), ... medens det foran 2 medlyd *altid* har *vá-*“, men han søger ikke at afgöre noget om, hvorvidt, i de tilfælde, hvor *vá-* veksler med *ó* (*várar-órar* osv.), disse eller hine former ere de oprindeligste. Da dette spörsmål har en ikke ringe betydning for forståelsen af dette meget omtvistede ords udviklingshistorie, tillader jeg mig at tilföje et par korte bemærkninger derom. Som dr. W. bemærker, böjes ordet *várr* i den Stockholmske homiliebog på følgende måde[2]:

n.	várr	ór (vór?)	várt
a.	várn	óra (vára)	várt
d.	órom (vórom)	várre	óro (vóro)
g.	várs	várrar	várs
n.	órer (várer)	órar (várar)	ór (vór?)
a.	óra (vára)	órar (várar)	ór (vór?)
d.		órom (vórom)	
g.		várra.	

Når man betragter denne böjning og navnlig afvekslingen mellem *vá-* (*vó-*) og *ó-* i formerne med enkelt *r*, kunde det synes at ligge

[1]) Hvis det ikke har været Bugges mening, at **neithverr* blev til **neitgverr* (hvilket sidste igen blev til *neitkverr*), så må han antage, at der, uafhængig af, hvilke lydovergange der har fundet sted i *nekkverr*, har eksisteret en form *gverr* = *hverr*, men en sådan antagelse vilde være forbundet med endnu langt större vanskeligheder end den ovennævnte.

[2]) I overensstemmelse med den hyppigste skrivebrug i St. hom. skriver jeg i endelserne *e*, *o*, ikke *i*, *u*.

nærmest, at opfatte formerne med *ó-* som de yngste, idet man kunde tænke sig, at man först havde fået *ó-* i de former, hvor vi skulde have omlyd, nl. n. sg. f., d. sg. m. og n., d. pl., n. a. pl. n. (i hvilke casus der tillige overalt er enkelt *r*), så at vi dér i steden for de ældre former *vórom* etc. tidlig fik *órom* med bortkastet *v*, og at da disse former ved analogi vare trængte ind i de øvrige casus, hvor ingen anden consonant fulgte efter *r*'et (altså omtrent som når *y*'et fra de omlydte [og tillige sammentrukne] former *myklum*, *myklu* trænger ind i de andre sammentrukne former, *myklir*, *mykla* osv., hvor der ellers ingen fonetisk grund er til et *y*'s opståen). Jeg vover dog ikke at holde en sådan forklaring for den rette, og det navnlig af følgende grunde:

a) Det måtte afgjort betragtes som en uregelmæssighed, hvis *v* i så gammel tid skulde være bortfaldet i former som *vórom*, *vóro*, ti *ó*'et er jo her egentlig det lange å, *ǫ́* og foran dette plejer *v* ikke (og navnlig ikke i St. hom.) at falde bort. Særlig lærerige ere i denne henseende formerne for 1ste og 3die pers. pl. præt. af *vera*, hvilke former (forudsat, at i böjningen af *várr* de med *vó-* begyndende casusformer vare ældre end de tilsvarende uden *v*) jo måtte antages at være i fonetisk henseende fuldkommen identiske med dativ. sg. m. n. af *várr*. Men medens dativformerne af *várr* i St. h. *næsten altid* hedde *órom*, *óro* (formerne *vórom, vóro* ere yderst sjældne), er lige det omvendte tilfældet med præteritumsformerne af *vera*; her skrives utallige gange *vǫ́rom*, *vǫ́ro (vórom, vóro)*, medens *óro* 128[14], *óro* 130[20] kunne betragtes som næsten enestående undtagelser. Denne höjst påfaldende ulighed i udviklingen må, som det forekommer anm., vække formodning om, at de nogle få gange i St. hom. forekommende former *vórom*, *vóro* (= *nostro*, *nostris; nostro*) ere (ikke enkeltstående levninger af en ældre böjning, men) yngre analogidannelser, der forsøge at bryde frem (noget senere ere jo formerne med *v* de regelmæssige i *alle* casus). Denne mistanke vinder i höj grad i styrke, når vi gå noget længere tilbage i tiden og betragte det allerældste bevarede islandske hdskr. A. M. 237 fol. Pronominet *várr* forekommer nemlig her særdeles hyppig, men skrives i de former, som have enkelt *r*, *altid* med *ó: órom*, *ór, órar* osv., aldrig *vórom* etc. Det fortjæner særlig at fremhæves, at ordet i 237 aldrig skrives med *ǫ́* men altid med *ó* (i 237 skælnes nemlig gennemgående mellem *ǫ́* og *ó* (ligesom mellem *ǫ* og *o*, hvad der ikke er tilfældet i St. hom.) — også denne omstændighed taler afgjort imod at antage *vá-* for det oprindelige.

b) Et yderligere bevis for, at formerne med *ó-* må være oprindeligere end formerne med *vá-*, finder jeg i det faktum, at forf. af den ældste ortografiske afhandling i Sn. E. anfører n. pl. f. *órar*, nostræ [1]) mellem de ord, hvor vokalen udtales med næselyd, ti hvis *ó* i *ór-* har været udtalt nasalt, tyder dette bestemt hen på en etymologisk sammenhæng med *n*'et i got. *unsa-* (jfr Lyngby, Tidskr. f. Phil. og Pæd. II, 318).

---

[1]) Sn. E. II, 18: „*órar eru úrækðir órar*", hvilket Lyngby, Tidskr. f. Phil. og Pædag. II, 318, gengiver ved „forvirring er vor mangel på omhu."

If. det foregående må jeg altså anse det for overvejende sandsynligt' at formerne med *ó-* foran enkelt *r* ere ældre end de tilsvarende med *vá-*, så at disse må opfattes som analogidannelser efter de casus, hvor *vá-* er berettiget (*várr*, *várn*, *várre* osv.). Men hermed er endnu ikke vundet nogen forklaring af *ó*-formernes opståen og heller ikke af de former, hvor *vá-* står foran dobbeltconsonant. Som bidrag til forståelsen af hele dette forhold tillader jeg mig at fremsætte efterfølgende bemærkninger.

Det er forlængst udtalt [1]) — og er vel nu almindelig anerkendt —, at ordet *várr* i en ældre periode af det oldn. sprogs historie havde formen **unsarr*. Men man synes hidtil ganske at have overset den omstændighed, at **unsarr* er et tostavelsesord (ligesom f. eks. *okkarr*), og at det altså på forhånd er sandsynligt, at der ved dets böjning har gjort sig de samme kontraktioner gældende, som ved böjningen af *okkarr*, *ykkarr* osv. Nu böjes *okkarr*, som bekendt, på følgende måde:

n.	okkarr	okkor	okkart
a.	okkarn	*okkra*	okkart
d.	*okkrom*	okkarre	*okkro*
g.	okkars	okkarrar	okkars
n.	*okkrer*	*okkrar*	okkor
a.	*okkra*	*okkrar*	okkor
d.		*okkrom*	
g.		okkarra.	

Tænke vi os **unsarr* declineret på samme måde, ville vi få følgende flexion:

n.	unsarr	unsor	unsart
a.	unsarn	*unsra*	unsart
d.	*unsrom*	unsarre	*unsro*
g.	unsars	unsarrar	unsars
n.	*unsrer*	*unsrar*	unsor
a.	*unsra*	*unsrar*	unsor
d.		*unsrom*	
g.		unsarra.	

Sammenholder man nu denne böjning med den ovenfor angivne i de ældste islandske hdskrr. herskende flexion, vil det straks falde i öjnene, 1) at der til alle former, der begynde med *unsa-* svarer former med *vá-* (og efterfølgende dobbeltconsonant): *unsarr* — *várr*, *unsarn* — *várn*, *unsars* — *várs*, *unsarre* — *várre* osv. [2]), og 2) at der

[1]) Sml. Bugge, zeitschr. f. vergl. sprachforsch. IV, 249 ff.

[2]) Bugge træffer uden tvivl det rette, når han i zeitschr. f. vergl. sprachf. IV, 250 sammenligner overgangen *unsarr* — *várr*, *unsarn* — *várn* etc. med overgangen *ísarn* — *járn*. Det er den samme tendens, som har affødt det såkaldte ‚kvantitetsskifte' i **séa* > *sjá*,

til alle de former, som begynde med *unsr-* svarer former med *ór-*. Denne overensstemmelse synes at være for stor til at kunne være tilfældig; det forekommer mig langt rimeligere at antage, at formerne *unsrom*, *unsro*, *unsra*, *unsrer*, *unsrar* faktisk ligge til grund for *órom*, *óro*, *óra*, *órer*, *órar*. Lydlovene lægge næppe uoverstigelige vanskeligheder i vejen for en sådan antagelse: en tonløs spirant falder jo i oldn. oftere ud mellem to consonanter, f. eks. *f* (skrevet *p*) i *skolptr*[1]), *s* i *enkis* for *enskis*, *þykkjumk* for *þykkjumsk*, jfr. Wimmers fornn. formlära s. 153 f.; på lignende måde kunde *unsrom* etc. blive til *unrom* etc., og *unrom* måtte atter efter de nordiske lydlove blive til *órom*.

Tilbage står da kun n. sg. f. og n. a. pl. n. Her skulde vi, som sagt, opr. have formen *unsor*; denne form måtte først blive til *vór* (ligesom *unsarr* til *várr*), og *vór* måtte igen blive til *ór*, da vi her ikke have med et *ǫ* at göre, men med et virkeligt ‚lukket' *ó* (sml. forholdet mellem *yðvarr* med bevaret *v* og *yðor*, hvor *v* er bortkastet*).

Såfremt denne forklaring skulde vise sig at være den rette, kunde det måske lykkes ved hjælp af den tillige at få rede på de undertiden i gamle hdskrr. forekommende underlige sideformer *ossom*, *osso*, *ossa*, *osser*, *ossar*[2]) (se Wimmer fornn. formlära, s. 87). Sammenligner man nemlig disse former med den s. 20 opstillede böjning, ses det let, at vi have former med *oss-* (*ossom* osv.) i alle tilfælde — (men heller ikke i flere) — hvor vi opr. have casus, som begynde med *unsr-*. Også denne overensstemmelse synes mig at være for mærkelig til, at jeg her tör tro på tilfældighed; det synes mig rimeligst og forsigtigst at antage, at formerne *ossom*, *osso*, *ossa*, *osser*, *ossar* (lige så vel som *órom*, *óro*, *óra*, *órer*, *órar*) udgå fra grundformerne *unsrom*, *unsro*, *unsra*, *unsrer*, *unsrar*. Heller ikke her lægge lydlovene hindringer i vejen: *-sr-* kunde, som så hyppig i efterlyd, blive til *-ss-*,

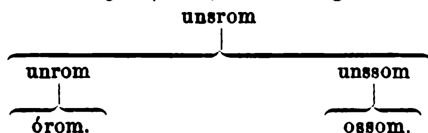

**féom* > *fjóm*, *séom* > *sjóm*, *féa* > *fjá* osv. osv. — en bevægelse, som synes at være afhængig af tilstedeværelsen eller ikke-tilstedeværelsen af en bitone på sidste stavelse. Herfor taler foruden tilfælde som *frjáls* af **frîhals* (oht. *frîhals*) —, hvor man med sikkerhed kan sige, at sidste led engang må have været betonet — også f. eks. en sådan omstændighed, som at nom.-acc. pl. af *tré* (og ord, der böjes på samme måde), — hvilken form opr. hedder *tréo* — senere *ikke*, som man skulde vænte, bliver til *trjó*, men til *tré*, medens vi i dat. gen. få *trjóm*, *trjá* for det ældre *tréom*, *tréa*. Også kan man i denne sammenhæng minde om, at formerne *erom* og *ero* i St. h. og andre gamle hdskrr. hyppig bortkaste *e*'et, medens til gengæld *o*'et forlænges: *vér róm*, *þeir ró*. Om at bitone også i oldn. har været tilstede, kan der vel efter Sievers's fortræffelige undersøgelser (i „Zur accent- und lautlehre d. germ. spr.") ikke længer herske tvivl.

1) Sml. rim som *„gyllt hlýr*, *gnöptu skolptar*", se Gíslason, Oldn. Forml., s. 51.

2) Foruden disse former anfører Egilsson et neutr. pl. *oss*; men da han selv anser det for muligt, at det er rettere at opfatte denne form det eneste sted, hvor den forekommer, som d. pl. af det pers. pron., tager jeg her intet hensyn til den. — Formen *osser*, n. pl. m. citerer jeg efter Vigfússon i Oxforderordbogen, hvor dog intet kildested anføres.

således opstod former som *unssom* osv., og *unssom* blev atter til *ossom*, idet nasalen udfaldt og vokalen tillige foran dobbeltconsonanten forkortedes, sml. overgangen got. *unsis* > oldn. *øss*, *oss* (se Wimmer, læsebog s. XI); ligeledes kan jævnføres former som *gassi* for *gássi* (af *gás* = oht. *gans*, *cans*). Udviklingen har altså været[1]):

Endnu én omstændighed forekommer mig særlig at kunne tale til gunst for den her opstillede forklaring, den nemlig, at vi i n. sg. f. og n. a. pl. n. ikke finde nogen form **oss* svarende til *ór*, medens vi ellers overalt have former med *ór-* og med *oss-* ved siden af hinanden. Når man nemlig ser på de former, som jeg har forudsat som de oprindelige, så viser det sig, at vi her i n. sg. f. og n. pl. n. ikke have lydforbindelsen *-sr-*; der kunde følgelig her ikke opstå noget *-ss-* og altså heller ikke nogen form *oss*. At vi derimod kunde få formen *ór*, det lå jo — som foran bemærket — i, at vi egentlig skulde have en form *vór*, hvor *v*'et nødvendigvis måtte bortfalde.

Idet anm. på grund af den ikke ringe udstrækning, som nærværende recension allerede har fået, må give afkald på at berøre nogle enkelte, tilbagestående, mindre væsentlige punkter, skal han til slutning endnu kun udtale det håb, at bogens betydning både for det nordiske sprogstudium og for skolen må blive lige så stor, som dens fortrin ere i sammenligning med alle tidligere oldnordiske læsebøger.

København, 13de marts 1878.

Julius Hoffory.

Die Geschichte von Gunnlaug Schlangenzunge. Aus dem isländischen Urtexte übertragen von **Eugen Kölbing.** Heilbronn. Gebr. Henninger. 1878. XIII + 72 s. lille 8.

Denne lille bog er, som fortalen fremhæver, et forsøg på at vække noget mere interesse og opmærksomhed hos det tyske publikum for den islandske sagaliteratur, end der hidtil almindeligvis er bleven den tildel. Det må vistnok indrömmes, at valget af Gunnløgs saga i så henseende er heldigt, idet jo denne fortælling både indeholder adskillige for livet i det gamle norden meget karakteristiske træk og tillige

[1]) Når jeg her antager énsbetydende og fra én grundform udgående dobbeltformer, da er det ikke min mening at ville påstå, at disse former oprindelig ere blevne brugte i flæng over det hele sprogområde, men jeg havde tænkt mig, at man i disse såvel som i andre faktisk eksisterende dobbeltformer kunde se et vidnesbyrd om en meget gammel (— senere som sådan forsvunden —) dialektforskel.

står höjt som komposition betragtet. Oversættelsen, der hviler på den i Wimmers læsebog (1ste udgave) givne tekst, er i det hele udført med smag og søger med held at fastholde sagastilen, men skæmmes på den anden side af nogle misforståelser og unöjagtigheder, som nok kunde have været undgåede. Eksempelvis skal anm. anføre:

s. 2, l. 15 f. = Wimmers læsebog s. 73, l. 22 f. (1ste udg.), s. 74, l. 22 (2den udg.): *fyrir því at hann beiddisk þangat* (ɔ: fordi han udbad sig at måtte komme derhen [nl. for at bo dèr]) gengives af dr. Kölbing mindre rigtig ved „weil er in diese Gegend zu reisen wünschte."

s. 6, l. 4 f. = W.'s læsebog s. 75, l. 22 (1ste udg.), s. 76, l. 22 (2den udg.): *þú mant* (*munt*) *at raun um komask, hversu eptir gengr* (ɔ: du vil nok komme til at erfare, hvorledes det slår ind) oversættes helt urigtig ved „du wirst ja die Probe machen können, ... wie die Sache gehen wird!"

s. 27, l. 5 f. = W.'s læsebog s. 85, l. 2 (1ste udg.), s. 86, l. 7 (2den udg.): *ok skal þat aldri verða* (ɔ: men det skal aldrig ske) gengives urigtig ved „und daraus kann nie etwas werden."

s. 28, l. 22 = W.'s læsebog s. 85, l. 27 f. (1ste udg.), s. 86, l. 35 (2den udg.): *en berserkrinn .... hugði, at hann hefði et sama vápn, ok hann sýndi.* Efter sammenhængen kan denne passus ikke betyde andet end: „berserken trode, at han *brugte* det samme våben, som han havde vist ham", og må ikke med dr. K. oversættes „(in der Meinung), jener *hätte* dasselbe Schwert, das er ihm vorher gezeigt hatte."

Den lille ‚kviðlingr' i kap. VI oversætter dr. K. meget smukt i metrisk form, men gengiver alle sagaens øvrige skaldedigte i prosaisk oversættelse. Også her har der imidlertid indsneget sig fejl, f. eks.

s. 50, l. 3 f. = Wimmers læsebog s. 95, l. 4 f. (1. udg.), s. 97, l. 12 f. (2. udg.): *því at (þau) gørðu bæði senn und klæðum svá fagra borða-Bil* betyder, som allerede Egilsson angiver: „fordi de begge tilsammen i ægteseng avlede en så fager mø", og kan næppe, som dr. K. vil, gengives ved „denn beide erzeugten zusammen ein *im Schmuck* so strahlendes Mädchen."

En endnu værre fejl findes dog s. 3, l. 17 = W.'s læsebog s. 87, l. 34 (1ste udg.), s. 89, l. 18 (2den udg.). Her er nemlig sætningen: *segið ér frá jarli þeima* oversat „gesagt ist von diesem Jarl," medens det naturligvis må hedde: „sig I (fortæl I) om denne jarl." Det ser her næsten ud til, at dr. Kölbing har trot, at ‚*segið ér*' kunde have betydningen ‚dictum est'. Måske har den omstændighed bidraget til hans fejltagelse, at de pågældende ord i den i Íslendinga sögur optagne redaktion af Gunnløgs saga staves ‚*segit er*' (se Ísl. sög. II, 233); ved denne bogstavering er jo nemlig ‚*er*' (ɔ: *ér* = vos) i formen faldet sammen med ‚*er*' (= est), ligesom også ‚*segit*' for en flygtig betragtning kunde tage sig ud som nom. neutr. af et perf. part. (ad modum *skilit* af *skilja*).

Dr. K. oversætter undertiden de islandske persons- og stednavne, men ikke altid med held; når han således s. 42 gengiver ‚*Hallfreðr vandræðaskáld*' ved ‚Hallfred der Schwierigkeitsdichter', synes han at røbe ubekendtskab med den velbekendte historie om grunden til, at Hallfred fik dette tilnavn (se Hallfreðar saga cap. 6). Ligeledes fore-

kommer det anm. mindre heldigt, når det islandske stednavn ‚*á Súlu*‘ gengives ved det temmelig modernt klingende ‚zur Säule‘.

Marts 1878.

J. H.

Bibliographie de la Chanson de Roland par **Joseph Bauquier.** Heilbronn. Henninger frères. 1877. 24 s. 8.

La Chanson de Roland er både ved sit gamle sprog og sin ægte episke skikkelse et af den oldfranske literaturs interessanteste mindesmærker, og det er derfor naturligt, at der omkring denne digtning er opstået en række så vel sproglige som literær- og kulturhistoriske spørgsmål. Det har ikke manglet på besvarelser, men meget, overordenlig meget er endnu ubesvaret eller ikke rigtigt besvaret, og dette værk frembyder stadig en åben og tillokkende mark for fremtidige undersøgelser. Derfor er også en fuldstændig oversigt over, hvad der til dato er kommen frem af og om dette mærkelige digt, af stor interesse for enhver dyrker af den romanske sprogforskning eller middelalderens kulturhistorie. Og en sådan foreligger, når et enkelt punkt undtages, i ovennævnte Bibliographie. Den er delt i tre afdelinger. Den første indeholder en fortegnelse over alle hidtil kendte håndskrifter med notitser om, hvor og af hvem de ere udgivne. Den anden giver en fortegnelse over udgaver og oversættelser og de ved disse fremkomne kritiker og anmeldelser; den tredje endelig omfatter værker og afhandlinger om la C. de R. Oversigten lettes ved et index alphabétique med de i det foregående nævnte navne.

Det er i anden afdeling, at der findes et hul, som er så meget desto mærkeligere, som den oversættelse, der er tale om, stadig anføres i de vigtigste værker, der behandle dette emne, og viser tilbage til en fransk original, der er ældre end alle kendte håndskrifter, alene måske[1])

---

[1]) Den oldnorske text har visse ejendommeligheder, der vise hen til en endnu ældre version end Ox., således det, at den intet kender til Baligantperioden (se F. Scholle i Groebers Zeitschr. f. roman. Phil. I, 26 ff.). Når G. Storm (Sagnkr. om Karl den Store og Didrik af Bern, s. 25 o. a. s.) af navne som Aude (for Alde), Langalif (for l'alcalife) og andre grunde slutter, at det af den gammelnorske oversætter benyttede franske håndskrift var yngre end Ox., står dette ikke i strid med hvad ovenfor er sagt. Kun er altså dette hdsk. gennem et eller snarere flere led afskrift af en version, der er ældre end den i Ox. foreliggende, ligesom det også har beholdt enkelte former, der ere ældre end de tilsvarende i Ox., som den af Unger (s. XXXII og s. 520) anførte gengivelse af: Ki plus sont neir que nen est arrement (Ch. d. Rol. v. 1933) ved: ok var hundrað hlutum svartara en aðrir menn, der, som man alt før har gjort opmærksom på, kun er mulig, når det franske hdskr. har haft adrement, der med sit bevarede *d* er ældre end Ox.'s assimilerede form arrement.

med undtagelse af Oxforderhåndskriftet. Denne oversættelse er den oldnorske Karlamagnús saga ok kappa hans, udgiven af C. R. Unger, Christiania 1860, der for enkelte lakuners vedkommende suppleres af den danske til den ældste norske version tilbagevisende Keyser Karlls Magnus Krønicke, udgiven bl. a. af C. J. Brandt i femte bind af Christiern Pedersens Danske Skrifter (se også N. M. Petersen, Bidr. til d. dan. Lit. Hist. I, 128 [2den udg. 107]; C. Molbech, Danske Haandskrifter, fornemmelig af historisk Indhold, i det Kongelige Bibliothek i Stockholm, i Historisk Tidsskrift IV, 160; C. J. Brandt, Gammeldansk Læsebog p. 190—98). Med denne udeladelse står en anden, til tredje afdeling hørende, i nøje forbindelse. Her er nemlig glemt det ved sine mange nye og interessante synspunkter betydningsfulde arbejde: Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern, af Gustav Storm, Christiania 1874.

Efter den plan, forf. synes at have fulgt, kunde han også have medtaget enkelte andre arbejder, som Rajnas afhandling Le origini delle famiglie padovane i Romania IV, navnlig s. 169 ff., men noget væsenligt mangler der, med den ovenfor gjorte undtagelse, ikke.

G. T.

En anmärkning.

Härmed ber jag att få nämna, att jag, först en tid efter det att den i denne tidskrifts föregående band intagna afhandlingen *Bidrag till läran om i-omljudet* ..... blifvit färdigtryckt, kommit att få kännedom om K. Brugmans uppsats *Zur Physiologie der R-Laute in den indogermanischen Sprachen* (intagen i *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik* hrsggb. v. G. Curtius, 5:ter Band). Jag beklagar, att jag i följd däraf ej kunnat i min nyssnämda afhandling taga hänsyn till den intressanta framställning af *r*:s inverkan på föregående vokal, som af Brugman lemnas. — Liksom senare Bezzenberger (jfr. min afhandl. s. 166, n. 1, s. 179 n. 1), anser redan Brugman, att den omständigheten, att got. *ai* och *aú* äfven träffas för ursprungligt *i* och *u*, bevisar, att de förra öfver alt uppkommit ur *i* och *u*. Detta argument vågar jag tro mig hafva undanröjt genom den af mig i ofvannämda afhandling framställda teorin om *samgermansk öfvergång af ursprungligt i och u till e och o framför r och h.* Jag tillägger här blott i största korthet, at *denna lag*, efter hvad jag senare funnit, *inträdt först efter det, att den Vernerska differentieringslagen gjort sig gällande.*

Upsala.

L. Fr. Leffler.

Fortegnelse over filologiske skrifter af nordiske forfattere, udkomne i 2det halvår 1875 og i 1876.

Samlet af C. Jörgensen.

I. Tidskrifter og lejlighedskrifter.

Nordisk tidskrift for filologi og pædagogik. Ny række. 2. bd. 3.—4. hft. 184 s. Kbhvn. Otto Schwartz. 1876. 3 kr. (2. bd. kpl. 6 kr.). [Filol. tdskr., n. r. II.]

Upsala universitets årsskrift. 1875. Philosophi, språkvetensk. o. hist. vetenskaper. Upsala. Akad. bokh. 5 kr. — 1876. 3 kr. 25 ø. [De enkelte afhdl. nedenfor.]

Lunds universitets årsskrift. Tom. XII. 1875—1876. Philosophi, språkvetenskap och historia. Lund. 1875—76. Gleerup. 1 kr. 50 ø. [De enkelte afhdl. nedenf.]

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796. L. 468 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 4 kr. 25 ø. — LI. 388 s. 1876. 4 kr.

Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. 4. årg. 1875. 196 s. m. 68 fig. Stockh. (Klemming). Årg. (12 nr.) 2 kr. — 5. årg. 1876. 205 s. m. 50 fig. smst. (1877.)

— handlingar. XXVII. Ny följd VII. 427 s. Stockh. Klemming. 1876. 4 kr.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1874—1876 (21.—22. Aarg.). Trykt som Manuscript f. Samf.'s Medlemmer. Kbhvn. (R. Klein. 1877.) 50 ø. [Philol. smf. udsigt.]

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab. 1875, 3.—4. hft. 1876, 1.—4. hæfte. Kbhvn. (Gyldendal.) Årg. (4 hæfter) 4 kr. [A. no. Oldk.]

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 1873—1874. 2. bd. (3 hft.) 1875. 3. bd. 1. hft. (nr. 7.) 1876. Stockh. Samson & Wallin. 3 kr. [S. Fm. T.]

Samlingar utg. för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening af M. Weibull. 4. hft. IV + 96 s. Lund. Föreningen. 1876. 1 kr. 50 ø.

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. af C. A. Klingspor. 4. hft. XXIV + 80 s. og 5 pl. Upsala. Lundequist. 1875. 2 kr. — 5. hft. XV + 150 s. 1876.

2 kr. 50 ø. (1. bd. = 1.—5. hft. Bidrag till Upplands beskrifning. LVI + 574 s. med 10 pl. 1871—1876.)

Tidskrift för antropologi och kulturhistoria, utg. af antropol. sällskapet i Stockh. I. 1. hft. Stockh. C. E. Fritze. 1875. 3 kr. 50 ø. — 2. hft. 1876. 3 kr. 50 ø.

Pedagogiska blad. Tidskr. f. Sveriges elementarläroverk. Utg. af G. Sjöberg, under medverkan af fl. skolmän. 1875—1876. Stockh. J. Seligmann. Årg. (6 hft.) 3 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult och E. G. F. Olbers. 11. årg. 1875, 5.—6. hft. 12. årg. 1876, 1.—10. hft. Halmstad. Utgifvarne. Årg. 5 kr.

Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte rendu de la 7e session, Stockholm 1874. I—II. V + 1019 s. 4 pl. og 2 kort. Stockh. Vitterhets-akademien. 1876. Ikke i boghand.

Dybeck, R., Runa. En skrift för nordens fornvänner. 2. samling. 2. hft. S. 19—34 i fol. og 3 pl. Stockh. Forf. 1875. 6 kr. — 3. hft. S. 35—48 og 2 pl. Smst. 1876. 6 kr.

Opuscula philologica ad Ioannem Nicolaum Madvigium per quinquaginta annos Universitatis Hauniensis decus a discipulis missa. (Også med titel: Lykønskningsskrift i Anl. af Johan Nicolai Madvigs 50aarige Jubilæum som Lærer ved Kbhvn.s Univers. fra hans Disciple.) 316 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 6 kr.

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab, kulturhistorie o. s. v.

De klusila konsonantljuden. Kritisk uppsats af J. A. A. 65 s. Norrköping. A. Randel. 1876. 1 kr.

Jul. Hoffory, Sprogfysiologien i Indien og Tyskland. (Philol smf. udsigt 1874—76, s. 27—28.)

J. N. Madvig, über das Geschlecht in den Sprachen. (Kleine philol. Schriften von J. N. Madvig s. 1—47.)

—, über Wesen, Entwickelung u. Leben der Sprache. 1. Stück. (Smst. s. 48—97.)

—, vom Entstehen u. Wesen d. grammatischen Bezeichnungen. (Smst. s. 98—290.)

—, zerstreute sprachwissenschaftliche Bemerkungen. (Smst. s. 291—355.)

Es. Tegnér, universal-skrift. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1876, s. 382—410. 766—768.)

J. C. Krogh, nogle Bemærkninger om den ældste indoeuropæiske Samfundsudvikling. (Norsk hist. Tidskr. IV, 1. hft. s. 1—61.)

Leopold Fredrik Leffler, bidrag till läran om *i*-omljudet m. särskild hänsyn till tiden för den germaniska språk-

enheten. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 1—19. 146—180. 231—298. Tillägg o. rättelser 299—320.)

Lundgren, M. F., om substantivens stammar i de forngermaniska språken. Akad. afh. 74 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Vald. Steffensen, etymologiske småting. *[fær. lær.]* (Filol. tdskr., n. r. II, s. 70—72.)

Karl Verner, eine ausnahme der ersten lautverschiebung. (Ztschr. f. vergl. sprach-forsch. XXIII, n. f. III, s. 97—130.)

—, zur ablautsfrage. (Smst. s. 131—138.)

E. Gigas, et Eventyrs Vandringer. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 18—19.)

III. Nordiske sprog.

1. *Runeindskrifter.*

S. Bugge, tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland. Et bidrag til kundskab om svensk sprog, skrift og skaldekunst i oldtiden. (Antiqvarisk tidskrift för Sverige. 5. del, 1. hft., s. 1—96 [ikke sluttet]. 1874.)

—, run-inskrifter på marmorlejonet från Piræeus. (Vitt. akad. månadsbl. 1875, s. 97—101.)

Dybeck, R., Sveriges runurkunder, granskade o. utg. I, 7. hft. II, 6. hft. Fol. S. 39—40 o. pl. 68—73 + s. 27—28 o. pl. 50—65. Stockh. Forf. 1876. 6 kr.

—, Nyfunna svenska runstenar. (Dybeck, Runa II, 3.)

C. Engelhardt, Kong Gorms og Dronning Thyras Mindestene i Jellinge. Archæol. Bemærkn. om Runestene og deres Oprindelse. (A. no. Oldk. 1876, s. 93—150.)

P. J. Lindal, granskade runinskrifter. II. (S. Fm. T. II, s. 84—88.)

Ljungström, C. J., Rúna-list eller konsten att läsa runor. 2. uppl. M. 4 runstens-afbild. 20 s. Stockh. Klemming. 1875. 50 ø.

Magnus Petersen, Runestenen og „Skibssætningen“ i Glavendrup i Fyen. (Illustr. Tid. nr. 799. XVI [1874—75], s. 181—182 med billede.)

Viktor Rydberg, till tolkningen af Nordens äldsta runinskrifter. (S. Fm. F. II, s. 234—246 med 5 pl.)

G. Stephens, Runstenen från Skel. (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia s. 166—174.)

—, en svensk historisk run-brakteat. (S. Fm. T. III, s. 47—64 m. 3 fig.)

L. C. Wiede, Östergötlands runurkunder. (Östergötl. fornminnesfören. tidskr. I, s. 109—129. 1875.)

Ludv. F. A. Wimmer, den såkaldte Jællingekredses runestene. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 193—220.)

2. Texter og Forfattere.

S. Bugge, Hamðismál. Aus den vorarbeiten zu e. neuen ausgabe d. sogenannten Saemundar Edda. (Zeitschr. f. deutsche philol. VII, s. 377—406 o. 454. 1876.)

Fr. Hammerich, Nordens ældste Digt [Vølvespå], oplyst og oversat. 138 s. med titelbil. og musikbilag. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 2 kr.

Edda Snorra Sturlusonar. Þorleifr Jónsson gaf út. 352 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1875. 4 kr. 50 ø.

Gullberg, H., Ólafs drápa Tryggvasonar. Fragment ur „Bergsboken". Akad. afh. 4 + 50 s. Lund. (Berlings boktr.) 1875.

Thomas Saga Erkibyskups. Edited by Eiríkr Magnússon. London. 1875.

Sagan af Holta-Þóri. Útgefandi Magnús Sigurðsson. 24 s. Reykjavík. 1876.

Nygaard, M., Udvalg af den norrøne Literatur for Latin- og Realgymnasier. M. oplys. Anmærkn. og Glossar. Bergen. Ed. B. Giertsen. 1875. Indb. 1 sp. 30 sk.

Nordiske Heltesagaer paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. 320 s. Smf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 4 kr.

Billeder af Livet paa Island. Islandske Sagaer. Paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. 3. Sml. 308 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 4 kr.

Danmarks gamle Folkeviser udg. af S. Grundtvig. 4. dels 4. hft. 192 s. imp. 8. Smf. t. d. danske Literaturs Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 3 kr.

Grundtvig, N. F. S., danske kæmpeviser til skolebrug, udvalgte og tillæmpede. 2. opl. 320 s. 12. Kbhvn. Schönberg. 1875. 1 kr. 35 ø.

Danske Folkeæventyr, efter utrykte Kilder gjenfortalte af Svend Grundtvig. 240 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 1 kr. 50 ø.

Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn, Gaader, Rim og Folketro. Saml. fra Folkemunde af J. Kamp. 436 s., farvetrykt titel og 1 lith. tavle. Odense. Nielsen. 1876. 4 kr.

Kristensen, E. T., gamle jyske Folkeviser, samlede af Folkemunde, især i Hammerum Herred. 4. hft. 80 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1875. 1 kr. — 5. hft. 92 s. 1876. 1 kr. 80 ø. (Kpl. også m. tit.: Jyske Folkeminder, anden Samling. 6 kr.)

—, jyske Folkesagn, saml. af Folkemunde. 1.—2. hft., hvert 80 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. à 1 kr.

Rasmussen, H. V., danske Ordsprog. 2. opl. Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. 28 s. Kbhvn. (Gad). 1876. 30 ø.

Danske Plantesagn. Saml. af „5—16". (Tdskr. f. pop. Fremst. af Naturvidensk. 1875 s. 73—77. 165—171. — 1876, s. 145—149. 465—473.)

Kjøbenhavns Diplomatarium. Udg. af O. Nielsen. III, 1.—2. hft. 192 + 304 s. Kbhvn. (Gad.) 1876. 2 kr. + 3 kr.

Hieronymus Justesen Ranch's danske Skuespil og Fuglevise. Udg. ved S. Birket Smith. 1. hft. S. 1—240. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 3 kr.

Jörgen Sorterup, Ære Digt ... Friderich den Fierdis ... Seyervindinger ... Med Forord af Martin Arnesen. Fredrikshald Progr. 1876. S. I—VI og 3—119. Kristiania. (Aschehoug & K.) 48 sk.

Asbjørnsen, P. C., norske Folke-Eventyr. Ny Samling. 2. Udg. 280 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 3 kr. 50 ø.

—, Noordsche volksvertellingen. Vertaald door T. Terwey. XII + 224 s. Haarlem. Kruseman. 1876. 1 f. 90 c.

Diplomatarium norvegicum. Sml. og udg. af C. R. Unger og H. J. Huitfeldt. 9. Saml. 1. Halvdel. Kristiania. P. T. Malling. 1876. 1 sp. 60 sk.

Öfversigt af svenska literaturen. Läsebok. Utarb. på grundvalen af den af H. Bjursten utg. uppl. 2. uppl. 505 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 3 kr.

Äldre Västgötalagen. Normaliserad text. (Utg. af E. Schwartz o. A. Noreen). VIII + 67 s. Upsala. W. Schultz. 1876. 1 kr. 25 ø.

G. Djurklou, svenska sagor i svenskt landsmål. (S. Fm. T. II, s. 147—157.)

—, sagor i svenskt landsmål. (Nu1876, s. 41—45. 68—71.)

C. Eichhorn, äldre svenska folkvisor. (S. Fm. T. II, s. 69—78.)

Hyltén-Cavallius, G. O., o. G. Stephens, svenska folksagor. M. handteckn. af Egr. Lundgren. 185 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 3 kr. 50. ø.

Säve, P. A., åkerns sagor. Spridda drag ur odlingshäfderna och folklifvet på Gotland. 140 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 1 kr. 50 ø.

Thomasson, P., gamla ordspråk med förklaringar. 31 s. Stockh. Fahlstedt. 1875. 30 ø.

Samlingar utg. af svenska fornskriftsällskapet. 65. hft. (Heliga Birgittas uppenbarelser. 8. hft. S. 373—532.) 1875. 2 kr. 50 ø. — 66. hft. (Joh. Gersons bok om djefvulens frestelse. Öfv. af E. Nicolai. Tr. i Stockh. 1495. Fotogr. återgifv. efter det enda expl. 40 s.) 1876. 5 kr. — 67. hft. (Klemming, G. E., Sveriges dramatiska literatur till 1875. 3. hft. S. 321—494.) 1876. 3 kr.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401. Utg. af riks-archivet gen. C. Silfverstolpe. I. 1. hft. V + 240 s. 4. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 7 kr. — I. 2. hft. S. 241—480. Smst. 1876. 7 kr.

Stockholms stads jordebok 1420—1474. Utg. af kgl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens

historia genom H. Hildebrand. (De svenska stadsböckerna från äldre tid. I.) 458 s. Stockh. Häggström. 1876. 7 kr. 50 ø.

Rydberg, O. S., traktaten i Orechovetz d. 12. Aug. 1323. Den äldsta fördragsurkunden mellan Sverige och Ryssland. Krit. undersökn. 72 s. o. 1 fotolitogr. Stockh. 1876. Oplag 15 expl. Ikke i bogh.

Fredrek på Rannsätt, viser på varmlanske tongmåle, deckta åtta . . . . 60 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 50 ø. — Annre pränte. 1876.

—, speller nye viser på varmlanske tongmåle. 45 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 50 ø.

3. *Grammatik og lexikografi.*

Konr. Gislason, Œgir og Ægir. (A. no. Oldk. 1876, s. 313—330.)

Wimmer, L. F. A., oldnordisk formlære til skolebrug. 2. omarb. og forkortede udg. 80 s. Kbhvn. Steen. 1876. Indb. 1 kr. 25 ø.

Dorph, C., Udsigt over Digtarterne tilligemed en kortf. Verslære. Tr. som Mnskr. til Skolebr. 3. Opl. 46 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 75 ø.

Rasmussen, P. C. A., dansk Sproglære med Øvelser og Billeder til Skolebr. 116 s. Kbhvn. Erslev. 1876. 1 kr.

F. Schiern, om nogle gamle Navne. (Schiern, nyere histor. Stud. I, s. 65—74. Kbhvn. 1875.)

Foss, F., Norwegian Grammar with exercises in the Norweg. and Engl. languages. 2. ed. Kristiania. P. T. Malling. 1875. Ppbd. 36 sk.

Knudsen, K., den landsgyldige norske uttale. Kristiania. (Feilberg & Landmark.) 1876. 90 sk.

Løkke, J., Modersmaalets Grammatik til Skolebrug. 6. Udg. Kristiania. J. W. Cappelen. 1876. Indb. $37^1/_2$ sk.

Prytz, A. F. W. J., kortf. norsk Grammatik. Kristiania. W. Gram. 1875. 10 sk.

Landtmanson, C. J. G., om ordböjningen i den svenska fornskriften Codex Bureanus. II + 83 s. Akad. afh. Lund. 1875. 1 kr.

Schwartz, E., om användningen af kasus o. preposit. i fornsvenskan före år 1400. I. Akad. afh. V + 55 s. (Upsala.) 1875. 75 ø.

Hallström, P., om substantivsammansättn. i ny-svenskan. Akad. afh. 35 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Rättstafningsreformen och svenska akademien. Tre uppsatser af J. 112 s. Stockh. F. & G. Beijer. 1876. 1 kr. 25 ø.

Nyström, F. G., svensk rättskrifningslära från ljudenlighetens synpunkt. 43 s. Stockh. F. Skoglund. 1875. 50 ø.

Afhandling om svenska språket af R. R. 90 s., 1 tab., 1 litogr. blad. Stockh. Aktieb. Forsete. 1875. 2 kr.

Sundén, D. A., svensk språklära för elementarläroverk. 3. uppl. 234 s. Stockh. J. Beckmann. 1875. 1 kr. 75 ø.

—, svensk språklära i sammandrag. 4. uppl. 167 s. Smst. 1876. 1 kr.

Tamm, F., om tyska prefix i svenskan. Akad. afh. 50 s. Upsala. Akad. bokh. 1876.

Zachrisson, J. A., lärobok i svensk rättstafning m. tvenne bihang. 8. uppl. 40 s. Kongsbacka. J. A. Zachrisson. 1876. 40 ø.

Bodorff, J. V., bidrag till kännedomen om folkspråket på Öland. Akad. afh. 84 s. Stockh. Looström & K. 1875. 1 kr.

A. O. Freudenthal, upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet i Estland. (Finska Vetensk.-societ. bidrag. 24. hft. s. 151—195. 1875.)

L. F. Leffler, anteckningar om Västmanlands folkspråk. (S. Fm. T. II, s. 32—57.)

G. Norlander, några ord om de i Upsala bildade landsmålsföreningarna. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 225—233.)

Bergström, J. G. L., bidrag till en etymolog. granskning af Södermanlands ortnamn. Akad. afh. II + 32 s. Upsala. 1875. 30 ø.

A. Kurck, om ortnamnen i Skåne paa *röd*. (Vitt. akad. månadsbl. 1876, s. 357—358.)

E. Låftman o. H. H(ildebrand), två grupper af fornsvenska ortnamn. (Vitt. akad. månadsbl. 1876, s. 295—307.)

Þorkelsson, Jón, Supplement til islandske Ordbøger. A —N. 40 s. Reykjavík. 1875. (Skoleprogr.)

—, — O. Ó — Ö. Ø. S. 41—96. Smst. 1876. (ligl.)

Dahl, H., dansk hjælpeordbog til fredning om det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. 6. hft. 168 s. Kbhvn. Gad. 1875. 2 kr. 50 ø. (kpl. 10 kr.)

Meyer, L., Fremmedordbog. 5. udg. Ved F. E. B. Dahl og B. T. Dahl. 1. hft. 64 s. Kbhvn. Schubothe. 1875. 85 ø. 2.—5. hft. 1876. à 85 ø.

Meyer, M., Fremmedordbog. 2. udg. 466 s. Kbhvn. Wøldike. 1875. 4 kr.

N. L., svenska akademiens ordlista. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 53—71.)

Svensk ordbok för rättskrifning. [Af M. Stolpe.] 3. uppl. 128 s. 16. Stockh. A. L. Norman. 1876. 60 ø.

Tamm, F., bidrag till etymol. ordbok öfver svenska språket. B. VI + 146 s. Upsala. Antiqv. bokh. (G. Andersson.) 1875. 2 kr.

Tillägg till dr. P. A. Säves Ordlista öfver Östgöta allmogemålet. (Östergötl. fornminnesfören. tidskr. I, s. 105—108. 1875.)

4. *Litteratur- og personalhistorie.*

S. Bugge, om Rækker af mystiske Navne i Snorres Edda. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 407.)

S. Bugge, Biskop Bjarne Kolbeinssön og Snorres Edda. (A. no. Old. 1875, s. 209—246.)

Gustaf Cederschiöld, zur Textkritik von vier romantischen Saga's. (Parcevalssaga, Valversþáttr, Íventssaga, Mírmanssaga.) (Germania XX, s. 306—317. 1875.)

Hoff, B., hovedpunkter af den oldislandske litteraturhistorie. 2. opl. 30 s. 12. Kbhvn. Hoffensberg, Jespersen & Trap. 1875. 40 ø.

G. S(torm), en Levning af den ældste Bog i den norrøne Litteratur. (Norsk hist. Tidskr. IV, 3. hft., s. 478—484.)

Gustav Storm, de ældste Forbindelser mellem den norske og den islandske historiske Litteratur. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 210—224.)

—, om Haandskrifterne af Thjodrek Munk. (Forhandl. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 49—56.)

—, om Indskuddene i „Fagrskinna“. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 81—108.)

C. Paludan-Müller, Bidrag til Kritik af Saxo's Historieværk. (Histor. Tidskr. Fjerde Række. V, 3. hft., s. 333—381. 1876.)

—, en Rettelse til N. M. Petersens danske Literaturhistorie. (Smst. 4 hft., s. 510—514.)

Gustav Storm, den hellige Kong Haakon og Folke-Visen om hans Død. (Norsk histor. Tidskr. IV, 3 hft., s. 464—477.)

—, nye Oplysninger om Peder Claussön. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1876, nr. 4, s. 1—11.)

Geete, K. R., studier rör. Sveriges romantiska medeltidsdiktning. I. Eufemiavisorna. Akad. afh. 61 s. Upsala. 1875.

Rancken, J. O. I., förteckning öfv. folksånger, melodier, sagor o. äfventyr, saml. från d. svenska Österbotten. 68 s. Nikolaistad. Forf. (1874.) 75 penni.

Hundrup, F. E., biographiske Efterretninger om de Candidater, som v. Kbhvn.s Universitet have underkastet sig philologisk-historisk Skole-Embedsexamen. 2. forøg. Udg. 114 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. 2 kr. 25 ø.

A. Th. Lysander, de uita ac disciplina Ioannis Gustaui Ekii professoris Lundensis. (Lunds univers. årsskrift. Tom. XII. 1875—76. 16 s. 4.)

Schéele, K. H. Gez. v., minnesord vid prof. o. ridd. dr. C. Säves jordfästning d. 5. Apr. 1876. (Till Carl Säves minne.) 26 s. Upsala. E. Edqvist. 1876. 25 ø.

C., Carl August Walberg, nekrolog. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 73—76.)

Chr. Bruun, de illuminerede Haandskrifter i d. St. Kgl. Bibl. (Aarsberetn. fra Kgl. Bibl. III, 1, s. 1—64. 1876.)

5. *Oldhistorie, kulturhistorie, mythologi, antikviteter o. s. v.*

Barfod, F., seks forelæsninger om Nordens oldtid. 230 s. Kbhvn. Schönberg. 1876. 2 kr. 50 ø.

Berg, C. O., Yggdrasilsmyten i nutidens belysning. Ett föredrag. 28 s. Stockh. A. L. Norman. 1875. 20 ø.

J. Fritzner, Lappernes Hedenskab og Trolddomskunst sammenholdt med andre Folks, især Nordmændenes, Tro og Overtro. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 135—217.)

Hertzberg, Ebbe, grundtrækkene i den ældste norske proces udg. ved Fr. Brandt. VIII + 279 s. Kristiania. 1875. Univers.-progr.

H. Hofberg, Svenskarne på Åland. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 389—399.)

O. Isaachsen, en Bemærkning vedkommende Skaalebygningen. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 282—285.)

A. D. Jörgensen, bidrag til oplysning af middelalderens love og samfundsforhold. III. Witherlagh. Worthhæld. IV. Våbenéd. Våbentag. (A. no. Oldk. 1876, s. 56—92. 151—184.)

J. Kinch, om den danske Adels Udspring fra Thinglid. (A. no. Oldk. 1875, s. 247—350.)

Linder, H., de svenske lagmännens ställn. till konung o. folk t. o. m. 1347. I. Akad. afh. 38 s. Upsala. 1875. 50 ø.

Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIXe siècle (par O. Montelius). 106 s. Stockh. C. E. Fritze. 1875. 3 kr.

O. Montelius, Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876. (S. Fm. T. III, s. 187—194.)

Petersen, H., om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. En antikvarisk Undersøgelse. 144 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 3 kr. (Doct. disp.).

Ramstedt, C. W., om krigs- och skatteväsendet i Svealandens lagar. 43 s. Upsala. Akad. afh. 1875. 75 ø.

M. B. Richert, kulturhistoriska bilder framställda genom undersökning af de svenska ordens bemärkelser. I. II. (Sv. tidsk. f. pol. ek. o. lit. 1876, s. 1—40. 105—131.)

Steenstrup, J. J. S., Harald Haardraades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i 11te Aarh. (Fra Videnskabens Verden nr. 13—14.) 84 s. og et kort. Kbhvn. Gad. 1875. 2 kr.

Steenstrup, J. C. H. R., Indledning i Normannertiden. (Også m. tit.: Normannerne. 1. bd.) 392 s. Kbhvn. Klein. 1876. 6 kr.

George Stephens, den danske høvding Astrad. (A. no. Oldk. 1875, s. 352—373.)

Gustav Storm, om Limfjordens ældre Aabning mod Vest og Snorre Sturlassöns Kjendskab til Jyllands geografiske Forhold. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 114—134.)

Vilh. Thomsen, Væringer og Varæger. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 28—30.)

Wiede, L. C., nytt svar på den gamla frågan: hvar låg Ansgarii Birka? Afh. uppläst i Östgöta fornminnesfören. 72 s. Norrköping. A. Randel. 1876. 1 kr.

IV. Andre gotiske sprog.

1. *Gotisk.*

S. Bugge, en Rettelse til Vulfila. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 409.)

A. Z. Collin, sur les Conjonctions gothiques. (Lunds univ. årsskr. XII. 1875—76. 40 s. 4.).

Ludv. F A. Wimmer, runeindskriften på spydbladet fra Kovel i Volhynien (overs. på polsk i Wiadomości archeologiczne III, s. 55—57. Warszawa. 1876).

2. *Tysk.*

Yngvar Nielsen, de dudesche Kopman unde de Norman. Et nedertydsk Skrift fra d. 15. Aarh. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1876, nr. 8, s. 1—36.)

Schiller, F. v., Wilhelm Tell. Skoleudgave m. Anmærkn. ved J. Kaper. 158 og 16 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 1 kr.

—, die Jungfrau von Orleans. M. inledn. och förkl. till skol. tjenst. Ny uppl. 188 s. 12. Stockh. F. & G. Bejer. 1875. 1 kr.

Ankjær, E., tysk Formlære til Skolebrug. 2 udg. 88 s. Kbhvn. W. Prior. 1876. 1 kr.

Kaper, J., tyske Stiløvelser for Mellemklasserne. 124 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. Indb. 1 kr.

Simonsen, T. L., tysk Formlære til Skolebrug. 6. udg. 156 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. Indb. 1 kr. 65 ø.

Løkke, J., Tysk Grammatik til Skolebrug. 5. Udg. af Tysk Formlære og Tysk Syntax. Kristiania. Feilberg & Landmark. 1876. Indb. 72 sk.

Löfström, S. A., üb. d. Zusammensetzung im Plattdeutschen. Akad. Abh. 38 s. Upsala. 1875. 60 ø.

Paul, H., lärobok i tyska språket för skolundervisn. 104 + 157 s. Stockh. Ad. Bonnier. 1875. 2 kr.

Tyskt och svenskt Handlexikon. 493 s. Stockh. L. J. Hierta. 1876. Indb. 3 kr.

Löfstedt, E., Friedrich August Wolf, betraktad som pedagog. (Progr. fra „Gustafva Nisbeths flickskola“ 1875). 23 s. Upsala. Ikke i bogh.

Meyer, G., Ludvig Uhland. Akad. afh. 36 s. Upsala. 1875.

3. *Engelsk.*

Schrøder, L., om Bjovulfs-drapen. Efter en række foredrag på folkehöjskolen i Askov. 100 s. Kbhvn. Schönberg. 1875. 1 kr. 15 ø.

Hildebrand, E., engelska samhällsförhållanden före den normandiska eröfringen. Ett bidr. till de german. författningarnas histor. Akad. afh. 2 + 103 s. Upsala. 1875. 1 kr. 25 ø.

Walter Scott, the lady of the lake. M. inledn., noter o. ordbok för lärov:s begagn., utg. af A. Z. Collin. 228 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 1 kr. 50 ø.

Listov, J., the English reader. Læsebog for Begyndere af modnere Alder. 174 s. Kbhvn. Schwartz. 1875. Indb. 2 kr. 25 ø.

Løkke, J., engelske Forfattere i Udvalg. Med biografiske Indledninger og oplysende Anmærkninger. 544 s. og Plan af London. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 4 kr. 50 ø., indb. 5 kr. 40 ø.

—, engelsk Læsebog for Mellemklasserne. M. oplys. Anmærkn. 304 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. Indb. 3 kr.

C. G. Morén, urval ur engelska literaturen m. ord- och sakförklar. I, 5.—6. hft. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. (Macaulay, history of England, chapt. 1. 1 kr. 50 ø. — W. Irving, the sketchbook, a selection. 126 + XXV s. 1 kr. 25 ø.). — 7. hft. Smst. 1876. (Macaulay, Goldsmith. Johnson. Two biographical essays. 75 + XVIII. s. 75 ø.)

Sturzen-Becker, V., engelsk läsebok. Förra kursen. M. anmärk. o. ordbok. 334 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 2 kr.

Drysén, J. A., hjelpverben i engelska språket. Strengnäs progr. 1874. Ikke i boghand.

Fistaine, G., 30 Øvelser i Engelsk efter d. Robertsonske Meth. 196 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. Ppbd. 2 kr. 75 ø.

Løkke, J., Engelsk Grammatik til Skolebrug. 4. forøg. og forbedr. Udg. Krstnia. J. W. Cappelen. 1876. Indb. $52^1/_2$ sk.

Waddy, Sam. D., the English echo. Det eng. ekot, en prakt. vägledare i det eng. samtalsspråket. M. en fullst. eng.-svensk ordbok, jemte exakt uttalsbeteckn. af C. G. Zetterquist. XII + 239 s. 12. Stockh. V. Böhlmark. 1876. Indb. 2 kr. 25 ø.

Zethræus, A. G., engelsk grammatik för elementarläroverk. 292 s. Stockh. J. Beckman. 1876. 2 kr.

Clausen, P. A., Norsk-Engelsk Sø-Ordbog. Kristianssand. K. C. Gröntoft. 1875. Indb. 2 sp.

Uggla, Th., engelskt-svenskt och svenskt-engelskt sjö- och handelslexikon. 3.—5. hft. S. 201—488. Stockh. Looström & K. 1875. — 6.—9. hft. S. 489—880. 1876. à 1 kr. 50 ø.

V. Græsk og Latin.

1. *Græske og latinske forfattere og indskrifter.*

Aristoteles. — I. L. Ussing, observat. crit. ad Aristotelis l. de arte poetica et rhetoricorum libros. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 221—233.)

Evripides. Skuespil overs. af C. P. Christensen Schmidt. 2. hft. (slutn.). 352 s. Smf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 4 kr.

Fabulas Euripideas, quae insunt in codice Parisino 2712, iterum contulit R. Röding. (Upsal. univers. årsskrift 1876.) 11 s. Upsal. Akad. bokh. 25 ø.

Udv. Stykker af Hesiodos, overs. af C. P. Christensen Schmidt. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 279—293.)

Lucianus. — M. C. Gertz, in Lucianum [Luc. vitæ c. 2]. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 72.)

Platons Kriton. Ordagrann öfvers. till d. studer. ungdom. tjenst af G. F. W. 24 s. 12. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. 50 ø.

Plutarks Levnetsskildringer udg. af Selsk. til histor. Kildeskrifters Oversættelse. 1. hft. Kristiania (A. Cammermeyer.) 1876. Kompl. 1 sp.

Xenophon, Kyros fälttåg. Öfvers. af S. G. Dahl. 222 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 2 kr.

Aubert, et græsk Senatsconsult om Thisbæerne i Boeotien fra Aaret 170 f. Chr. fortolket. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 279—341.)

Vilh. Thomsen, de kypriske indskrifter. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 11—18.)

Catulli carm. LXIV, Digtet om Peleus' og Thetis' Bryllup, overs. af Thor Lange. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 294—305.)

M. Tullii Ciceronis de finibus bonorum et malorum libri quinque. Io. Nicolaus Madvigius recens. et enarravit. Ed. tertia emendata. 942 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 20 kr.

—, Tusculanarum disputationum ad M. Brutum libri quinque. Med förklar. anmärkn. utg. af J. M. Sundén. I. Text. II. Förklar. anmärkningar. 162 + 210 s. Upsala. W. Schultz. 1875. 3 kr.

—, pro A. Licinio Archia poeta oratio. Til Skolebr. udg. af V. Voss. Kristiania. A. Cammermeyer. 1876. 21 sk.

—. — A. S. Wesenberg, Bemærkninger til Ciceros Tale for Roscius fra Ameria, meddelte af O. Siesbye. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 24—26.)

Cornelius Nepos. Udg. til Skolebrug af C. Kerrn og C. P. J. Krebs. 2. udg. 184 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. Indb. 2 kr. 25 ø.

Horatius, sånger i metrisk öfvers. af A. Frigell. 31 s. Upsala. A. Frigell. 1875. 40 ø.

T. Livii historiar. Romanar. libri, q. supersunt. Ex recens. I. N. Madvigii. Iterum edd. I. N. Madvigius et I. L. Ussingius. Vol. I, pars II (lib. 6—10). 268 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 2 kr. 50 ø.

—. — Lindbom, C. J., svenska fraser till Tit. Livius. Böck. 1—3. 128 s. Nyköping. E. Kullberg. 1875. 1 kr.

P. Ovidii Nasonis metamorphoses. Udvalg t. Skolebrug udg. af V. A. Bloch. 2. Hft. 2. Opl. 116 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. 1 kr. 50 ø.

—, metamorphoses selectae, valda stycken ur Ovid. met. med förklaringar o. ordbok utg. af S. G. Cavallin. 3. uppl. 245 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1876. 2 kr. 25 ø.

T. Maccii Plauti comoediae. Recensuit et enarravit I. L. Ussing. Vol. I. Amphitruonem et Asinariam cum prolegom. et commentar. continens. 452 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 10 kr.

—. — S. Bugge, textkritiske Bemærkninger til Plautus's Komedier. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 153—192.)

Quintilian. — M. Cl. Gertz, emendationes Quintilianeae. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 92—152.)

Sallust. — A. S. Wesenberg, Bemærkninger til Texten i S.'s Catilina, meddelte af O. Siesbye. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 21—23.)

L. Annaei Senecae libri de beneficiis et de clementia. Ad codicem Nazarianum rec. M. C. Gertz. VIII + 287 s. Berlin. Weidmann. 1876. 4 mk. 50 pf.

Virgilius Æneids 4. 5. o. 6. böcker. Ordagr. öfvers. m. hänvisn. på lat. grammatikor för nybegynn. af A. Ljung. 2. uppl. 95 s. Stockh. Ad. Bonnier. 1875. 1 kr.

H. M. Gemzøe, studia parva. [Cic. Verr. II. § 32—34. Senec. tranq. an. 11, 10.] (Filol. tdskr., n. r. II, s. 181—194.)

J. K. Whitte, enarrationes, defensiones, emendationes aliquot locorum scriptorum Romanorum. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 67—91.)

2. *Grammatik og lexikografi.*

(Chr.) C(avallin), om grekiskans slägtskap med latinet. (Pedag. tidskr. XII, 4. hft., s. 145—158.)

O. Siesbye, småting. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 234—255.)

Schou Bruun, Græsk Grammatik til Skolebrug. Kristiania. H. Aschehoug & K. 1876. Indb. 105 sk.

Curtius, G., Græsk Grammatik til Skolebrug. 3. norske Udg. efter Originalens 10. Opl. af V. Voss. Kristiania. A. Cammermeyer. 1875. Indb. 1 sp. 24 sk.

Johanssen, J., grammatiske Studier. I. Stoikernes Inddeling af Verbets Tider. Kristiania. Alb. Cammermeyer. 1875. 45 sk.

Vilh. Knös, den grekiska verbalbygnaden tecknad af Georg Curtius. (Filol. tidskr., n. r. II, s. 20—51.)

P. Molhom, de augmenti apud Homerum Herodotumque usu. Lund. 1876. 63 p. (Disp.).

Norén, E. E., de contractione verborum in *ΕΩ* exeuntium apud Herodotum comment. III + 42 s. 1 tab. Upsala. Akad. bokh. 1876.

C. P. Christensen Schmidt, Undersøgelser om Ønskesætningen i Græsk, fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 30—35.)

—, om ὡς ἄν med efterfølgende Participium, Bemærkninger til Xen. Anab. V, 7, 22. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 113—145.)

K. Ahlén, några anmärkningar om bruket af länders, städers och orters namn hos Cicero. (Pedag. tidskr. XII, 9. hft., s. 401—404. 10. hft., s. 413—416.)

Jahnsson, A. W., de verbis latinorum deponentibus comment. grammat. 107 s. Helsingfors. Forf. (1872.) 1 mk.

Cavallin, Chr., svensk-latinsk ordbok. 2. del. 974 spalt. Stockh. F. & G. Beijer. 1876. I—II 8 kr. 50 ø.

Schlyter, G. R., latinska ordförteckningar. För läroverk. utarb. 46 s. Lund. Gleerup. 1875. 50 ø.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Gaston Boissier, en teologisk skald, den romerska religionen hos Virgilius, ved M. D. (Pedag. tidskr. XII, 7. hft., s. 259—270. 8. hft., s. 329—341.)

Niels Bredal, Palestrina før og nu. (Ill. Tid. n. 857—858. XVII [1875—76], s. 223—224. 230—231.)

C. W. Böttiger, undervisningsfrågans ställning och utveckling hos de gamle Romarne. (Kongl. vitterhets historie och antiquitets akademiens handlingar. 27. del, ny f. 7. del, s. 1—35. 1876.)

Rich. Christensen, en Udflugt fra Pompeï til Pæstum. („Fra alle Lande" 1875, II, s. 452—473.)

—, de iure et condicione sociorum Atheniensium quæstio historica. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 1—20.)

—, Athens Pnyx. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 77—112, m. et kort o. en plan.)

L. D., Venus af Stockholm, en försvunnen antik. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 197—202. 1876, s. 68.)

Dahlbäck, C. J., Sokrates. En tidsbild. 65 s. og 1 pl. Stockh. J. Seligmann. 1875. 1 kr. 25 ø.

L. Dietrichson, hvar har man at söka ursprunget och orsaken till de stigande kurvorna å Parthenons alla horisontala linier? (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 115—129.)

Dorph, C., græsk-romerske Guder og Heroer. Efter O. Seemanns „Griech. Mythol." Med 64 heliotyp. 286 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. Ppbd. 4 kr.

Engeström, A. v., om judarne i Rom under äldre tider o. deras katakomber. Akad. afh. 42 s. o. 1 pl. Upsala. Akad. bokh. 1876. 1 kr.

Fehr, F., Palæstina på Kristi tid. I. De yttre förhållandena och rättsväsendet. IV + 197 s. 2 kort og 1 pl. Stockh. Centraltryckeriet. 1876. 2 kr. 25 ø.

Friesen, C. v., M. Valerius Martialis, hans tidehvarf, h. personlighet och h. diktning. Stockh. Gymnas. progr. 1875. Ikke i boghand.

F. G., Nika-Oprøret under Kejser Justinian. (Hist. Archiv. 1875, II, s. 444—476. 1876, I, s. 59—74. 130—151.)

H. M. Gemzøe, de colonis (agricolis) disputatio. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 267—278.)

Grimm, A. L., Sagn og Eventyr fra Grækernes og Romernes Heltetid, bearb. for Ungdommen (Ovs. eft. Originalens 4. Opl.) 1. Saml. Kristiania. Alb. Cammermeyer. 1875. Ppbd. 84 sk. — 2. Saml. 1876. 60 sk.

Gräfningarna på Forum i Rom efter 1870. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 40—50.)

J. L. Heiberg, Arkhimedes. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 19—20.)

H. Hildebrand. Henrik Schliemanns Troja. (Sv. tidskr. för polit. ek. o. lit. 1875, s. 21—37.)

H. Høffding, Bidrag til Forsynstroens Historie hos Grækerne. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 26—27.)

—, nogle Bemærkninger om Platons Psykologi. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 194—230.)

L., en græsk Statue fra Aspra i Sabinerlandet. (Illustr. Tid. nr. 807. XVI [1874—75], s. 247—248 m. billede.)

Julius Lange, en antik Nævefægter. (Tidskr för bild. konst. 1875, s. 16—25.)

—*ld*—, gräfningarna ved Olympia. (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 96—101.)

Lyth, P. G., imperium och potestas enligt Lange och Mommsen. 23 s. Upsala. Lundeqvist. 1876. 30 ø.

Madvig, J. N.. kleine philologische Schriften. Vom Verf. deutsch bearb. VIII + 560 s. Leipzig. Teubner. 1875. n. 14 mk.

Carl Müller, Horats. (Nord. Tidskr. f. almendan. og underh. Læsn.. 1876. I, s. 306—337.)

—, nogle Træk i det kejserlige Roms Physiognomi. (smst. 1876. II, s. 372—422.)

Niebuhr, B. G., Græske Heltesagn. Ovs. eft. Orig. 5. Opl. Kristianssand. K. C. Gröntoft. 1875. Ppbd. 24 sk.

Viktor Rydberg, Antinous. (Sv. tidskr. f. polit ek. o. lit. 1875, s. 291—306.)

F. S., Athens fornlemningar. (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 36—37.)

Sahlin, C. Y., öfverenstämmer Platos sedelära m. kristendomen? 18 s. Upsala. E. Edquist. 1875. 25 ø.

—, om det stoiska högmodet. Indbjudningsskrift till filosofie doctorpromot. (Upsala univers. årsskrift 1875.) 40 s. Ups. Akad. bokh. 60 ø.

Schlyter, G. R., monumenta antiqvitatis. Minnen fr. Greklands o. Roms forntid. För vänner af antiken o. såsom

åskådningsmatr. f. underv. 1. hft. 15 s. og 3 pl. i fol. Karlskrona. Fr. Apelqvist. 1875. 3 kr. (subskr. 2 kr. 50 ø.; texten 25 ø.). — 2.—3. hft. S. 16—49, pl. 4—9 i fol. 1876. 6 kr. (subskr. 5 kr.; text. 50 ø.).

Stenersen, L. B., en Reise i Grækenland. M. 35 Illustr. i Texten. 1.—7. hft. à 65 ø. Kbhvn. Gyldendal. 1875. Kpl. 5 kr., indb. 7 kr. 50 ø.

L. B. Stenersen, Afrodite fra Melos. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 77—91.)

S. Sørensen, Grækernes forestillinger om sjælens tilstand efter døden. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 6—10.)

Ussing, J. L., den yngre attiske Komedie og dens latinske Bearbejdere Plautus og Terents. (Fra Videnskab. Verden nr. 12.) 60 s. Kbhvn. Gad. 1875. 1 kr. 25 ø.

J. L. Ussing, et Bidrag til Forstaaelsen af Ordet *vestibulum*. (Vidensk. Selsk. Oversigt. 1875, s. 23—34.)

—, om Grækernes og Romernes Huse, med særligt Hensyn til Benævnelsen for de enkelte Rum. 74 s. Kbhvn. (Univ. progr.) 1876.

—, den klassiske Dannelses historiske Betydning. (Nord. Tidskr. f. almendan. og underh. Læsn. 1876, I, s. 291 —305.)

Wadstein, E. A., om formalprincipen i dess hist. utveckl. inom antika filosofien. I. Akad. afh. 29 s. 4. Lund. Forf. 1875.

J. P. Weise, hvilke betingelser indeholdt den romerske nationalkarakter for udviklingen af en litteratur, og for hvilke litteraturgrene var den anlagt? Prøveforelæsning. (Progr. fra Aars og Voss's lat. og realskole.) 56 s. Kristiania. 1876.

Willisch, C. G., tre Billeder af Livet i Grækenlands Oldtid. Ovs. fra tysk. Kristianssand. K. C. Grøntoft. 1876. Ppbd. 24 sk.

VI. Romanske sprog.

C. W. Böttiger, Dantes commedia divina, öfverblick. (Svenska akademiens handlingar. L, s. 227—463. 1875.)

Beronius, V. H., la gitanilla de Madrid por Mig. de Cervántes Saavedra. Spanskt original, svensk öfvers. samt en inled. monografi öfver Cervántes. Akad. afh. 27 + 76 + 84 s. Upsala. Forf. 1875. 2 kr.

La estoria Gótica de D. Rodrigo Jimenez, publicada por Eduardo Lidforss. Página 81—134. [S. 1—80 udg. 1872.] Lund. 1876. 54 s. 4.

Afzelius, R., extrait de la chronique des Albigeois. Traduit du provençal. 170 s. Örebro. Forf. 1875. 2 kr.

Wahlund, C., miracle de nostre dame, de saint Iehan Crisothomes & de Anthure, sa mere; franskt skådespel från d. fjortonde årh., efter en handskrift på national-biblioteket i Paris

för första gången utg. Akad. afh. XXI + 111 s. Upsala. Akad. bokh. 1876 (tr. 1875). 2 kr.

H. de Bornier, la fille de Roland. Med Anmærkn. ved C. Sick. 108 s. Kbhvn. Høst. 1875. 1 kr.

P. Merimée, Tamango. Udg. med Noter ved E. Baruël og C. Michelsen. (Franske Noveller og Skitser I.) 46 s. 12. Kbhvn. Torst. 1875. 60 ø.

A. de Musset, Croisilles. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Novel. IV.) 62 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

G. Sand, l'Orco. — Le toast. Udg. m. Noter ved E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Novel. V.) 56 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

H. Taine, Monsieur Graindorge. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Nov. II.) 52 s. Kbhvn. Torst. 1875. 60 ø.

R. Toepffer, le grand Saint-Bernard. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Nov. III.) 42 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

Berger, L. P., framställning af det franska medeltidsdramats utvecklingsgång från äldsta tider till 1402. Akad. afh. 97 s. Stockh. Looström & K. 1875. 1 kr. 50 ø.

S. Bugge, étymologies romanes. (Romania IV, p. 348—369. 1875.)

Joh. Storm, mélanges étymologiques. (Romania V, p. 165—188. 1876.)

Vilh. Thomsen, Latin og Romansk. Bemærkn. om skriftsproget i d. tidlige middelalder. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 256—266.)

—, vide, vider. (Romania IV, p. 257—262. 1875.)

—, remarques sur la phonétique romane. L'*i* parasite et les consonnes mouillées en français. (Mém. de la société de linguistique de Paris. Tome III, fasc. 2, p. 106—123.)

—, e + i en français. (Romania V, p. 64—75. 1876.)

F. A. Wulff, l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. Lund. 1875. 78 s. 4. (Disp.)

Det Nødvendigste af d. franske Grammatik. Skemat. fremstillet. Med Opg. for Begynd. 48 s. Kbhvn. Schubothe. 1876. Indb. 60 ø.

Frodin, E., om tempusföljden i franskan. Akad. afh. 23 s. Upsala. 1875. 60 ø.

Garrigue, H. J., fransk Sproglære til Skolebrug. 3. forbedr. udg. 224 s. Kbhvn. Philipsen. 1875. Indb. 3 kr.

Gjertsen, Fr., Fransk Læsebog for Middelskole og Gymnasier. Krstnia. P. T. Malling. 1875. Indb. 96 sk.

Jung, C. F., Kursus paa 60 Timer i Fransk, praktisk Vejledning i fr. Konversation og Brevvexling. 276 s. Kbhvn. L. A. Jørgensen. 1875. 3 kr.

Klint, A., utelemnande af artikeln vid franska noms communs. 43 s. Stockh. Forf. 1876. 75 ø.

Listov, J., fransk Elementarbog. 144 s. Kbhvn. Schwartz. 1876. Indb. 1 kr. 50 ø.

Modin, C. V., om bruket af infinitiven i ny-franskan. Akad. afh. 34 s. Stockh. Klemming. 1875. 50 ø.

Pio, J., en Samling af almind. franske Ord til Udenadslæren. 38 s. 16. Kbhvn. Reitzel. 1876. 60 ø.

Sick, C., Materialier til franske Stiløvelser. 1. afdel. 2. forb. udg. 152 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. Indb. 1 kr. 75 ø.

Wallström, A. M., om bruket af de relativa pronomina i nyfranskan. Akad. afh. 25 s. (Stockh.) 1875. 50 ø.

VII. Andre sprog.

Ros och törne. En samling nygrekiska folkdikter, i öfversättn. af F. Sander. 208 s. o. 1 pl. Stockh. Samson & Wallin. 1876. 3 kr.

C. W. Smith, om Dativ med Infinitiv i Oldslavisk som formeentlig svarende til andre Sprogs Accusativ med Infinitiv. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 21—66.)

Blom, H., Russisk Sproglære til praktisk Behov. Krstnia. (A. Cammermeyer.) 1876. 3 kr. 20 ø.

Hendunen, I., elementarlärobok i ryska språket. 66 + 29 s. Wiborg. Forf. (1873.) 3 mk.

Förbered. kurs i ryska språkets första grunder, jemte läsebok. 2. uppl. 192 s. Helsingfors. G. W. Edlund. 1875. Kart. 1 kr. 50 ø.

Samtalsöfningar i ryska, finska, svenska och tyska språken. 4. uppl. 254 s. Helsingfors. I. C. Frenckell & S. (1874.) 2 mk.

S. Bugge, om det etruskiske Sprogs Stilling. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 404.)

Kalidasa, molnbudet (Meghadûta). Ett indiskt skaldestycke. Från sanskr. fritt öfvers. samt belyst af H. Edgren. X + 45 s. Götebg. N. J. Gumpert. 1875. 1 kr.

—, Schakuntala eller d. förlorade ringen. Ett indiskt skådespil. Fr. sanskr. öfvers. och förkl. af Hj. Edgren. 181 s. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. Indb. 3 kr. 50 ø.

Hedström, O. F., om Sakuntala, ett indiskt drama. Akad. afh. 21 s. Upsala. 1875. 25 ø.

Tegnér, E., Ninives och Babylons kilskrifter. (Ur vår tids forskn. 12). 126 s. Stockh. Klemming. 1875. 2 kr. 25 ø.

Blix, E., de vigtigste Udtryk for Begreberne Herre og Fyrste i de semit. Sprog. Krstnia. (A. Cammermeyer.) 1876. 90 sk.

Kønigsfeldt, J. P. F., Overs. af nogle Afsnit af d. gl. Testam. (40 Cpt. af Genesis og 15 Psalmer) til Veiledn. v. det

hebraiske Studium med oplys. Anm. 2. udg. 100 s. Kbhvn. W. Prior. 1876. 1 kr. 50 ø.

Södergren, C. M., försök till metriska öfversättningar från hebreiska grundtexten. Urval ur Davids psalmer. 41 s. Stockh. 1876. Ikke i bogh.

Henning, K. F. S., försök till förklaring af afvikelserna i alexandr. öfv. fr. masoret. texten. I. Ps. 1—41. Akad. afh. 46 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Ibn-el-Athiri chronicon quod perfectissimum inscribitur. Vol. XIV (Indices). Ed. Carol. Joh. Tornberg. Leiden. Brill. 1876. n. 11 rmk. 15 pf. (I—XIV m. suppl. n. 152 rmk.)

Johan Teodor Nordling, granskning af prof. C. J. Tornbergs Koranöfversättning. (Upsal. univers. årsskrift. 1876.) 53 s. Upsala. Akad. bokh. 1 kr.

Le Epigraphi Arabiche di Sicilia, trascritte. tradotte e illustrate da M. Amari (Palermo. 1875), fremlagt med Bemærkninger af A. F. Mehren. (Vidensk. Selsk. Oversigt. 1876, s. 24—40.)

C. P. Caspari's arabische Grammatik. 4. Aufl. bearb. v. Aug. Müller. Lex.-8. XI + 444 s. Halle. (Waisenh.) 1876. n. 15 rmk.

Lagus, W., lärokurs i arabiska språket till universitets-ungdomens tjenst. III. Arab. krestomati. III + 117 s. Helsingfors. (1874). 5 mk.

A. F. Mehren, et Blik paa Islams Fremkomst og dens oprindelige Forhold til den jødiske og kristne Religion. (Det nittende Aarh., Nov.—Dec. 1875, s. 168—191. Jan. 1876, s. 225—236.)

—, Islams Teokrati gennem de to første Hundredaar efter Hedjra i politisk og religiøs Udvikling. (Smst., Aug. 1876, s. 321—342. Sept. s. 401—422.)

J. Lieblein, en Papyrus i Turin for første Gang udgivet og oversat. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 269—278.)

Ahlquist. A., die Kulturwörter d. westfinnischen Sprachen. E. Beitrag z. d. ält. Kulturgeschichte d. Finnen. Deutsche umgearb. Ausg. XV + 314 s. Helsingfors. Wasenius. 1875. 10 mk.

Donner, O., vergleich. Wörterbuch d. finnisch-ugrischen Sprachen. II. 160 s. Helsingfors. (Leipz. Brockhaus.) 1876. n. 5 rmk.

Lönnrot, E., finskt-svenskt lexikon. 1. del A—M. 1120 s. 4. (7 hefter.) Helsingfors. Finska litteratursällskapet. 1874. 35 mk. — 2. del. 8.—9. hft. S. 1—320. 1875. à 5 mk.